OYSGEKLIBENE SHRIFTN

Hersh David Nomberg

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

ה. ד. נאמבערג

אויסגעקליבענע שריפטן

יוסף ליפשיץ-פאַנד
פון דער ליטעראַטור-געזעלשאַפט ביים ייווא

H. D. Nomberg — Oisgeklibene Shriftn

H. D. Nomberg — Novelas, Poesías, Ensayos

Pasteur 633
Buenos Aires

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina

Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723

Este libro se terminó de imprimir en los Talleres Gráficos Dulau, Rauch 1849, Buenos Aires, en el mes de marzo de 1967

ה. ד. נאָמבערג

אויסגעקליבענע שריפטן

נאָוועלן, לידער, עסייען

4 מוזיק־שאַפֿונגען צו לידער

פֿראַגמענטן פֿון פֿאַרשאַרבעטן
צו דער כאַראַקטעריסטיק
און זכרונות

אַרײַנפֿיר און רעדאַקציע
פֿון
שמואל ראָזשאַנסקי

3טער באַנד פון ציקל

מוסטערווערק פון דער יידישער ליטעראַטור

אַרויסגעגעבן פון

יוסף ליפשיץ־פאַנד

פון דער

ליטעראַטור־געזעלשאַפט ביים ייוואָ

אין אַרגענטינע

אונטער דער רעדאַקציע

פון

שמואל ראָזשאַנסקי

קאָרעקטור

יעקב יהושע לערמאַן

יאָר: ה׳תשכ״ז — 1967

ליטעראַטור־געזעלשאַפט ביים ייוואָ אין אַרגענטינע

תוכן

זייט

בילדער, צייכענונגען

ה. ד. נאמבערג

ביאָגראַפישע שטריכן

געבוירן דעם 4טן אַפּריל 1876 אין אַמשינאָוו, ביי וואַרשע, אין אַ נגידישער משפחה פון חסידים מיוחסים. דער טאַטע, יונג געשטאָרבן, געווען אַן אוראייניקל פון פּראָגער, מחבר פון בית מאיר, און אַן אוראייניקל פון לאָדזשער רב יחזקאל נ. הערש דוד האָט זיך דערצויגן ביי דער מאַמעס טאַטן, אייזנבערג, אַן אייניקל פון חושן משפט, אַ ייד מיט אַריסטאָקראַטישע פירונגען. ביז 18 געלערנט אין ישיבה, בית־מדרש, שטרענג חסידיש, גערעדט לשון־קודש און געשמט פאַר אַן עילוי.

באַווירקט פון דער העברעישער ליטעראַטור, זיך פאַרנומען צו אַליינבילדונג אין רוסיש, פויליש און דייטש, און דערפילט אַן איבערבראָך אין זיין רעליגיעזן דרך. זוכנדיק אַ נייעם וועג, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויפן היכל העוגב (דער ליבהאָבער), מיט דער הילף פון סאָציאַליסטישע סטודענטן געקומען אין 1897 קיין וואַרשע, אויפגעזוכט דעם מחבר פון די העברעישע לידער, י. ל. פרצן, צו אים געבראַכט העברעישע שירים און — דאָ געפונען זיין וועג; געפאָלגט פרצן און גענומען שרייבן אויף יידיש, און צו אים זיך צוגעבונדן אויפן גאַנצן לעבן. צוערשט עטלעכע יאָר געווען לערער אין אַ העברעישער שול און געהאַט אַנדערע באַשעפטיקונגען, געשריבן אי אויף העברעיש, אי אויף מאַמע־לשון, אַריבערגייענדיק צו זשורנאַליסטיק, אין רעדאַקציעס פון צייטונגען, העברעישע און יידישע, אָבער נאָך 1910 אַריבער כמעט אין גאַנצן צו פובליציסטיק. זיינע העברעישע דערציילונגען און שירים זיינען טיילווייז איבערגעזעצט געוואָרן אויף יידיש (עטלעכע איינגעשלאָסן אין 7טן באַנד פון זיינע שריפטן, דערציילונגען, 1930).

נ. דעבוטירט אין 1900, אין דער יוד, מיטן ליד דער נביא און, אין א. רייזענס דאָס צוואַנציקסטע יאָרהונדערט, מיטן מעשהלע דאָס גליק. זיינע נאָוועלן פון אַ פוילישער ישיבה אין פליגלמאַן (צום ערשטן מאָל געדרוקט אין 1905, אין רייזענס וואָכנבלאַט דאָס יודישע וואָרט, אין קראָקע), מאַכן אים אַ רענאָמע פון אַן אָריגינעלן בעלעטריסט מיט אַ נייעם צוגאַנג צו מענטשן און אידייען. זיין ליד ס׳לויפן, ס׳יאָגן שוואַרצע וואָלקנס, געשריבן פאַר אַן אומלעגאַלער אויסגאַבע לכבוד דעם 1טן מיי, איז געוואָרן פון די פאָפולערסטע לידער אין דער אַרבעטער־באַוועגונג.

די ערשטע פרוון אין רעדאַקציע־אַרבעט האָט נ. געמאַכט אין דער העבר׳ צייטונג הצופה: אָנגעהויבן מיט איבערזעצן טעלעגראַמעס און גאָר גיך געוואָרן דער רעדאַקטאָר, רופנדיק די אויפמערקזאַמקייט ווי אַ פעליעטאָניסט (באַנוצט פסעוודאָנימען: א. קוצק, הצדוני, כף המבשלים, מרדכי, שאנני, הדן). מיטגעאַרבעט נאָך דעם אין דער וועג. נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע אַוועק

קיין שווייץ. זיך צוריקגעקערט אין 1907, צוערשט אין ווילנע, ווו מיטגעאַרבעט אין הזמן, די וועלט, ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפטן, אַרויסגעגעבן לכבוד פסח, און דערנאָך אַריבער קיין וואַרשע, אין פריינד. אין 1912 אַריין אין צייטונג היינט, ווו געמאַכט פוראָר מיט זיינע וואָכנדיקע שמועסן, געדרוקט פרייטיק (לכבוד שבת), וואָס ער האָט פאַרגעזעצט אין דאָס וואַרשעווער טאָגעבלאַט, די צייטונג וואָס ער האָט רעדאַקטירט אין די מלחמה־יאָרן, און לסוף אין מאָמענט, ווו ער איז אַריינגעטראָטן אין 1918, דרוקנדיק אויך דאָרטן קורצע פובליציסטישע אַרטיקלען א״א, מיטאַרבעטנדיק אויך אין נ״י פאָרווערטס און דער טאָג, ב״אַ די אידישע צייטונג, לאָנדאָנער צייט און אין ליטעראַרישע זשורנאַלן.

נ. האָט אַחוץ רעאַגירן אויף אַקטועלע פראַגעס אויך גענומען איינטייל אין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און געשפילט אַ פירנדיקע ראָלע: 1908 — אויף דער טשערנאָוויצער שפראַך־קאָנפערענץ, דורכזעצנדיק די רעזאָלוציע, אַז יידיש איז אַ נאַציאָנאַלע שפראַך, „נישט קוקנדיק אויף דער קעגנערשאַפט פון רעכטס און פון לינקס". ער איז דער באַגרינדער פון יידישיזם און פאָלקיזם. גרינדעט אין 1916 צוזאַמען מיט נח פריילוצקין א״אַ די פאָלקספאַרטיי און ווערט דעפוטאַט אין פוילישן פאַרלאַמענט (סיים). שטעלט זיך איין פאַר יידיש־וועלטלעכע שולן. יאָרנלאַנג פאָרזיצער — און די נשמה — פון ליטעראַטן־ און זשורנאַליסטן־פאַראיין אין פוילן. אונטער זיין סטימול איז געגרינדעט געוואָרן אין אַרגענטינע דער ייד׳ שרייבער־פאַראיין (וואָס טראָגט זיין נאָמען) און דער אַקטיאָרן־פאַראיין.

נ. איז אַ סך אַרומגעפאָרן: זייער אָפט איבער מערב־אייראָפּע, ממש אַ שטאַמגאַסט אין בערלין. 1911 און 1926 אין נאָרד־אַמעריקע, 1922 אין אַרגענטינע, 1924 אין ארץ־ישראל, 1926 אין ראַטנפאַרבאַנד. פון די אַלע לענדער געשריבן און זיינע רייזע־איינדרוקן זיינען געזאַמלט אין בוכפאָרעם.

אין פאַרשיידענע אויפלאַגעס זיינען געזאַמלט זיינע נאָוועלן, אויך זיינע עסייען וועגן ליטעראַטור, אידייען, באַוועגונגען, זיין לעבנסבילד די משפחה (געשפילט אין טעאַטער אויך אויף העברעיש) און אייניקע פון זיינע איבערזעצונגען, ווי פון טאַגאָרע, הויפטמאַן און אַנדערע.

נ. איז געשטאָרבן דעם 22סטן נאָוועמבער 1927 אין אָטוואָצק, אַ קורדאַטשע ביי וואַרשע.

נאָמבערג, באַטראַכט אין דער פריער יוגנט צוזאַמען מיט שלום אַש און אברהם רייזען ווי דער דריי־בונד פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, איז געווען די הויפט־פיגור פון דעם יידישן וואָרט אין פוילן נאָך י. ל. פרצן.

ה. ד. נאָמבערגס שריפטן אין בוכפאָרעם

„מען וועקט", וואַרשע 1905.

„ספּורים": פאַרלאַג ספרות, וואַרשע 1905.

„אין אַ חסידיש הויז", דערציילונג פ' קולטור, מינסק 1906.

„שריפטן", 5 קליינע בענד אין איינעם, פ' ביכער פאַר אַלע, וואַרשע 1908.

„שכנים אַליין א"אַ דערציילונגען און לידער", פ' ביכער פאַר אַלע וואַרשע 1909.

„שריפטן", 4 בענד, וואַרשע 1909.

„כתבים", פ' תושיה, 1911.

„קינדער־ערצעהלונגען" (?), פ' האור, וואַרשע 1911.

„די משפּחה", דראַמע, פ' ב. קלעצקין, ווילנע 1914.

„שריפטן", יידישער פאָלקס־פאַרלאַג, 1טער באַנד, קיעוו 1919.

„י. ל. פּרץ", בראַשור, פ' גייסט, וואַרשע 1919.

„די משפּחה", 2טע אויפלאַגע, כלל־פאַרלאַג, בערלין 1921.

„געזאַמלטע ווערק", 2 בענד ערציילונגען", בערלין 1922.

„אין אַ פּוילישער ישיבה", כלל־ביבליאָטעק, בערלין 1922.

„דאָס בוך פּעליטאָנען", פ' ש. יאַטשקאָווסקי, וואַרשע 1924.

„ארץ־ישראל", איינדרוקן און בילדער, פ' ת. יאַקובסאָן און מ. גאָלד־בערג, וואַרשע 1925.

„געזאַמלטע ווערק", 5 בענד דערציילונגען, פ' קולטור־ליגע, וואַרשע 1926.

„געזאַמלטע ווערק", 6טער באַנד, מיין רייזע איבער רוסלאַנד, וואַרשע 1928.

„געזאַמלטע ווערק", 7טער באַנד, דערציילונגען און לידער, וואַרשע 1930.

„אַמעריקע", 2 טיילן: אין צפון־אַמעריקע און אין אַרגענטינע, וואַרשע (1926?).

„פאַר יוגנט", פ' קינדער־פריינד, וואַרשע 1937.

ה. ד. נאָמבערג, דער „צעבראָכענער" אינטעליגענט

דער שטאַרקער גײַסט אין שוואַכן קערפּער

הערש־דוד נאָמבערג איז אַ זעלטענע אַפּליקענונג פֿון דעם פֿאַר־הייליקטן לאַטײַנישן שפּריכוואָרט „מענס סאַנאַ אין קאָרפּאָרע סאַנאָ". נאָמבערג איז געווען פֿיזיש — אַ חורבה, אָבער גײַסטיק — אַ פֿעס־טונג.

סײַ אין דער יוגנט, אין פּוילן, ווען ער האָט אונטערגעקנעלט, און אין שווייץ, ווו ער איז „אַרומגעגאַנגען קרוע־בלוע, סײַ אין די לעצטע יאָרן פֿון זײַן קורצן לעבן, האָט מען „נישט געזען אַ מענטש מיט אַזוי ווייניק גוף"[1]. אין די לעצטע יאָרן איז ער שוין געווען אין זייער אַ גוטער מאַטעריעלער לאַגע און געקענט אין פֿײַנע באַדינגונגען אַרומ־פֿאָרן איבער דער וועלט, דאָך האָט ער, אַ נידעריקער, צעבויגענער, אויסגעדאַרטער, אויסגעזען „מיטן צעקנייטשטן פּנים, ווי ער וואָלט שוין אַ יאָר נישט געגעסן"[2]. פֿון דעסט וועגן איז ער געווען אַזוי שטאַרק גײַסטיק, אַז אַפֿילו אַ באָהעם, אַ לעביונג, זאָגט וועגן אים מיט באַוווּנדערונג: „נאָמבערג, מיט זײַן ליטעראַטור און מיט זײַן פּערזענ־לעכן לעבן, איז געווען דער סינאָנים פֿון אַבסאָלוטער פֿרײַהייט"[3]. און י. ל. פּרץ, דער מעכטיקסטער גײַסט פֿון דער יידישער ליטעראַטור, האָט אין אים דערשפּירט אַזאַ כּוח, אַז ער שרײַבט צו ביאַליקן אין

---

[1] ד"ר א. מוקדוני — אין וואַרשע און אין לאָדזש, ב' 1, ב"א 1955, ז' 12.

[2] ז. סעגאַלאָוויטש — טלאָמאַצקע 13, ב"א 1946, ז' 140.

[3] אפרים קאַגאַנאָווסקי — יידישע שרײַבער אין דער היים, לאָדזש 1949, ז' 26.

1906: „אַש איז אַוועקגעפֿאָרן, נאָמבערג — נאָך אים, בין איך געבליבן ווי אַן אײנזאַם ביידל אין פֿעלד“ [4].

נאָמבערג איז „אַרויס פֿון בית־המדרש, אָבער נישט צו ווײַט אַוועק פֿון פֿאָלק“ [5]. הגם אַ סך יאָרן אַ קראַנקער אויף די לונגען, האָט ער אַלעמען איבערגעראַשט מיט זײַן לעבנסלוסט. ער האָט זיך נישט אויסבאַהאַלטן מיט זײַן לײַדנשאַפֿט צום טאַנצן, שפּילן ביליאַרד און אַ דערדע. נישט געהאַלטן בסוד, וואָס אים איז ליב געווען, אַפֿילו ווען דאָס איז געווען קעגן דעם ייִדישן דרך. פּונקט ווי ער האָט נישט מורא געהאַט אַרויסצוטרעטן קעגן „די יונגע“ אין פּוילן אָדער קעגן די ייִדקאָמוניסטן אין מאָסקווע, ווען ס׳איז געווען אַ סכּנה זיי זיך קעגנצושטעלן... נאָמבערג איז ווירקלעך „געווען דער סינאָנים פֿון אַבסאָלוטער פֿרײַהייט“.

זײַן באַציִונג צום שרײַבן האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אין זײַן אייגענעם צוגאַנג: „צוויי טעג איידער ער פֿלעגט שרײַבן זײַן וועכנטלעכן אַרטיקל פֿלעגט ער אַרומגיין צעמישט, פֿאַרטראַכט, דענערווירט... בעת דעם שרײַבן געווען מוראדיק קאָנצענטרירט, כּמעט ניט געהערט, וואָס עס טוט זיך אַרום אים... ווען ער פֿלעגט ענדיקן דעם אַרטיקל, האָט ער זיך אייניקע שעה געפֿונען כּמעט אין אַ הינערפֿלעט“ [6]. נאָר איז ער צו זיך געקומען, איז ער בײַ זײַן גאַנצער קרענקלעכקייט „אַ קליינינקער, אַ דינער, מיט דאַרע, האַלב־קײַלעכיקע פֿיס“, מיט „אַ קאָפּ אַ גרויסן, גאָר נישט אין פּראָפּאָרץ צו זײַן פֿיגור“, און „גערעדט גיך־גיך אויף אַ טיף־פּוילישן ייִדיש, מיט יאָך און וויי, האָט ער צוגעצויגן יונג און אַלט, געווען „אַרומגערינגלט פֿון פֿרײַנד און קאָלעגן, און דער עיקר פֿון מיידלעך, קורסיסטקעס אָדער סתּם ליטעראַרישע בײַלאַגעס, און נישט איין מאָל, ווען גראַפֿאָמאַנקעס האָבן אים ניט צו

[4] בריוו און רעדעס פֿון י. ל. פּרץ, נ״י 1944, ז׳ 225.

[5] יוסף העפּטמאַן — רעדע אויפֿן יובליי־אָוונט, ליטעראַרישע בלעטער נ׳ 16, וואַרשע 1924.

[6] שלמה מענדעלסאָן — זײַן לעבן און שאַפֿן, נ״י 1949, ז׳ 175.

רו געלאָזט, אָפּגעשפּילט טעאַטער, וואָס האָט אַרויסגערופן האַמעריש געלעכטער" [7], דאָס שפּיגלט זיך אָפּ אויף עפּנטלעכע אַרויסטריטן. ביי דער פייערונג פון זיין 25יאָריקן יובילייע אין וואַרשע, פאַר אַן עולם פון צוויי טויזנט מענטשן, „איז אים שווער אָנהייבן ריידן, וויל דער זאַל ברעכט כסדר אויס מיט אָוואַציעס" [8], כאָטש „אַ דוד פרישמאַן און אַ ה. ד. נאָמבערג זיינען ווי פעליעטאָניסטן געווען פאַר יחידי־סגולה, פאַר אינטעליגענץ" [9].

דער חלוש איז גאַר געווען אַ גיבור. האָט שטאַרק ליב געהאַט דאָס לעבן. געווען פאַרליבט אין קונסט. פאַרליבט אין יידיש.

נאָמבערג האָט געפונען אין לעבן ביטערע אַנטוישונגען. זיי האָבן אין אים פאַרפלאַנצט סקעפּטיציזם. ער האָט אָבער באַגעגנט י. ל. פּרצן און — ער האָט אין אים פאַרפלאַנצט אַ נייע אמונה, די אמונה אין וואָרט, קונסט און פאָלק. איז נאָמבערג אַוועק פון רבישע הייף — צום מאָדערנעם רבין... און דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן, וואָס אַ דיכטער האָט פעסטגעשטעלט „אין טאָג פון ה. ד. נאָמבערגס טויט": אַ גרויסע רעליגיעזע נאַטור האָט געמוזט זיין נאָמבערג [10].

אַ נייער טיפּ מענטש פון אַ נייער עפּאָכע

נאָמבערג איז אויפגעוואַקסן אין אַן עפּאָכע, ווען די יידן אין מזרח־אייראָפּע זיינען געווען פאַרפלייצט מיט גלויבן. ראָמאַנטישע צייטן געווען. אַלע האָבן זיך אַרומגעפירט מיט גרויסע אידעאַלן, ווי מיט גרויסע ליבעס. מ'איז נישט געגאַנגען אַליין. אַפילו אַפּיקורסים זיינען געווען גלייביקע. אַפילו אַסימילאַטאָרן זיינען געווען נאַציאָנאַל

[7] אלחנן צייטלין — אין אַ ליטעראַרישער שטוב, וואַרשע 1937, זז' 101—103.

[8] וועגן נאָמבערגס יובילייע — ליטעראַרישע בלעטער נ' 16.

[9] א. אַלמי — מאָמענטן פון אַ לעבן, ב"א 1948, ז' 193.

[10] ישׂראל שטערן — „אפשר נישט?", ליט"בל נ' 47, וואַרשע 1927.

געשטימט: טאַקע אַנטלאָפֿן פֿון אייגענעם פֿאָלק, אָבער דאָס געטאָן, כּדי צו ווערן גלייביקע שותּפֿים פֿון אַ צווייטן פֿאָלק, זײַן לאַנד, זײַן קולטור.

גלייבן איז געווען אין דער מאָדע און פֿון גלייבן איז געשאַפֿן געוואָרן אַ פּסיכאָז. אַטאַקירנדיק רעליגיעזע ייִדן, ווײַל זיי גלייבן בלינד אין גאָט פֿון הימל, זײַנען אַפּיקורסים אַרײַנגעפֿאַלן אין עקסטאַז מיט זייער גלייבן בלינד אין פּראָגרעס און קולטור. אַנשטאָט אין בית־המדרש — געגומען גיין אין פּאַרטייען, סינדיקאַטן, ביבליאָטעקן, קלובן. אַנשטאָט עבֿודת הבורא — געטאָן אונטערערדישע אַרבעט. אַנשטאָט לשנה הבאה בירושלים אויסגעשרײַען בית יעקבֿ לכו ונלכה, ווערבירט חלוצים אָדער אַקציאָנערן פֿאַר דער קאָלאָניזאַציע.

אויסלאַכנדיק, האָט מען גענומען גוואַלדיק ערנסט דאָס לעבן. דראַמאַטיש. טראַגיש. אויב מען האָט געלאַכט, איז דאָס געווען אַ לאַכן מיט יאַשטשערקעס... מער ווי מ׳האָט יענעם ווי געטאָן, האָט מען אַליין געליטן. און פֿון אָט דעם הייליקן ערנסט איז אַרויסגעקומען די נאַציאָנאַלע דערוואַכונג, דורך צוויי פֿאַרשיידענע וועגן צו איין ציל: דורך חיבת ציון און פּראָלעטאַרישקייט צום רענעסאַנס פֿון דער ייִדישער קולטור.

דער איבערגאַנג האָט אָבער געבראַכט געפֿערלעכע קאָנפֿליקטן. אין יעדער היים איז אויסגעבראָכן אַ מלחמה. אומצייליקע פֿאַמיליע־לעבנס זײַנען צעבראָכן געוואָרן איבערן צוזאַמענשטויס צווישן פֿרומקייט און אַפּיקורסות.

נאָמבערג איז געווען איינער פֿון די אומצייליקע קרבנות אין אָט דעם קריזיס. קוים צוואַנציק יאָר אַלט געווען, און שוין געזעסן אין ש״ס און פּוסקים, אַז „וועגן אַלץ אויף דער וועלט רעדט מען דאָ, אָבער נישט וועגן דעם עיקר, וועגן דער עצם־פֿראַגע: וואָס טוט מען אויף דער וועלט, וואָס איז אַזוי פּוסט און וויסט?״[11]... ווי גוט עס

[11] „אַ ליטעראַרישער דור״, דאָס בוך פֿעליעטאָנען, וואַרשע 1924, זז׳ 172—173.

איז אים אין דער דאָזיקער וועלט געווען מאַטעריעל און ווי קלאָר עס איז פֿאַר אים געווען, אַז אַוועקגייענדיק פֿון איר פֿאַרלירט ער די אײַנגעפֿונדעוועטע היים, האָט ער בעסער אויסגעקליבן דעם וועג, אויף וועלכן ער האָט געהאַט אַלע שאַנסן צו פֿאַרלירן. ער האָט איבערגעלאָזט דעם ווילשטאַנד, נישט ווי די מערסטע ייִדישע שרײַבערס, וועלכע זײַנען אַוועק פֿון דער אַלטער וועלט, ווײַל זיי זײַנען דאָרטן געזונקען אין דלות.

נאָמבערג איז אידעאַליסט און אינדיווידואַליסט פֿון דעם טיפֿ, וואָס האָט פֿאַרלוירן דעם זין פֿאַר אוטיליטאַרישקייט. מיט אַזאַ געמיט קומט ער אַרײַן אין דער ייִדישער ליטעראַטור. ווען פּרץ זאָגט אים — „וואַרפֿט אַוועק די העברעיִשע שירים, שרײַבט אויף ייִדיש, וועט איר ברענגען נוצן דער וועלט!“, פֿרעגט נאָמבערג — „און וואָס וועט זײַן, אַז איך וועל ברענגען נוצן?“...

דאָס איז געווען אין 1897, וואָס איז די וויכטיקסטע דאַטע אין דער ייִדישער געשיכטע. אין דעם יאָר ווערט געבוירן דער צווילינג, וואָס האָט רעוואָלוציאָניזירט דאָס ייִדישע לעבן: דער פּאָליטישער ציוניזם און דער אַרבעטער־בונד. צעשטערט איז דער שטילשטאַנד אינעם דלותדיקן שטעטל. יוגנט לויפֿט אין שטעט אָדער קיין אַמעריקע — דאָס איז דער מאַסן־ענטפֿער אויף די צאַרישע רדיפֿות, וואָס פֿאַרסמען די לופֿט, און די איבערבלײַבעכצן פֿון פֿאַנאַטיזם, וואָס ליגן ווי זומפּן אויף די וועגן... נישט אַלע פֿון די וואָס בלײַבן גיבן זיך אונטער דעם וויסטן מזל. די רוסישע רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג צינדט־אָן מחנות פֿון די נײַע דורות אַפֿילו אין די ישיבֿות. אונטער גמראס באַווײַזט זיך געהיימע רעוואָלוציאָנערע ליטעראַטור, וואָס וועקט צו רעפֿאָרמען און רעוואָלוציע... און אונטער זייער ווירקונג פֿורעמען זיך ייִדישלעכע רעפֿאָרמען און רעוואָלוציאָנערע אידייען. די סטיכיע פֿון אַלטן גלויבן גייט דאָ און דאָרט אַריבער צו די ייִדישע סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע רעוואָלוציאָנערן... קודם קומט דאָס צום אויסדרוק אין לײַדנשאַפֿט צו וויסן. מ׳לויפֿט לערנען. ייִדישע בחורים און מיידלעך ווײַזן־אַרויס זעלטענע פֿעיִקייטן און

חשק צו לערנען, דער עיקר ווי עקסטערנען, ווי אויטאָדידאַקטן. שפרינגען־איבער די פּראָצענט־נאָרמעס און מאַכן זיך נישט קיין ווענן פון די קאַריערעס, וואָס אוניווערסיטעטן קענען געבן פאַר פּראַקטישע צוועקן — דער עיקר איז ביי זיי לערנען! הייבן־אָן און ענדיקן נישט... לויפן פון איין קורס אויפן אַנדערן... לייענען, גריבלען זיך, דיסקוטירן, זוכן־אויס אַלע אומרוען פון דער צייט, אויף דורכצו־בויערן זיי, אַריינדרינגען אין זיי... די ישיבה־בחורשע טראַדיציע פון „דרייען מיטן גראָבן פינגער" ווערט אַריבערגעטראָגן אין גימנאַזיעס און אוניווערסיטעטן, דער עיקר ביי די עקסטערנען, „מיטן קאָפּ אין דער גרויסער מענטשלעכער קולטור, מיט לייב און לעבן אין דער טויטער אַטמאָספער פון קאַבצאַנסק און טונעיאַדעווקע"[12]. אַזאַ איז נאָמבערג, נאָך פרצן אפשר „די באַדייטנדיקסטע, די אינטימסטע און אינטערעסאַנטסטע פערזענלעכקייט אין אונדזער ליטעראַטור"[13].

פון אַלצווייסערייַ צו נייַע זוכענישן

שוין אין די ערשטע שורות פון זיין ליד דער נביא, מיט וועלכן ער האָט דעבוטירט אין 1900 אויף יידיש, זעען מיר די גרעסטע מעלה, נאָמבערגס, און דעם גרעסטן חסרון פון זיינע העלדן: דער צו „שאַרפער בליק". ער זאָגט:

„און זאָל דער וואָלקן זיין ווי דיק,
דאָך שניידט אים דורך מיין שאַרפער בליק".

נאָמבערגס העלדן — פליגלמאַן, שוואַרצמאַן, בענדער, פעליע, פיינשטיין — זעען אַזוי שאַרף, אַז קיינער קען זיך פון זיי נישט

---

[12] בעל־מחשבות — געקליבענע שריפטן, ב' 1, ווילנע 1910, זז' 181—125

[13] ב. קאַרליניוס — „געווען אַ מענטש", די אידישע צייטונג, ב"א 22 נאָוועמבער 1931.

אויסבאַהאַלטן מיט זײַנע געדאַנקען און געפֿילן. דאָס איז טאַקע זייער אומגליק: וואָס זיי ווייסן צו פֿיל און זײַנען צו אינטעליגענט. „פֿליגל־מאַן", געשריבן אין 1905, אַ סך יאָרן אַ רייצנדיקע טעמע פֿאַר דיס־קוסיעס, איז געווען דער ערשטער אָנזאָג פֿון די אָנקומענדיקע ירידה־שטימונגען איבערן דורכפֿאַל פֿון דער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד. יאוש, פֿאַרביטערונג, ניהיליזם האָט זיך אַרײַנגעריסן אין די יידישע געמיטער, אַנדערש ווי אויף דער רוסישער גאַס, וואָס איז באַ־הערשט געוואָרן דורך אַ כוואַליע פֿון גלײַכגילט, ציניזם און הפֿקרות... אָט אָ די דעקאַדענטישקייט — אַ נײַס אינעם יידישן לעבן — האָט נאָמבערג דער ערשטער אַרײַנגעבראַכט אין דער יידישער ליטעראַ־טור: די טראַגעדיע פֿון דער פֿיזיש הונגעריקער און גײַסטיק איבער־געזעטיקטער אינטעליגענץ, וואָס איז געקומען ווי אַ רעזולטאַט פֿון דעם ראַשיקן איבערגאַנג פֿון דושנעם בית־מדרש צום לעבן פֿון עלנטע נאַכטוואַנדלערס אָדער גאָר „צווישן בערג", אין דער אַטמאָס־פֿערע פֿון באָהעמיע. נאָמבערגס העלדן זײַנען די ערשטע אַנאַרכיסטן אין דער יידישער פּראָזע.

פֿליגלמאַן איז אַזוי קלוג, אַז ער האָט מורא צו ריידן, ער זאָל זיך — חלילה וחס — נישט אַרויסכאַפּן מיט אַ נאַרישקייט. שווײַגט טייל מאָל אַזוי פֿאַרעקשנט, ווי ער וואָלט זיך אַ נדר געגעבן. עס זעט־אויס, ווי שווײַגן וואָלט פֿאַר אים געווען אַ פּרינציפּ, אַ פֿילאָ־סאָפֿיע. עפּעס גאָר נישט ווי בײַ יידן. ווי ער וואָלט זיך אָפּגעלערנט פֿון אַ ווײַטער, פֿרעמדער וועלט, פֿון ווײַטן מזרח, פֿון אינדיע גאָר, אַזאַ פֿילאָסאָפֿישע רו, וואָס איז באַקאַנט ווי נירוואַנאַ. נאָמבערגס ער־שטער קריטיקער האָט דעריבער אָנגערופֿן דעם נאָוועליסט פֿון פֿליגל־מאַן, שוואַרצמאַן, פֿעליע — דיכטער פֿון דער נירוואַנאַ [14]. נאָמבערגס העלדן ענטפֿערן אָן רייד. זיי פּראָטעסטירן מיט שטילשווײַגן. ערשט ווען ער גייט־אַריבער צו פּובליציסטיק צערעדט ער זיך. „די משפּחה", 1913, קען באַטראַכט ווערן ווי די ענדגילטיקע שיידליניע, הן פֿון

---

[14] ש. ניגער — וועגן יידישע שרײַבער, ב׳ 2, וואַרשע 1912, זז׳ 79—100.

נאָמבערגס אַריבערגיין דעפֿיניטיוו צו פּובליציסטיק, הן פֿון זײַן דערוויטערן זיך פֿון די פֿילאָסאָפֿירנדיקע שוואַרצזעערס, די פֿליגל-מאַנס, וועלכע האָבן נישט קיין כּוח, ניט צום לעבן און ניט צום שטאַרבן.

פֿליגלמאַן איז אָבער שוין געוואָרן קלאַסיש. אַ פּאָפּולערער טיפּ אין דער ייִדישער ליטעראַטור. אַ קלינגוואָרט. אַ סימבאָל. אַן אילוס-טראַציע פֿאַר די סאָציאַלע קאָנפֿליקטן אין דער ייִדישער סבֿיבֿה. אַ טראַגישע פֿיגור, דער פֿליגלמאַן: ער האָט נישט קיין פֿליגלען...

„די משפּחה" איז קינסטלעריש אויף אַ נידעריקערער מדרגה ווי די נאָוועלן, נאָמבערגס. זי איז אויך טעמאַטיש ווייניקער אָריגינעל ווי די נאָוועלן. זי איז אָבער זייער וויכטיק ווי אַ דאָקומענט פֿון דער צײַט. להיפּוך ווי אין די נאָוועלן, וווּ די טיפּן זײַנען אַלצ-ווייסערס, לאָזט זיך דאָ אַרויס איבער דער וועלט דער וואָס איז געבוירן געוואָרן צו זײַן אַ פֿירער. עליאַש ווייסט, אַז כּדי צו וויסן אויף אַן אמת, דאַרף ער זיך אַרויסלאָזן איבער דער וועלט, זען, הערן, פֿרעגן, זוכן. נאָמבערגס קאָמעדיע איז אַ ווײַטערער עטאַפּ ווי שלום עליכמס „צעזייט און צעשפּרייט". איןביידע ווערט געוויזן דער טיפֿער ריס אין דער ייִדישער פֿאַמיליע, צווישן עלטערן און קינדער, אַ פּירוד-הלבֿבֿות וואָס נעמט זיך פֿון פֿאַרשיידענע צוגאַנגען. די צרות, וואָס לייגן זיך ווי שטרויכלשטיינער, קומען פֿון גײַעג נאָך געלט און טריפֿהנע הנאות. עליאַש דאַרף זײַן דער נאַציאָנאַלער פֿירער מיט זײַן לאָזונג „נילי" (נצח ישׂראל לא ישקר) — אַ דאַמבע קעגן דער דעמאָראַליזאַציע און הפֿקרות, וואָס באַדראָעט דאָס ייִדישע לעבן...

אין דעם דאָזיקן צעטרייסלטן לעבן באַווײַזן זיך ריינע פֿרויען-געשטאַלטן. נאָמבערג האָט זיי געוויזן שוין אין זײַנע נאָוועלן. דאָ איז בײַ אים צו מאָל אַ פֿאַרקערטער סדר-העולם: בעת די מענער זײַנען בײַ אים פֿאַרווײַבערישט, דערשײַנען פֿאַרמענערישטע פֿרויען. אַנטקעגן מרה-שחורהדיקע מענער זעען מיר, ווי אַלע פֿרויען-טיפּן אין נאָמבערגס שאַפֿן זײַנען פֿול מיט לעבן. אַפֿילו די אינטעלעקטועלע

פּרויען זוכן גשמיות. די קורסיסטקע, פּידלער וויל חתונה האָבן; ווײַנשטיין איז אָבער דער וואָס קען זיך נישט דעצידירן. די מאָלערין סאָניע איז שלאַגפֿאַרטיק, אַגרעסיוו, לײַדנשאַפֿטלעך; שוואַרצוואַלד גייט אָבער נאָך ווי אַ שוואַרצער שאָטן. נאָמבערגס מאַנספּאַרשוינען ריידן פֿון עראָטיק און פֿילאָסאָפֿירן וועגן סעקס, בעת די פּרויען זײַנען עראָטיש. נאָמבערגס „פֿאַרלאָזטע כּלה“ איז עס די וואָס דרייט־איבער דאָס שיפֿל... בעת דער מאַן פֿילאָסאָפֿירט הבל־הבלימדיק אין דעם קופּלעט „אוי, ווי, כאַ־כאַ“, לאַכט פֿון אים די פּרוי קאָקעטיש... זי איז די בריה, נישט ער. מיר האָבן דאָ אַ בילד פֿון דער עמאַנציפּאַציע אין דער יידישער פּרויענוועלט.

נאָמבערג — אַ „מהיכא־תּיתיניק“?

דראַנג צו עמאַנציפּאַציע, צו אומאָפּהענגיקייט, צו זעלבשטענדיקייט איז בכלל אַ גרונטשטריך אינעם צווייטן פּעריאָד פֿון נאָמבערגס שאַפֿן. וואָס מער ער איז אַוועק פֿון בעלעטריסטיק צו פּובליציסטיק און זשורנאַליסטיק, אַלץ מער איז קענטיק געוואָרן זײַן ווילן ניט צו זײַן קיינעם אונטערגעוואָרפֿן. דאָס איז אָבער נישט פֿון אַלעמען ריכטיק אויפֿגענומען געוואָרן. פּונקט ווי זײַן אינטעלעקטועלער זאַכלעכער שרײַבשטייגער אין זײַנע נאָוועלן איז פֿון אייניקע קריטיקערס באַטראַכט געוואָרן ווי „צו פֿיל קאָפּ“ פֿאַר בעלעטריסטיק, אַזוי איז זײַן אָפּטרעטן פֿון טייל „אָנגענומענע“ פּירונגען צו מאָל אויפֿגענומען געוואָרן ווי אַ באַווײַז פֿון שוואַכקייט, נאָכגעביקייט. און אַ קריטיקער, וועלכער האָט געהאַט אַ חזקה אָפּצוחוזקן פֿון די גרעסטע, זאָגט אַז „נאָמבערג איז אַ צימלעך־אינטעליגענטישער קאָפּ“, אָבער „פֿון נאַטור אַ מהיכא־תּיתיניק“[15]. זײַן באַהעמיש לעבן, זײַן לעבנס־

---

[15] דוד פרישמאַן — אַלע ווערק, ב׳ 3, „יודישע ליטעראַטור“, וואַרשע 1914, ז׳ 105.

לוסט, זײַן חשק צו כאַפּן אַ טענצל, וואָס דערפֿאַר האָט ער אַרײַנ־געפֿירט אַ גראַמאַפֿאָן אין וואַרשעווער ליטעראַטן־ און זשורנאַליסטן־פֿאַראיין (וואָס ער האָט געגרינדעט און ווו ער איז געווען פֿאָרזיצער), איז באַטראַכט געוואָרן ווי דער בעסטער באַווײַז און חטא, וואָס נאָר אַ מהיכא־תּיתיניק קאָן באַגיין...

נאָמבערג, דער פֿאַרהערלעכער פֿון נירוואַנאַ אין דער נאָוועלע און דער „עולם הזהניק" אין אינטימען לעבן, קריגט אָבער אַ שם פֿון אַ שטורמער. שוין אין 1910 ווערט ער דער העלד פֿון אַ סקאַנדאַל. אַרויסטרעטנדיק אין דער וואַרשעווער „פֿילהאַרמאָניע" צוזאַמען מיט פּרצן אין אַ סימפּאָזיום „פֿון גאָלדפֿאַדען ביז לאַטײַנער", האָט ער קוראַזש צו זאָגן בקול רם, אַז די אָפּסטע באַזוכערס און מעצענאַטן פֿון יידישן טעאַטער (אין יענער צײַט) זײַנען די „יאַנקל שאַבשאָוויטשעס און סתּם פֿאַרברעכערס — פֿאַר וואָס? — ווײַל דאָס יידישע טעאַטער באַדט זיך אין שונד! „דער גרויסער עולם — שרײַבט איינער פֿון די רעדנערס אויף יענעם אָוונט — האָט אויפֿגענומען די דאָזיקע אַנטדעקונג מיט גרויל און מיט שרעק" [16]. נאָמבערג ווערט פֿאַר דעם זאָג אַטאַקירט פֿון אַלערליי זײַטן. אַפֿילו דער פֿײַנער קולטור־קעמפֿער ווערט אויפֿגעבראַכט, פֿאַר וואָס „מ'קומט־אַרויס צום יידישן אַקטיאָר מיט רעוואָלווער־קריטיק און באַיקאָט־אַגיטאַציע", אַנשטאָט רחמנות צו האָבן, ווי אויף „אַ זייגקינד נאָר וואָס אַרויס פֿון די וויקעלעך" [17]... אַנדערע זוכן צו דערקלערן אויפֿן וועג פֿון פּערזענ־לעכע חשבונות: נישט אַנדערש, אַז פּרץ און נאָמבערג זײַנען געווען אין כּעס אויפֿן יידישן טעאַטער, ווײַל מ'האָט דאָרטן נישט געשפּילט

---

[16] ד"ר א. מוקדוני — „זכרונות פֿון אַ יידישן טעאַטער־קריטיקער", אַרכיוו פֿאַר דער געשיכטע פֿון יודישן טעאַטער און דראַמע, ב' 1, נ"י־ווילנע 1930, ז' 378.

[17] נח פּרילוצקי — „דער יידישער אינטעליגענט און דאָס יידישע טעאַטער", כתבים ב' 3, ביאַליסטאָק 1921, ז' 63.

זייערע פּיעסן אָדער איבערזעצונגען[18]... צום לײַכטסטן איז אָבער צו דערקלערן: „אַ מהיכא־תּיתי־מענטש“... און דאָס דאָזיקע שטעכווערטל איז טאַקע יאָרן געגאַנגען ווי אַ טיקעטל פֿאַר נאָמבערגן.

די צײַט — די יושרדיקסטע ריכטערין — פֿאַרריכט אָבער טעותים. האָט די צײַט אויך דערוויזן, אַז נאָמבערג איז זייער ווײַט געווען פֿון זײַן אַ מהיכא־תּיתיניק. ער ווײַזט־אַרויס די וואַרעמסטע באַציִונג צו אַלע נויטן פֿון ייִדישן לעבן און גאָר באַזונדער פֿון דער ייִדישער קולטור. קהלט זיך. אַפֿילו געהאָלפֿן גרינדן אַ נײַע פּאַרטיי, די פֿאָלקספּאַרטיי, און איר פֿירער געוואָרן, איר וועגווײַזער. געוואָרן אַ קעמפֿער פֿאַר דעם וועלטלעכן געדאַנק און איבער הויפּט פֿאַר די ייִדישע פֿאָלקשולן אין פּוילן. די ייִדישע טעאַטער־וועלט האָט אין אים דערפֿילט דעם איבערגעגעבנסטן פֿרײַנד. ער האָט אַפֿילו אויפֿן בית־עולם אין זיבעץ געהאַט דאָס געזונטסטע לעבן. ווען ער האָט בײַם אָפֿענעם קבֿר פֿון אסתּר־רחל קאַמינסקי געזאָגט, אַז מיט אָט דער מאַמע פֿון ייִדישן טעאַטער „האָט זיך בײַ אונדז באַוויזן די ערשטע ייִדישע פּערזענלעכקייט, ווו די ליידן באַקומען אַ העכערע פֿאָרעם און אַ העכערן זין“, האָט ער פֿאַרענדיקט מיטן רוף: „לאָמיר זיך ניט לאָזן צעברעכן פֿון די שווערע צײַטן! גלייבן און מוט!“[19]. און ער האָט אַליין געגעבן דעם בײַשפּיל. „ער איז געווען איינער פֿון די ערשטע, וואָס האָט אויפֿגענומען מיט פֿרייד די ווילנער טרופּע אין וואַרשע“ און נישט איין מאָל געקומען אין נאָמען פֿון אַלע שרײַבערס באַגריסן די צוזאַמענפֿאָרן פֿון די אָרגאַניזירטע ייִדישע שוישפּילערס אין פּוילן. פּונקט ווי ער האָט בעת זײַן באַזוך אין אַרגענטינע געהאָלפֿן גרינדן דעם שרײַבער־פֿאַראיין, וואָס טראָגט דערפֿאַר זײַן נאָמען, אַזוי האָט ער געהאָלפֿן דער אַקטיאָרן־משפּחה (וואָס האָט

---

[18] זלמן זילבערצווײַג (רעד׳) — לעקסיקאָן פֿון ייִדישן טעאַטער, וואַרשע 1934, קאָלום 1406.

[19] „די רעדע פֿון ה. ד. נאָמבערג“, ליט״בל נ׳ 88, יאַנואַר 1926.

דעמאָלט זיך געפֿונען אין אַ שווערן קאָנפֿליקט[20]). ביז עס איז פֿאַר אַלעמען קלאָר געוואָרן, אַז „ער איז געווען פֿון די ערשטע, פֿון די געציילטע פֿריינד פֿון יידישן אַקטיאָר, און ווי אַ פֿריינד האָט ער תמיד געעצהט, תמיד אָנגעוויזן דעם וועג צו אמתער, צו שיינער, צו געלייטערטער יידישער בינעקונסט"[21].

אין אָט דעם ליכט דערשיינט ער ווי אַ וואָרענער, נישט בלויז נאָמבערג דער פּובליציסט, נאָר אויך נאָמבערג דער בעלעטריסט. זיינע פֿליגלמאַנס און שוואַרצוואַלדס דינען אין דער יידישער געשיכטע, ווי אין דער היינטיקייט, פֿאַר אַ ס.אָ.ס.־רוף.

דער אָ „מהיכא־תיתי־מענטש" מאַכט אין 1916 אַן אַליאַרעם, הלמאַי אַ נאַציאָנאַלער כּלל־טוער האָט נישט אָפּגעגעבן צוואַנציק טויזנט דאָלער, וואָס ער האָט געקראָגן צוגעשיקט פֿון ניו־יאָרק פֿאַר „יעקבֿ דינעזאָנס קינדערהיימען" אין וואַרשע: אַזוי ווייט איז אַוועק די שׂנאה צו די וועלטלעכע שולן[22]... (פֿאַרבשטיין האָט דינעזאָנען אַפֿילו קיין וואָרט נישט געזאָגט, אַז דאָס געלט איז אָנגעקומען). דער „פּשרהדיקער" נאָמבערג האָט מוט אַרויסצוקומען אין 1922 קעגן דער שטורמישער ליטעראַרישער „כאַליאַסטרע"[23], כאָטש זי האָט „מיט שטיוול אויף די קעפּ"[24] באַגייסטערט די יוגנט. ער לאַכט פֿון דער אומקלאָרקייט, מיט וואָס „די יונגע" בראַווירן. ער האָט געלייענט

---

[20] מיכאל ווייכערט — „פֿון ה. ד. נאָמבערגס געזעלשאַפֿטלעכער טעטיקייט", ליט"בל נ' 47, וואַרשע 1937. — אהרן לאַגער — „40 יאָר יידיש טעאַטער", רעד' ש. ד., די אידישע צייטונג, ב"א 5 יאַנואַר 1931.

[21] טעאַטער־ידיעות נ' 12, אָרגאַן פֿון אַרטיסטן־פֿאַראיין, ביילאַגע צו ליט"בל נ' 48, דעצעמבער 1927.

[22] ח. ש. קאַזדאַן — פֿון חדר און „שקאָלעס" ביז ציש"אָ, מעקסיקע 1956, ז' 415.

[28] פּרץ מאַרקיש האָט אונטער דעם נאָמען פּראָקלאַמירט דעם דרך פֿון די יונגע אין פּוילן, אינספּירירט פֿון דער רעוואָלוציע און אוקראַינער פּאָגראָמען.

[24] מיט דער פּאַראַפֿראַזירונג פֿון מאַרקישעס אַ ליד האָט הלל צייטלין אויסגעלאַכט און באַקעמפֿט די ליטעראַרישע כאַליאַסטרע אין פּוילן.

„אויף אַן ערך 150 זײַטן 47 נײַע פּאָעטן, אַלע 47 לויטער זשעניען... נישט קיין איינציקן איז מעגלעך צו פֿאַרשטיין... קאָנט איך יעדן איינציקן לייענען פֿון הינטן אַרויף, פֿון לינקס אויף רעכטס, און מיט דעם זעלביקן געניאַלן דערפֿאָלג פֿון נישט פֿאַרשטיין" [25]... פֿאַר אַזאַ אַפּיקורסות האָט פּרץ מאַרקיש געגעבן נאָמבערגן דעם טיטל „אַטאַמאַן" — ער וויל, הייסט עס, דיקטירן און באַפֿעלן ווי צו שרײַבן... די צײַט האָט אָבער געוויזן, ווער עס האָט אויסגעפֿאָלגט די באַפֿעלן... מיט אויסערגעוויינטלעכער קלאָרקייט און נישט וויינִיקער טיפֿקייט האָט נאָמבערג געוויזן אַ סך מאָל, אַז אים האָט מען אין דעם נישט געקאָנט באַשולדיקן, אדרבה, פֿון דער גאַנצער שרײַבערײַ וועגן זײַן אַרײַנלאָזן זיך טייל מאָל אין צווייפֿלען איז גאָר אַרויפֿגעשווומען די פֿראַגע: „צי איז נאָמבערג דער דיכטער פֿון אָנמעכטיקייט?" [26]

נאָמבערג, וועלכער „האָט אָנגעשריבן די האָפֿענונגסלאָזסטע בלעטער פֿון דעם לעבן און שטרעבן פֿונעם מאָדערנעם ייִדישן מענטשן, פֿון „פֿליגלמאַנען" — גראָד ער „שרײַבט־אָן די צוואה פֿון בלינדסטן גלויבן אין ייִדישן לעבן, די צוואה פֿון אייביקן ייִדישן בטחון, דאָס בוך פֿון דער משפּחה", וואָס צוליב דעם ווערט ער אַזוי פּאָלקיסטיש, אַז „ער ווערט דער הייסטער חסיד פֿון ווײַסגבערגיזם" [27]... פֿון די סתּירות איז אַרויסגעקומען האַרמאָניע. און טאַקע אינעם ליכט פֿון די אַ סתּירות זעט מען בעסער די ייִדישע פּערזענלעכקייט אויפֿן שיידוועג פֿון צײַטן. דאָס איז דער גײַסטרײַכער ייִד, וואָס „האָט געליטן פֿון צו פֿיל אײַנפֿלוסן" און „געזוכט סינטעז צווישן אַלעמען", צו קענען פֿאַרט „דורך אַלע זײַנע זוכענישן" דערשײַנען ווי „דער גאַנצער מענטש" [28].

---

[25] „זיבן זשעניען זײַנען אונדז געבוירן געוואָרן", אין דאָס בוך „פּעליעטאָנען, ז' 264.

[26] ב. י. ביאַלאָסטאָצקי — פּאַרויס נ' 4, וואַרשע 18 פֿעברואַר 1938.

[27] י. טרונק — צווישן ווילן און אָנמעכטיקייט, וואַרשע 1930, ז' 171.

[28] ב. י. ביאַלאָסטאָצקי — ד"ז.

אונטער דער ווירקונג פֿון פֿאָלקסלעבן

אין 1898 האָט פּרץ געשריבן פֿון וואַרשע קיין זגערזש צו נאָמבערגן: „מײַן פֿרײַנד, שוין צוויי וואָכן ווי דײַן בריוו ליגט בײַ מיר אויפֿן טיש, און איך ווייס נישט וואָס דיר צו ענטפֿערן... אַנשטאָט קלאָגן זיך — בעסער ענדער זיך! בײַ מיר קענסטו זײַן אויך אַ פּראָ־אָדם, איך קען דיך שעצן אויך אָן הויזן, אָבער דער עולם, וואָס יעדער איינער פֿון אונדז נייטיקט זיך אין אים, וויל זען דעם אויסער־לעכן מענטש" [29].

פֿון אָנהייב האָט דער תּלמיד זיך אַנטי... געשטעלט דעם רבין. אויף אַלץ פֿרעגט ער הבל־הבֿלימדיק: צו וואָס? ווען פּרץ זאָגט אים, אַז מיטן שרײַבן וועט ער „ברענגען נוצן, וועט איר זײַן מאָראַליש צופֿרידן", וויל נאָמבערג אַלץ אָפּפֿרעגן. פּרץ איז אים פֿאָרט מנצח. ער האָט פֿאַר אים געפֿונען אַ רפֿואה און די רפֿואה הייסט: פֿאָלקס־לעבן. אינעם פֿאָלקסלעבן האָט ער געפֿונען לעבנסווילן און בטחון ער איז נישט קיין סאָציאַליסט, ער זעט אָבער די סאָציאַלע עוולות, פּונקט ווי ער זעט די נאַציאָנאַלע קרומקייטן, און ער טרעט קעגןביידע אַרויס. פֿאַר ווענען איטשע־מאיר ווײַסנבערג איז געווען אַ ווילדקייט אין אַ סענסאַציע, פֿאַר זײַן קאַמף קעגן די ליטוואַקעס, פֿאַר זײַן „זשעלעכאָווער אָרטאָגראַפֿיע" און פֿאַר זײַן זידלען גדול־דיקע שרײַבערס, אַ קאַמף וואָס איז באַטראַכט געוואָרן ווי אַן אויס־דרוק פֿון עם־הארצות; פֿאַר נאָמבערגן איז אָבער דער דאָזיקער טאַלאַנטפֿולער שריפֿטשטעלער, וועמען מ'האָט אָפּגעצאָלט מיט זיד־לערײַען, „אַ פּראָטעסט פֿון אונטן, אַ דומפּיק געשריי פֿון עפּעס אַ מאַסע, אַ פֿאַרהאָרעוועטע, נידעריק געהאַלטענע פֿון גבֿירים און וויללערנערס" [30]. פּונקט ווי ער האָט געזען (און געוויזן) מיט אַ

---

[29] י. ל. פּרץ — בריוו און רעדעס, נ"י, ז' 218.

[30] ה. ד. נאָמבערג — „ווידער ווייסנבערג", דער מאָמענט, וואַרשע 26 דעצעמבער 1924.

צעטרייסלענדיקער קלאָרקייט, ווי די יעווסעקן האָבן מיט די אייגענע הענט ליקווידירט דאָס יידישע לעבן. דאָס בילד, ווי דער גוי פֿאָדערט פֿאַר די יידן נאַציאָנאַלע רעכט, אָבער די יידקאָמוניסטן דערשרעקן זיך פֿאַר אָט דעם נאַציאָנאַליזם און ווילן אויספֿועלן, אַז מ׳זאָל נישט פֿאָלגן דעם גוי — דאָס איז אַ ראַדיאָגראַפֿיע פֿון דער יעווסעקציע פֿאַר דער געשיכטע [31].

נאָמבערגס פֿאַרליבטקייט אין פֿאָלק האָט זיך אויסגעדריקט אין זײַן באַגײַסטערונג פֿאַר פֿאָלקלאָר. אין זײַן נאַציאָנאַליזם האָט ער זיך אָבער געהיט נישט אַרײַנצופֿאַלן אין שאָוויניזם. דערפֿאַר איז ער געווען קעגן אַחד־העמען, בײַ וועמען „דאָס אַבסטראַגירן איז דער־גאַנגען ביז צו שאַפֿן אַ פֿעטיש, אַן אָפּגאָט אין געשטאַלט פֿון רוח היהדות", בעת „די רעאַלע באַדערפֿענישן פֿון דער 12מיליאָניקער מאַסע פֿאַרלירט זיך אין גאַנצן פֿון האָריזאָנט", אַנטקעגן וואָס „מיר ווילן אַ נאָרמאַלע, געזונטע טעטיקייט אומעטום, ווו דאָס איז מעגלעך און אויף וויפֿל דאָס איז מעגלעך" [32]. דער דאָזיקער געדאַנקענגאַנג פֿירט נאָמבערגן צום יידישיזם. ער איז טאַקע געווען איינער פֿון די טאָנגעבערס אויף דער ערשטער יידישער שפּראַך־קאָנפֿערענץ אין טשערנאָוויץ, אין 1908. ער האָט עס צוזאַמען מיט זשיטלאָווסקין און שלום אַשן פֿאָרגעלייגט די רעזאָלוציע (וואָס איז אָנגענומען געוואָרן מיט אַ קליינטשיקער ענדערונג). „די ערשטע קאָנפֿערענץ פֿאַר דער יידישער שפּראַך — זאָגט זי — אָנערקענט יידיש פֿאַר אַ נאַציאָנאַלע שפּראַך פֿון יידישן פֿאָלק און פֿאָדערט איר פּאָליטישע, קולטורעלע און געזעלשאַפֿטלעכע גלײַכבאַרעכטיקונג". ער מאָנט אָבער צו דער זעלביקער צײַט, מ׳זאָל פֿעסטשטעלן „וואָס פֿאַר אַן אָרט דאַרף פֿאַר־נעמען העברעיִש אין אונדזער שול", ווײַל ער „וואָלט געהאַלטן פֿאַר

---

[31] דער צוזאַמענשטויס אויף דעם געזערד־צוזאַמענפֿאָר, אַ פּרעכטיקע פּרשה פֿון לעבנס־חכמה, איז געדרוקט אין דעם באַנד מוסטערווערק.

[32] „פֿאָלק און נאַציאָן", זאַמלבוך נײַע היימען, וואַרשע 1921, ז׳ 78—80.

אַ נאַציאָנאַל אומגליק, ווען ייִדן זאָלן פֿאַרגעסן העברעיִש״[33]. ווייסן מיר דאָך, אַז „אַש און נאָמבערג, יעקבֿ פֿיכמאַן און פּרץ הירשביין, י. ד. בערקאָוויטש און ז. שניאור זײַנען פּונקט אַזוי ווי די עלטערע מענדעלע און פּרץ, סאָקאָלאָוו און פֿרישמאַן, מיכה־יוסף בערדיטשעווסקי און יהודה שטיינבערג געווען אָנגעלייגטע געסט סײַ אין דער העברעיִשער, סײַ אין דער ייִדישער פּרעסע, סײַ אין דער העברעיִשער, סײַ אין דער ייִדישער ליטעראַטור״[34]. נאָמבערג איז געווען צווישן די פּיאָנערן פֿון סינטעז צווישן דער אַלטער און נײַער ייִדישקייט. „בײַ אונדז — האָט ער געזאָגט — דאַרף אויפֿהערן די טיילונג פֿון אינטעליגענץ און פֿאָלק; די ערשטע מוז ווערן פֿאָלקסטימלעך״[35]. און „אַזוי ווי אין אַלץ אין זײַן לעבן האָט ער ליב געהאַט גיכע אַנטשיידונגען״[36] (פּונקט פֿאַרקערט ווי די העלדן אין זײַנע נאָוועלן), האָט ער זיך אומגעריכט אײַנגעשטעלט פֿאַר די קאָלאָניסטן בײַ דער יִק״אָ. ווען ער איז אָנגעקומען אין בוענאָס־אײַרעס, האָט ער געמיינט, אַז מען טרײַבט שטאַרק איבער מיט דער קריטיק קעגן באַראָן הירשס אַדמיניסטראַציע, „באַשולדיקנדיק די יִק״אָ אין דעם דורכפֿאַל און שיִער נישט אין דער צעפֿאַלונג פֿון דעם ייִדישן קאָלאָניזאַציע־וועזן אין לאַנד״. אַז ער איז אָבער צוריקגעקומען פֿון די קאָלאָניעס, האָט ער זיך אַנטשלאָסן און אָנגעשריבן „און די יִק״אַ שווײַגט״ — אַ קורץ אַרטיקעלע, וואָס איז פֿון די שענסטע און שטאַרקסטע אין

---

[33] די ערשטע ייִדישע שפּראַך־קאָנפֿערענץ, ייִוואָ, ווילנע 1931, ז׳ 211, 66, 84.

[34] ש. ניגער — די צווייִשפּראַכיקייט פֿון אונדזער ליטעראַטור, דעטראָיט 1941, ז׳ 112.

[35] צו וואָס „אַ נאַציאָנאַלע שפּראַך״, צום 1טן מאָל געדרוקט אין טעאַטער־וועלט, נר׳ 1—2, וואַרשע 1908, איבערגעדרוקט אין די ערשטע ייִדישע שפּראַך־קאָנפֿערענץ אין 1931 און אין זאַמלבוך דער ייִדישער געדאַנק אין דער נײַער צײַט, נ״י 1957.

[36] מלך ראַוויטש — מײַן לעקסיקאָן, מאָנטרעאַל 1945, ז׳ 141.

ייִדישער פּובליציסטיק [37]. נאָמבערג איז אײַנגעגלויבט, אַז „מענטש־לעכער אידעאַליזם און איבערגעגעבנקייט ווערן קיין מאָל נישט פֿאַר־פֿאַלן אָן נוצן". דערפֿאַר האָט ער געהאַלטן, אַז די חלוצישע באַוועגונג איז אַ ברכה נישט בלויז פֿאַר ארץ־ישׂראל, נײַערט פֿאַרן ייִדישן לעבן אין אַלגעמיין, ווײַל „יעדער אידעאַליזם, פֿון ווילדסטן ביז צום קולטורעלסטן און ראַפֿינירטסטן, פֿון פֿאַנאַטישסטן ביז צום „וויסנ־שאַפֿטלעך באַגרינדעטן", האָט באַפֿרוכטיקט די ערד" [38]. מיט דער דאָזיקער אײַנשטעלונג האָט ער פֿאַרויסגעזען די גרויסע פּראָצעסן אין דעם ייִדישן לעבן פֿון נאָרד־אַמעריקע. אַנטקעגן די „דרײַ קופּים" (קעמפּערס קעגן קונסט) האָט ער פֿאַרויסגעזאָגט דעם אויפֿקום פֿון דער אייגענער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. דערזען, ווי אין סאָציאַליסטישע היימען באַווײַזן זיך קינדער מיט יאַרמולקעס אויף די קעפּ. ווי פֿילאַנטראָפּיע ווערט ממש אַ נאַציאָנאַלע וויסנשאַפֿט און אַ פּראָפֿעסיע. ווי דער „גרינהאָרן" איז אין ניו־יאָרק אַ לײַדנשאַפֿט־לעכער „פּאַטריאָט פֿון זײַן שטאָט און פֿון איר „עלעקטריק טשער"; אַז „עס באַפֿאַלט אַזש אַ שרעק צו קוקן אין דעם תּהום וואָס ווערט געעפֿנט פֿאַר מײַנע אויגן"... ער האָט דערבײַ געזען די אַמעריקאַנער פֿרײַהייט ווי „די פֿרײַהייט פֿון שלאָג דיר קאָפּ אין וואַנט, נישט מײַן באָבעס דאגה" [39]... אָט אַזוי קלאָרזיכטיק און טיפֿזיניק האָט ער באַ־נומען דעם אייגנאַרטיקן פּראָצעס פֿון אַרגענטינער ישוב, ווו „זעלטן איינער פֿון די ערשטע עמיגראַנטן איז געקומען מיט זײַן אייגענעם ווילן, מיטן אייגענעם באַשלוס: אָדער ער שטאַמט פֿון דער ערשטער באַראָן הירש־עמיגראַציע און איז געקומען מיט אַ פּאַרטיע, אָדער ער איז געלאָפֿן פֿון פּאָגראָמען, אָדער עס האָט געפֿעלט אויף אַ שיפֿ־

---

[37] יוסף מענדעלסאָן — „ה. ד. נאָמבערג אין בוענאָס־אײַרעס", אַ מאָל אין אַ האַלבן יאָרהונדערט, ב"א 1943, זז' 407—431.

[38] „עמק יזרעאל", קאַפּיטל פֿון ארץ־ישׂראל.

[39] אין צפֿון־אַמעריקע, קאַפּ' „ניו־יאָרק זינגט איר ליד", „ווו איז די פֿרײַרי", „ייִדן זײַנען אַל רײַט אין אַמעריקע".

קאַרטע קיין ניו־יאָרק, אָדער אַן אַגענט פֿון אַ שיף־געזעלשאַפֿט האָט אים פֿאַרנאַרט". אין אַרגענטינע האָט ער דערפֿילט, אַז „ווען יידישע שרײַבערס וואָלטן וויסן, וואָסער ראָלע זיי שפּילן און וואָסערע נאַציאָנאַלע פֿונקציע זיי פֿולן־אויס אין דער נשמה פֿון די מאַסן, וואָלטן זיי דערשראָקן געוואָרן פֿאַר דער גרויסער אחריות, וואָס זיי טראָגן אויף זיך". מיט אַזאַ אחריות האָט ער אַרויסגעפֿירט פֿאַר דער ברייטער יידישער וועלט דעם שרײַבער מרדכי אַלפּערסאָן, „אַ יידישער ראָבינזאָן קרוזאָ". אַלפּערסאָנס 1טער באַנד 30 יאָר יידישע קאָלאָניזאַציע אין אַרגענטינע, דערשינען אין בוענאָס־אײַרעס אין 1922, וואָלט מסתּמא געבליבן אין אַ ווינקל, פּונקט ווי די שפּעטערדיקע צוויי בענד, ווען ניט נאָמבערג וואָס האָט דאָס 1טע בוך געלאָזט איבערדרוקן אין בערלין אין 1923 מיט זײַנעם אַ פֿילזאָגנדיקן אַרײַנפֿיר — אַ דאַנק אים איז „אין אַרגענטינע" איינס און צוויי געוואָרן פֿון די געזוכטסטע און פּאָפּולערסטע יידישע ביכער אומעטום[40]. ער האָט נישט בלויז באַזונגען „די קרוין פֿון די יידישע קאָלאָניעס", מאָזעסוויל, נאָר אויך געהאַלטן פֿאַר זײַן חובֿ צו דערמוטיקן „די שפּראָצונג" פֿון דער יידישער ליטעראַטור אין בוענאָס־אײַרעס, וועלכע „האָט אַרום זיך אַ פֿיל גינסטיקערע אַטמאָספֿערע ווי עס האָט געהאַט אַמאָל די צפֿון־אַמעריקאַנישע", ווײַל „דער עמיגראַנט וואָס פֿאָרט הײַנט קיין אַרגענטינע — האָט נאָמבערג געשריבן אין 1924 — שטייט דאָך קולטורעל מיט פֿיל קעפּ העכער ווי דער עמיגראַנט קיין ניו־יאָרק פֿון פֿאַר 30 יאָר"[41]. נישט ווייניקער ווײַטזיכטיק און טיפֿזיניק האָט נאָמבערג געשילדערט ארץ־ישׂראל, כאָטש ער האָט זיך דאָרטן געפֿונען „אין אַ ליבן שיכּרות פֿון די חושים". און פּונקט ווי ער האָט פֿאָרגעשטעלט די פֿאַרזייטע פֿאַר־

---

[40] דאָס בוך. פּעליעטאָנען. — אין לערנביכער זײַנען גיך אַרײַנגענומען געוואָרן פֿראַגמענטן פֿון אַלפּערסאָנס מעמואַרן.

[41] „ליטעראַרישע פּרוּחן אין אַרגענטינע" /חעגן זעגלען/, דער מאָמענט וואַרשע, 7 נאָוועמבער 1924.

אַכטונג צום גלות־לעבן און צו אַלץ וואָס איז אין גלות געשאַפֿן געוואָרן, האָט ער געזען, ווי אין קיבוצים „קאָכט זיך און ווערט געבוירן אַ ברייטערע וועלט־אַנשויונג, ווו עס ווערט געזוכט דער סינטעז צווישן דעם גלות־לעבן און ארץ־ישׂראל". ער האָט איינ־צײַטיק פֿעסטגעשטעלט, אַז א"י האָט אויפֿגעהערט צו זײַן „אַן אַל־געמיינע פֿראַגע", ווײַל אַ סך קענען זאָגן, אַז זי „פֿאַרענטפֿערט עפֿעקטיוו זייער פּערזענלעכע פֿראַגע. „פֿאַראַן זאַכן — האָט נאָמבערג דעפֿינירט — וואָס זייער נייטיקייט איז אײַך קלאָר אינטויִטיוו, אומ־מיטלבאַר, ווי למשל, די נייטיקייט פֿון אײַער אייגענער עקסיסטענץ — ארץ־ישׂראל געהערט צו די זאַכן"[42].

נאָמבערג דער פּובליציסט, דער וואָרטזאָגער, קען זאָגן ווי זײַן העלד עליאַש: „איך האָב אויסגעזען די וועלט, אומעטום ווו ייִדן שפּאַרן־אָן, און איך וועל אײַך ברענגען די טרייסט. מיר לײַטערן זיך, מיר ווערן שטאַרקער און געזינטער גײַסטיק און פֿיזיש. מיר בויען אומעטום לעבנס־צעלן". און דער עיקר: מיר זײַנען בעסער ווי אונ־דזערע עלטערן, אונדזערע קינדער וועלן זײַן בעסער פֿון אונדז.

דאָס האָט געזאָגט דער דאָזיקער שרײַבער, וועלכער האָט דורך זײַנע פֿליגלמאַנס און שוואַרצוואַלדס סיגנאַליזירט די סכּנה, וואָס האָט זיך אָנגערוקט אויפֿן ייִדישן פֿאָלק בײַם אָנהייב פֿון 20סטן יאָרהונ־דערט, אַז אונדזער אַחריותדיקער ליטעראַטור־קריטיקער. האָט זיך אַרויסגעכאַפּט: „נעמט־צו פֿון דער ייִדישער אינטעליגענץ עטלעכע גע־ציילטע אַקטיווע, געזונטע פּערזענלעכקייטן — און איר האָט פֿאַר זיך אַ קאָלעקטיוון פֿליגלמאַן... די קאָמעדיע פֿון דער ייִדישער אינטעלי־גענץ"[43].

---

[42] ארץ־ישׂראל, זז' 35, 144, 147, 152, ווי אין קאַפּיטלען פֿון באַנד מוסטערווערק.

[43] ש. ניגער — „אויף דער גרענעץ פֿון טויט און לעבן", ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפֿטן, בוך 2, מאַרץ 1908. די דאָזיקע שורות, ניגערס, זײַנען אין זײַנע געזאַמלטע שריפֿטן נישט געדרוקט — זאָל עס זײַן דערפֿאַר, ווייל זיי האָבן שפּעטער געקלונגען צו־שאַרף?

מיט אַ דעם טיפֿן חוש צו דערשפּירן פּראָצעסן פֿון יידישן לעבן האָט נאָמבערג סיגנאַליזירט די אומרוען, בענקשאַפֿטן און קאַמף־גרייטקייט פֿון פֿאָלק דורך „אַ וויגליד", וואָס איז אויפֿגעכאַפּט געוואָרן דורך דער יידישער מאַסע, איבער הויפּט דורך די דערשלאָגענע אַר־בעטערס, און געוואָרן אַן עמאָציאָנירנדיקער שטאָף פֿאַר כאָרגעזאַנג [44].

אינספּירירט פֿון פֿאָלק, האָט דער סקעפּטיקער נאָמבערג געוועקט צו עבֿודת־הבורא אין אַ מאָדערנעם נוסח און גערופֿן: „שטייט־אויף, מענטשן, שטייט־אויף צו דינען זיך זעלבסט! הייליק איז דער מענטש!" [45].

שמואל ראָזשאַנסקי

---

[44] יוסף אַחרון האָט געשאַפֿן פֿאַר דעם ליד מוזיק פֿאַר געזאַנג און פּיאַנאָ אין לענינגראַד, אין 1947, פֿאַר כאָר געשאַפֿן מוזיק אין האָליוווד, אין 1940, געדרוקט אין כאָרן זינגען, בוך 2, רעד' לאַזאַר ווײַנער, נ"י 1940.

[45] „מען וועקט", שריפֿטן ב' 4, וואַרשע תרס"ט, ז' 79.

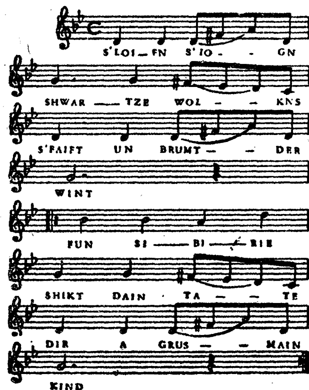
לידער

אַ וויגליד

ס׳לויפֿן, ס׳יאָגן שוואַרצע וואָלקנס,
ס׳פֿײַפֿט און ברומט דער ווינט —
פֿון סיביריע שיקט דײַן טאַטע
דיר אַ גרוס, מײַן קינד!

נאָר דער ווינט — ער ברענגט אונדז גרוסן
פֿון דעם קאַלטן לאַנד;
דאָרטן שטייט ער: אַ לאָפּאַטע
האַלט ער אין דער האַנט.

און ער גראָבט אַלץ טיפֿער, טיפֿער,
וואַרפֿט די ערד אַרויס.
ניט געזאָרגט דאָך! פֿאַרן שקר
גראָבט ער קבֿרים אויס.

ניט דער ערשטער, ניט דער לעצטער
פֿאַלט ער אויפֿן פֿעלד!
זאָרג ניט, קינד מײַנס, דיך געבוירן
האָט אַ גרויסער העלד.

און אַ [illegible]ילד וועסטו אויסוואַקסן,
שלאָף־[illegible]ייז, שלאָף אַצינד!
זאַמל כּוחות פֿאַר דער צוקונפֿט,
זאַמל, איינציק קינד!

אוי, ווײ, און כאַ־כאַ־כאַ, אוי־אוי

(קופּלעטן)

I

אַ שאָטן איז דעם מענטשנס לעבן —
אוי, יאָ! עס איז אַזוי.
ער יאָגט דאָס גליק און טרעפט דערנעבן,
און יאָגט, און פאַלט. אוי־אוי!
כאַ־כאַ! ער יאָגט און לויפט.
אוי, ווײ! דאָס גליק אַנטלויפט.
די צײַט
פאַרגייט.
אַליין
בלײַבט שטיין
דער מענטש און זעט: דער קאָפּ איז גרוי!
ער פרעגט דערשטוינט: „ווו איז דער ציל?"
און לאַכט מיט גאַל: „דער סוף פון שפּיל!"
אוי, ווײ, און כאַ־כאַ־כאַ, אוי־אוי!

II

די וועלט איז נאַריש און פאַרדאָרבן —
אוי, יאָ! עס איז אַזוי.
זי האָט פיל האָב און גוטס דערוואָרבן,
און נויט — נאָך מער. אוי־אוי!
כאַ־כאַ! דאָס געלט באַגליקט.
אוי, ווײ! די נויט דערשטיקט.
איך שעלט
די וועלט
מיט האַק און פּאַק
און טראַכט דערבײַ מיר שטיל אַזוי:
און שלאָגט די וועלט זיך קאָפּ אין וואַנט —

בלײַב רויִק, האַרץ! זיי קלאָר, פאַרשטאַנד!
אוי, ווײ, כאַ־כאַ־כאַ, אוי־אוי!

III

מײַן מיידל איז אַ ליד פון לידער —
אוי, ווײ, כאַ־כאַ־כאַ, אוי־אוי!
אַ קרוין אַ קאָפּ, געטאָקטע גלידער
און אויגן צוויי — אוי־אוי!
כאַ־כאַ! זי לאַכט און שמײַפט.
אוי, ווײ! זי בײַסט מיט גיפט.
איר בליק
גיט גליק.
זי קושט —
דערפרישט.
איר מילדקייט איז פרימאָרגן־טוי —
דאָך שפּילט זי איצט אויף יענעמס שויס!
זײַ רויִק, האַרץ, און לאָז דיך אויס!
אוי, ווײ, און כאַ־כאַ־כאַ, אוי־אוי!

— א —

מוזיק: אליהו קאַנטאָר

CANTO

A sho—tn iz dem men—tshns le—bn

oi io es iz a zoi er iogt dos glik un

treft der — ne — bn un iogt un falt oi oi oi —

cha — cha — er iogt un loift oi wei

dos glik ant — loift di tzait far —

geit a — lein blaibt shtein der

mentsh un zet der kop iz groi er

fregt der — shtoint wu iz der tzil un

lacht mit gal der sof fun shpil oi

wei un cha — cha — cha oi oi

— ב* —

A sho — tn iz dem men — tshns

le — bn — oi io es iz a — zoi er

sogt dos glik un treft der — ne — bn —

un sogt un falt — oi oi oi

cha — cha — cha er sogt un loift oi

oi oi wei dos glik am — loift

di tzait far — geit a — lein blaibt shtein

der mentsh er zet der kop iz groi er

---

* אין פוילן איז ה. ד. נאָמבערגס ליד געזונגען געוואָרן מיט דעם דאָזיקן ניגון. מיר האָבן דעם ניגון אויפגענומען ביי משה לייוואַ. עס איז אונדז נישט געלונגען פעסטצושטעלן, ווער עס איז דער מחבר פון דעם געזאַנג־מאָטיוו, וואָס האָט בולטע דעקלאַמאַטאָרישע שטעלן.

fregt der — shtoint wu iz der tzil un

lacht mit gal der sof fun shpil

oi wei* un cha — cha — cha

cha — cha — cha oi oi oi oi

— *ג —

A sho — tn iz dem men — tshns

le — bn oi io es iz a —

zoi er iogt dos glik un treft der-

ne — bn un iogt un falt oi oi

cha cha cha er iogt un loift oi

wei dos glik dos glik ant — loift di

tzait far—geit a—lein blaibt shtein der
mentsh un zet der kop iz groi er
fregt der—shtoint wu iz der tzil un
lacht mit gal der sof fun shpil oi
wei un cha cha cha oi oi oi

---

* מיט דעם ניגון, וואָס זיין מחבר איז פאַר אונדז אויך אומבאַקאַנט, איז „אוי, יויי. כאַ־כאַ־כאַ!" געזונגען געוואָרן אין אַרגענטינע. מיר האָבן דעם ניגון אויפגענומען פון רחל בורסוק־גאָראָדיסקי

**
*

קאָן איך דען פאַרשטיין,
וואָס עס איז מיט מיר,
אַז מײַן שטאָלצן קאָפּ
בייג איך אײַן פאַר דיר?

קאָן איך דען פאַרשטיין,
וואָס בײַ דיר דערוועקט
מײַן פאַרליבטער בליק,
ווען ער בעט און פרעגט?

דירט ער שטיל דײַן האַרץ,
אָדער שרעקט ער דיך?
האָסט דו מיטלײַד, קינד,
און באַדויערסט מיך?

אָדער לאַכסט דו גאָר
קינדיש, ווילד און פרײַ? —
....

זײַ געזונט, מײַן קינד,
כ'ליב דיך סײַ־ווי־סײַ.

***

איך קען אַ מיידל, זייער אַ שיינס,
איך זיץ בײַ איר גאָר גערן:
זי האָט אַ לאַנגן, שוואַרצן צאָפּ,
אַ שמאָלן, גלאַטן שטערן.

אַ מויל אַ קליינס, אַ פרישס, אַ רויטס,
וואָס עפנט זיך גאַנץ אָפּט;
צוויי ברוסטן קליינע און אַ האַרץ,
וואָס ציטערט און עס האָפּט.

בײַ איר אין שטוב איז אויפגערוימט,
דאָס בעט איז צוגעבעט...
מיר זיצן, ריידן, שעהן־לאַנג —
איך וויס נישט וואָס מען רעדט.

די ליפּן אירע רירן זיך.
— וואָס האָט מאַרי געזאָגט?
„הײַנט האָט די מאַמע אונדזער דינסט
פון שטוב אַרויסגעיאָגט".

— אַזוי? די דינסט? — פאַרטראַכט איך מיך
אוי־וואַ! אַ מאָדנע זאַך...
איך וואָלט די ליפּן אויסגעקושט,
און זיץ, און רייד, און לאַך.

אין דרויסן פאַלט די נאַכט שוין צו:
— „וואָס האָט איר אײַך פאַרטראַכט?"
איך כאַפּ מיך אויף: וווּ בין איך דען?
און זאָג: אַ גוטע נאַכט!

די פאַרלאָזטע כלה

(פאָלקסמאָטיוו)

Bret — lech koif ich mir far gele
shlog ich zei tzu — za — men
boi ich mir a shi — f'e — le tzu
fo — rn i — ber i a — men
loz ich mich in weg a — rain
in dem weg in wai — tn
shprei ich mir a ze — gl oif a
lan — gn un a brei — tn

I

ברעטלעך קויף איך מיר פֿאַר געלט.
שלאָג איך זיי צוזאַמען,
בוי איך מיר אַ שיפעלע
צו פֿאָרן איבער ימען.

לאָז איך מיך אין וועג אַרײַן,
אין אַ וועג אַ ווײַטן;
שפּרייט איך מיר אַ זעגל אויף,
אַ לאַנגן און אַ ברייטן.

שפּרייט איך מיר אַ זעגל אויף,
בלאָזט אים אויף דער ווינט.
— ווינט, דו ווינט, מײַן שיפל טראָג
צו יענעם ברעג געשווינד!

אויפן ברעג פֿון גרויסן ים
איז אַ שטאָט פֿאַראַן,
גייט זיך דאָרט שפּאַצירנדיק
אַ בלאָנדער יונגערמאַן.

רעדט און שמייכלט חנעוודיק,
לאַכט און זינגט אַ ליד...
ווייסט ער כאָטש, אוי, פֿילט ער כאָטש
מײַן האַרץ, מײַן שווער געמיט?!

II

צווישן טאָג און נאַכט בײַם ברעג
בלײַבט מײַן שיפל שטיין;

זע איך אים שפּאַצירן דאָרטן
מיט אַ מיידל גיין.

האָט ער מיך דערזען און שרײַט:
— „רחלע, דו, מײַן!“
לויפט ער צו און שפּרינגט צו מיר
אין שיפעלע אַרײַן;

קושט ער מיך און האַלדזט ער מיך,
נעמט ער מיך אַרום...
פּלוצלינג לויפט דאָס מיידל צו
און קערט מײַן שיפל אום.

פאַלן מיר אין ים אַרײַן,
שלינגט אַ פיש אונדז אײַן...
שווימט אַוועק מײַן שיפעלע
טרויעריק, אַליין.

שווימען שווימט עס טאָג און נאַכט,
בייזע ווינטן יאָגן...
ווער עס וועט מײַן שיפל טרעפן,
זאָל ער קדיש זאָגן.

שיינע יוגנט, פרעג נישט, זוך נישט!
איַיל צום לעבן גיך, געשווינד!
ס'לויפן טעג, חדשים, יאָרן —
אַלצדינג טראָגט־אַוועק דער ווינט.

איבער בערגער, איבער טאָלן
בלאָזט אַ ווינט מיט שטאַרקער מאַכט,
שלעפּט־אַוועק דאָס גאַנצע לעבן
צו דער אומבאַקאַנטער נאַכט.

שיינע יוגנט, פרעג נישט, זוך נישט —
טרינק פון בעכער, ווען ער שוימט!
ביז דו פרעגסט און ביז דו ענטפערסט,
האָסטו שוין דיַין גליק פאַרזוימט.

עס בלייכט אויפן הימל מיַין שטערן
און בלאָנדזשעט, ווי איך אויף דער ערד.
אַ, פרעג מיך נישט — ווינקט ער מיר טרויעריק,
איך ווייס נישט — וואָס דיר איז באַשערט.

ווילסט וויסן, ווו ס'טראָגט זיך דיַין מזל?
דו זעסט דאָך, איך בלאָנדזשע אַליין;
אוי, טונקל איז היַינט אין די הימלען,
נישטאָ מער די געטלעכע שיַין.

מיר בלאָנדזשען, ווי שאָף אָן אַ פּאַסטוך,
אין אייביקן וועלטאַל אַרום...
אַ, פרעג נישט קיין שאלות, מיַין קינד —
עס בלאָנדזשעט היַינט אַלץ אומעטום.

פון מיכה ו׳

עס ציטערן טורעמס און ווערן צעשטערט,
עס וואַקלט זיך שיכור די זינדיקע ערד.
און איר, אַ צופרידענע, רויִקע לײַט,
פאַרטאַנצט און פאַרהוליעט די ביטערע צײַט!
און זעט ניט וואָס ס׳טוט זיך, און ווייסט ניט וואָס שאַפט
אויף מאָרגן די רויע, די אײַזערנע קראַפט;
און ליגט אײַך באַרויִקט אויף בעטן פון ביין,
דערוואַכט נאָר צום פרעסן, צום זויפן דעם ווײַן.
אויך האַרפן, ווי דוד, פאַרשאַפט איר אײַך פיל,
די צײַט צו פאַרטרײַבן אין לוסטיקן שפּיל.
נאָר טאַנצן, נאָר הוליען, נאָר זויפן און פרעסן,
אין פרעמדן, אין אייגענעם לעבן פאַרגעסן!

„נישט צו שטראָפן אײַך האָט
מיך געשיקט אונדזער גאָט! —
אײַך וועט טרעפן זײַן שטראָף,
ווי אַ דונער אין שלאָף...
נאָר באַפוילן מיר האָט
דער אַלמעכטיקער גאָט:
אײַך אין פּנים צו שפּײַען,
אין די גאַסן צו שרײַען:
אוי, איך האָס און פאַראַכט
אײַער לעבן און פּראַכט!

דער נביא

העם ההולכים בחושך

און זאָל דער וואָלקן זײַן ווי דיק,
דאָך שײַנט אים דורך מײַן שאַרפער בליק.
און ווען דער עולם זאָגט: „ס׳איז נאַכט״,
און ליגט פאַרחושכט און פאַרשמאַכט,
דאַן זע איך גיין אין הימל פרײַ
די ליבע זון, און וועק און שרײַ:
ס׳איז טאָג! אַ וואָלקן נאָר פאַרשטעלט
די זיסע ליכט פון אײַער וועלט.

עס בלאָזט אַ ווינט, איך ווייס, איך הער:
קוים קומט דער שטורעם נאָר אַהער
צערײַסט ער באַלד די שוואַרצע דעק
און טראָגט דעם וואָלקן ווײַט אַוועק.
דאָס בלינדע פאָלק! אַ העלע ליכט
באַשײַנט מײַן וועג און מײַן געזיכט...

אלול־מאָטיוו

דער טאָג גייט־אויס אין שטילע פֿאַרבן,
אין מידיקייט. עס ווייט אַ קילער ווינט.
ווער רופֿט? אַליין בין איך געבליבן,
און נעבן מיר די אלול־נאַכט.

אַליין! ווילדפֿרעמד איז מיר דער הימל
און פֿרעמד דער גאָט, די אייביקייט.
דער טויט איז פֿרעמד, זײַן שטומע רו,
און טרויעריק, טרויעריק איז דאָס לעבן.

אַ רגע געדויערט דאָס גליק
און ווידער בלײַבט די איינזאַמקייט,
די איינזאַמקייט אין מיטן רויש פֿון לעבן,
די פֿינצטערניש אין מיטן העלן טאָג.

נאָוועלן

דאָס גליק

(אַ מעשׂה)

אין אומבאַגרענעצטן וועלטאַל, אין אומגעהייערן קאָסמאָס איז געפֿלויגן אַ מלאָך.

שוין לאַנגע, לאַנגע יאָרן האָט ער זײַנע פֿליגל נישט צוזאַמענגענומען. שוין לאַנגע, לאַנגע יאָרן פֿליט ער און פֿליט אָן אויפֿהער.

וואָס אַ זון, ווי אַ שטערן, ווי אַ פֿאַרבלאָנדזשעטער קאָמעט, שטעלט ער זיך אָפּ און פֿרעגט:

— זאָגט מיר, זײַט מוחל, ווייסט איר ניט, ווו די ערד געפֿינט זיך?

און קוים דערהערט ער דעם ענטפֿער „ניין", פֿליט ער באַלד ווײַטער.

אַ שאָד אַ מינוט, אַן איבעריקע סעקונדע!

שוין פֿאַר גאָר־גאָר לאַנגע יאָרן האָט דער מלאָך געהערט וועגן דער נויט פֿון די אומגליקלעכע מענטשן אויף דער ערד, וועגן דעם ווי שווער און ביטער עס לעבט זיך זיי — און זײַן מלאָכיש האַרץ איז פֿול געוואָרן מיט רחמנות. דעמאָלט איז ער אַנידערגעפֿאַלן מיט אַ געוויין פֿאַרן כּסא־הכּבֿוד און געבעטן פֿאַר די מענטשן דאָס גליק, און גאָט האָט זײַן תּפֿילה אָנגענומען, און באַלד האָט ער אים דאָס גליק איבערגעגעבן, צו ברענגען עס צו די אומגליקלעכע מענטשן אויף דער ערד.

פֿון דעמאָלט אָן איז ער אַראָפּ פֿון זיבעטן הימל און בלאָנדזשעט צווישן זונען, שטערן און קאָמעטן, און זוכט זי — די ערד.

אין זײַן רעכטער האַנט האַלט ער דאָס גליק. לײַכט באַוועגן זיך זײַנע ווײַסע פֿליגל אין דעם דינעם עפּיר[1]. טויזנטער יאָרן זײַנען

[1] עטער.

שוין איבערגעגאַנגען, מיליאָנען סיסטעמען איז ער שוין דורכגע־פלויגן — קיינער ווייסט נישט, ווו די ערד מיט אירע אומגליקלעכע מענטשן געפינען זיך.

ציטנווייז קאַפּעט פון דעם מלאָכס אויג אַ טרער. אָ, ווער ווייסט, צי זיינע ליכטיקע פליגל טראָגן אים נישט אַוועק פון דער ערד?

און דאָך — אַ מלאָך!

נישט אויף זיין לאַנג פאַרוואָגלט זיין, נישט אויף זיין לאַנגער מי און נוצן קאַפּעט זיין טרער, נאָר אויף די אָרעמע מענטשן, וואָס דאַרשטן און שטרעבן צו דעם גליק, וואָס ער, דער מלאָך, טראָגט אין זיין רעכטער האַנט.

— זאָגט מיר, זייט מוחל, ווייסט איר ניט, ווו די ערד מיט אירע אומגליקלעכע מענטשן געפינען זיך?

— ניין.

און פליט באַלד ווייטער, באַגייסטערט מיט זיין אידעאַל.

די וועלט דערווייל ווערט אַלט און נייַ. עס וועקסלען זיך מענטשן, אידעאַלן און רעליגיעס — און דאָס אומגליק הערשט אין איר אומעטום!

— ווו נעמט מען דאָס גליק?! — זיפצן די אומגליקלעכע מענטשן.

אַ מאָל האָט אַן אַלטער שטערנזעער, אַן אַסטראָנאָם, נאָכגעקוקט אַ פאַרבלאָנדזשעטן קאָמעט. אַ לאַנגע צייט האָט ער זיין אויג נישט אַראָפּגענומען פון שפּאַקטיוו, וואָס ער האָט נאָכגעקערעוועט וווהין נאָר דער קאָמעט האָט זיך געווענדט. אַפילו ביים עסן אָדער שלאָפן האָט ער זיין השגחה נישט אָפּגעטאָן פון אים. דעמאָלט האָט ער זיין יונגן זון אויף זיין אָרט געשטעלט און — קוים נאָר געענדיקט עסן — ווייטער זיך צוריק אַליין גענומען קוקן דורך דעם שפּאַקטיוו.

דעם קאָמעט האָט עס זייער פאַרדראָסן:

— וואָס וויל דאָרט דער אַלטער מכשף פון מיר?! וואָס ס׳טייטש? אַ גנבֿ בין איך, אַז מען זאָל פון מיר קיין אויג נישט אַראָפּלאָזן?

דער קאָמעט איז נאָך מער בייז געוואָרן.

פלוצלינג פליט־צו צו אים דער מלאך און פרעגט מיט זײַן טרויעריק זאַנפטיקער שטימע:

— זאָגט מיר, זײַט מוחל, ר׳ קאָמעט, ווייסט איר נישט ווו די ערד מיט אירע אומגליקלעכע מענטשן געפינען זיך?

— אויף דער ערד מענטשן? — ענטפערט דער קאָמעט בייז — דאָרט זײַנען פאַראַן נאָר אַלטע מכשפים און יונגע רוצחים...

— אַך, די אָרעמע מענטשן! — האָט דער מלאך געזיפצט — אַלץ, נעבעך, פאַר גרויס אומגליק! ניין, ר׳ קאָמעט, בייזערן זיך טאָר מען נישט. פײַנט האָבן איז אַן עבירה...

און דאָס גליק אין זײַן רעכטער האַנט האָט געגלאַנצט און געבלישטשעט, אַז אַפילו דעם קאָמעט, קוקנדיק דערויף, איז ליכטיק געוואָרן אין די אויגן און לײַכטער אויף דער טריבער מיזאַנטראָפּישער נשמה.

— ווו איז די ערד?

דער קאָמעט האָט אים אָנגעוויזן מיט אַ לאַנגן, דיקן שטראַל אויף דעם אָרט, ווו די ערד געפינט זיך.

— אַך, ווי ווײַט פון הימל די ערד האָט פאַרבלאָנדזשעט! — האָט שטילערהייט געזיפצט דער מלאך — און אַלץ פאַר גרויס אומגליק!

און ער האָט זיך באַלד געלאָזט אין וועג אַרײַן.

אויף דער ערד, דערווײַל, האָט דער אַסטראָנאָם באַמערקט דעם מלאך און געזען דורכן שפאַקטיוו אַ גלאַנצנדיקע זאַך אין זײַן רעכטער האַנט. און אַזוי ווי אַ נביא האָט שוין לאַנג נביאות געזאָגט, אַז עס פליט אַ מלאך מיט גליק, האָט זיך דער שטערנזעער באַלד משער געווען, אַז דאָס טראָגט איצט דער מלאך דאָס גליק פאַר די מענטשן...

און באַלד האָבן די צײַטונגען צעטראָגן דאָס נײַס אויף דער גאַנצער וועלט.

— עס פליט אַ מלאך מיט גליק... — האָט מען געשמועסט ווו נאָר עס געפינען זיך מענטשלעכע מײַלער.

אַלע שטערנזעערס האָבן אָנגעשטעלט זייערע שפאַקטיוון און גע־

זען באַאַשײַנפּערלעך, ווי דער מלאָך קומט אַלץ נענטער און נענטער צו דער ערד.

זיי האָבן גענומען רעכענען און אויסגערעכנט, אַז אין דעם און דעם טאָג, אין דער און דער שעה, די און די מינוט, אויף דעם גראַדוס, וועט דער מלאָך אַראָפּקומען צו דער ערד.

אַז עס איז אָנגעקומען דער באַשטימטער טאָג, זײַנען זיך צוזאַמענגעקומען מענטשן פֿון אַלע לענדער אויף דעם באַשטימטן אָרט.

עס האָט אָנגעהויבן ווערן ענג. מען האָט אָנגעהויבן איינער דעם אַנדערן דריקן, קריגן זיך, טיילן פּעטש... עס איז געקומען דערצו, אַז מען האָט גענומען זיך הרגענען איינער מיטן אַנדערן אויף טויט מיט מעסערס...

טײַכן מענטשנבלוט זײַנען געפֿלאָסן אויף דעם אָרט, און דאָס יאָמערן און קרעכצן פֿון די גוססים איז אויפֿגעגאַנגען ביז צום הימל...

דער מלאָך האָט דערזען פֿון ווײַטן, ווי די מענטשן דריקן און פֿרעסן איינער דעם אַנדערן, און פֿון דער הייך, האָט ער גענומען שרײַען מיט די לעצטע כּוחות:

— שלאָגט אײַך נישט! איך האָב גליק פֿאַר אַלע, פֿאַר אַלע.

נאָר זיי האָבן נישט געהערט.

אַז דער מלאָך איז געקומען נענטער צו דער ערד, אַז זײַנע ליכטיקע אויגן האָבן דערזען די צעשטאָכענע גוססים און דאָס מענטשנבלוט, און אַז זײַנע אויערן האָבן דערהערט דאָס יאָמערן און יאָכצען — האָט געקאַפּעט אַ טרער פֿון זײַנע ליכטיקע אויגן און איז געפֿאַלן אויף דעם גליק.

פֿון דעמאָלט אָן איז דאָס ליכטיקע גליק באַפֿלעקט געוואָרן.

מען דערציילט, אַז דער מלאָך, וואָס איז מיד און מאַט געווען פֿון זײַן לאַנגער נסיעה און פֿון דעם, וואָס זײַנע אויגן האָבן געזען אויף דער ערד — איז פֿאַרחלשט געוואָרן און דאָס גליק איז אַרויסגעפֿאַלן פֿון זײַן רעכטער האַנט.

צווישן טאַטע-מאַמע

— 1 —

יצחק, אַ יינגל פֿון עלף יאָר, האָט געהאַלטן אין מיטן זאָגן דעם שיעור. ער האָט זיך אַ סך מאָל פֿאַרהאַקט און אים איז אַ חידוש געווען, פֿאַר וואָס דער רבי בייזערט זיך נישט און העלפֿט אים אַלץ אונטער. דעם רבינס קול, אַז ער האָט גערעדט צו אים, איז געווען ווייך, גאָר נישט ווי געוויינלעך. נאָך מער פֿאַרוווּנדערט האָט אים, וואָס די בייזע רביצין, גייענדיק אַריַין און אַרויס פֿון דער שטוב, האָט זיך יעדעס מאָל אָפּגעשטעלט, געקוקט אויף אים און געזיפֿצט:

— ער איז שוין מיד, נעבעך! — האָט זי געזאָגט.

דער רבי האָט אויף דעם געענטפֿערט יצחקן:

— זע צו קענען דעם שיעור. דו פֿאָרסט הײַנט אַוועק קיין וואַרשע. דער טאַטע וועט דיך פֿאַרהערן...

און בײַ דעם וואָרט „טאַטע" גיט דעם קינדס האַרץ אַ פֿעסטן קלאַפּ. ווײַל זינט די מאַמע האָט זיך געגט מיטן טאַטן האָט ער דאָס דאָזיקע וואָרט נאָך נישט אַרויסגערעדט. דערפֿאַר אָבער, בײַ די לעצטע ווערטער „פֿאָרן קיין וואַרשע", ווערט אים פֿריילעכער אויפֿן האַרצן. ער פֿילט זיך אַנגעטאָן אין שבתדיקן פּאַלטנדל [1], ריין און פֿריש. עס שטעלן זיך אים פֿאָר: אַ בעל-עגלה; פֿעלדער און וועלדער; דערנאָך ערשט די באַן; עס פֿײַפֿט און מע פֿאָרט...

ער האָט דערווײַל פֿאַרגעסן, ווו ער האַלט. דער רבי ווײַזט אים אָן און טרייסט אים:

---

[1] מאַנטעלע.

— זײַ נישט פֿאַרקנייטשט, יצחק. אין וואַרשע זײַנען דאָ גוטע מלמדים, גוטע... און דער טאַטע וועט אויף דיר אַכטונג געבן. נו, זאָג...

נאָר דעם קינד זאָגט זיך נישט. דאָס האַרץ קלעמט עפּעס און די שײַן פֿון דער זון, וואָס ליגט אויף אַ האַלבער גמרא, רופֿט אויף דער גאַס אַרויס.

דער זייגער ווײַזט אַ פֿערטל אויף צען. אָנבײַסן גייט מען נאָך צען, און דער ווײַזער שלעפּט זיך גאָר פּאַמעלעך.

— די מאַמע האָט מיר געהייסן פֿרי אַהיימקומען... — שטאַמלט דאָס קינד אַרויס אַ ליגן.

די מאַמע האָט אים, אייגנטלעך, גאָר נישט געזאָגט. אין דער פֿרי, אַ זייגער אַכט, אַז ער האָט זיך אויפֿגעהויבן און האָט דערזען אין קיך אַן אַלטע ייִדענע האַקט פֿיש, האָט ער זיך פֿאַרוווּנדערט און געפֿרעגט, וואָס דאָס איז. די ייִדענע האָט אים אָנגעקוקט עפּעס קרום, דערנאָך גערעדט מיט דער מאַמען עפּעס אויף פּויליש, כּדי ער זאָל נישט פֿאַרשטיין. די מאַמע האָט באַלד געשיקט די דינסט צו מענדל סוחר פֿרעגן, ווען ער פֿאָרט. און אַז די דינסט האָט געבראַכט דעם ענטפֿער, אַז ער פֿאָרט־אַרויס צו דער פֿינפֿער באַן, האָט די מאַמע צו אים געזאָגט:

— ס'איז נאָך צײַט. גיי אין חדר!

ער איז אַוועקגעגאַנגען זייער טרויעריק. ער האָט זיך משער געווען, אַז די מאַמע האָט חתונה. נאָר געוווּסט אויף זיכער האָט ער נישט. אַ גאַנצע צײַט זיצט ער דעריבער אויפֿגערעגט און אומרויִק, און די שעהען אין חדר שלעפּן זיך גאָר אָן אויפֿהער. דער רבי גלייבט אים; ער הייסט אים נאָר זאָגן ביז צום ענין. יצחק נעמט־צוזאַמען די גאַנצע ענערגיע, שטרענגט־אָן דעם קאָפּ. עס געלינגט אים. ער פֿאַרטוט זיך, פֿאַרגעסט זיך אין דער גמרא און איז צופֿרידן. נאָר דער רבי האַקט־איבער אין מיטן:

— יצחק, זאָלסט זאָגן דער מאַמען, זי זאָל מיר באַצאָלן פֿאַרן חודש. וויפֿל טעג האָבן מיר אין חודש? חנה, ווײַז דעם לוח!

די רביצין גייט־צו צום טיש, רוקט־אַוועק דאָס טיכל פֿון איבער די אויגן און זאָגט בייז:

— זעסטו חוהטשע, ווער ס׳קען זי נישט?! זי לויפֿט דיר שוין באַצאָלן! נאַ דיר, האַרעווע מיט די שקצים בחינם! בחינם ברויך מען נאָך מיט זיי צו לערנען! אַ נײַ זײַדן חופּה־קלייד ברויך זי צו דער חופּה! זי לויפֿט דיר שוין באַצאָלן... — זי רעדט און שעלט נאָך אַ סך, און וואַרפֿט מיט די הענט, אַ שטייגער, ווי זי וואָלט די קולות אַרויסשיטן פֿון פֿאַרטעך אַרויס אויף יצחקס קאָפּ. יצחק זיצט זייער אומרויִק: דער מאַמעס חתונה, דאָס פֿאָרן צום טאַטן, די רביצין און איר זידלען די מאַמע האָבן אין אים דערוועקט אַ פֿאַרמישונג פֿון פֿאַרשיידענע געפֿילן, און ער וואָלט גערן, זייער גערן, שוין אַרויס פֿון חדר. ער זיצט שוין מיט איין פֿוס איבער דער באַנק און קוקט אויפֿן רבין מיט אַ פֿראַגע און מיט געבעט, נאָר דער רבי וויל פּטור ווערן פֿון דער רביצין און הייסט אים ווײַטער זאָגן ביז צום ענין.

יצחק מאַטערט זיך ווידער צו פֿאַרשטיין דעם ענין, אַרײַנטאָן זיך, נאָר דער מוח פֿאָלגט נישט און דאָס האַרץ זײַנס הייבט־אָן גאָר פֿעסט צו קלאַפּן. ער פֿאַרוויינט זיך פּלוצלינג אויפֿן קול.

די ייִנגלעך קוקן זיך אָן איינער דעם אַנדערן פֿאַרוווּנדערט. אין שטוב ווערט שטיל. עס הערט זיך דער „טיק־טאַק" פֿון זייגער. די רביצין האָט זיך אָפּגעשטעלט אין מיטן אַ קללה.

— וויין נישט, יצחק! — זאָגט דער רבי — וויין נישט, אין וואַרשע זײַנען דאָ גוטע מלמדים, וועסט זיך אָרנטלעך אויפֿפֿירן... נו גיי, געדענק צו זאָגן דער מאַמען, ס׳קומט מיר פֿאַר אַ חודש...

די רביצין מורמלט עפּעס נאָך שטיל, נאָר יצחק הערט נישט און לויפֿט שנעל אַרויס פֿון דער טיר ווישנדיק מיטן אַרבל די אויגן.

אין דרויסן איז אַ שיינער זומער־מאָרגן. די פֿיס דערהייבן זיך צו לויפֿן. און דאָס פֿולע האַרץ וויל לויז ווערן פֿון אַ משׂא.

ער דערזעט פֿון דער ווײַטן שמואלקען, אַ 13־יאָריקן בית־מדרש־לאָבוס. ער לויפֿט אים נאָך און שרײַט מיטן גאַנצן כּוח:

— שמואלקע, שמואלקע! ווייסט, מײַן מאַמע האָט חתונה!

נאָר ער דערשרעקט זיך פֿאַר זײַנע אײגענע ווערטער און שעמט זיך. שמואלקע פֿרעגט זיך, צי מען באַקט לעקעך. יצחק ענטפֿערט, אַז ער ווייסט נישט, און שמואלקע זאָגט מיט אַ זיכער קול:

— מען באַקט, אַוודאי באַקט מען! ברענג, יצחק, וואַרט, איך וועל דיר שוין עפּעס געבן!

— איך פֿאַר קיין וואַרשע — ענטפֿערט יצחק מיט אַ ביסל גאַווה. ער וויל שוין פּטור ווערן פֿון שמואלקען און לויפֿן־אַהיים, נאָר שמואלקע לאָזט אים ניט.

— לאָמיך געמאַכט! — זאָגט יצחק. ער מיינט, כ׳בין אַ גנבֿ, פּונקט אַזוי ווי ער!

שמואלקע גיט אים אַ קאָפּע מיטן פּוס און אַנטלויפֿט. אונטערהינקענדיק אויף אַ פּוס קומט דאָס קינד אַהיים.

— 2 —

אין קיך טראָגט זיך אַ ריח פֿון פֿאַרשיידענע שבתדיקע מאַכלים. אויפֿן קוימען שטייען גרויסע טעפּ. אויף דער פֿאַן פֿיש הייבן זיך גרויסע בלאָזן. דאָס פֿײַער קנאַקט.

די מאַמע, אָנגעטאָן אין וואָלענעם קלייד, אין שבתדיקן פֿאַרוק און אין אַ נײַעם ווײַסן שירץ, שטייט בײַ דער טיר און רעדט מיט דער ייִדענע וועגן עפּל. דערזעענדיק יצחקן פֿרעגט זי:

— וואָס עפּעס אַזוי פֿרי?

יצחק דערמאָנט זיך, אַז ער האָט ליגן געזאָגט און ווייסט נישט וואָס צו ענטפֿערן. צוגיין און קושן דער מאַמעס האַנט און זאָגן „גוט מאָרגן!״ — קאָן ער עפּעס נישט. די ייִדענע קוקט אויף אים און רעדט צו דער מאַמען עפּעס אויף פּויליש; די מאַמע ענטפֿערט; בײדע קוקן אויף אים; די ייִדענע פֿאַרקרימט איר געדרונצלט פּנים און יצחק ווייסט נישט, צי זי וויל שמייכלען אָדער עפּעס אַנדערש טאָן. ער שטייט אַלץ נאָך אויף איין אָרט און האָט זיך מורא צוצורירן צו

עפּעס, אַ שטייגער ווי ער וואָלט זיך געפֿונען בײַם פֿעטער ירוחם אין דער גרויסער סאַלע, ווו אַלץ איז שיין און רײַך, און דאָך קען ער קיין טריט נישט מאַכן אָן דעם פֿעטערס ייִנגלעך.

דאָס אָנבײַסן, אַ פֿראָסט וואָכעדיק אָנבײַסן, עסט ער אין דער אַנדערער שטוב און איז זייער אומרויִק. ער לאָזט קיין אויג נישט אַראָפּ פֿון דער טיר און האָט מורא, די מאַמע זאָל נישט אַרײַנקומען אין מיטן עסן: ער וועט פּונקט האָבן אַ פֿול מויל און וועט איר נישט קענען ענטפֿערן; ער מאַכט דעריבער קליינע ביסן. עפּעס איז דאָס אָנבײַסן קיין אָנבײַסן נישט, די שטוב קיין שטוב נישט, און די מאַמע קיין מאַמע נישט!

די מאַמע קומט־אַרײַן און יצחקן ווערט דער אָטעם פֿאַרהאַלטן. די מאַמע גייט־צו, זעצט זיך אַנידער אין וואָלענעם קלייד נעבן אים אויף אַ בענקל. יצחק ווערט צעמישט. פֿאַר די אויגן שווינדלט אים. די זעמל פֿאַלט אים אַרויס פֿון דער האַנט. ער וויל זי כאַפּן, נאָר ער גיט זיך עפּעס אַ מאָדנעם ריר און קערט־איבער דאָס בענקל. ער אַליין פֿאַלט אויך, אַ ביסל אומגערן, אַ ביסל גערן, ווײַל ער פֿילט, אַז צו בלײַבן שטיין אויף איין אָרט טויג עפּעס נישט פֿאַר אים.

די מאַמע שרײַט:

— דו, ווילדע בריה! ער ווייסט דען, וואָס מיט אים טוט זיך?

יצחק הייבט־אויף דאָס בענקל און טראַכט, אַז די מאַמע איז גע־רעכט: ער ווייסט טאַקע נישט, וואָס מיט אים טוט זיך. אָבער דאָס איז ער נישט שולדיק, נאָר די מאַמע אַליין; צו וואָס האָט זי דען חתונה?

— אין אמת אַרײַן — פֿילאָסאָפֿירט ער, בלײַבנדיק אַליין אין שטוב — צו וואָס טויג דאָס דער מאַמען חתונה האָבן און אָנמאַכן אַזאַ פֿאַרמישונג? ער דערמאָנט זיך, אַז אין דער לעצטער צײַט האָט די מאַמע זיך געקלאָגט פֿאַרן פֿעטער ירוחם אויף פּרנסה, אַז דאָס גויִשע געוועלב האָט צוגענומען דאָס גאַנצע לייזעכץ, און דער פֿע־טער ירוחם האָט זייער שווער אָפּגעזיפֿצט און געזאָגט:

— ביטערע צײַטן; גאָט זאָל זיך דערבאַרעמען!

און יצחק איז זיך איצט משער, אַז די מאַמע האָט חתונה, כּדי צו האָבן פּרנסה. אַ וווּנדער איז אַפּילו, ווי אַזוי פֿון דער חתונה וועט אַרויסקומען פּרנסה, און די צײַט וועט שוין ניט זײַן ביטער:

— נאָר אַז נישט, וואָלט דאָך די מאַמע נישט חתונה געהאַט! צו וואָס?

די מאַמע קומט ווידער אַרײַן פֿון קיך מיט אַ פֿלאַטע פֿיש איןביידע הענט, און יצחק פֿילט עפּעס אַ מין רחמנות אויף דער מוטער, וואָס דאָס גוייִשע געוועלב נעמט איר צו דאָס גאַנצע לייזעכץ, וואָס זי האָט אַזעלכע ביטערע צײַטן און מוז חתונה האָבן... אין די אויגן שטעלן זיך אים טרערן.

די מאַמע זעצט זיך און רופֿט אים צו:

— יצחק!

דער מאַמעס קול איז, ווי אַלץ אַרום, גאָר נישט ווי אַלע מאָל. עס קלינגט אין דעם קינדס אויערן פֿרעמד, ווי אַ ווידערקול. יצחק מאַכט זיך צום ערשטן מאָל נישט הערנדיק און כאַפּט פֿליגן אויף דער שויב.

— יצחק! די מאַמע רופֿט אים, און ער שטייט! וואָס איז דאָס?

— זאָגט די מאַמע מיט פֿאַרוווּרף.

יצחק גייט־צו, שטעלט זיך אַנידער און ווייסט נישט, וואָס ער האָט צו טאָן מיט די הענט זײַנע, ווו מען האַלט זיי.

— דו ווייסט ווּהין דו פֿאָרסט?

יצחק ענטפֿערט ניט.

— איך פֿרעג דאָך דיך! פֿאַר וואָס ענטפֿערסטו נישט? ווייסט ווּהין דו פֿאָרסט?

יצחק לאָזט טיפֿער אַראָפּ די אויגן. די מוטער ווערט בייז:

— איך פֿרעג דאָך דיך, שגץ! האָסטו געזען? פֿאַר וואָס ענטפֿערסטו נישט?!

יצחק פֿאַרווײנט זיך ווידער. די מאַמע גייט בייז אַרויס פֿון שטוב מיט אַ שטילן, צאָרנדיקן: „וואַרט!"...

יצחק בלײַבט אַליין און האָט נישט וואָס צו טאָן. פֿליגן איז, ווי

אויף צו להכעיס, נישט דאָ קיין איינע אויף די שויבן. אין קיך האָט ער מורא אַרײַנצוגיין. די לעצטע שטוב, ווו די בעטן שטייען, איז פֿאַרמאַכט: די מאַמע האָט נישט געהייסן דאָרט אַרײַנגיין, און ער פֿילט זיך פֿאַרשפּאַרט פֿון אַלע זײַטן.

— ווען וועט שוין מענדל סוחר קומען?

ער נעמט אַליין אַרויס דאָס נײַע פֿאַלטנדל, טוט עס אָן, גייט־צו צום שפּיגל, ער פֿאַרקרימט דאָס פּנים און זאָגט, טײַטנדיק [2] מיטן פֿינגער אין שפּיגל אַרײַן:

— דו, ווילדע בריה! דו, ווילדע בריה! ער ווייסט דען, וואָס מיט אים טוט זיך? כ׳האָב דיר באַלד געזאָגט: מע־ע...

די דינסט, אַ מיידל אַ גיכס, וואָס קאָן זינגען גאָר שיינע לידע־לעך, גייט־דורך. יצחק וואָלט זי געבעטן, זי זאָל אים זינגען אַ לידל, נאָר זי אײַלט זיך. דאָס מיידל, דורכגייענדיק, דערזעט אויפֿן נײַ־אויסגעפּוצטן שפּיגל פֿלעקן פֿון יצחקס פֿינגער. זי גיט אַ שלײַדער און זאָגט:

— צו אַל די שוואַרצע יאָר! ווען וועט מען שוין דײַנער פּטור ווערן?

יצחק ווערט בייז און ענטפֿערט:

— דו, שיקסע דו! זי מיינט, איך ווייס נישט, אַז...

נאָר ער ווייסט אייגנטלעך נישט, וואָס אַזוינס די דינסט האָט געטאָן, מיט וואָס מען זאָל זי קאָנען זידלען, און קוקט נאָר צאָרנדיק אויף איר.

די דינסט גיט אים נאָך אַ מאָל אַ שטופּ. יצחק לויפֿט־צו, כאַפּט איר האַנט צווישן זײַנע ציין און בײַסט לאַנג און פֿעסט. די דינסט שרײַט. אין שטוב ווערט אַ גערודער. די מאַמע קומט־אַרײַן. די יידענע שטייט בײַ דער טיר מיט אַ האַלב־אָנגעהויבענעם מער אין דער האַנט.

---

[2] טײַטלענדיק (ווי אַ רבי מיטן טײַטל).

די מאַמע זאָגט שטיל, נאָר מיט צאָרן:

— אַז מען זאָל אַזעלכע קינדער נישט קענען, רבונו של עולם!

און דער רבונו של עולם לייגט זיך אויפֿן קינדס האַרץ שווער ווי אַ שטיין. ער ווערט טרויעריק און זעצט זיך שטיל בײַם טיש.

— 3 —

פֿון דער קיך דערהערט זיך אַ פֿעסטער עפֿן די טיר און מענדל סוחרס ברייט קול לייגט זיך אין ביידע שטובן:

— נו, ווו איז ער? גיכער!

— דאָ! — כאַפּט זיך יצחק אויף פֿון אָרט און וויל עפּעס טאָן.

נאָר קיינער הערט אים נישט. מענדל סוחר אײַלט זיך זייער. די מאַמע רופֿט אים אַוועק אין אַ זײַט און רעדט צו אים שטיל. מענדל שאָקלט אײַלנדיק צו מיטן קאָפּ אויף „יאָ" און זײַן שוואַרצע באָרד קנייטשט זיך אויף זײַן ברוסט בײַ יעדן שאָקל.

— פּונקט אַזוי ווי דער טאַטע... — טראַכט יצחק — נאָר אין טאַטנס באָרד זײַנען דאָ אַ סך גרויע האָר...

די מאַמע דערלאַנגט מענדלען אַ קליין פּעקל וועש; יצחקן לייגט זי אין ביידע קעשענעס אַרײַן צוויי שטיקלעך לעקעך און זי בייגט זיך אײַן אים צו קושן.

יצחקן גייט־דורך איבערן גוף אַ שוידער. בײַם האַרץ האָט זיך עפּעס אַ קער געטאָן. ער כאַפּט פֿעסט ביידע הענט צוריק צו זיך, ווי צום שיצן זיך פֿון עפּעס. די מאַמע קוקט אויף אים בייז. אַ שלעכט־קייט שפּראָצט פֿון אירע אויגן.

— נו, פֿאָר געזונטערהייט...

בײַ יצחקן גיט זיך ווידער עפּעס אַ קער בײַם האַרץ. ער לויפֿט־צו צו דער מאַמעס האַנט, מאַכט־צו די אויגן און קושט לאַנג און מיטן גאַנצן כּוח:

— בלײַב געזונט, מאַמע!

ביי דער טיר וויל ער זיך נאָך אַ מאָל אויסדרייען און וואַרפֿן אַ בליק אויף דער מאַמען, נאָר ער האָט מורא. דערזעענדיק דעם בעל־עגלה אויף דער גאַס, זיפֿצט ער אָפּ און אָטעמט־איין אַ פֿולע ברוסט.

אין מיטן אויפֿזעצן זיך האָט שוין דער בעל־עגלה אַ שמיץ געגעבן דאָס פֿערד און די הייזער האָבן זיך אָנגעהויבן צורוקן. יצחק, וואָס זיצט נעבן מענדל סוחר מיטן פּנים צום פֿערד, דרייט זיך נאָך אַ מאָל אויס. דערזעט, חיים שמש גייט־אַריין אין זייער הויז, איז ער זיך משער צו וואָס.

באַלד ענדיקט זיך די גאַס און עס הייבט זיך אָן דער שאָסיי. די פֿעלדער מיט די קורצע, אָפּגעשניטענע שטרויען דרייען זיך און דער בית־עלמין רוקט זיך אַלץ צו נענטער.

יצחק זוכט מיטן אויג און וויל געפֿינען דאָס אָרט, וווּ זיין יונג ברודערל חיים ליגט, אָנגעטאָן אין ווייסע תּכריכים, צוגעשאָטן מיט ערד. זוכנדיק, שטעלן זיך אים פֿאָר גאַנצע שורות בערגלעך ערד, און אויפֿן האַרץ לייגט זיך אַ שטילער טרויער. די אויגן פֿאַלן אים צו און אין מוח וועבט זיך אויס ביסלעכווייז אַ בילד: אויף אַ ווייטן, ברייטן פֿעלד ליגן אויסגעסדרט מענטשן; שרענגעסווייז[3] ליגן זיי אויף דער ערד, ווי סאָלדאַטן רויק; זיי האַלטן די הענט ביי די פֿיס גלייך, „סמירנאָ!"[4]; ער, יצחק, איז אַן אָפֿיציר און שרייט הויך־הויך אויפֿן קול; אַלע הענט הייבן זיך אויף; אַרום און אַרום זעט מען נאָר אויסגעשטעלטע הענט, וואָס שטייען גלייך ווי אַ ליניע... דערנאָך קומט אַ גויע מיט אַ קאָסע און שניידט, און מאַכט בינטלעך. עפֿענענדיק די אויגן דערזעט ער זיינע הענט און האָט הנאה צו קוקן אויף זיי. דער בית־עלמין ליגט שוין הינטער אים. דער שאָסיי ציט זיך גלייך באַפּלאַנצט פֿוןביידע זייטן מיטביימער. איבערן הימל ציִען זיך שטיקער וואָלקנס. איבערן שאָסיי לויפֿט אַלע ווײַלע אַריבער דער שאָטן און ער לויפֿט אַ סך גיכער ווי דער וואָגן, כאָטש דער בעל־

[3] (פּויליש) שורותווייז. — [4] (רוסיש) גלייך שטיין! (מיליטעריש באַפֿעל)

עגלה איַילט צו דער באַן, און אַלע האָבן מורא, מען זאָל נישט פֿאַר־שפּעטיקן.

די באַן גייט־אַוועק פֿון דער סטאַנציע אַרום פֿינף. פֿאַר יצחקן האָט מענדל סוחר נאָר אַ האַלבן בילעט גענומען און אים אָנגעזאָגט, אַז ער זאָל זאָגן דעם קאָנטראָקטאָר „אָשיעם ליאַט״[5], און זאָל זיך מאַכן קליין. ער זיצט אין וואַגאָן אין ווינקעלע און שרעקט זיך זייער.

עס הייבט־אָן טונקל צו ווערן. זיַינע האַלב פֿאַרמאַכטע אויגן זעען נאָר אַ רויך, וואָס טראָגט זיך אין דער לופֿט פֿון וואַגאָן, און קערט זיך אין אַלע זיַיטן פֿאַרלאָזט און עלנט. אַ שטייגער ווי ער וואָלט קיין טאַטע־מאַמע נישט געהאַט. פֿון רויך קוקט נאָר אַרויס אין אַ זיַיט דאָס פּעקל וועש, מענדלס ריַיזע־קעסטל. דער וואַגאָן קלאַפּט און פֿון געשפּרעך דערהערט יצחק נאָר אָפּגעהאַקטע ווער־טער. עפּעס אַ ייִד פֿרעגט:

— ווער איז דאָס ייִנגל?

און טיַיט מיטן פֿינגער.

יצחק האָט מורא צו הערן דעם ענטפֿער און רוקט זיך פֿעסטער צו צו דער וואַנט. עס הערט זיך אַ זיפֿץ. עפּעס אַ קול קרעכצט און זאָגט:

— ביטערע ציַיטן!

מען רעדט וועגן באַנקראָטן. יצחק פֿאַרשטייט נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס, נאָר גשער איז ער זיך, אַז דאָס מוז זיַין עפּעס גאָר־גאָר שלעכטס, וואָס טרעפֿט זיך נאָר אין ביטערע ציַיטן. אַן אַנדער קול קרעכצט אויך און זאָגט, אַז ס׳מוז זיַין משיחס ציַיטן, אַז קיין פּרנסה איז נישטאָ... נײַע גזרות קומען־אויף... און יצחקן ווערט זייער, זייער טרויעריק אויף דער נשמה. עס שטעלט זיך אים פֿאָר, אַז די בי־טערע ציַיטן וועלן לאַנג דויערן. אַלע געוועלבער וועלן ווערן ליידיק. אַלע ייִנגלעך וועלן גיין אָן קאַפּאָטלעך. אַלע מיידלעך — באָרוועס, אָן שיך, און וועלן שריַיען:

[5] (פּויליש) אַכט יאָר.

— עס הונגערט מיך!
און די מאַמעס און די טאַטעס װעלן זיפּצן:
— ס׳איז נישטאָ קיין פּרנסה... גאָט זאָל זיך דערבאַרעמען...
ער עפּנט־אויף די אויגן און קוקט זיך אום. די אַלע פּנימער אַרום זעען אים אויס זייער פאַרביטערט, און אים ווערט אַ רחמנות אויף אַלע, אויף מענדל סוחר אויך. ער איז אים איצט נישט מוחל, וואָס ער האָט פאַר אים גענומען נאָר אַ האַלבן בילעט און פאַר זיך אַ גאַנצן.
דער צוג שטעלט זיך. מען גייט־אַריין און ־אַרויס פון וואַגאָן. מען שלעפּט פּעקלעך. עפּעס אַ קול פרעגט הויך:
— האַ! וואָס מאַכט מען, הענעך?
—געלויבט השם יתברך! — ענטפערט אַן אַנדער קול.
— האָסט פּרנסה? ווי גייט עס דיר?
— נישקשה, געלויבט השם יתברך!
און די פאַר בלויע אויגן, יצחקס, קוקן אויף דעם ייִד מיט ליב־שאַפט. וואָלט ער זיך ניט געשעמט, וואָלט ער דעם ייִדן געזאָגט:
— איך ווייס אַ גוטער ייִד, ר׳ ייִד! איר האָט פּרנסה, געלויבט השם יתברך, געלויבט השם יתברך...
דער צוג האָט ווײַטער געררירט.
יצחק איז צוגעגאַנגען צום פענצטערל און גענומען אַרויסקוקן. עס האָט אָנגעהויבן אַלץ טונקעלער צו ווערן און אין דער טונקלקייט האָבן זיך ביסלעכווײַז פאַרלוירן די געשטאַלטן פון דיביימער און פון די פעלדער. די טעלעגראַף־דראָטן האָט מען שוין נישט אַרויס־געזען, נאָר די סלופּעס זײַנען אַוועקגעשפרונגען איינער נאָכן אַנדערן און האָבן זיך באַהאַלטן. איבערן הימל האָבן זיך געשלעפּט נאָך אַ ביסל רויטלעכע וואָלקנס. פון דער ווײַטן האָט צײַטנווײַז אַ פינקל געגעבן אַ פײַער. עס האָט געציטערט און געשפרונגען, און וואָס פינצטערער עס איז געוואָרן, אַלץ מער פײַערלעך האָבן געציטערט. די סלופּעס האָט מען שוין קוים דערזען. הימל און ערד האָבן זיך צוזאַמענגעגאָסן אין איין שוואַרצער מאַסע און דער וואַגאָן איז אַרײַן

צווישן צוויי מויערן ערד. פאַר די אויגן איז געוואָרן שוואַרץ, גאָר שוואַרץ, און אין דער שוואַרצקייט האָט זיך עפּעס געררודערט, גע־לאָפן, ווער ווייסט וווהין.

יצחק דרייט זיך אויס צו מענדל סוחר און רעדט גאָר שטיל:

— ר׳ מענדל?

נאָר ר׳ מענדל דרעמלט.

— ר׳ מענדל? — זאָגט ער נאָך אַ מאָל און ציט אים בײַם אַרבל.

— וואָס?

— וואָס איז, אַז די קאָליע[6] פאַלט־אום?

ר׳ מענדל ענטפערט נישט און לענט זיך צוריק אָן אויף דער באַנק.

— גייט די וועלט אונטער? יאָ? — פרעגט דאָס קינד ווי זיך אַליין.

ר׳ מענדל שנאָרכט.

— 4 —

אַרום עלף איז מען אַרויס פון וואָקזאַל. יצחקס פאַרשלאָפענע אויגן האָבן זיך אַלץ נאָך נישט געקאָנט אין גאַנצן עפענען. די ליכט האָבן געבלענדט די אויגן. פון אַלע זײַטן זײַנען געשטאַנען זייער הויכע הײַזער און דראָזשקעס[7] זײַנען געווען גאָר אַ סך. ערשט זיצנ־דיק אויף דער דראָזשקע האָט זיך יצחק דערמאָנט, אַז ער פאָרט צום טאַטן, און זײַן האַרץ האָט אָנגעהויבן צו קלעמען אָן אומרויִקייט, עפּעס אַ שווערע דערוואַרטונג. מען איז דורכגעפאָרן אַ סך גאַסן, און יעדעס מאָל, אַז דער פורמאַן האָט גענומען אין אַן אַנדער גאַס אַרײַן, איז יצחק צופרידן געווען, וואָס ס׳וועט געדויערן נאָך אַ ביסל לענ־גער. ער האָט זיך געמאַכט שלאָפן און פאַרמאַכט די אויגן.

[6] באַן, צוג. — [7] קאָטשן מיט פערד, צו דינגען.

בײַם טויער ציט מען בײַם מעשל. עס קלינגט. דער רעגן קאַפּעט דערװײַל אויפֿן פּנים. אַ קאַלטער װינט בלאָזט אויף דעם נײַעם פּאַלטנדל און דאָס פּעקל װעש װערט פֿײַכט. עס דערהערן זיך פֿון אינעװייניק טריט און אַ געקלאַנג פֿון שליסלען. דאָס טויער עפֿנט זיך, און יצחקן פֿאַרהאַלט זיך דער אָטעם:

— איצט...

אַ גוי מיט אַ מעשענעם דאַשיק[8] פֿאַרהאַקט דאָס טויער. עס הילכט אַרום און אַרום. זיי גייען־אַרויף אויף די טרעפּ. יצחק שלעפּט קוים נאָך די פֿיס און זעט נישט, װאָס ס'טוט זיך אַרום אים. ער פֿילט נאָר מענדלס שװערע גרויסע האַנט אַרום זײַנער און דאָס געפֿיל איז ביז גאָר שװער. בײַ דער טיר קלאַפּט מענדל אַ פּאָר מאָל. עס הערן זיך טריט פֿון באָרװעסע פֿיס. מען פֿרעגט:

— קטאָ טאַם?[9]

יצחק דערקענט דעם פֿאָטערס קול און זיפֿצט־אָפּ לײַכטער.

נאָר מענדל, דערהערנדיק די טריט, לויפֿט שנעל אַראָפּ פֿון די טרעפּ אויף די שפּיץ פֿינגער און זאָגט יצחקן:

— בלײַב דאָ!

יצחק בלײַבט שטיין שטיל, האָט מורא צו אָטעמען. אַרום איז פֿינצטער.

— קטאָ טאַם? — דערהערט זיך נאָך אַ מאָל הינטער דער טיר.

— עפֿן, שלימזל! װאָס שטייסטו?

די טיר עפֿנט זיך. יצחק דערזעט אַ פּאָר װײַסע גאַטקעס. דער טאַטע בייגט זיך אײַן, שטעלט זיך צוריק אויף און פֿרעגט מיט אַ דערשראָקענעם קול:

— יצחק, דו?

— צו אַל די שװאַרצע יאָר! מאַך־צו די טיר! װאָס איז דאָס? — הערט זיך פֿון דער אַנדערער שטוב.

יצחק גייט־אַרײַן. די טיר פֿאַרמאַכט זיך. דאָס קול פֿון דער אַנ־

---

[8] דעכעלע איבערן הײַל. — [9] (פּויליש) װער איז דאָרט?

דערער שטוב פֿרעגט נאָך אַ מאָל. שוין בייז. דער פֿאָטער ענטפֿערט נישט, קראַצט זיך איבערן קאָפּל און אָטעמט שווער.

באַלד דערהערן זיך פֿון דאָרטן געשרייען:

— דײַנע ממזרים ברויך איך נאָך! זאָל ער גײן ברעכן הענט און פֿיס...

נאָך דעם שיטן זיך ווידער קללות, געשרייען, און אין מיטן שווימט־אַרויס דעם טאַטנס קול:

— ביילע, ביילע!

און דעם טאַטנס קול איז אַזוי ווייך. ער בעט זיך אַזוי. ס׳איז אַ רחמנות.

די געשרייען געדויערן לאַנג. יצחק שטייט בײַם קאַסטן און האָט מורא זיך צו רירן פֿון אָרט. ער קלערט נישט און טראַכט נישט, און וויל נישט קלערן און טראַכטן... און די געשרייען און די קללות פֿון דער אַנדערער שטוב שלאָגן אים אין קאָפּ אַרײַן דורך די אויערן. ווי אַ פֿאַליע דראָבנע שטיינדלעך, וואָס שיט זיך און שיט זיך און הערט גאָר נישט אויף... ער ווערט מיד, לענט־אָן דעם קאָפּ אויפֿן קאַסטן און פֿאַרשטאָפּט זיך מיטביידע הענט די אויערן.

די געשרייען ווערן שטילער, ווי דונערן צום סוף רעגן. עס הייבן זיך אָן שטילע, אָפּגעהאַקטע קללות, קרעכצן און זיפֿצן. דער טאַטע קומט־אַרײַן. אַ קאָפּ אין אַ ווײַסער הויב[10] דערהייבט זיך פֿון קישן און פֿרעגט:

— ווו וועסטו אים לייגן, אַז ס׳זאָל דיך...

יצחק וויל וויינען. ער קאָן נישט. דער טאַטע רעדט אַליין:

— ביילע, ביילע, כ׳בעט דיך, ביילע... כ׳וועל אים לייגן צו רבקהן אין בעטל אַרײַן... ביילע, כ׳בעט דיך...

— לייג דיר אים אויפֿן קאָפּ... —און דער קאָפּ אין דער הויב דרייט זיך אויס צו דער וואַנט.

---

[10] קאָפּטיכל, קופּקע.

דער פֿאָטער טוט יצחקן אויס, לייגט אים אין בעטל אַרײַן און גייט אַליין צוריק אין זײַן בעט.

אין דער שטוב איז שטיל. טייל מאָל נאָר גיט דער טאַטע אַ קרעכץ. אַ קליין לעמפּל ברענט, און די ווענט און די פּאָדלאָגע זײַנען פֿול מיט מוראדיקע שאָטנס. יצחק ליגט רויק, רירט זיך נישט פֿאַר אַ לאַנגע ווײַלע.

ערשט ווען ער איז זיך משער, אַז אַלע שלאָפֿן, דערלויבט ער זיך צו באַוועגן די האַנט און טרעפֿט אויף זײַנס אַ פֿוס. עפּעס דאַכט זיך אים, אַז ער האָט געפֿונען אין זײַן גוף גאָר אַ נײַע זאַך. ער רירט זיך צו מיט דער האַנט צום אַנדערן פֿוס און ביידע פֿיס זעען אים איצט אויס גאָר לגמרי איבעריק. אים דאַכט זיך, אַז ס׳וואָלט געווען גענוג, ער זאָל קליין זײַן, גאָר קליין ווי אַן עפּעלע, וואָס מ׳קען באַהאַלטן ווו מ׳וויל.

נאָר אין אַ ווײַלע אַרום דרייט ער אויס דעם קאָפּ און דערזעט אַ פֿולן קישן שוואַרצע האָר און אַ קינדיש פּנים מיט גאָר רויטע ליפּן. דאָס קינד אָטעמט רויק, פּאַמעלעך. אים ווערט גאָר פֿריילעך און לײַכט אויפֿן האַרצן.

אים דערמאָנט זיך זײַן ברודערל, וואָס איז געשטאָרבן און ליגט באַגראָבן אין דער ערד. אַז ער איז געשלאָפֿן מיט אים, האָט זיך אויך די קאָלדרע אַזוי געריר‌ט אַרויף און אַראָפּ, אַרויף און אַראָפּ... ער רוקט זיך צו נענטער, רירט־אָן די האָר, רירט זיך צו צום שטערן. ער וויל בעסער אָנקוקן דאָס פּנים, קניט־אַנידער אין בעט און בייגט זיך צו, און דאָס קליינע פּנימל שלאָפֿט און שלאָפֿט, אָטעמט און אָטעמט. ער בייגט זיך צו צו זײַנע ליפּן, קושט דאָס פּנימל וואָס אַ מאָל שטאַרקער און חזרט:

— כ׳האָב דיך אַזוי ליב, כ׳האָב דיך אַזוי ליב, אַזוי ליב...

נאָר דאָס מיידעלע כאַפּט זיך אויף מיט אַ הויך געוויין. אין שטוב ווערט אַ גערודער. דער טאַטע פֿרעגט זיך, וואָס דאָס איז. די הויב שרײַט און שעלט, און דאָס מיידל הייבט נאָך העכער אָן צו וויינען. זי שרײַט און ווײַזט־אָן מיטן פֿינגער אויף יצחקן:

— ער... ער... מאַמישי...

— וואָס האָט ער דיר געטאָן? — פֿרעגט דער קאָפּ אין דער הויב.

— דאָ, דאָ... — ווײַזט דאָס מיידל אָן מיט דער האַנט אויף דער באַק.

די מוטער גייט־אַראָפּ, נעמט דאָס מיידל צו זיך אין בעט אַרײַן. אַ פּאָר בייזע אויגן קוקן־אָן יצחקן. ער בלײַבט אַליין. אים ווערט זייער טרויעריק. ער האָט מורא צו וויינען, אָפּצוזיפֿצן. ערשט, אַז ער ווערט אַנטשלאָפֿן, רײַסן זיך די זיפֿצן אַרויס פֿון דער ברוסט.

געחלומט האָט זיך אים, אַז ער האָט אונטער דער שאַנק געפֿונען אַ סך געלט. ער נעמט און נעמט, און עס ווערט אַלץ מער. ער האָט שוין אָנגעלייגט פֿולע קעשענעס, אײַנגעטיילט דער מאַמען און דעם טאַטן אַ סך, און ביידע האָבן זיך געפֿרייט, אַז ס'וועלן שוין נישט זײַן קיין ביטערע צײַטן, און זיי וועלן זיך שוין קיין מאָל, קיין מאָל נישט גטן. זיי זײַנען געזעסן בײַם טיש און געציילט דאָס געלט. יצחק האָט דערלאַנגט און דערלאַנגט. די מאַמע האָט געשמייכלט, דער טאַטע אויך, און יצחק האָט געפּאַטשט אין די הענט:

— אָט אַזוי, גוט אַזוי...

ער שמייכלט אין חלום.

— 5 —

באַלד אין דער פֿרי האָט אים דער טאַטע אַראָפּגעפֿירט צו דער באַן און האָט אים איבערגעגעבן אַ מענטשן, אַז ער זאָל אים אַראָפּ־לאָזן בײַ דער סטאַנציע. אַ גאַנצן וועג איז ער געשלאָפֿן און איז אָנגעקומען אין יאַלטאָוו פֿאַר נאַכט מיט אַ בעל־עגלה. ער איז נישט באַלד אַהיימגעגאַנגען און געוואָלט גיין אין חדר אַרײַן. נאָר אויפֿן וועג האָט אים באַגעגנט מענדל סוחרס ווײַב און האָט אַהיימגעשיקט אָנזאָגן דער מאַמען, אַז יצחק איז געקומען. געוואַרט האָט ער בײַ

מענדלען אין געוועלב. באַלד איז די דינסט געקומען און האָט אים אַהיימגעפֿירט בײַ דער האַנט.

בײַ דער טיר האָט אים באַגעגנט די מאַמע און אַ ייִד אין אַ סאַמעטן היטל מיט אַ שוואַרצער באָרד האָט אַרײַנגעבויגן דעם קאָפּ פֿון דער אַנדערער שטוב. דערזעענדיק די מאַמע, איז יצחק צוגעפֿאַלן צו איר, אײַנגעטוליעט דעם קאָפּ אין איר שויס און האָט אָנגעהויבן הויך צו וויינען. די מאַמע האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ צום ייִד און האָט אויך אָנגעהויבן צו וויינען. דער ייִד איז אַוועק פֿון דער טיר און האָט אָנגעהויבן צו שפּרײַזן אַרויף און אַראָפּ אין דער אַנדער שטוב, און יעדער טריט זײַנער האָט ווי מיט אַ האַמער אָפּגעשלאָגן אין קינדס האַרצן.

פֿליגלמאַן

I

ווער און וואָס איז פֿליגלמאַן און וועגן זײַנע באַקאַנטע

פֿליגלמאַן איז אַ יונגערמאַן פֿון עטלעכע און דרײַסיק יאָר. ער האָט אַ קליינעם, אַ ביסל אײַנגעהויקערטן גוף, אַ גרויסן, קרומען שטערן און אַ קליין בלאָנד בערדל. די אויגן זײַנע זעען־אויס ווי פֿאַרלאָפֿן מיט פֿאַרע. עס דוכט זיך, אַז מען דאַרף זיי נאָר מיט אַ טיכל איבערווישן, כּדי זיי זאָלן העל גלאַנצן.

ניט זעלטן, גייענדיק פּאַמעלעך איבער דער רוישנדיקער גאַס, אויף אַ לעקציע אײַנגעבויגן, האַלטנדיק די הענט אין די טאַשן, טראַכט ער, אַז אויף דער וועלט האָבן געלעבט אַ סך גרויסע מענטשן: בודאַ, שפּינאָזאַ, קאַנט און נאָך אַ סך אַנדערע, און ער, דעם קוגיווער שמשׂס אַ זון, ווייסט זייערע פֿילאָסאָפֿישע סיסטעמען אויף קלאָר און קאָן נאָכזאָגן אַלץ, וואָס ער האָט געלייענט פֿון זיי, וואָרט בײַ וואָרט.

און אַז אויף דער גאַס איז אַ שיין וועטער, די דראָזשקעס* האַקן גראָד נישט אין די אויערן, און אויף דער לעקציע ברויך מען זיך נישט צו אײַלן, טראַכט ער נאָך מיט פֿאַרגעניגן, אַז אין תּוך אַרײַן זײַנען אַלע פֿילאָסאָפֿן נישט איבעריק קלוג געווען; יעדערער האָט זיך פֿאַרמאַכט אין זײַן ווינקעלע, געטראָפֿן, דאָך אַ ביסל נאָר געטראָפֿן; און ער, פֿליגלמאַן, ווייסט אַלץ, וואָס זיי האָבן אויפֿגעטאָן, און נאָך ווייסט ער, אַז דער עיקר, דער תּוך כּל־התּוכות, איז דאָס לעבן, דאָס לעבן אַליין טאַקע.

---

* אָפֿענע קאַרעטקע מיט געבעטע זיצערטער, באַנוצט אין גרויסע שטעט.

און פֿון זײַן לעבן איז פֿליגלמאַן צופֿרידן. די ערשטע פֿינף יאָר אין וואַרשע זײַנען אָנגעקומען אַ ביסל שלעכט. נאָר דעמאָלט איז ער געווען אַ מענטש אָן פֿעסטע איבערצײַגונגען, אָן אַ וועלט־אָנשויונג, און פֿון יענעם לעבן האָט פֿליגלמאַן נישט ליב צו טראַכטן. זינט אַכט יאָר אָבער האָט ער זיך בעסער אײַנגעריכט, באַקומען גוטע לעקציעס און האָט אָנגעהויבן לעבן רויִק, לויט פֿעסטע פּרינציפּן, אַ ביסל אָפּגעזונדערט פֿון דער וועלט, אַליין אין זײַן צימער אויף דעם פֿינפֿטן שטאָק.

זײַן צימער איז שטענדיק אויפֿגערוימט אויף אַ באַזונדערן אַרט, אויף פֿליגלמאַנס אייגענעם אַרט. מיט דער דינסט באַניצט ער זיך נישט, זײַענדיק איבערגעצײַגט קעגן יעדער קנעכטשאַפֿט. און אַז מען ברויך די פּאַדלאָגע צו וואַשן, וואָס ער קאָן אַליין נישט טאָן, האָט ער פּרעטענזיעס צו זיך אַליין און וואַרפֿט זיך פֿאָר, אַז ער מאַכט קאָמפּראָמיסן, און ווערט איבערגעצײַגט, אַז אַן אָרנטלעכן מענטשן איז לעת־עתּה זייער שווער צו עקסיסטירן אויף דער וועלט.

באַקאַנטע האָט ער אַ סך, נאָר נאָענטע מענטשן — גאָר ווייניק. צווישן זײַנע באַקאַנטע יונגעלײַט האַלט מען אים פֿאַר זייער אַ גע־בילדעטן, פֿאַר אַ פֿילאָסאָף און אַן עסטעט, נאָר ריידן רעדט מען פֿון אים נישט. גאַנצע חדשים פֿאַרגעסט מען אין אים גאָר; ערשט אַז מען ברויך געלט אויף עפּעס אַ זאַך, דערמאָנט מען זיך אין אים; דעמאָלט רופֿט זיך איינער אָן:

— אָ! אין פֿליגלמאַנען האָט מען גאָר פֿאַרגעסן!

— טאַקע! — זאָגט דער אַנדערער, און אַלע פֿאַרוווּנדערן זיך, וואָס פֿליגלמאַן איז זיי נישט געקומען אין קאָפּ אַרײַן.

און אַז מען קומט צו אים, איז פֿליגלמאַן מכבד מיט טיי, פֿרעגט זיך נאָך וועגן אַלע באַקאַנטע, גיט געלט, נאָר גלאָט זיך שפּאָרן אַזוי, האָט ער נישט ליב און זעט, אַז דער שמועס זאָל נישט צו נאָענט צוקומען, ער זאָל ניט באַרירן, ווי ער דריקט זיך אויס, זײַן וועלט־אָנשויונג. דער באַקאַנטער גייט־אַוועק צופֿרידן, פֿאַרציילט די

חבֿרים, און אַלע רימען פֿליגלמאַנען זייער און פֿאַרגעסן ווידער באַלד פֿון אים אויף עטלעכע חדשים.

נאָענטער פֿאַר אַלע איז אים לעוואַנטקאָווסקי, אַ לערער, אַ טאַטע פֿון זעקס קינדער און אַ גרויסער אָרעמאַן, נאָר זייער אַ פֿריילעכער. באַקענט האָבן זיי זיך אין אַ בוכהאַנדלונג. לעוואַנטקאָווסקי האָט עפּעס אַ מאָדנע תּאווה צו ביכער. קוים דערשײַנט אַ נײַ בוך, אויף העברעיִש אָדער אויף ייִדיש, און ער קאָן עס דערוויַיל נישט קויפֿן, ווערט ער זייער טרויעריק און אויפֿגערעגט, און זיצנדיק בײַ פֿליגלמאַנען, וויל ער נישט טרינקען קיין טיי. פֿליגלמאַן באָרגט אים אַ סך מאָל געלט און האָט דערפֿון עגמת־נפֿש, ווײַל לעוואַנטקאָווסקיס ווײַב האַלט אים פֿאַר *, צו וואָס ער באָרגט אים געלט.

מיט לעוואַנטקאָווסקין איז פֿליגלמאַן אָפֿנהאַרציק און רעדט מיט אים אַ סך מאָל פֿון זיך אַליין:

— די פּאָעטן מיינען, אַז נאָר זיי אַליין פֿילן די שיינקייט פֿון דער נאַטור. ס'איז אַ ליגן. דער אונטערשייד איז נאָר, וואָס זיי קאָנען דאָס געפֿיל אַרויסגעבן אין אַ פּאָעטישער פֿאָרעם, און איך קאָן נישט: איך באַשעפֿטיק זיך נישט דערמיט. צום בײַשפּיל: איך צאָל אַ רובל טײַערער פֿאַר מײַן צימער, נאָר ווײַל בײַ נאַכט שײַנט אַרײַן די לבֿנה. איך בין אַן אָפֿענער מענטש, איך האָב זיך אויסגערעדט מיט דער גווירטין, אַז איך צאָל אַ רובל טײַערער נאָר מיט דער באַדינגונג, אַז אין צימער איז דאָ די לבֿנה. איר ווייסט, לעוואַנטקאָווסקי, דער המון, דאָס פּראָסטע פֿאָלק, איז, פֿאַרשטייט זיך, גראָב. שטעלט אײַך פֿאָר, מײַן ווירטין האָט געשמייכלט, אַז איך האָב זי געפֿרעגט, צי בײַ נאַכט שײַנט די לבֿנה אין צימער, און, פֿאַרשטייט איר, זי איז איבערגעצײַגט, אַז איך בין אַ נאַר... מיט איין וואָרט, איך זאָג אײַך, לעוואַנטקאָווסקי, אַז אַן אָרנטלעכן, קלוגן מענטשן איז שווער צו לעבן אויף דער וועלט. יאָ!

---

* פֿאַרהאַלטן, פֿירהאַלטן — פֿאַרוואָרפֿן, אויסזעצן, האָבן פּאַראיבל, אַ טענה.

פליגלמאַן רעדט רוסיש. לעוואַנטקאָווסקי פאַרשטייט נישט די שווערע ווערטער, גאָר מודה איז ער, און לייענט אים פאָר אַ שיר וועגן דער טבֿע.

— אַ גוטער שיר, — ענטפערט פליגלמאַן — איר וואָלט גאָר געברויכט צו האָבן אַ טיפערן פילאָסאָפישן בליק. אַ שטייגער, איך זאָגט: „מה יפה הטבֿע, על כל הר וגבֿע”. אָן אמתער פּאָעט פילט, אַז דער באַרג און דער הימל און די ערד און די גאַנצע נאַטור איז פונקט דאָס אייגענע, וואָס מיר אַליין...

— ווי הייסט? — פרעגט לעוואַנטקאָווסקי און דאָס פּנים זײַנס ווערט ווייניגדיק־ערנסט, אין אָפּענעם מויל זעען זיך לאַנגע צוויי שורות ציין, און זײַן האַנט ציטערט אין דער לופט.

— עס איז אַזוי. איך, צום בײַשפּיל, פיל עס גאַנץ גוט. עס טרעפט אַ סך מאָל, וואָס איך פיל, אַז איך און דער הימל און די לבֿנה איז אַלץ איינס, איין אַבסאָלוט, פאַרשטייט איר, נאָר אין פאַר־שיידענע פאָרמען...

— הערסט דו?! אין פאַרשיידענע פאָרמען! דאָס האָב איך דאָך באַלד געזאָגט. הײַנט, מילא, וואָס ווילט איר? איז דאָך ווידער גוט!

און לעוואַנטקאָווסקי וואַרפט אַזוי מיט דער האַנט, אַז פליגלמאַן ווערט־אָן דעם מוט: ער האָט פֿײַנט, אַז מען צעקאָכט זיך.

— יאָ, דער שיר איז גוט, — זאָגט ער, — מיר וועלן נאָך ריידן דערפון, אַ גוטע נאַכט.

טייל מאָל, אַז ער גייט־אַרויס, גייט אים נאָך לעוואַנטקאָווסקיס ווײַב, אַ ייִדענע מיט אַ געלבלעך פּנים און מיט אײַנגעפאַלענע ברוסטן, און שטעלט אים אָפּ:

— פּאַני פליגלמאַן, טאָמער קאָנט איר באָרגן פּופּציק קאָ־פּיקעס?

פליגלמאַן באָרגט און האַלט זיך אַ ביסל אויף אין הויז, ווײַל באַלד דערהערן זיך פון שטוב געשרייען פון מאַן און ווײַב. לעוואַנט־קאָווסקי וויל פּופּצן קאָפּיקעס אויף טאַבאַק, דאָס ווײַב וויל נישט

געבן; לעוואַנטקאָווסקי זאָגט, אַז ווען נישט ער, וואָלט פֿליגלמאַן איר נישט געבאָרגט. דאָס ווײַב ענטפֿערט:

— דו ביסט נישט ווערט מיט אים צו ריידן!

לעוואַנטקאָווסקי ווערט שטיל. עס הערט זיך נאָר, ווי ער גייט־אַרום אין שטוב, און אויף פֿליגלמאַנס פּנים צעגיסט זיך אַ צופֿרי־דענער שמייכל, וואָס ליגט שוין אַזוי אויפֿן פּנים ביז ער קומט־אַהיים און זעצט זיך לייענען.

לייענען לייענט ער לאַנג, פּאַמעלעך, שטענדיק אין דער אייגע־נער פּאָזע, זיצנדיק, און מיט דעם אייגענעם, ערנסטן, רויִקן אויסדרוק אויפֿן פּנים. טרעפֿט זיך אַ מערקווירדיק אָרט, שטעלט ער זיך אָפּ, לייענט עס נאָך אַ מאָל דורך, און קען עס אויף אויסנווייניק, ציט די וואָנצע און לייענט ווײַטער, אַלץ ווײַטער, און עס דוכט זיך, אַז זײַן מוח וואָלט נאָר קיין מאָל נישט מיד געוואָרן צו שלינגען די זײַטלעך, ווי די לונגען — לופֿט. עס גייט־דורך אַ צײַט, ער נעמט־אַרויס דאָס זייגערל, און אויב ס׳איז שוין עלף, מאַכט ער צו דאָס בוך, ציט נאָך אַ מאָל די וואָנצע און אויף זײַן פּנים צעגיסט זיך אַ מאָדנע זיסקייט.

און אַז די לבֿנה איז דאָ אויפֿן שטיק הימל, וואָס זעט זיך דורכן פֿענצטער, לעשט ער אויס דעם לאָמפּ, רוקט־צו דעם שטול צום פֿענצ־טער און קוקט אויף דער לבֿנה. ער דרייכערט אַ פּאַפּיראָס, ציט אים לאַנגזאַם, אַ רויך צעלייגט זיך אין דער בלווילעכער לופֿט, און אין דעם נעפּל שווימט די לבֿנה, פּאַמעלעך, פֿרום און ערנסט... אַן אַלטן, חסידישן, טרויעריקן ניגון, די איינציקע מעלאָדיע, וואָס פֿליגלמאַנס אויערן האָבן אויפֿגעכאַפּט אין זײַן לעבן — ברומט ער צו דערבײַ; דער נעפּל צעטראָגט זיך, דער טונקעלער הימל מיט דער לבֿנה ווערן העכער, און פֿליגלמאַן האַלט דעם קאָפּ געהויבן אין דער הויך, קוקט לאַנג און פֿילט, אַז ער און דער הימל און די לבֿנה און די גאַנצע וועלט זײַנען איינס, איין אַבסאָלוט אין פֿאַרשיידענע פֿאָרמען, און אַז דאָס לעבן איז אַלץ. ליגנדיק דערנאָך אויפֿן בעטל, ווערט ער אַנטשלאָפֿן מיט דעם געדאַנק, אַז דאָס ערלעכסטע, קליגסטע לעבן

איז דערבײַ אויך דאָס בעסטע און דאָס שענסטע; אַז זײַן לעבן איז רײַך אויך מיט פּאָעזיע.

אָט אַזאַ מענטש איז פֿליגלמאַן.

II

וועגן פֿליגלמאַנס ערשטער ליבע

פֿון ליבע האַלט פֿליגלמאַן זייער.

— ליבע — פֿלעגט ער זאָגן — איז דער הויפּט־פּרינציפּ פֿון לעבן. דאָס לעבן אָן ליבע האָט נישט קיין זין און פֿאַרלירט זײַן פֿאַרטיידיקונג. אַ מענטש, וואָס איז נישט גענייגט פֿון דער נאַטור צו ליבע, איז ווייניקער ווערט ווי אַ מענטש וואָס קען נישט לייענען און שרײַבן.

און פֿליגלמאַן איז פֿון דער נאַטור זייער געניגט געווען צו ליבע. נאָר אַז מען לעבט אַ פֿאַרשטענדיק, קלוג לעבן, דאַרף מען זיך ריכטן צו זײַן אָפּגעזונדערט און עלנט.

— איך קאָן נישט קיין ליגן זאָגן, איך קאָן נישט חנפֿענען — פֿלעגט ער זיך טרייסטן פֿאַר זײַן אומגעשיקלעכקייט בײַ פֿרויען.

און געהאָפֿט האָט ער שטענדיק, אַז עס וועט זיך טרעפֿן אַזאַ נשמה, וואָס וועט זײַן נשמה פֿילן, אַז דײַטלעך ריידנדיק קאָן קיין פֿלאַכע נשמה אים נישט ליב האָבן.

אַמאָל, נאָך דעם ווי ער האָט זיך איבערגעצויגן אויף אַ נײַער דירה, האָט ער באַמערקט אין אַ קעגנאיבערדיקן פֿענצטער אַ בלייכלעכע געשטאַלט מיט שוואַרצע האָר, אין אַ העלער בליוזע און מיט אַ שניי־ווײַסן, שטײַפֿן קאָלנער. אויגן, גרויסע און שוואַרצע, האָבן געקוקט גלײַך צו זײַן פֿענצטער. עס איז געווען אין דער פֿרי. אין דרויסן איז געווען ליכטיק. אַ העלע שײַן איז געלעגן אויף אַ האַלבער, קעגנאיבערדיקער מויער. די פֿענצטער זײַנען געווען אָפֿן, און דאָס

מיידל האָט געהאַלטן די האַנט איבער די אויגן און האָט געקוקט. פֿליגלמאַן האָט אויך געקוקט. דאָס מיידל האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן פֿאַרשעמט, איר ברוסט האָט זיך באַוועגט, עס האָט זיך געדוכט, אַז זי האָט אָפּגעזיפֿצט. פֿליגלמאַן האָט אַלץ געקוקט אויף איר מיט אַנטציקונג. נאָר דאָס מיידל האָט ווידער אויפֿגעהויבן די אויגן און ווידער זיי אַראָפּגעלאָזט פֿאַרשעמט, און די ברוסט האָט זיך ווידער באַוועגט... פֿליגלמאַן האָט אַ קלאַפּ געגעבן מיט צוויי פֿינגער אויפֿן פֿענצטער און געזאָגט צו זיך:

— גענוג!

און איז אַוועקגעגאַנגען פֿון פֿענצטער צופֿרידן, וואָס ער האָט זיך אַליין באַזיגט, וואָס ער האָט ווײַטער נישט געקוקט, כאָטש דאָס האָט זיך אים אַזוי געוואָלט.

„דער גרעסטער נצחון פֿון אַ מענטשן איז, אַז מען איז זיך אַליין מנצח", האָט ער געטראַכט דערנאָך, גייענדיק איבער דער גאַס אויף דער לעקציע. נאָר זיצנדיק אויף דער לעקציע האָט ער געפֿילט, אַז ער איז עפּעס אומרויִק, אין דער זײַט ביים האַרצן האָט זיך עפּעס אַלע ווײַלע צוגערוקט, עפּעס אַ נאָג געגעבן און ווידער זיך אָפּגעַרוקט; די שוואַרצע האָר און די העלע בליוזע מיטן ווײַסן קאָלנער האָבן געציטערט אין מוח, און בכלל איז ער געווען אויפֿגערוימט, עפּעס הײַטער, ווי ער פֿלעגט אַמאָל זײַן ערבֿ פּסח, אין די אַלטע, אַלטע יאָרן.

„המ... יאָ"... — האָט ער געטראַכט פֿאַר זיך אַ גאַנצן טאָג, געווישט מיט די הענט די וואָנצעס און האָט כּמעט קיין איבעריק וואָרט נישט אַרויסגערעדט, באַהאַלטנדיק פֿון זיך עפּעס אַ סוד. זײַן פּנים האָט אַ גאַנצן טאָג געשמייכלט.

בײַ נאַכט, ליגנדיק אין בעט, קוים האָט ער די אויגן צוגעמאַכט, האָט זיך דאָס בעטל אויסגעדרייט, און ער איז אויסגעקומען מיט די אויגן צום פֿענצטער, ער האָט אַלץ געטראַכט וועגן דער געשטאַלט, און אין פֿינצטערן פֿאַן זײַנען געלאָפֿן פֿיל, פֿיל פֿײַערדיקע פֿינטע־לעך און עפּעס ווײַס האָט זיך נאָכגעשלעפּט, ווי אַ לײַכטער נעפּל.

געדוכט האָט זיך, אַז די פּינטעלעך, פליענדיק, מאַכן אַ גלײַכע גע־אָמעטרישע ליניע פון יענעם פּענצטער צו זײַנעם. אין מיטן האָט ער זיך דערמאָנט, אַז ער ליגט גאָר מיטן קאָפּ צום פּענצטער, און האָט זיך אָנגעהויבן צו אָריענטירן אין בעט. קוים האָט ער דערטאַפּט די וואַנט און האָט געעפנט די אויגן, איז דאָס בעטל אויסגעדרייט גע־וואָרן, און ער האָט געקוקט גלײַך אויפן ווײַסן אויוון. ער האָט זיך אויפגעזעצט, אויסגעדרייט דעם קאָפּ. אַקעגנאיבער איז געווען פּענצ־טער. ער האָט זיך צוריקגעלייגט, און אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז דאָס בעטל ווידער אויסגעקומען פאַרקערט.

— המ... — האָט ער געשמייכלט צו זיך אין געדאַנק און איז אײַנגעשלאָפן מיט עפּעס אַ פרישן חלום.

צו מאָרגנס איז דאָס מיידל ווידער געזעסן בײַם פּענצטער. זי האָט געלייענט אַ בוך, און פליגלמאַן האָט געקאָנט קוקן, וויפל ער האָט געוואָלט, נאָר דאָס מיידל האָט פּלוצלינג אויפגעהויבן די אויגן און געקוקט אויף אים, גלײַך אויף אים, און אין דעם בליק איז עפּעס געווען.

„די נשמה פון אַ מענטשן שפּילט זיך אָפּ אין בליק און אין געלעכטער", האָט ער געחזרט פאַר זיך עפּעס אַ פראַזע פון לאַנג, גאָר לאַנג שוין דורכגעלייענטן בוך. „מערקווערדיק, ווי גוט געזאָגט".

ער איז צוגעגאַנגען צו זײַן קליין שפּיגעלע, אײַנגעקוקט זיך אין זײַן פּנים און האָט געפונען, אַז זײַן בליק איז גאָר אינגאַנצן אָן ענלעכער צו איר בליק. עס איז קיין ספק נישט געווען, אַז ער גע־פעלט איר: „אַ נשמה אַ נשמה פילט".

אַזוי האָט עס זיך געפירט צוויי וואָכן. דאָס מיידל איז געזעסן בײַם פּענצטער און פליגלמאַן האָט געקוקט. אַ מאָל, אַז ער האָט געקוקט אויף איר, האָט זי פּלוצלינג, ווי געווײנטלעך, אויפגעהויבן די אויגן, נאָר נישט ווי געווײנטלעך — האָט זי זיי אַראָפּגעלאָזט אין געקוקט אים מיט שטאָלץ אין די אויגן אַרײַן אַזוי לאַנג, ביז ער, פליגלמאַן, האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן פאַרשעמט! דערנאָך, אַז ער האָט בגנבֿה נאָך געוואָרפן אויף איר אַ בליק, איז אויף איר פּנים

געלעגן אַ שמייכל און איר ברוסט האָט זיך אַזוי פֿרײַ באַוועגט...
פֿליגלמאַן האָט זיך געפֿילט באַזיגט דורך אַ מיידל.

— אַ שטאַרק פֿאָלק — האָט ער דעם זעלביקן טאָג גערעדט מיט לעוואַנטקאָווסקין, זיצנדיק בײַ זיך אין צימער און טרינקענדיק טיי — אַ שטאַרק פֿאָלק זײַנען די פֿרויען...

— אַהאַ, האָט לעוואַנטקאָווסקי געענטפֿערט און האָט אָנגעהויבן צו דערציילן עפּעס פֿון זײַן ווײַב.

— וואַרט, לעוואַנטקאָווסקי, פֿאַרשטייט איר, איר פֿאַרשטייט מיך שלעכט — איך גיי נישט אַרויס פֿון דעם שטאַנדפּונקט. איך רייד וועגן דעם, אַז שטרײַטנדיק האָבן זיי אַ סך מער טאַקט און זיכערקייט ווי מאַנסלײַט, ווײַל זיי זײַנען זיכער אין זייער קראַפֿט, אין זייער שיינקייט, אייגנטלעך איז דאָך שיינקייט אַלץ; די עסטעטישע איז דאָך די העכסטע וועלט־אָנשויונג , דײַטלעך ריידנדיק.

לעוואַנטקאָווסקי האָט, ווי געוויינטלעך, ווען זײַן חבֿר האָט זיך אַרײַנגעלאָזט אין עפּעס אַ הויכן שמועס, געשוויגן, געזופּט טיי און אָנגעשטעלט עפּעס אַ מין ערנסטע מינע, ווי אַ קינד, בשעת אַ זיידע בענטשט אים. טייל מאָל נאָר האָט ער אָנגעקוקט פֿליגלמאַנען, אַ זיפֿץ געגעבן און צוריק אָנגענומען די ערשטע פּאָזע. פֿליגלמאַן האָט ווײַטער גערעדט:

— דעם אמת ריידנדיק ווייסן מיר דאָך גאָרנישט. די פּסיכאָלאָגישע עלעמענטן זײַנען אַזוי פֿאַרווירט, אַז עס איז זייער גרינג צו ווערן אַ מיסטיקער. צום בײַשפּיל: איר טרעפֿט עמעצן אויף דער גאַס, לאָמיר אָננעמען, צום בײַשפּיל, אַ מיידל; איר קוקט זי אָן, זי — אײַך, און די צוויי בליקן האָבן צווישן זיך געהאַלטן אַ וויכּוח, געקעמפֿט, איינער האָט געזיגט... און ווי אַזוי איז דאָס צוגעגאַנגען?... אָט הייבט זיך אָן ספּיריטואַליזם. נאָר, פֿאַרשטייט איר דער ריינער פֿאַרשטאַנד הייסט אויף אַלץ זוכן באַשייד, אַלץ בינדן לויט דעם געזעץ פֿון אורזאַכלעכקייט, און ווו מען ווייסט נישט שטעלן אַ פֿראַגעצייכן. נישט פֿאַרלאָזן זיך אויף סודות... איך ווייס אויף זיכער

פֿון אייגענער פּראַקטיק, אַז ווען נישט מײַן פֿאַרשטאַנד, וואָלט איך שוין לאַנג געווען אַ מיסטיקער. יאָ!

— איר האָט אַ סך געלייענט... האָט לעוואַנטקאָווסקי אָפּגעזיפֿצט.

— לייענען איז נישט דער עיקר. — פֿליגלמאַן איז געוואָרן זייער ערנסט — פֿאַרשטייט איר, די פֿילאָסאָפֿיע וויל פֿון דער טעאָריע מאַכן דאָס לעבן, נאָר דאָס לעבן איז אַ סך ברייטער, אַ סך... מען ברויך פֿון לעבן, פֿון פּראַקטיק, זוכן די וואָרהייט... פֿאַרשטייט עס, קלערט וועגן דעם.

בײַ נאַכט האָט געשײַנט אַ קײַלעכדיקע, ריינע לבֿנה. זי איז אַרויס פּונקט פֿון אונטערן קוימען פֿון אַ קעגנאיבערדיקן דאַך; איבערן הימל האָבן זיך געטראָגן לײַכטע, נידעריקע וואָלקנדלעך, און די לבֿנה צווישן זיי איז געלאָפֿן, געלאָפֿן און אַלץ אויף איין אָרט געשטאַנען; אויפֿן הויף איז אַלץ געווען באַגאָסן מיט אַ בלוילעכער לופֿט, אין אַ קעגנאיבערדיקן פֿענצטער האָט זיך נאָך געלײַכט, נאָר די ראָליעט איז געווען אַראָפּגעלאָזט, און פֿליגלמאַן איז געזעסן בײַם פֿענצטער און זײַן בליק האָט זיך געוואָרפֿן צווישן הימל און פֿענצטער.

די ראָליעט האָט זיך אויפֿגערוקט און אַרויסגעקוקט האָט אַ באַקאַנטער קאָפּ. די אָרעמס, צוויי נאַקעטע אָרעמס פֿון אַ יונג מיידל, האָבן זיך געזען, די האָר זײַנען געווען צעוואָרפֿן... און פֿליגלמאַנס אויגן האָבן זיך געשווינד אויפֿגעהויבן צו דער לבֿנה.

„אַ כיטרע פֿאָלק“, האָט ער געטראַכט און איז אײַנגעשלאָפֿן אויפֿגערעגט.

אַמאָל, פֿאַרנאַכט, איז פֿליגלמאַן געזעסן איבערן בוך און האָט געלייענט. אין דרויסן איז געווען אַ שטאַרקער רעגן, בליצן האָבן געבליצט און דונערן האָבן געשלאָגן מיט אַזאַ אימפּעט, אַז נאָך יעדן קלאַפּ איז פֿליגלמאַן צוגעלאָפֿן צום פֿענצטער צו איבערצײַגן זיך, צי אַלץ אַרום אים איז גאַנץ, און האָט געזען, אַז אַקעגנאיבער קוקט אַרויס זי. געדוכט האָט זיך, אַז זי האָט אים נישט באַמערקט, זי איז געזעסן אָנגעלענט מיטן קאָפּ אויף דער האַנט, און די אויגן

זײַנען געװוען מוראדיק: געקוקט האָבן זיי אויף דעם שוואַרצן וואָלקן, און אין זיי איז געלעגן אַ טרויער, אַ סך אַ שווערער ווי דער וואָלקן אויבן... פֿליגלמאַן איז אומגעדולדיק אַרומגעגאַנגען איבערן צימער.

דאָס געוויטער האָט זיך געענדיקט, אין דרויסן האָט זיך באַוויזן אַ שײַן פֿון דער זון, אַלץ איז געװוען אָפּגעוואַשן און פֿריש. פֿליגלמאַן איז געשטאַנען בײַם פֿענצטער און געקוקט. דאָס מיידל האָט אויך אַ סך מאָל אויפֿגעהויבן די אויגן און איר בליק איז געװוען דרייסט. פֿליגלמאַן, אין אָנהייב אַ ביסל פֿאַרשעמט, דערנאָך אַלץ דרייסטער און דרייסטער, האָט געקוקט אויף איר אָן אויפֿהער, און דאָס פּנים זײַנס האָט זיך צוגעגרייט צו אַ שמייכל. דאָס מיידל האָט ווידער אויפֿגעהויבן די אויגן און איז עפּעס פּלוצלינג אַוועקגעגאַנגען, צו־ריקגעקומען עטלעכע מאָל, און זי האָט אויסגעזען זייער אומרויִק.

„די ריכטיקע צײַט“, האָט פֿליגלמאַן געטראַכט און האָט זיך אונטערגעגעבן מוט... ער האָט אַ שאָקל געגעבן מיטן קאָפּ, און אַ זיסער שמייכל האָט זיך צעגאָסן אויף זײַן פּנים — — —

נאָר דאָס מיידל האָט זיך ראַש אויפֿגעשטעלט, אַ גרויסע רויִ־טע צונג האָט זיך באַוויזן, און די ראָליעט איז ראַש אַראָפּגעפֿאַלן...

עטלעכע סעקונדעס האָבן געדויערט ביז פֿליגלמאַן איז געקומען צו זיך. און אַז ער האָט זיך אומגעקוקט, איז די ראָליעט געװוען אַראָפּגעלאָזט און אין דער זײַט האָט זיך געזען דער רעגנבויגן.

בײַ נאַכט, ליגנדיק אין בעט, האָט ער שטאַרק געביסן די ליפּן און ער האָט נישט געקאָנט געפֿינען דעם ריכטיקן אויסדרוק פֿאַר דעם געפֿיל, וואָס ער האָט איצט געטראָגן אין האַרצן צו דעם מיידל: פֿאַראַכטונג אָדער פּעס? פּינטעלעך זײַנען ווידער געלאָפֿן, ווי דע־מאָלט, אין יענער נאַכט, נאָר איצט זײַנען זיי געלאָפֿן עפּעס גאָר אָן שום אָרדענונג, האָבן זיך צעטראָגן אין אַלע זײַטן, און פֿאַר די אויגן איז געבליבן נאָר די שוואַרצקייט, און פֿאַרן שלאָף האָט זיך דאָס בעטל עפּעס געדרייט און געקײַקלט אין אַ לערן* רוים.

*לער — ליידיק.

אויפֿגעשטאַנען איז ער מיט דעם געדאַנק, אַז ער ברויך אָנצו־שטרענגען זײַן ווילן, פּדי צו קעמפֿן קעגן דעם אומגליק, אַז בײַ אַ קלוגן, פֿאַרשטענדיקן מענטשן ברויך קיין מאָל דער מוט נישט צו פֿאַלן, און ריידנדיק מיט לעוואַנטקאָווסקין האָט ער געזאָגט:

— אַ מענטש ברויך צו זײַן פֿאָרזיכטיק. מען מוז זיך שטענדיק אָנגרייטן קראַפֿט, כּדי צו זײַן גרייט קעגן יעדן אומגעריכטן אומ־גליק, וואָס דערוואַרט אונדז אומעטום. איך קאָן זאָגן, אַז ווען נישט, וואָס איך בין שטענדיק פֿאָרגעברייט קעגן יעדן אומגעריכטן צופֿאַל, פֿאַרשטייט איר, לעוואַנטקאָווסקי, וואָלט שלעכט געווען, יאָ שלעכט וואָלט געווען!

III

וועגן פֿליגלמאַנס אָפּגעשוואַכטע נערוון, וועגן זײַן וועלן חתונה האָבן און ווי אַזוי ער איז משוגע געוואָרן

עס זײַנען דורכגעגאַנגען צוויי יאָר און פֿליגלמאַנס לעבן האָט זיך ווייניק געענדערט. עס איז נאָר געוואַקסן דאָס בענקשאַפֿט אין זײַן האַרצן נאָך אַ ווײַב, אַ בענקשאַפֿט האָט אים אַ סך מאָל זייער צערודערט, און אין דער לעצטער צײַט אויפֿגערעגט די נערוון און געשטערט צו לייענען. עס האָט זיך געטראָפֿן, אַז ער האָט פּלוצלינג פֿאַרגעסן גאָר אַ באַקאַנט וואָרט. פֿאַר די אויגן האָט אים אַ סך מאָל געשווינדלט און אין קאָפּ איז עפּעס אַלץ שיטער געוואָרן און ווי צעשרויפֿט.

עפּעס האָט זיך אים אָפּטער דערמאָנט זײַן קינדהייט. ער האָט געדענקט דעם פֿאָטער, אַ קליין, דאַר יידל, וואָס האָט שטענדיק גע־הוסט. עפּעס אַ קאַלטע נאַכט האָט זיך געדענקט. דער פֿאָטער איז אַראָפּגעקראָכן פֿון בעט מיט אַ הוסט, און אים איז געוואָרן זייער קאַלט, בלײַבנדיק אַליין אויפֿן געלעגער. ער האָט געדענקט דעם פֿאָ־טערס טויט: ליגנדיק אויף דער ערד, האָט ער אויסגעזען אַזוי קליין,

אַז ס׳האָט זיך געדוכט, ער האָט זיך אײַנגעקאָרטשעט און אײַנגעשלאָפֿן. די איינציקע עלטערע שוועסטער, פֿליגלמאַנס, האָט שטאַרק געוויינט און געווישט מיט דעם פֿאַרטוך די נאָז. און אַהיימקומענדיק צוריק פֿון דער לוויה, האָבן זיי זיך ביידע געשלאָגן און געריסן איבער אַ האַלבן פּאָמעראַנץ, וואָס איז געבליבן אויפֿן פֿענצטער... דערנאָך האָט ער געגעסן טעג... די שוועסטער איז הײַנט אַ מלמדתטע, זויל אַוודאַי זײַן נאָמען ניט הערן, ווײַל ער איז אַן אַפּיקורס. זי האָט אַוודאַי אַ סך קינדער, וואָס גייען אַזוי אָפּגעריסן און פֿאַרשמאַכט, ווי לעוואַנטקאָווסקיס קינדער, און ער, פֿליגלמאַן, געהער זיי אָן אַ פֿעטער. עפּעס מאָדנע, איז דאָס אַלץ אויסגעקומען.

אין נײַעם פּאַספּאָרט, וואָס פֿליגלמאַן האָט באַקומען אַרײַנגעשיקט פֿון זײַן געבורט־שטעטל, איז ער געשטאַנען אײַנגעשריבן זעקס און דרײַסיק יאָר, און דרייענדיק דעם פּאַספּאָרט אין דער האַנט, האָט ער זיך שטאַרק פֿאַרטראַכט. אים האָט געשראָקן דער געדאַנק, אַז ער האָט שוין פֿאַרשפּעטיקט חתונה צו האָבן. ער האָט גענומען זוכן באַקאַנטשאַפֿט. דאָס אָבער איז אים אָנגעקומען זייער שווער.

אין דער לעצטער צײַט האָט ער זיך באַקאַנט מיט עפּעס אַ מיידל, אַ דענטיסטקע. זי איז געווען נישט זייער שיין, אַ ביסל אַ דיקע, מיט אַ פֿול פּנים, נאָר זי האָט הויך געלאַכט, אַזוי אַז עס איז שווער געווען צו הערן, וואָס זי רעדט, און האָט ליב געהאַט אויפֿצופֿלעכטן און צוצופֿלעכטן אַלע ווײַלע די האָר. פֿליגלמאַן האָט אָנגעהויבן אָפֿט אַרײַנצוגיין צו איר, און אין האַרצן איז געוואַקסן אַ האָפֿענונג.

גערעדט מיט איר האָט ער שטענדיק וועגן ביכער, שרײַבערס און פֿילאָסאָפֿן. זי איז געזעסן שטיל און האָט אַלץ אויסגעהערט, אויסגעהערט, אין מיטן נאָר פֿלעגט זי איבעררהאַקן:

— איר ווילט טיי?

עס האָט געדויערט אַ גאַנצן חודש. אַ מאָל איז זי אַרײַנגעגאַנגען אין דער ערשטער שטוב ברענגען טיי. פֿליגלמאַן איז געבליבן אַליין. ער האָט זיך אומגעקוקט אין דער שטוב און האָט נישט גע־

ווּסט, וואָס ער טוט דאָ. ער האָט אַראָפּגענומען דאָס שפּיגעלע פֿון טיש און האָט עס געדרייט פֿאַר זײַן פּנים. אין מיטן איז זי אַרײַנגעקומען מיט טיי.

— איר שפּיגלט אײַך אויך? אָבי איר, מאַנסלײַט, רעדט אויף אונדז, פֿרויען, אַז מיר קאָקעטירן! ערלעך, ס'איז אַ געלעכטער.

— יאָ, — האָט פֿליגלמאַן געצויגן די ווערטער — מיר ווילן אויך געפֿעלן. ווי דען? איבערהויפּט איך — אײַך.

די לעצטע ווערטער האָט ער אַרויסגערעדט שטיל, מיט נישט קיין זיכער קול. דאָס מיידל האָט נאָר געפֿרעגט עפּעס ווי פֿאַרוונדערט:

— אַזוי? — און איז שטיל געבליבן.

פֿליגלמאַן האָט אויך נישט גערעדט, עס איז געווען עפּעס זייער שווער אין שטוב. דאָס מיידל האָט געעפֿנט אַ בוך, ער האָט לאַנג געקוקט אויפֿן אויוון.

— ווי פֿל, צום בײַשפּיל, קאָן קאָסטן אַזאַ אויוון? אַ שיינער אויוון... — ער האָט גערעדט שטיל און געפֿילט, אַז ער רעדט נאַריש און האָט אַ הייב געגעבן די אַקסלען.

זי איז לאַנג געזעסן שטיל, דאָס בוך איז געלעגן אָפֿן פֿאַר איר, און זי האָט זיך עפּעס פֿלוצלינג צעלאַכט.

— לעכערלעך... לעכערלעך... — האָט זי קוים אַרויסגערעדט און אָנגעוויזן מיטן פֿינגער אויפֿן בוך, וואָס זי האָט אָבער באַלד צוגעמאַכט. און פֿליגלמאַן האָט נישט געוווּסט, צי זי האָט געלאַכט פֿון אים אָדער אין בוך איז אַזעלכעס געווען. אין שטוב איז ווײַטער געווען שווער און ענג. עס איז אַרײַנגעקומען אַ באַקאַנטער. זי האָט גאָר אויפֿגעלעבט, און פֿליגלמאַן איז אַרויסגעגאַנגען און שוין נישט מער אַרײַנגעגאַנגען צו איר.

די צײַט איז געגאַנגען שנעל איר וועג. אַ טאָג נאָך אַ טאָג איז אַוועק. פֿליגלמאַן האָט געלעבט זײַן איינזאַם לעבן. די נערוון זײַנען אַלץ מער אומרויִק געווען, אין פּאַספּאָרט איז ער שוין געשטאַנען אײַנגעשריבן אַכט און דרייסיק יאָר...

עס איז אָנגעקומען אַ נאַסער, ווינטיקער אָסיען *, וואָס האָט אויף פֿליגלמאַנען שלעכט געווירקט. קויפֿנדיק זיך אַ פּאָר קאַלאָשן, האָט ער פֿאַרגעסן דעם נומער און האָט געקויפֿט מיט אַ נומער גרעסער, און גייענדיק אויף דער גאַס, האָט ער אַ מינוט נישט געקענט פֿאַרגעסן זײַן טעות: די קאַלאָשן האָבן זיך אַראָפּגערוקט פֿון די פֿיס און האָבן שטאַרק דערקוטשעט. ער איז אין דער לעצטער צײַט מער געגאַנגען איבער דער גאַס אָן שום ציל און האָט כּמעט גאָר נישט געלייענט. דער טראָטואַר אויף דער גאַס איז שטענדיק געווען נאַס, די דראָזשקעס האָבן געשפּריצט מיט בלאָטע; לוויות האָבן זיך געצויגן יִדישע און קריסטלעכע. עפּעס מיידלעך מיט ביכער אונטערן אָרעם זײַנען אַלע ווײַסע דורכגעגאַנגען, דאָס קלייד אין דער האַנט האַלטנדיק, און די ווײַסע ספּאָדניצע ** איז געווען באַשפּריצט מיט בלאָטע, און זיי האָבן געאײַלט, געאײַלט. פֿאַרנאַכט איז עפּעס אַ טרעגער געשטאַנען אויפֿן טראָטואַר, מיט אַ שטריק אַרומגעגאַרטלט, און האָט זיך געשוואָרן, אַז ער האָט אַ גאַנצן טאָג קיין גראָשן נישט פֿאַרדינט... פֿליגלמאַן האָט זיך געפֿילט מיד, אין מוח איז אַלץ אָפֿטער שיטער געוואָרן, פֿאַר די אויגן האָט אַלץ געשווינדלט און איבערן רוקן האָט געבראָכן... ער איז אַרײַנגעגאַנגען צו אַ דאָקטער. דער דאָקטער האָט אים לאַנג רעווידירט, געפֿרעגט, צי ער איז אַ באַווײַבטער. פֿליגלמאַן האָט געלייקנט, געזאָגט „יאָ“. דערנאָך האָט אים זייער פֿאַרדראָסן, וואָס ער האָט אַ ליגן געזאָגט.

— איך פֿיל — האָט ער גערעדט מיט לעוואַנטקאָווסקין — אַז איך ווער אַ פּעסימיסט. אייגנטלעך, איז דאָך דער פּעסימיזם דאָס לעצטע וואָרט פֿון דער פֿילאָסאָפֿיע...

ער האָט עפּעס דערמאָנט וועגן שאָפּענהויערן, נאָר ער האָט אין מיטן אַ בליק געוואָרפֿן אויף לעוואַנטקאָווסקין, וואָס איז געזעסן און געמאַכט זיך פּאַמעלעך אַ פּאַפּיראָס און האָט זיך באַמיט אַלץ מער טאַבאַק אָנצושטאָפּן. דאָס האָט עפּעס פֿליגלמאַנען פֿאַרדראָסן, און

* האַרבסט. — ** אונטערקלייד.

נאָך מער דערבייזערט האָט אים, וואָס לעוואַנטקאָווסקי האָט גאָר נישט באַמערקט, אַז ער האָט זיך אָפּגעשטעלט אין מיטן ריידן.

— איר ווייסט וואָס, לעוואַנטקאָווסקי? — האָט ער זיך פּלוצלינג אַרויסגעכאַפּט — איר זײַט אַ נאַר.

לעוואַנטקאָווסקי האָט נישט באַמערקט, ער האָט רויִק געצויגן דעם פּאַפּיראָס און האָט אָנגעמאַכט אַ שטאַרקן רויך. פֿליגלמאַן האָט אים לאַנג אָנגעקוקט און געזאָגט:

— דײַטלעך ריידנדיק, וואָס טויג אײַך אַזוי פֿיל קינדער, לע־וואַנטקאָווסקי? איר זײַט לײַכטזיניק, כ'לעבן.

לעוואַנטקאָווסקי האָט געשמייכלט און געזאָגט:

— איך האָב גראָד זעקס, איר — גאָרנישט, איז גוט! לאָז אײַך דוכטן, אַז יעדערער האָט דרײַ. איז נישט גוט? זאָגט אַליין.

לעוואַנטקאָווסקי האָט געקוואָלן פֿון זײַן ווערטל, ער האָט זיך צעלאַכט, און פֿליגלמאַנען האָט זײַן געלעכטער נאָך מער אויפֿגערעגט.

— הערט, לעוואַנטקאָווסקי, איר זײַט אַ נאַר, אַ נאַר, איך זאָג אײַך, אַ נאַר, הערט, וואָס איך זאָג אײַך, אַ נאַר...

פֿליגלמאַן האָט דערפֿילט, אַז ער ווערט אויפֿגערעגט און האָט אָפּגעהאַקט. לעוואַנטקאָווסקי האָט געמאַכט זייער אַ זויערע מינע. עפּעס האָט אים דאָס אַלץ זייער פֿאַרוווּנדערט. ער האָט זיך געזעגנט מיט אַן אַראָפּגעלאָזטער נאָז און איז אַרויסגעגאַנגען.

פֿליגלמאַן איז געבליבן אַליין אין שטוב. ער האָט גענומען קלערן וועגן פּעסימיזם, נאָר די געדאַנקען האָבן פֿאַרלוירן זייער שטײַפֿקייט, און ער האָט פֿאַרגעסן אַ גאַנצן זאַץ, וואָס ער האָט אַמאָל געדענקט אויף אויסנווייניק.

ער איז' אַרומגעגאַנגען איבער דער שטוב און געחזרט פֿאַר זיך: „ער איז אַ נאַר, אַ ריינער נאַר... אַ נאַר... אַ נאַר... אַ נאַר“... און עפּעס האָט זיך געוואָלט דאָס וואָרט אַ סך מאָל איבערחזרן.

עטלעכע טעג האָט ער זיך געפֿילט שטאַרק צערודערט. בײַנאַכט איז ער מיט דעם בעטל געפֿאַלן עפּעס אין טיפֿע אָפּגרונטן. ער האָט שטאַרק געזיפֿצט אין שלאָף. בײַטאָג איז אויף דער גאַס געווען גאָר

אַ שלעכט וועטער. פֿליגלמאַן האָט געפּרוווט זיצן אין דער היים. אין הויז, ווו ער האָט געוווינט, איז עמעצער געשטאָרבן, און אויפֿן הויף האָט מען שרעקלעך געוויינט און געמאַכט קולות, ביז דער שוואַר־צער וואָגן איז געקומען און האָט דעם טויטן אַוועקגעפֿירט. און אויפֿן הויף איז שטילער געוואָרן. ער האָט געפּרוווט לייענען, נאָר אָפּלייענענדיק אַ ביסל, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, געגענעצט און פֿאַר די אויגן האָט געשווינדלט. ער האָט זיך געלייגט. קוים איז ער אײַנגעשלאָפֿן, האָט זיך אים געחלומט אַ שלעכטער חלום:

ער האָט געטראָגן אַ לאַנגן, שטײַפֿן, טויטן גוף, אײַנגעוויקלט אין אַ שוואַרצער קאָלדרע. די קאָלדרע האָט ער געהאַלטן איןביידע הענט און איז געגאַנגען אײַנגעבויגן. געקומען איז ער פֿון אונטער דער שטאָט און געטראָגן דעם טויטן באַגראָבן. עס איז געווען פֿינצ־טער. מיט אים זײַנען געגאַנגען צוויי שמשים און האָבן געערדט צווישן זיך. פֿון שמועס איז ער געוווּיר געוואָרן, אַז ער טראָגט זײַן טויטע שוועסטער. ער איז געווען זייער מיד. בײַ אַ שוועל פֿון אַ געוועלב האָט ער זיך אויסגעגליטשט, דער טויטער איז אַרויסגעַ־פֿאַלן און האָט זיך אָנגעשלאָגן מיטן קאָפּ אויף דער שוועל. און פֿון דער קאָלדרע האָט זיך געהערט אַ געוויין, ווי אַ קינד פּישטשעט. איין שמש' האָט געזאָגט:

— טראָגט, פֿליגלמאַן, זי איז טויט, דאָס איז נאָר אַ רעפֿלעק־סיע, טראָגט!

ער האָט ווײַטער געטראָגן. דאָס קול איז געוואָרן אַלץ ציטערדי־קער, און ער איז געווען מיד. זייער מיד, די שמשים האָבן אים צוגעשטופּט, געקלאַפּט אין די אַקסלען און צוגעאײַלט, ער זאָל גייִן גיכער. פֿליגלמאַן האָט געוואָלט וויינען און האָט מורא געהאַט, אַז דאָס וועט זײַן אַ רעפֿלעקסיע, אַז ער איז טויט... אים איז געוואָרן זייער שלעכט, און איז זיפֿצנדיק אויפֿגעשטאַנען פֿון שלאָף.

אין קאָפּ, איבערן רוקן האָט זייער געבראָכן; אין צימער איז געווען אַזוי פֿינצטער, אַז אַפֿילו דער פֿאַרוואָלקנטער הימל האָט אַרײַנגעשיקט אַ קלאָרן אָפּגלאַנץ, און דער אָפּגלאַנץ איז שרעקלע־

כער געווען פֿאַר דער פֿינצטערניש. אויפֿן הויף האָט אַ קאַץ יאָמער־לעך געשריִען, אויפֿגעהערט און ווידער אָנגעהויבן. דאָס געשריי האָט געריסן בײַם האַרצן, און עס איז ניט מעגלעך געווען צו פֿאַר־שטיין, וואָס איר פֿעלט, וואָס זי קלאָגט זיך אין דער טונקעלער נאַכט אַזוי שפּעט. פֿליגלמאַן האָט זיך אײַנגעוויקלט אין דער קאָלדרע. די קאַץ האָט אַלץ געיאָמערט.

די גאַנצע נאַכט איז ער ניט געשלאָפֿן. בײַטאָג, אויף דער לעקציע זיצנדיק, האָט אים דער תּלמיד זייער אויפֿגערעגט: ער האָט איבער־געזעצט אַנשטאָט: „די גרינע לאָמפּן פֿון אײַערע שכנים" — „די לאָמפּן פֿון אײַערע גרינע שכנים". פֿליגלמאַן האָט אים געהייסן פֿאַר־ריכטן, און דער שילער האָט איבערגעזעצט: „די לאָמפּן פֿון אונ־דזערע גרינע שכנים". ער איז בייז געוואָרן און האָט געכאַפּט דאָס ייִנגל פֿאַרן אַקסל, אים געטרייסלט און געשריִען ניט מיט זײַן קול:

— גרינע שכנים! ווי קאָן דאָס זײַן „גרינע שכנים"? ווי קאָן דאָס זײַן?

אין מיטן האָט ער זיך דערמאָנט און האָט אָנגעהויבן צו ריידן ווייך:

— נו, זאָג אַליין! איז דאָס מעגלעך? ווי?

נאָר דאָס קול זײַנס האָט געציטערט, דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט, ער האָט זייער שווער געאָטעמט, און דאָס ייִנגל האָט זיך צעוויינט:

— פֿאַרשטיי דאָך... פֿאַרשטיי דאָך, דאָס איז דאָך אוממעגלעך...

דאָס ייִנגל האָט זיך אויפֿגעהויבן און איז אַרײַן צו דער מוטער מיט אַ געוויין.

די מוטער איז אַרײַנגעקומען און פֿליגלמאַן האָט געפֿילט, אַז ער ברויך איר צו געבן פֿאַרשטיין, אַז „גרינע שכנים" איז אומ־מעגלעך, און ער האָט נישט געוווּסט, ווי אַזוי מען טוט דאָס. די מו־טער האָט געפֿרעגט:

— וואָס איז דאָס פֿאָרגעקומען צווישן אײַך?

פֿליגלמאַן האָט אַ ווײַלע נישט געענטפֿערט. נאָר די מוטער איז

אַלץ געשטאַנען און געוואַרט. פליגלמאַן האָט זיך עפּעס אַרויס־געכאַפּט:

— גאָר נישט. איך בין היינט צערודערט, מיין שוועסטער איז געשטאָרבן...

די מוטער האָט זיך פאַראינטערעסירט מיט דער שוועסטער. פליגלמאַן האָט אָנדערציילט ליגנס, וואָס ער האָט אַליין נישט גע־וווסט, פון וואַנען זיי זיינען אים געקומען אין קאָפּ אַריין. און אַרויס־גייענדיק האָט ער געחזרט: „איך בין קראַנק, איך בין קראַנק, קראַנק, קראַנק"... און פון דעם איבערחזרן איז אים ווידער לייכטער געוואָרן. אויף די איבעריקע לעקציעס איז ער ניט געגאַנגען. פאַרנאַכט איז ער אַהיימגעקומען, אים האָט זיין שטוב זייער אָפּגעשראָקן, און ער האָט זיך געלייגט אויפן בעטל און איז איינגעשלאָפן.

ער איז אויפגעשטאַנען זיפצנדיק, דערשוויצט. אין שטוב איז געווען פינצטער. דער ווייסער האַנטוך האָט אים אָפּגעשראָקן. ער האָט גיך געכאַפּט דעם פּאַלטאָ* אויף זיך, און נישט באַמערקנדיק, ווו ער גייט, איז ער אַריין צו לעוואַנטקאָווסקין.

לעוואַנטקאָווסקי האָט אים שטאַרק געטרייסלט מיט דער האַנט אַזוי, אַז אין מוח האָט זיך דערביי געוואָרפן. אַרום האָט זיך געזען בעטגעוואַנט, קינדערשע פנימער. אין איין בעט האָט געזיפּצט לע־וואַנטקאָווסקיס ווייב. פליגלמאַן האָט זיך געזעצט אויף אַ שטול און האָט איינגעדרימלט. אין דרימל האָט ער אויף זיך דערפּילט לעוואַנטקאָווסקיס האַנט. ער האָט אויפגעעפנט די אויגן. לעוואַנט־קאָווסקי, האַלב אויסגעטאָן, האָט אים געשמייכלט אין פנים אַריין, עפּעס גערעדט, אַז ער איז שיפּור... פליגלמאַנען האָט זייער געאַרט דער שמייכל, און ער האָט געוואָלט זאָגן עפּעס זייער שטאַרקס, כדי ער זאָל אויפהערן צו שמייכלען.

— איך גיי צו דער ווייסל... — האָט ער קוים אַרויסגערעדט.

— גייט שלאָפן, ס'איז קאַלט...

* מאַנטל.

פליגלמאַן האָט דערפילט, אַז אים איז קאַלט. אין שטוב האָט זיך געזען אַ פּאַרע. לעוואַנטקאָווסקי האָט געשמייכלט, און פליגלמאַן איז אַרויסגעגאַנגען.

ער איז דורכגעגאַנגען אַ סך גאַסן און האָט נאָר באַמערקט, אַז ער רוקט זיך אָפּ פון איין לאַמטערן צו דער אַנדערער. אַז זײַן שאָטן ווערט קירצער און קירצער און וואַקסט ווידער אַרויס... אויף איין גאַס האָט אים אָפּגעשטעלט עפּעס אַ מיידל. זי האָט געשמייכלט און געדרייט מיטן קאָפּ לוסטיק. און אַז ער איז אַוועקגעגאַנגען, האָט זיך געהערט אַ פוילער הוסט, וואָס האָט לאַנג געציטערט אין דער לופט... און דאָס אַלץ איז שווער געווען צו פאַרשטיין.

אָפּגעשטעלט האָט ער זיך אויף דער בריק פון דער ווײַסל און האָט זיך אומגעקוקט. אַ פּאָליציאַנט האָט אים נאָכגעקוקט. „איך האָב אַ פּאַספּאָרט", האָט ער זיך געטראַכט און געהאַלטן די האַנט פאַרן בוזעם.

אויף דער בריק איז ער געשטאַנען לאַנג. פינדערוויטנס האָבן זיך געזען צוויי שורות לאַמטערנעס, וואָס האָבן געבילדעט אַ פײַער־דיקע דלת. אין וואַסער האָבן זיך געוויגט זייערע שטראַלן, אויפן הימל האָבן זיך געריכט פאַרשיידענע שטיקער וואָלקנס, שוואַרצע און העלערע. זיי האָבן זיך עפּעס ווי געדרייט, און איין עק דאָרטן זיך אויסגעמישט מיטן וואַסער. אויף דער בריק איז מען דורכגעפאָרן, און אַלץ אַרום האָט געציטערט... די פינצטערניש פונדערוויטנס איז אַלץ נאָענטער געוואָרן, די וואָלקנס האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט, און פאַר די אויגן האָט זיך געררודערט, גערודערט אָן אָן אויפהער...

פליגלמאַן האָט דערפילט, אַז זײַן גאַנצער קערפּער שאָקלט זיך, און האָט זיך משער געווען, אַז ער האָט זיך אַרײַנגעוואָרפן אין וואַסער, נאָר דאָס שאָקלען האָט לאַנג געדויערט. ווָס האָט זיך גע־הערט אַ געקלאַפּ פון רעדער אויף אַ האַרטן בריק. עפּעס האָט מען גערעדט צו אים אויף רוסיש, און ער האָט נישט פאַרשטאַנען.

ער איז אײַנגעשלאָפן אין פּאָליציי־צירקל. אַ גאַנצע נאַכט האָט ער געפילט, אַז ער ליגט אין וואַסער. איבער די אויגן האָט זיך

געצויגן, געצויגן אַ בלוילעכער שטראָם, און אים איז געווען לײַכט און גרינג. נאָר אונטערן קאָפּ האָט ווי געטאָן. און אים האָט זיך געדוכט, אַז ער איז געפֿאַלן אויף אַ שטיין.

אין דער פֿרי, אַז דער פּאָליציאַנט האָט אים מיט געוואַלד אויפֿגעשטעלט אויף די פֿיס, האָט ער זיך בשום אופֿן נישט געקאָנט דערמאָנען, וואָס ער טוט דאָ, און ער האָט געקוקט מיט אויסגעגלאָצטע אויגן אַרום זיך. נאָר אַז ער האָט פֿאַר זיך דערזען אַ פּאָר שליפֿעס מיט אַ שווערד און האָט דערהערט אַ שטרענג קול, האָט עפּעס אַ געדאַנק אויפֿגעבליצט אין זײַן קאָפּ. ער האָט אַרײַנגעשטעקט פּאַמעלעך די האַנט אין דער בוזעמטאַש און גערעדט:

— איך האָב די ערע אונטערטעניקלעך צו בעטן... באַגראָבט מיך. איך האָב אַ פּאַספּאָרט, אָט!

צווישן בערג

I

ווען מען רעדט וועגן יוגנט און געזונטקייט, שטעלט זיך מיר פֿאַר ווי לעבעדיק סאָניע, אַ יונגע מאָלערין, וואָס איך האָב קענען געלערנט פֿאַר עטלעכע יאָר אין מינכען. קוקנדיק אויף איר, וואָלט קיינעם ניט איינגעפֿאַלן צו טראַכטן, אַז זי געהערט צו דער קינסט־לערישער ראַסע. אַ רויט, פֿול פּנים מיט רונדע ליניעס, אַ פֿעסט־געבויטער קערפּער, קרעפֿטיק און שטאַרק; ענערגיש, זייער לעבע־דיקע אויגן; מיט איין וואָרט, אַ ווײַב פֿון בלוט און מוסקולן, וואָס האָט ווייניק געהאַט אין זיך פֿון דער ווײַבערישער שוואַכקייט. פֿון וואַנען האָבן זיך גענומען צו דעם באַשעפֿעניש אַזוי פֿיל ווייכקייט און פֿאַרחלומטקייט, וואָס זי האָט אויסגעדריקט מיט איר פּענדזל, — פֿאַר פֿיל איז דאָס געווען אַ רעטעניש. פֿון איר גאַנצן וועזן האָט גערעדט איין טאָן, וואָס האָט אַלע איבעריקע פֿאַרטונקלט; איר גע־זונטקייט, איר שפּראָצעדיקע יוגנט, אַן אַנטוויקלטער קערפּער, אי־בערגעפֿולט מיט קרעפֿטן. ערשט מיט דער צײַט האָב איך באַמערקט אין איר פּנים אָריגינעלע ליניעס: רויע, ווילדע צוגן; באַזונדערס, ווען זי האָט גערעדט, פֿלעגט פֿון צײַט צו צײַט דורכלויפֿן איבער דעם פּנים, שנעל ווי אַ בליק, אַ ווילדקייט פֿון אַ בעסטיע, און אין די קאַנטיקע ווינקלען פֿון איר הערלעכן שטערן האָב איך געפֿונען פֿיל איינגעבוירענע אינטעליגענץ. דאָס גאַנצע באַשעפֿעניש איז אַלט גע־ווען ניט מער ווי צוואַנציק יאָר און האָט געהאַט פֿיל טאַלענט. די פּראָפֿעסאָרן האָבן זי געריימט. זי האָט געמאָלט קי, סטאַדעס שעפּסן, דעם שטילן ים און דעם דרום־הימל (איר פֿאָטער איז געווען אַ

ידישער גוטבאַזיצער אין דרום־רוסלאַנד) מיט פיל ליבע און פריש־קייט. דערצו איז זי געווען אַ פרייע נאַטור, אָפנהאַרציק, טייל מאָל ביז גראָבקייט, האָט ליב געהאַט אַלערליי ספאָרטן, באַוועגונגען, ליכט און לוסטיקייט. צוויי וואָכן נאָך אונדזער באַקאַנטשאַפט בין איך שוין געווען פאַרליבט אין איר ביז איבער די אויערן, און זי מיך האָט אויך ליב געהאַט, אויף יעדן פאַל, מער פון אירע אַלע איבעריקע באַקאַנטע.

מיר האָבן נישט פיל געפאָדערט איינער פון אַנדערן, נישט גענומען אונדזער פאַרהעלטעניש צו ערנסט און מיר האָבן געלעבט גליקלעך. קיין ווייכקייטן און צערטלעכקייטן האָט זי נישט ליב גע־האַט; זי האָט נישט געוואָלט בלייבן פאַסיוו אַפילו אין איר ליב־האָבן. זי האָט, דוכט זיך, נישט געוווסט פון שטילער בענקשאַפט, פון ציטעריקע געפילן; איר ליידנשאַפט איז זי באַפאַלן ווי אַ שטור־רעמווינט. טייל מאָל, גייענדיק מיט מיר אויף דער גאַס, האָט זי געקאַנט אַננעמען מיין האַנט, דריקן זי פעסט און צוטוליען זיך צו מיר, ווי אַ קינד. אָדער עס האָט געטראָפן, אַז איך בין געזעסן ביי איר ביז שפעט אין דער נאַכט און איך האָב באַמערקט, ווי זי ווערט אויפגערעגט, ווי אויף איר פנים לויפן־דורך די בליצן פון ווילדקייט. דעמאָלט איז זי פלוצלינג אויפגעשטאַנען און געהייסן מיר גיין:

— נו, פאַק דיך אַהיים, און מאָרגן קום נישט! — האָט זי גערעדט ענערגיש.

און קושנדיק מיך פאַרן אַוועקגיין, אַנשטאָט אַן ענטפער אויף מיין פראָטעסט נישט צו קומען, האָט זי מיך צוגעשטופט צו דער טיר:

— נו, גיי; איך וועל קומען צו דיר, אויב עס וועט זיך מיר וועלן. איצט פאַק דיך, גיכער!

אין דער זעלביקער צייט האָט מיך זייער פאַראינטערעסירט מיינער אַ באַקאַנטער, אַ ידישער סטודענט פון רוסלאַנד, וואָס האָט זיך האַלב אַסימילירט אין דייטשלאַנד. שוואַרצוואַלד האָט ער גע־הייסן. ער איז געווען קלוג, זייער אינטעליגענט, נאָר מיט אַ שוואַכן,

לידישן כאַראַקטער; אָרעם, פֿאַרשטויסן און עלנט. אַ צעבראָכענער מענטש. איך האָב אים געפּרוּווט צו מאָלן, האָב פֿיל געאַרבעט איבער זײַן פּאָרטרעט, נאָר מיר האָט זיך בשום אופן נישט אײַנגעגעבן אויפֿצוכאַפּן דעם גרונט־טאָן פֿון דעם פּנים, דאָס, וואָס מיך האָט אייגנטלעך אין דעם אינטערעסירט. דאָס איז געווען אַ קרענקלעך־מאָגער פּנים, מיט אײַנגעפֿאַלענע באַקן, מיט אַן אַרויסגערוקט מויל, מיט אַ לאַנגער אָדלער־נאָז, אַליין פֿאַר זיך אפֿשר נישט מיאוס און טיפּיש, נאָר פֿון דעם מאָגערן געזיכט האָט זי אַרויסגעשטאַרט ווי איבעריק. און דאָך האָט דאָס פּנים פֿאַרמאָגט עפּעס טיף־סימפּאַטישס, וואָס האָט צוגעצויגן צו זיך — דאָס, וואָס איך האָב סוף כּל סוף נישט געקאָנט אויפֿכאַפּן און אויפֿמאָלן. אין די ליניעס פֿון זײַנע קינבאַקן, אין די קנייטשן, נעבן מויל, איז געלעגן אַ מאָדנע אונטערטעניקייט, אַן אומבאַהאָלפֿנקייט, אַ האָפֿענונגסלאָזיקייט... ניין, איך דריק מיך נישט ריכטיק אויס. דאָס אַלץ איז געלעגן אין זײַנע גרויע, טיפֿע, פֿאַראומעטיקטע אויגן; אין די ליניעס פֿון פּנים איז געלעגן עפּעס אַנדערש — אַ הייליקייט? אויך נישט דאָס, ריכטיקער: אַ שטילקייט און אַ רויִקייט; אַ רויִקייט פֿון אַ טויט פּנים. ס׳איז גענוג געווען, ער זאָל צומאַכן די אויגן און פֿאַרוואַרפֿן אַ ביסל דעם קאָפּ אַרונטער, אַז עס זאָל פֿאַרשווינדן פֿון אים יעדער שפּור פֿון לעבן און באַוועגונג, און ס׳זאָל זיך דוכטן, אַז מיר האָבן פֿאַר זיך אַ טויטן קאָפּ. דער גאַנצער מענטש האָט אויסגעזען צו זיין געקנאָטן פֿון ליידן, נאָר אויך די ליידן האָבן נישט מער געלעבט; זיי זײַנען געלעגן טויט, פֿאַרגליווערט אויף זײַן פּנים. און דאָך איז קיין שאָטן פֿון פֿאַרביטערטקייט, קיין צייכן פֿון גאַל און סאַרקאַזם נישט געווען צו געפֿינען אין זײַן פּנים!

איך האָב דערציילט סאָניען וועגן אים, און זי איז געקומען אים באַטראַכטן, ווי עפּעס אַן אינדיאַנער פֿון אַמעריקע. זי איז געקומען, בשעת איך האָב געאַרבעט, און ער האָט פּאָזירט פֿאַר מיר, און האָט זיך גלײַך געוומען אים אַרומקוקן, פֿון דער נאָענט, פֿון אַ פּערספּעקטיוו, פֿון אַ פּראָפֿיל, אָן שום צערעמאָניעס, נישט צו ריידן מיט

אים קיין וואָרט. איך האָב מיך אַזש פֿאַרשעמט. איך האָב גוט גע־קענט שוואַרצוואַלדן, האָב געקענט זײַן אײַנגעבאָרענעם שטאָלץ, וועלכן ער האָט געוווּסט אָפּצוהיטן, נישט געקוקט אויף זײַן גוטמוטיקייט. נאָר סאָניע אַליין האָט זיך באַלד געכאַפּט און גענומען זיך פֿאַרענט־פֿערן פֿאַר אים:

— אַנטשולדיקט, הער שוואַרצוואַלד, — האָט זי געזאָגט, — וואָס איך דערלויב זיך אײַך אַזוי צו באַטראַכטן. אַזוי איז שוין אונ־דזער נאַטור. פֿאַר אונדז עקסיסטירט דאָך ניט קיין זאַך, אויסער דער ליניע און דער פֿאַרב. נישט וואָר?

איך האָב באַמערקט, אַז זי האָט געמאַכט אַן אײַנדרוק אויף מײַן באַקאַנטן: ער האָט אַפֿילו נישט געטראַכט צו פֿילן זיך באַליי־דיקט און האָט געענטפֿערט גוטמוטיק:

— וואָר; געוויס.

— און אָט זעט איר, איך שפּאָר מיך אָלץ מיט אים (זי האָט אָנגעוויזן אויף מיר). ער זאָגט, אַז זען די ליניעס און די פֿאַרב איז נישט גענוג; מען מוז נאָך פֿילן די נשמה פֿון דער זאַך. צי איז דאָס אַזוי? איך האָב נאָך קיין מאָל נישט געזען קיין נשמה, איך ווייס נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. ווי אַזוי זאָל איך זי פֿילן? ווי מיינט איר, הער שוואַרצוואַלד? ער האָט מיר געזאָגט, אַז איר זײַט קלוג און איר האָט קלאָרע באַגריפֿן וועגן קונסט.

— אָ! — האָט שוואַרצוואַלד אויסגערופֿן — איך בין קיין קינסטלער נישט, נאָר אַ סטודענט פֿילאָסאָפֿיע; וועגן קונסט קאָן איך נאָר פֿילאָסאָפֿירן; פֿאַר אַ קינסטלער ווידער איז פֿילאָסאָפֿירן גאָר אַן איבעריקע זאַך.

— אָט אַזוי האָב איך ליב, אָט דאָס זאָג איך אויך! איך וויל גאָר נישט וויסן, איך וויל זען און מאָלן; זען און מאָלן און ווײַטער גאָר נישט.

איך האָב מיך אָנגעהויבן שפּאַרן:

— מען מוז דאָך האָבן האַרץ, געפֿיל; מען מוז דאָך האָבן אַ באַציִונג צו דער זאַך, וואָס מען מאָלט; אַ גײַסטיקע פּערספּעקטיוו...

און מיר האָבן זיך גענומען שפּאַרן לויט אונדזער געוויינטלעכן שטייגער.

שוואַרצוואַלד האָט געשוויגן. ער האָט זיך ניט אַזוי פיל איינ־געהערט ווי צוגעקוקט צו דער יונגער מאָלערין, וואָס איז אַזוי איינ־געליבט אין ליניעס און פאַרבן. צום סוף האָט ער זיך געשטעלט אויף איר זייט:

— איר זייט דאָפּלט נישט גערעכט. — האָט ער זיך געווענדט צו מיר — איין מאָל, וואָס איר שפּאַרט איינך. דאָס לאָזט־איבער פאַר אונדז, פילאָסאָפן, איר דאַרפט נאָר מאָלן. צווייטנס, זען אַ זאַך, זען זי קינסטלעריש, הייסט זען זי מיט האַרץ, מיט געפיל, מיט אַ גייס־טיקער פערספעקטיוו, מיט אַלעם דעם, וואָס איר ווילט. איר שפּאַרט איינך וועגן ווערטער.

מיר האָבן זיך גענומען צוזאַמען באַטראַכטן מיין אַרבעט. זי איז קיינעם נישט געפעלן. מיר — נאָך ווייניקער ווי זיי ביידן. אויף צו מאָרגנס האָב איך אָנגעהויבן אויף דאָס ניי, און ווידער נישט געענדיקט, ווידער גענומען אים מאָלן אין אַ נייער פּאָזע. פון דעם אַלעם איז אָבער גאָר נישט אַרויסגעקומען.

II

אין דער צייט פון מיין אַרבעט פלעגט סאָניע אָפט אַריינקומען צו מיר. שוואַרצוואַלד פלעגט אָפט מיט מיר אַריינגיין צו סאָניען און פאַרברענגען מיט אונדז צוזאַמען דעם אָוונט. לאַנגווייליקע אָוונטן זיינען דאָס געווען. זיי האָבן זיך געשלעפּט פּאַמעלעך און אומעטיק און האָבן איבערגעלאָזט אין האַרץ אַן אומצופרידנקייט, עפּעס אַ שווערע, אומבאַקאַנטע זאָרג. ער אַליין איז געזעסן און געשוויגן. מיר האָבן זיך געשעמט צו ריידן. וועגן וואָס ריידן? פילאָסאָפירן? — אונדזערע אידייען אינטערעסירן אים נישט; ער האָט זיי טויזנט מאָל געהערט. פלוידערן? — דאָס איז געווען אוממעגלעך; זיין קעגנ־וואַרט האָט אָנגעוואָרפן אַ טונקעלן שאָטן אויף אונדזער געמיט. פון

זײַן גאַנצן וועזן האָט געווייט אַ האָפֿענונגסלאָזיקייט, אַ וויסטער אומעט פֿון שוין לאַנג חרובֿ־געוואָרענע וועלטן. אין זײַן קעגנוואַרט, דוכט זיך, האָט מען געקאָנט טראַכטן און ריידן נאָר וועגן איין זאַך — וועגן טויט.

און אין די לאַנגווײַליקע אָוונטן האָב איך זיך צוגעקוקט צו זײַן פּנים, האָב שטודירט יעדע איינציקע ליניע, יעדן איינציקן קנייטש, יעדע באַוועגונג, יעדע מינע, יעדן בליק. און גאַנץ גיך האָב איך אַנטפּלעקט אַ שרעקלעכן סוד: דער אָרעמער מענטש האָט טיף פֿאַרגעטערט די סאָניע, ער האָט זי געגעסן מיט די אויגן, ער האָט זיך פֿאַרליבט אין איר, פֿאַרליבט אומזיניק, מיט דער גאַנצער קראַפֿט פֿון זײַן האָפֿענונגסלאָזיקייט! אַז זי האָט גערעדט אָדער איז נאָענטער צוגעגאַנגען צו אים, האָט זיך זײַן געזיכט מאָדנע געענדערט. עס האָט אויסגעזען, ווי די פֿאַרגליווערטע ליידן זאָלן צעשמאָלצן ווערן; זיי זײַנען געוואָרן לעבעדיק, האָבן דערציילט שרעקלעכע, האַרצ־רײַסנדיקע געשיכטעס און האָבן געבעטן, געבעטן... אַך, ווי ווידעריק דאָס פּנים איז אין די מאָמענטן געוואָרן! ווי אומבאַהאָלפֿן, ווי קרענק־לעך־שוואַך, ווי רחמנותדיק און ווי נאַריש: איך האָב פֿיל מאָל ניט געקאָנט אַריבערטראָגן און האָב מיר פֿאַרדעקט מיט די הענט די אויגן. און סאָניע — זי האָט זיך געלאַנגווײַליקט. געפֿילט זיך טרויי־עריק, מיד און אַפּאַטיש נאָך אַזאַ אָוונט. און דאָך האָט זי נישט געזוכט קיין וועג אָפּצוהאַקן מיט אים. פֿאַרקערט: זי האָט אים שטענ־דיק געבעטן קומען און האָט געהאַט פּרעטענזיעס, אויב ער האָט זיך אַ טאָג־צוויי ניט געוויזן.

— זאָג מיר, — האָט זי מיט מיר געטענהט נאָך דעם ווי ער איז אַרויסגעגאַנגען — צו וואָס לעבט אַזאַ מענטש?

איך האָב געשוויגן. נאָר זי איז צוגעשטאַנען צו מיר, פּונקט ווי דאָס וואָלט געווען מײַן שולד און מײַן לעבן.

— ער גלייבט אין גאָרנישט, ליבט גאָר נישט, האָפֿט אויף גאָרנישט. אַלץ, אַלץ איז אים גלײַך! קיין זאַך אינטערעסירט אים

נישט, נישט קיין ביכער, נישט קיין מענטש, נישט קיין קונסט — גאָרנישט. ווי אַזוי־זשע לעבט ער? זאָג מיר, איך פֿרעג דיך.

— ער לעבט, ווײַל ער לעבט. צו וואָס לעב איך? צו וואָס־לעבסט דו?

— איך? איך האָב ליב די קונסט!

זי האָט די ווערטער אַרויסגערעדט מיט אַזאַ שטאָלץ און זיכער־קייט, אַז זי האָט געקאָנט איבערצײַגן דעם גרעסטן סקעפּטיקער. די קינסטלערין אין איר האָט זיך אָנגערופֿן און האָט געפֿינקלט אין אירע אויגן.

— און אפֿשר האָט ער אויך וועמען ליב. מען קאָן נישט וויסן — האָב איך באַמערקט קורץ.

זי האָט פֿאַרשטאַנען דעם ווונק, און אויף אירע ליפּן האָט, אַנשטאָט אַן ענטפֿער, געשפּילט אַ צופֿרידענער שמייכל. דאָס איז געווען איר אַרט אַזוי אָפּצוהאַקן אַ געשפּרעך מיט אַ באַזונדערן שמייכל, וואָס האָט באַדעקט איר גאַנץ פּנים און האָט דערציילט פֿון אַ טיף גליקגעפֿיל און אײַנגעליבט זײַן אין זיך, וואָס האָט קיין גרענעץ ניט.

און אַזוי זײַנען דורך וואָכן נאָך וואָכן.

זי האָט זיך געלאַנגווײַליקט מיט אים און האָט אים צוגעלאַש־טשעט; פֿאַר מיר האָט זי זיך געקלאָגט אויף דעם „שוואַרצן שאָטן" (אַזוי האָט זי אים גערופֿן), וואָס וואַרפֿט־אָן אַן אומעט אויף איר נשמה, און אים האָט זי געבעטן קומען און האָט נישט אויפֿגעהערט צו רייצן זײַנע נערוון. זי פֿלעגט זיך שפּילן מיט זײַן האַנט, פֿלעגט אים הייסן, ער זאָל באַרירן די מוסקלען פֿון אירע הענט און זען, ווי שטאַרק זי איז, און האָט זיך שטײַף געשטעלט קעגן אים אין איר יוגנטלעכער פֿרישקייט, אַרויסרוקנדיק איר ברוסט. דער אָרעמער מענטש האָט זי געפֿאָלגט ווי אַ קינד.

איך האָב אַלץ נאָך געאַרבעט איבער זײַן פּאָרטרעט, כאָטש איך האָב שוין געפֿילט, אַז דערפֿון וועט גאָרנישט ווערן. מיר איז דער־עסן געוואָרן מײַן אַרבעט, נאָר אָט איז אַרײַנגעקומען סאָניע, אין אַ

ווײַס פּוטערן היטל, געררויטלט, קלינגענדיק מיט די גליטשאײַזנס, וואָס זי האָט געהאַלטן אין דער האַנט, און האָט מיטגעבראַכט מיט זיך אין צימער אַרײַן די פֿרישקייט און שײנקייט פֿון פֿראָסטיקן, זוניקן ווינטערטאָג, צו וועלכן זי איז אַזוי ענלעך געווען. שוואַרצ־וואַלד איז אויפֿגעשטאַנען איר אַנטקעגן און האָט זי באַגריסט לוסטיק און דרייסט, גאָר נישט ווי זײַן שטייגער. דאָס איז געווען איינער פֿון די קרענקלעך־לעבהאַפֿטע מאָמענטן, ענלעכע צו דעם פּלוצלינגן אויפֿפֿלאַקערן פֿון אַ ליכט, וועלכע זײַנען אים באַפֿאַלן פֿון צײַט צו צײַט. ער איז געוואָרן רירעוודיק... פֿריילעך, ווי אַ נײַער.

— און וואָס איז מיטן פּאָרטרעט? — האָט סאָניע געפֿרעגט.

— ס׳וועט גאָרנישט זײַן דערפֿון. — האָב איך געענטפֿערט.

— לאָז, איך וועל פּרובירן; זעצט אײַך, שוואַרצוואַלד.

זי האָט אַראָפּגעוואָרפֿן פֿון זיך דעם מאַנטל, האָט גענומען אַ בלײַשטיפֿט און געצייכנט עטלעכע ליניעס, נאָר דאָס איז איר באַלד דערעסן געוואָרן און זי האָט אַוועקגעלייגט די אַרבעט.

— דאָס איז נישט פֿאַר מיר. — האָט זי געזאָגט.

— ניין, ריסעוועט* מיך, איך בעט אײַך. — האָט שוואַרצוואַלד זי געבעטן — איר דאַרפֿט מיך ריסעווען. איך בין זיכער, אַז אײַך וועט עס געלינגען, אײַך, נאָר אײַך.

— פֿון וואַנען ווייסט איר דאָס? — האָט זי געפֿרעגט פּראָסט.

— איך ווייס, איך בין זיכער. איך פֿיל דאָס, אין אמתן; ריסעוועט מיך.

בעטן, אײַנריידן — דאָס איז נישט געווען אין שוואַרצוואַלדס נאַטור. און ס׳איז אויסגעקומען אַזוי מאָדנע, אַזוי אומבאַקוועם צו הערן אים ריידן אין אַזאַ טאָן.

— נו, לאָזט מיך צו רו! — האָט סאָניע געזאָגט — איך קאָן אַזעלכע פּנימער ניט ריסעווען.

— פֿאַר וואָס?

---

* (פּויל׳) צייכענען.

— ווײַל זיי זײַנען ניט שיין.

שוואַרצוואַלד איז איבערגעראַשט געוואָרן פֿון איר קורצן ענט־פֿער, וואָס איז, דוכט זיך, נישט געווען קיין נײַס פֿאַר אים. וויפֿל מאָל האָט ער אַליין פֿאַר מיר גערעדט מיט פֿאַראַכטונג וועגן זײַן אויסערלעכער, אומגעלומפּערטער פּערזאָן! איצט איז ער בלייך גע־וואָרן, זײַן שטימונג האָט זיך פּלוצלינג געענדערט, ער איז געוואָרן שטיל, פֿאַראומעטיקט. און די פֿאַרגליווערטע ליידן זײַנען געלעגן טויט אויף זײַן פּנים.

מיר האָבן זיך אַלע געפֿילט שלעכט. און אַז ער האָט זיך גע־זעגנט, האָט סאָניע אים געבעטן קומען, אומבאַדינגט קומען מאָרגן צו איר, און האָט געשמייכלט צו אים און קאָקעטירט מיט אירע אויגן, גלײַך ווי אַלץ וואָלט געווען אין בעסטער אָרדענונג.

III

„אַ גאָט האָט פֿאַרלאָזט דעם אָלימפּ און געקומען מיך וועקן:
— שטיי־אויף, דו, אײַנגעשלאָפֿענער מענטש, דו, פֿאַרשעמטער, דו אַנטרונענער פֿון לעבן — דערוואַך!

ווו איז דײַן יוגנט? — פֿאַרגעסן.
ווו איז דײַן גליק? — פֿאַרפלויגן.
ווו איז דײַן האָפֿענונג? — געשטאָרבן.

שטיי־אויף, שטיי־אויף! אַ וויסטער חלום האָט זיך דיר געחלומט.
פֿון אַ ווײַט לאַנד בין איך געקומען, פֿאַראומערטער מענטש! פֿון אַ לאַנד, ווו דער קוואַל פֿון לעבן האָט גערוישט און געשפּריצט אין די אַלטע פֿאַרגאַנגענע דורות; פֿון לאַנד פֿון דער אייביקער שיינ־קייט בין איך געקומען — דיך צו וועקן: שטיי־אויף!
אַ נײַער טאָג וועט געבוירן אויף מזרח־זײַט; אַ נײַע ליכטיקייט ליגט אויסגעגאָסן אויף טאָלן און בערג, אויף וועלדער און פֿעלדער, און מיט גינגאָלדענע ראַנדן באַצירט ציִען וואָלקנס איבערן הימל אָנצוזאָגן אַ גוטע בשׂורה דער וועלט און דיר — דער וויסטער חלום איז פֿאַרשוווּנדן — דערוואַך!
די מאָרגן־לופֿט איז פֿול מיט פֿרישע ריחות, לינדע ווינטן בלאָזן

און וועקן יעדעס גרעזל און בלימל. «שטייט־אויף! דערוואַכט!». לוי־טערע שטימען פֿון ריינע גלאָקן ציטערן אין דער לופֿט; און העלער, העלער ווערט די נײַע ליכטיקייט, און די זון צערײַסט איר פּורפּור־נעם שלייער און גייט־אַרויס פֿריש און יונג און נײַ־געבאָרן. דער־וואַך, פֿאַרשלאָפֿענער מענטש, וועק דײַנע בייזע און גוטע געפֿילן, וועק דײַנע האָפֿענונגען — די צײַט איז געקומען. שטיי־אויף!

— וואָס וועקט זיך אין מיר? — דײַן פֿאַרשלאָפֿענע יוגנט.

— וואָס רוישט מײַן בלוט? — עס באַגערט גליק און ליבע.

— וואָס בלענדט מיר די אויגן? — דײַן אויפֿדערוואַכטע האָפֿענונג.

— שטיי־אויף!

אַראָפּגעריסן איז דער שוואַרצער שלייער פֿון דײַנע אויגן און פֿאַריאָגט געוואָרן איז דער שאָטן פֿון טויט. לעבן און לוסט גיס איך אין דײַנע גלידער, איך — דער גאָט פֿון ליבע!

— שטיי־אויף!".

דאָס דאָזיקע געדיכט, געשריבן אין דײַטשע העקזאַמעטערס, האָט געהייסן „די אויפֿערשטעהונג". שוואַרצוואַלד האָט עס מיר גע־בראַכט און דערלאַנגט מיט אַ פֿאַרשעמטער מינע.

— נאַט, לייענט־דורך, אויב ס׳איז אײַך נישט לאַנגווײַליק! — האָט ער געזאָגט.

איך האָב עס דורכגעלייענט און האָב געקוקט אויף אים אומ־באַשטימט.

— נו, וואָס קוקט איר מיך אָן? דאָס געדיכט געפֿעלט אײַך?

— יאָ, געוויס, קלאַסיש, ווי עס פּאַסט פֿאַר אַ פֿילאָסאָף. נאָר האָט נישט פֿאַראיבל, איר זײַט, דוכט זיך, פֿאַרליבט, נישט וואָר?

ער האָט זיך אַ ביסל פֿאַרשעמט און געזאָגט שמייכלדיק:

— און אַז יאָ, איז וואָס?

— איז גאָר נישט.

ער איז זיך איבערגעגאַנגען עטלעכע מאָל איבערן צימער. ס׳איז קענטיק געווען, אַז ער וויל עפּעס ריידן מיט מיר. ער איז געווען אין זײַן לוסטיקער שטימונג, די אויגן זײַנע האָבן געפֿינקלט. און פּלוצלינג האָט ער זיך צו מיר געווענדט:

— איר ווייסט דאָך געוויס אין ווענען?

— געוויס; אויף יעדן פֿאַל איז זי דאָס ווערט.

— איר זײַט אַן אויפֿריכטיקער מענטש? איר זאָגט קיין ליגן נישט?

— דוכט זיך.

— אויב אַזוי, ווײל איך, איר זאָלט מיר זאָגן די וואָרהייט, איר זײַט אײַפֿערזיכטיק? איך וויל דאָס וויסן.

— וואָס רעדט איר, שוואַרצוואַלד? עס פֿאַלט מיר נישט אײַן. איך פֿאַרזיכער אײַך; איך בין נישט אײַפֿערזיכטיק. מײַנע באַציִונגען צו סאָניען זײַנען זייער נישט־ערנסטע, מיר זײַנען צוויי פֿרײַע פֿויג־לען, איין מאָל. און, צווייטנס, ווי זאָל איך אײַך זאָגן...

איך האָב שווער נישט אויסגעזאָגט מײַן געדאַנק, אַז אויף וואָס נישט, נאָר אויף דעם געזונטן אינסטינקט פֿון סאָניען קאָן איך מיך פֿאַרלאָזן. נאָר איך האָב מיך געכאַפּט און ניט געענדיקט די פֿראַזע, ער האָט דאָס ניט באַמערקט. ער האָט געוואָלט אויסגיסן פֿאַר מיר זײַן האַרץ:

— איר זײַט אַ ווילער מענטש. איך האָב אײַך וואָרהאַפֿטיק ליב. און ווייסט איר: איך בין פֿאַרליבט, פֿאַרליבט אָט ביז אַהער (ער האָט אָנגעוויזן אויפֿן האַלדז). איך האָב קיין מאָל אַזאַ געפֿיל נישט געהאַט. איך קאָן וועגן גאָרנישט טראַכטן, קאָן וועגן גאָר נישט ריידן, ווי נאָר וועגן איר. איך בין נישט פֿעיִק צו לעבן אָן דעם גע־דאַנק, מײַן בלוט וועט זיך אָן אים אָפּזאָגן צו שלאָגן אין די אָדערן... איר וועט זאָגן, אַז איך בין אַ נאַר, אַז איך בין דול, נאָר איר פֿאַר־שטייט נישט, איר קאָנט דאָס נישט פֿאַרשטיין. איר ווייסט נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס אַפּאַטיע, די טויטע עקסיסטענץ, אָן אינטערעס, אָן פֿרייד, אָן אַנטציקן, אָן האָפֿענונג, אָן גליק. איך נאַר מיך? גוט! איך וויל נישט מער ווי זײַן גענאַרט. איך וויל האָבן מײַן אילוזיע. איך קאָן מער נישט אויסהאַלטן מײַן אַפּאַטיע. אַזוי קאָן מען לאַנג נישט לעבן...

ער האָט זיך באַלד געזעגנט מיט מיר און איז געגאַנגען אַהיים.

זײַן פּנים איז געווען אויפגערעגט, אין די אויגן האָט געפינקלט אַ קרענקלעך פײַער און אינגאַנצן האָט ער אויף מיר געמאַכט אַן אײַנ־דרוק פון אַ האַלב־פאַרריקטן *.

— נו, דיר דאַרף מען ווינטשן גליק צו דײַן נײַעם דערפאָלג. — האָב איך געזאָגט סאָניען נאָך דעם זעלביקן טאָג — שוואַרצוואַלד איז אין דיר פאַרליבט אויף טויט. נאַ, לייען!

איך האָב איר איבערגעגעבן דאָס געדיכט, וואָס איך האָב גע־האַט גענומען בײַ שוואַרצוואַלדן. זי האָט עס געלייענט און געזאָגט, אַז ס׳געפעלט איר נישט.

— און אַזוי האָסט דו אַ נײַ האַרץ באַוועלטיקט. זײַ שטאָלץ! — האָב איך געזאָגט מיט פאַרוואורף.

— און דו ביסט אפשר אײַפערזיכטיק? איך בין, דוכט זיך, נאָך פרײַ.

— ווי שעמסט דו דיך ניט צו ריידן אַזוינע רייד? איך — אײַפערזיכטיק! און אויף וועמען?

זי האָט זיך צעלאַכט און געפרעגט:

— ער איז אין אמתן אין מיר פאַרליבט? דו מיינסט?

— פאַרליבט אויף טויט.

זי האָט גאָר נישט געענטפערט, נאָר אויף אירע ליפּן האָט געשפּילט אַ שמייכל — איר שמייכל.

IV

אין מיטן בעסטן ווינטער איז סאָניען אײַנגעפאַלן צו מאַכן אַ שפּאַציר אויף די בערג און זי האָט מיטגענומען מיט זיך מיך מיט שוואַרצוואַלדן. מיר האָבן זיך אָנגעטאָן ווי טוריסטן, וואַרעם און לײַכט; סאָניע — אין ווײַסן! אין אַ טריקאָטענער יאַקע, וואָס האָט איר פרישן קערפּער צוגעגעבן גאָר אַ באַזונדערן רייץ, און אין אַ

* (דייטש׳) צעדרייטן, אויפן וועג צו משוגעת.

ווײַס פֿוטערן היטל, וואָס איז געלעגן קאָקעט אויף איר קאָפּ; מיר האָבן זיך געקליידט אין קורצע, וואַרעמע טוזשורקעס *, אין ברייטע, געגעגלעטע שיך, אין לאַנגע זאָקן, וואָס האָבן דערגרייכט ביז איבער די קני, און אין טיראָלער היט מיט אַ פֿעדער בײַ דער זײַט. די וווי־לערישע קליידונג האָט, דעם אמת זאָגנדיק, ניט זייער האַרמאָנירט מיט שוואַרצוואַלדס פֿיגור, נאָר ער האָט זיך געפֿרייט מיט איר ווי אַ קינד. ווי איך האָב שוין באַמערקט, האָט ער זיך אין דער לעצטער צײַט געענדערט, געוואָרן צײַטנווײַז לוסטיק־אויפֿגערעגט. דערפֿאַר איז ער טייל מאָל אַרײַנגעפֿאַלן אין אַזאַ שווערן אומעט, אַז ער האָט געמאַכט דעם אײַנדרוק פֿון אַ פֿאַרריקטן מעלאַנכאָליקער.

נאָך האַלבער נאַכט זײַנען מיר אַרויסגעפֿאָרן פֿון מינכען און אָנ־געקומען קיין קופֿשטיין פֿאַרטאָג. קופֿשטיין איז אַ קליינע שטאָט אויף צפֿון־טיראָל, האַרט בײַ דער בײַערישער גרענעץ, אַרומגערינגלט פֿון אַלע זײַטן מיט בערג; פֿון איין זײַט — מיטן בײַערישן הויכלאַנד, פֿון דער צווייטער — מיט אַ גאַנצער קייט בערג, וואָס טראָגן צוזאַ־מען דעם נאָמען „קייזער־בערג“ און וועלכע שטייען ווי פּאָסטן פֿאַר די ריזיקע אַלפּן. מיר האָבן אָפּגערוט אין אַ רעסטאָראַן אַ שעה צוויי, ביז ס'איז טאָג געוואָרן, אָנגעטאָן די זעקלעך אויף די פּלייצעס, גע־נומען די לאַנגע שטעקנס אין די הענט און זײַנען אַרויס פֿון שטוב.

די שטאָט איז געלעגן אײַנגעהילט אין אַ טיפֿן נעפּל. מיר האָבן אַפֿילו נישט דערזען די הײַזער פֿון דער קעגנאיבערדיקער זײַט אין מאַרק. דאָס איז נישט געווען קיין געוויינטלעכער נעפּל, נאָר אַ דיקע כמאַרע, וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין טאָל אַרײַן פֿון די בערג און האָט שווער געלויערט איבער אַלץ און איבער אונדז. מענטשן האָבן געוואַנדלט אין מיטן דער כמאַרע, ווי שאָטנס, און האָבן אויסגעזען צו מאַכן מאָדנע באַוועגונגען. צײַטנווײַז האָבן זיי זיך פֿאַרלוירן און צוריק באַוויזן, אַרויסשווימענדיק פֿון דעם גרויען ים. פֿון דער ערשט־אויפֿגעגאַנגענער זון איז קיין שפּור נישט געווען צו דערקע־

* לעדערנע רעקלעך אויסגעבעט מיט וואָל אָדער פֿוטער.

נען. און נישט געקוקט אויף דעם נעפל איז געווען גענוג קאַלט, פּראַסטיק און גליטשיק. און מיר זײַנען געווען נישט אויסגעשלאָפֿן. מיר האָבן זיך דעריבער געהאַלטן צוזאַמען, ווי אַן איבערגעשראָקענע סטאַדע, צו קאָנען זיך העלפֿן איינער מיט דעם צווייטנס אַקסלען, אויב מיר וועלן זיך אויסגליטשן. מיר זײַנען געגאַנגען שטיל, נישט גערעדט צווישן זיך, און אין האַרצן האָבן מיר באַדויערט, וואָס מיר האָבן געפֿאָלגט דעם משוגענעם אײַנפֿאַל פֿון סאָניען צו לאָזן זיך אין מיטן ווינטער אין די בערג. סאָניע אַליין, די שטענדיק־פֿריילעכע, שטענדיק־ענערגישע, איז אויך געגאַנגען שטום, ווי אַ זינדיקע, און זי האָט זיך אין אמתן געמוזט פֿילן זינדיק; באַזונדערס — קעגן מיר. וואָלטן מיר כאָטש געווען אַליין; זי אָבער האָט ניט אַנדערש געוואָלט, נאָר שוואַרצוואַלד זאָל מיטגיין.

נישט געקוקט אויף דעם נעפל זײַנען מיר געגאַנגען ביז צום באַרג און האָבן אָנגעהויבן אַרויפֿצוגיין. מיר זײַנען אָפּגעגאַנגען אַ היפּשע צײַט, פֿאַמעלעך שלעפּנדיק די פֿיס, פֿאַרשלאָפֿן און פֿאַרטראַכט. אַז מיר האָבן זיך אויפֿגעהויבן אויף 2.000 — 2.500 מעטער הויך, האָבן מיר באַמערקט, אַז דער נעפל איז פֿאַרשוווּנדן. די לופֿט איז געווען קלאָר און דורכזיכטיק, כאָטש אַרום זיך האָבן מיר גאָר נישט געקאָנט זען. מיר האָבן זיך געפֿונען צווישןביימער, פֿון ביידע זײַטן וועג איז געלעגן דער פֿאַרפֿרוירענער שניי, און דער וועג אַליין האָט זיך טיף אײַנגעשניטן אין מיטן, און מיר האָבן אים געזען פֿאַר זיך נאָר אייניקע מעטער, ווײַל באַלד האָט ער זיך געבויגן און גענומען אין אַ זײַט און געפֿירט אונדז מיט זיגזאַגן, ווי אַלע בערג־וועגן.

— נו, ווי פֿילט איר אײַך, גנעדיגעס פֿרײַלין? — האָב איך געפֿרעגט סאָניען מיט נישט ווייניק גאַל.

— זייער גוט, גנעדיגער הער. — האָט זי געענטפֿערט קאַלט.

— שוואַרצוואַלד! ווו זײַט איר? — האָט זי זיך געווענדט צו מײַן באַקאַנטן, וואָס איז אַלץ געבליבן הינטערשטעליק הינטער אונדז.

— די מינוט! — האָט ער געשריִען פֿון דער ווײַטן און האָט גענומען לויפֿן צו דעריאָגן אונדז.

נישט פֿאַראַן עפּעס ערגערס בײַם גיין אין בערג ווי לויפֿן און ענדערן דעם טעמפּ פֿון גאַנג; אַזוי אַרום ווערט מען זייער גיך מיד. איך האָב אים דאָס באַמערקט, נאָר ער האָט געענטפֿערט מיט בריהשאַפֿט:

— עס מאַכט נישט אויס! איך וועל נישט מיד ווערן.

און מיר האָט זיך אין דער מינוט געדוכט, אַז ער איז אין אמתן געוואָרן יינגער און פֿרישער, אַז זײַן שטים קלינגט זיכער און קרעפֿטיק... „דער גאָט פֿון אָלימפּ האָט געוועקט און דערוועקט", האָב איך געטראַכט...

גייענדיק אַזוי, האָבן מיר אָנגעהויבן צו באַמערקן ליכט־פֿלעקן אין די שאָטנס פֿון דיביימער, וואָס האָבן זיך אויסגעריסעוועט אויפֿן שניי. מיר האָבן אויפֿגעהויבן די אויגן און דורך דעם געפֿלעכט פֿון צווײַגן האָבן מיר דערזען שטיקער בלויען הימל. אונדז אַלע איז מיטאַמאָל געוואָרן פֿריילעך. מיר האָבן לאַנג שוין נישט געפֿילט קיין קעלט אין קערפּער, זײַענדיק דערוואַרעמט פֿון אונדזער אייגענער באַוועגונג, און מיר האָבן זיך גענומען גיין מיט מער קוראַזש. אונ־דזער וועג האָט זיך געדרייט און געדרייט, ווי אַ שלאַנג; דער זעל־ביקער צעטראָטענער שניי פֿון אונטן, דער זעלביקער פֿאַרפֿרוירענער שניי פֿון די זײַטן און אַזוי אָן אויפֿהער. די ליכט־פֿלעקן און די שטיקער בלויער הימל זײַנען צײַטנווײַז איבגאַנצן פֿאַרשווונדן. מיר זײַנען שוין געהאַט געגאַנגען מער ווי אַ שעה צײַט, און דער וועג ביז צום שפּיץ באַרג איז געווען אויסגערעכנט אויף 4־5 שעה, אויב מען זאָל אין מיטן נישט אָפּרוען אין אַ רעסטאָראַן; אויב יאָ — נאָך מער. אַ לאַנגווײַליקע פּערספּעקטיוו.

נאָר אָט האָט אונדזער וועג זיך שוין אַרויסגעדרייט פֿון וואַלד; און פּלוצלינג האָבן מיר זיך געפֿילט באַגאָסן מיט אַ העלער און וואַרעמער ליכטיקייט; אַ גלאַנצנדיקע, קרישטאָל־לויטערע ווײַסקייט האָט אָנגעשלאָגן אויף אונדזערע אויגן פֿון אַלע זײַטן. נאָר אומגע־ריכטערהייט זײַנען מיר אַריבערגעטראָגן געוואָרן אין אַ נײַער, ווײַ־סער, ליכטיקער וועלט אַרײַן. מיר האָבן אויפֿגעהויבן די אויגן: דער

הימל איז געווען קלאָר, אָן איין וואָלקנדל, און האָט געבלישטשעט און געבלענדט, ווי אַ געשליפֿן גלאָז. אַרום איז געווען אַ וועלט פֿון שניי. ער האָט געפֿינקלט אַרום אונדז, פֿון אונטן, פֿון אויבן, פֿון אָפּגרונטן, פֿון די טיפֿע פּליינען, פֿון די שפּיץ בערג, וואָס האָבן אונדז אַרומגערינגלט — פֿון אַלע זײַטן. דאָס אויג האָט זיך געבאָדן אין דער העלער ליכטיקייט, ווי אין אַ קוואַל פֿון נחת, און האָט זיך געקוויקט ביז צו ווייטיק, ביז צו טרערן; מיר זײַנען געבליבן שטיין איבערגעראַשט און אַנטציקט.

אונדזער וועג האָט איצט געפֿירט אויפֿן סאַמע ראַנד פֿון באַרג, און די גאַנצע אומגעגנט אַרום אויף עטלעכע מײַל האָט זיך אַנטפּלעקט פֿאַר אונדזערע אויגן. צופֿוסנס פֿון באַרג איז געלעגן דער „אין־טאָל", באַגרענעצט פֿון דער צווייטער זײַט מיט הויכע בערג; איבער דעם טאָל האָט זיך געשלענגלט דער טײַך אין, וואָס האָט אויסגעזען אויפֿן פֿאָן פֿון ווײַסן שניי ווי אַ שמאָלער, גרויער פּאַס. אין ווינקל פֿון טאָל האָבן מיר דערזען די הײַזער פֿון קופּשטיין, צוזאַמענגעוואָרפֿן אין איין קופּע און קליינע, ווי קאָרטן־שטיבלעך. איבער זיי האָט זיך נאָך געטראָגן אַ דינע פּאַרע, וואָס האָט מיט אַ פֿליגל באַרירט דעם קעגנאיבערדיקן באַרג. דאָס איז געווען דער נעפּל, וואָס האָט געלויערט אויף דער שטאָט, ווען מיר האָבן זי פֿאַרלאָזט.

און אַרום זײַנען געשטאַנען די בערג פֿון פֿאַרשיידענער הייך, פֿון פֿאַרשיידענע געשטאַלטן. זיי האָבן זיך צוגעפּרעסט איינער צום אַנדערן אָדער געקראָכן איינער דעם אַנדערן אויף דעם קאַרק. טייל האָבן אויסגעזען מוראַדיק מיט זייערע שאַרפֿע איבערגעריסענע ליניעס; טייל זײַנען געווען אויסגעגאָסן אין ווייכע, פֿײַנע געשטאַלטן, ווי אַ שיינער פֿרויען־בוזעם. און דאָס אַלץ האָט געבלאַנקט און געפֿינקלט, באַדעקט מיט שניי און באַגאָסן מיט ליכט. אין דער זײַט האָבן מיר געזען אַ קליינע גרופּע בערג, מיט דרײַ ווילדע, הויכע שפּיצן, וואָס האָבן זיך גלײַך געצויגן צום הימל. זיי האָבן אַראָפּגעטרייסלט פֿון זיך דעם שניי, אַרויסגעוויזן זייער נאַקעטן, גרויען,

פעלדזיקן קערפּער און האָבן אויסגעזען ווי פאַרשאָלטענע ריזן, ביי־זע און שלעכטע, גרייט אַלץ אומצוברענגען, נאָר זיי זיינען צוגע־שמידט צום אָרט מיט נאָך אַ שטאַרקערער מאַכט... מיר האָבן דער־קענט דעם „ווילדן קייזער". פיל שרעקלעכע לעגענדעס, זייער־פּאָפּו־לערע אין טיראָל, זיינען פאַרקניפּט מיט דעם נאָמען.

— אָ, ווי שיין! — האָבן מיר אַלע אויסגערופן כמעט מיט איין מאָל.

שוואַרצוואַלד האָט זיך שיער צעווײנט פון אַנטציקן. די אויגן זיינען אים געוואָרן פייכט און דאָס מאָגערע, קרענקלעכע פּנים האָט געשײַנט פאַר נחת, ווי דאָס פּנים פון אַ הייליקן.

— ניין, מיינע ליבע! — האָט ער אויסגערופן — עס לוינט צו לעבן און צו ליידן הונדערט יאָר, כדי אַט־דאָס צו זען איין קורצע ווײַלע. זעט, וואָס פאַר אַן אַפּאָטעאָזע איז: אַט אַזוי זיך אַראָפּוואַרפן און שטאַרבן דאָ אויפן אָרט און באַדעקט ווערן מיטן ווייסן שניי, ווי אַלץ אַרום!...

מיר האָבן געקוקט אַראָפּ, וווּ ער האָט אָנגעוויזן, און מיר האָבן דערזען אַ טיפן אָפּגרונט, פון וועלכן אונדז האָט אָפּגעטיילט דער געפרוירענער שניי ביי דער זייט. אונטן אין דער טיפעניש האָט עפּעס גערוישט און גערירט זיך. דאָס איז געווען אַ בערג־שטראָם, וואָס מיר האָבן ניט געקאָנט דערזען. מיר האָבן נאָר באַמערקט אַ לייכטע פּאַרע, וואָס האָט זיך פּאַמעלעך געשלעפּט פון די שפּאַלטן און היילן.

די זון איז געשטאַנען איבער אונדזערע קעפּ. ס'איז געווען קעגן צוועלף. דער וועג האָט זיך אויף דעם אָרט כמעט נישט אויפגעהויבן, נאָר געגאַנגען גלייך, צופרידיק צו אַ צווייטער אויפהייבונג. מיר זיינען געגאַנגען געלאַסן, קלאַפּנדיק מיט די לאַנגע שטעקנס אין שניי, און האָבן ווייניק גערעדט צווישן זיך.

סאָניע האָט אויך געשוויגן. איך האָב נאָר לויט אירע אויגן דערקענט, וואָס פאַר אַן איינדרוק די אויסזיכט האָט געמאַכט אויף איר. דער הייטערער, ענערגישער אויסדרוק פון איר פּנים איז איצט

פֿאַרשוווּנדן, און איך האָב אין אירע אויגן, אפֿשר צום ערשטן מאָל, באַמערקט אַ טיפֿע, פֿאַרבאַהאַלטענע בענקשאַפֿט, אַ ווייכע מעלאַנ־כאָליע. זי האָט זיך פּלוצלינג געוווּנדט צו שוואַרצוואַלדן און האָט אים דערלאַנגט איר אָרעם. זיי זײַנען געגאַנגען צוזאַמען, איך — נאָך זיי. נאָך אַ האַלבער שעה גיין זײַנען מיר אָנגעקומען אין דעם רעסטאָראַן, וואָס האָט זיך געפֿונען אין מיטן וועג. מיר האָבן אויס־געטרונקען צו גלעזער הייסן גלי־ווײַן, געלייגט צוטריקענען אונ־דזערע דורכגעפֿרוירענע זאַכן און מיר האָבן אויסגערוט און פֿאַר־בראַכט מיט די געסט, וואָס זײַנען אַלע ווײַלע אָנגעקומען פֿון אויבן און פֿון אונטן. די שיינע, העלדישע טיראָלער האָבן אונדז באַגריסט, ווי גוטע פֿרײַנט, און האָבן גערעדט מיט אונדז אויף זייער דײַטשן דיאַלעקט, וועלכן מיר האָבן נאָר מיט מי פֿאַרשטאַנען. דערבײַ האָט יעדער פֿון זיי געהאַלטן קענטיק פֿאַר אַ חובֿ צוזעצן זיך אַ ווײַלע צו סאָניען און זאָגן איר, אַז זי איז שיין.

— אַ קרעפֿטיק מאַד'ל — האָט מיר איינער אַרײַנגערוימט אין אויער, ווינקענדיק מיט די אויגן און צושאָקלענדיק מיט זײַן פּאַט־ריאַרכאַלער, בלאָנדער באָרד.

סאָניע האָט דאָס אויסגעהערט זייער גוטמוטיק און האָט גע־שמייכלט, נאָר געשמייכלט.

V

— נו, מאַרש ווײַטער! — האָט סאָניע אויסגערופֿן, אויפֿהייבנ־דיק זיך פֿון אָרט. מיר זײַנען אויך אויפֿגעשטאַנען און געמאַכט זיך גרייט אין ווײַטערן וועג אַרײַן.

אַ העלע, פֿריילעכע זון איז ווידער געשטאַנען איבער אונדזערע קעפּ, און די בלאַנקענדיקע ווײַסקייט האָט אָנגעוואָרפֿן אַ שיכּרות אויף דער נשמה. מיר האָבן נישט געפֿילט קיין מידקייט, כאָטש מיר זײַנען שוין געווען עטלעכע שעה אין וועג. די פֿיס האָבן זיך ווי אַליין באַוועגט. מיר האָבן אײַנגעאָטעמט די פֿרישע, לײַכטע, קריש־

טאָל־ריינע בערג־לופֿט, און יעדעס אויפֿעטעמען און אָפּעטעמען האָט פֿאַרשאַפֿט אַן אומבאַקאַנט פֿאַרגעניגן. ווידער האָבן זיך באַוויזן די דרײַ שפּיצן פֿון „ווילדן קייזער", אָפּגרונטן, טאָלן און פּליינען, באַצויגן אין גאַנצן מיט דעם אומגעוירטן שניי דער פֿעלדזיקער קאַרק פֿון „ווילדן קייזער" האָט געדויכערט און אַ קליין־קליין וואָלקנדל האָט זיך געצויגן פּאַמעלעך און האָט אויסגעזען ווי אַן אומבאַהאָלפֿן באַשעפֿעניש, וואָס קלעטערט צו־אומגעלומפּערט צו אַ פֿאַרבאַהאַל־טענער נעסט ערגעץ אין די שפּאַלטן פֿון באַרג. וואָס העכער מיר זײַנען אַרויפֿגעקומען, אַלץ נײַע שפּיצן האָבן זיך געוויזן, נײַע געגנטן, נײַע טאָלן און פּליינען, און העט־העט ווײַט האָבן געשימערט אין דער קלאָרער לופֿט די אַלפּן, ליגנדיק אָנגעלייגט אויפֿן הימל; טייל מאָל זײַנען זייערע סילועטן שאַרף אַרויסגעטראָטן פֿאַרן אויג, טייל מאָל האָבן זיי אויסגעזען ווי אַ מענגע וואָלקנס, באַגאָסן מיט ליכט, און עס האָט זיך געדוכט, אַז זיי רוקן זיך פּאַמעלעך. דער „אין־טאָל", דער טײַך, די שטאָט און איר אומגעגנט זײַנען אין גאַנצן פֿאַר־שוווּנדן; מיר האָבן זיך געפֿילט אָפּגעריסן פֿון יענער וואָכעדיקער, גרויער וועלט, וואָס מיר האָבן פֿאַרלאָזט, דרײַ מענטשן אַליין צווישן בערג און פֿעלדזן און וואָלקנס און שניי. די אומגעווײנטלעכע מונ־טערקייט, וואָס איז געוואַקסן אין אונדז, האָט זיך געזוכט אַ וועג אַרויס, און מיר האָבן אָנגעהויבן צו זינגען, צו לויפֿן, צו שרײַען. און דאָס ווידערקול האָט אונדז אָפּגעענטפֿערט פֿון אַלע זײַטן.

נאָך מער פֿאַר אונדז אַלע איז פֿאַרשיפּורט געוואָרן שוואַרצוואַלד. זײַן לוסטיקייט האָט זיך אויסגעדריקט אין ווילדע פֿאָרמען. ער האָט געשריִען מיט אַ גאָרגלדיקער שטים, אַרויסגערופֿן דאָס ווידערקול, האָט געזונגען און איז געלאָפֿן אָן אויפֿהער. זײַן פּנים איז געווען גערויטלט און זײַנע אויגן האָבן געבליצט, ווי אַ משוגענעמס. מיט סאָניען האָט ער זיך געהאַלטן פֿרײַ, ווי אַ ברודער, גענומען זי פֿאַר דער האַנט, פֿאַרריכט איר דאָס היטל אויפֿן קאָפּ און נישט אָפּגע־טראָטן פֿון איר אויף אַ מינוט. סאָניע האָט געשטיפֿט מיט אים און נאָר פֿון צײַט צו צײַט האָט זי מיר צוגעוואָרפֿן אַ בליק, גלײַך ווי זי

וואָלט זאָגן: אָט זע, וואָס ס׳הייסט ליב האָבן, אַזוי וויל איך, מ׳זאָל מיך ליבן, אַזוי...

אויפֿן וועג האָבן זיך אָנגעהויבן זײַנע פֿוסגייערס. טייל האָבן צוריקגעקערט פֿון אויבן; טייל, קומענדיק פֿון אונטן, האָבן אונדז אַריבערגעיאָגט. נאָר אַזוי ווי דער וועג האָט זיך אַלע ווײַלע פֿאַרדרייט אין אַ זײַט, זײַנען מיר באַלד ווידער געבליבן אַליין. פּלוצלינג האָבן מיר דערהערט אַ מאָדנע רופֿן, וואָס האָט זיך געדוכט צו קומען פֿון אַ זײַט: „האָפּ־האָפּ! האָפּ־האָפּ". דאָס ווידערקול האָט אָפּגעענטפֿערט פֿון אַלע זײַטן. און איידער נאָך מיר האָבן זיך אָריענטירט, וואָס דאָס איז אַזוינס, איז אויף אונדז אָנגעפֿאָרן, אַראָפּגליטשנדיק זיך מיט אימפּעט פֿון שיפֿן וועג, אַ קליין שליטנדל, אויף וועלכן ס׳איז געזעסן אַ מענטש, רויט און דערשוויצט פֿון דער שנעלער באַוועגונג... ער האָט קוים געהאַט צײַט צו פֿאַרקערעווען דאָס שליטנדל אין אַ זײַט מיט דעם שנירל, וואָס ער האָט געהאַלטן אין דער האַנט. דאָס שליטנדל האָט זיך אָנגעשלאָגן אין דעם מויער שניי. דער מענטש איז אומגעפֿאַלן, האָט זיך עטלעכע מאָל איבערגעקײַקלט אויפֿן וועג. דערנאָך איז ער אויפֿגעשטאַנען ווי קיין מאָל גאָרנישט, און האָט זיך געווענדט צו אונדז האַלב מיט פּרעטענזיע, האַלב מיט שמייכל:

— מען דאַרף זיך שטעלן אין אַ זײַט. איך האָב דאָך געשריגן „האָפּ־האָפּ!", צי האָט איר נישט געהערט?

מיר האָבן זיך אַנטשולדיקט און געפֿרעגט אים, צי ער האָט זיך גאָרנישט געטאָן. ער האָט אונדז דערקלערט, אַז דאָס פֿאַלן איז לגמרי נישט קיין געפֿערלעכע זאַך. העכסטנס קאָן מען זיך קײַקלען ביז צו דעם אָרט, וווּ דער וועג פֿאַרבייגט זיך, און מען שטייט־אויף אומבאַשעדיקט. דאָס איז אַ באַזונדער אָרט אַלפּן־ספּאָרט, וואָס מען רופֿט „ראָדלען". מיר האָבן וועגן דעם געהערט, נאָר געזען עס צום ערשטן מאָל, און מיר האָבן זיך נישט ווייניק דערשראָקן, זעענדיק ווי דאָס שליטנדל קערט זיך אום אין מיטן אַזאַ גרויסן אימפּעט. דער מענטש האָט זיך באַלד צוריקגעזעצט אויפֿן שליטנדל, וואָס האָט זיך

געגומען אַראָפּגליטשן, און איז באַלד פאַרשוווּנדן. באַלד אָבער זיינען אָנגעקומען נייע, און מיר האָבן זיך געשטעלט אין אַ זייט זיי דורכ־צולאָזן. זיי זיינען דורכגעלאָפן, ווי אַ בליץ, און עס האָט געשווינדלט פאַר די אויגן. אויף אַ טייל פון זיי זיינען געזעסן צו פּאָר־פאָלק. אַ געזונט, רויט טיראָלער מיידל, אין נאַציאָנאַלער טראַכט * האָט פעסט אַרומגענומען מיט אירע הענט אַ מאַנספּאַרשוין, וואָס איז געזעסן פאָרנט און האָט געפירט דאָס שליטנדל. דאָס מיידל האָט פאַרוואָרפן דעם קערפּער צוריק, כּדי צו האַלטן דאָס גלײַכגעוויכט, און מיט די פיס האָט זי זיך פון צייט צו צייט איינגעגראָבן אין שניי, כּדי קלענער צו מאַכן די אינערציע. מיר האָבן נאָך נישט געהאַט געגוג צייט, כּדי צו אַנטציקן זיך מיט דער לוסטיקער, מיט גליק־שפּראָצנ־דיקער דערשיינונג, ווי זי איז באַלד פאַרשוווּנדן פון אונדזערע אויגן, און פון דער הויך האָבן זיך ווידער געלאָזט הערן רופן: „האָפּ־האָפּ! האָפּ־האָפּ!”.

— מיר וועלן אַראָפּראָדלען? — האָט זיך סאָניע פּלוצלינג גע־ווענדט צו מיר.

— דו האָסט נישט מורא? — האָב איך געפרעגט.

— וואָס פעלט דיר איין?

— און אויב דו וועסט פאַלן?

— וועל איך מיך אויפהייבן.

איך האָב זי געליבט פאַר איר מוטיקייט און זי איז זייער צופרידן געווען פון קאָמפּלימענט. זי האָט מיר צוגעוואָרפן אַ ליב־לעכן בליק, האָט מיר פעסט געדריקט די האַנט און האָט געזאָגט:

— איך מוז מיך צוריקקערן צו מיין קאַוואַליר. דער „שוואַרצער שאַטן” וועט בענקען נאָך מיר. ער איז היינט אַזוי אינטערעסאַנט: דו ביסט איינפערזיכטיק?

— ניין.

— מיר וועלן אַראָפּראָדלען צוזאַמען אויף איין שליטנדל?

---

* קליידונג.

— אויב דו ווילסט.

— גוט. — זי האָט מיר נאָך אַ מאָל געדריקט די האַנט און איז צוריקגעגאַנגען צו שוואַרצוואַלדן.

אונדז האָט דעריאָגט אַ פֿוסגייער, אַ הויכער, ברייט־געוואַקסע־נער טיראָלער, מיט דעם פּאַטריאַרכאַלן געזיכט און בלאָנדער באָרד — דער זעלבער, וואָס האָט מיר אײַנגערוימט אין אויער: „אַ קרעפּ־טיק מאַד'ל". צוליב אונדז איז ער געגאַנגען פּאַמעלעכער און מיר האָבן מיט אים גערעדט פֿון די בערג, פֿון די לאַווינעס *, פֿון דעם בערג־לעבן. ער איז געווען שטאָלץ מיט זײַן לאַנד און מיט זײַן שיינער נאַטור. ער האָט אונדז פֿאַרציילט, אַז אין דעם רעסטאָראַן אויבן פֿײַערט עפּעס אַ פֿאַראיין זײַן פֿעסט **. ער אַליין געהערט צו דעם פֿאַראיין; אַז שלאָפֿן אויבן וועט געוויס ניט זײַן ווו, און מיר וועלן געוויס מוזן אַראָפּראָדלען צום אונטערשטן רעסטאָראַן. ער האָט אונדז דערקלערט, אַז ס'איז אַבסאָלוט קיין שום געפֿאַר נישט. פֿאַר־בלאָנדזשען איז אוממעגלעך. דער וועג האַלט אונדז שטענדיק אײַנ־געשפּאַרט צווישן צוויי מויערן. נאָר אויף איין אָרט, ווו דער שניי איז נידעריק און דער וועג גייט האַרט נעבן אָפּגרונט, דאַרף אַן אומגעניטער מענטש זײַן פֿאָרזיכטיק. ער האָט אונדז געראָטן דורכ־צוגיין דאָס אָרט צופֿוס, ווײַל פֿאַר עטלעכע יאָר האָט דאָ פּאַסירט אַן אומגליק.

גאַנץ גיך זײַנען מיר אָנגעקומען צו דעם אָרט. דער טיראָלער האָט אַוועקגעשאַרט דעם שניי פֿון וואַנט און מיר האָבן געזען פֿאַר זיך אַ שטיין, אויף וועלכן עס איז געווען אויסגעקריצט דער נאָמען פֿון דעם אומגליקלעכן, וואָס איז דאָ אַראָפּגעפֿאַלן, און דער טאָג ווען דאָס איז געשען.

מיר האָבן אַראָפּגעקוקט אַרונטער און אונדז האָט געשווינדלט פֿאַר די אויגן פֿון גרויסער טיפֿעניש. עפּעס אַן אינסטינקטיווער פּחד

---

* שניי־משא, וואָס קייקלט זיך אַראָפּ פֿון בערג.

** יום־טוב.—

איז אַנגעפֿאַלן אויף דער נשמה, קוקנדיק אין דעם אָפּגרונט אַרײַן. אַפֿילו די ווײַסקייט פֿון שניי האָט קוים אָפּגעשלאָגן פֿון דאָרט. נאָך־ענטער צו אונדז האָבן פֿון אַלע זײַטן אַרויסגעשטאָרט פֿעלדזן. דאָס איז געווען די „טייפֿלס־היילע", וואָס איז געווען באַצייכנט אויף אונדזער קאַרטע, אַ וויסטער, שרעקלעכער אָפּגרונט, וואָס איז כּמעט אומצוגענגלעך. ס׳איז פֿאַראַן אַהין עפּעס אַ וועג פֿון יענער זײַט באַרג — האָט אונדז דער טיראָלער דערקלערט — אָט־דער וועג איז איצט פֿאַרווייט. זומער קומט מען אַהין צו, און אין מיטן העלן טאָג איז דאָרט פֿינצטערלעך.

— און ווי טיף איז דאָ? — האָט איינער פֿון אונדז געפֿרעגט.

דער טיראָלער, אַנשטאָט צו ענטפֿערן, האָט אָנגענומען אַ פֿולע האַנט שניי, אים צוזאַמענגעפּרעסט און אַראָפּגעוואָרפֿן. ער האָט צוגעבויגן דעם אויער און ס׳זײַנען דורך עטלעכע סעקונדעס ביז דער קלאַפּ האָט זיך דערהערט.

— איבער צוויי הונדערט מעטער. — האָט ער געענטפֿערט.

אונדז האָט אָנגעהויבן אַ ביסל קאַלט צו ווערן. עס האָט גענומען בלאָזן אַ פּראָסטיקער, שנײַדיקער ווינט. דער הימל איז געוואָרן מאַט. אין דער לופֿט איז געלעגן אַ טונקלקייט. עס האָט אויסגעזען, ווי אין מיטן בעסטן לײַכטן איז די זון געוואָרן איבערגעשראָקן און פֿאַרצייטערט. פֿון דער ווײַטן האָבן זיך פֿון צײַט צו צײַט געהערט משונה־דיקע קלעפּ, ווי מען וואָלט האַקןביימער אין וואַלד. טייל מאָל האָט זיך געדוכט, אַז אַ געוויטער קומט־אָן און די דונערן קײַקלען זיך דאָרט, אונטערן באַרג. באַלד האָט זיך דער הימל אין גאַנצן פֿאַרצויגן און דער ווינט האָט געבלאָזן אין פּנים אַרײַן מיט שטיקער געפֿרוירענעם שניי. דאָס איז געגאַנגען אַ שניי־לאַווינע איבערן „ווילדן קייזער" און דער ווינט האָט אַהער פֿאַרטראָגן אַ מאַסע שניי, וואָס האָט באַדעקט דעם הימל.

— דאָס געדויערט נישט לאַנג. — האָט אונדז דער טיראָלער געטרייסט — דאָ גייט קיין לאַווינע נישט. — און דערבײַ האָט ער אונדז געלערנט, וואָס צו טאָן, אַז אַ לאַווינע טרעפֿט.

— מען דאַרף אָט אַזוי טאָן.

ער האָט אױפֿגעהױבן די הענט און גענומען מיט די פֿיס ציִען זיך אין דער הייך.

— שװימען, אָט אַזוי. — האָט ער געװיזן — אַרױסשװימען פֿון שניי. — ער האָט אונדז געגעבן די עצה און אַליין האָט ער אונדז פֿאַרלאָזט. מיר האָבן אים באַלד פֿאַרלױרן פֿון אױג. מיר זײַנען געװאָרן אומרויִק און געװאַרט אויף אַ לאַװינע שניי, װאָס װעט קומען אונדז באַגראָבן לעבעדיקערהייט אונטער זיך. װי שרעקלעך דאָס מוז זײַן דערשטיקט צו װערן ביסלעכװײַז אונטער דער װײַסער מאַסע! דאָס איז אַ לאַנגער, שרעקלעכער טויט. עס טרעפֿט, אַז פֿאַרפֿאַלענע טוריסטן מוטשען זיך אַזוי מיטן טויט גאַנצע פֿיר און צװאַנציק שעה. און פֿאַרװאָס האָט ער אונדז פֿאַרלאָזט? — האָבן מיר געטראַכט — געװיס געװאָלט זיך אַליין ראַטעװען, זעענדיק אַז מיר קאָנען נישט נאָכאײַלן נאָך אים! „שװימען, אָט אַזוי"... — האָבן מיר געחזרט אין געדאַנק. און דער שניי, װאָס האָט אונדז ערשט נישט לאַנג אַזוי אַנטציקט מיט זײַן קלאָרקייט, װאָס האָט געקװיקט דאָס אױג און געגאָסן שטראָמען לוסטיקייט אין דער נשמה — דער זעלביקער שניי איז אונדז איצט פֿאָרגעקומען װי אַ שרעקלעכע, גרויִע, כאַאָטישע מאַסע, באַשאַפֿן נאָר צום פֿאַרדאַרבן.

אונדזער שרעק האָט אָבער נישט לאַנג געדױערט. די שניי־מאַסע האָט זיך דורכגעטראָגן. עס זײַנען נישט אַריבער קיין גאַנצע צען מינוטן און מיר האָבן װידער געהאַט איבער זיך אַ קלאָרן הימל, אַ בלאַנקנדיקן, װי אַ געשליפֿענע גלאָז, און די זון האָט געשאָטן מיט װאַרעמע שטראַלן; דער שניי האָט געבליצט און געבלענדט, און אונדזער לוסטיקייט האָט זיך צוריקגעקערט צו אונדז מיט נאָך אַ דאָפּלטער קראַפֿט. גאַנץ גיך האָט די לוסטיקייט דערגרייכט אַ גראַד פֿון עכטן שיכּרות. מיר האָבן זיך אין מיטן װעג אַנידערגעזעצט אױפֿן שניי און גענומען זינגען עפּעס אַ ליד מיט אַ שאַלנדיקער שטים. אָפּגעריסן פֿון דער אונטערשטער װעלט, האָבן מיר זיך געפֿילט באַפֿרײַט פֿון אירע קייטן. שװאַרצװאַלד איז געװאָרן מיט אונדז

אויף „דו״, און מיר ביידע האָבן זיך דערלויבט מיט סאָניען זייער פֿיל. מיר האָבן זי געקושט, געפֿירט זי פֿון ביידע זײַטן אונטער די אָרעמס, ווי די סאַטירן די געפֿאַנגענע פֿייען אין רובענסעס אַ בילד. זי האָט זיך געריסן פֿון אונדזערע הענט און אונדז מיטגעשלעפּט פֿאָרויס, און פּלוצלינג האָט זי זיך אַנידערגעוואָרפֿן אויפֿן שניי און האָט זיך צעלאַכט, אַז ס'האָט געהילכט אַרום.

דער פֿעלדזיקער קאַרק פֿון „ווילדן קייזער״ האָט אַלץ גערויכערט, דער וואָלקן איז געוואָרן אַלץ גרעסער און גרעסער און האָט זיך אַראָפּגעלאָזט נידעריקער. ער האָט זיך גענומען לייגן אויף די שפּיצן בערג, וואָס מיר האָבן שוין געהאַט אונטער זיך. אַז מיר זײַנען אָנגעקומען צו אונדזער ציל, צו אַ רעסטאָראַן, וואָס האָט זיך געפֿונען אויף אַ הייך פֿון צוויי טויזנט פֿינף הונדערט מעטער, איז שוין אַ געדיכטער וואָלקן געלעגן אונדז צופֿוסנס און האָט באַדעקט אונטער זיך אַלע שפּיצן, אָפּגרונטן און פֿליינען. נאָר העכער פֿון אונדז האָבן געבלישטשעט אין זייערע ווײַסע מאַנטלען די בערג, באַגאָסן מיט דעם ליבלעכן שײַן פֿון דער אוונט־זון.

VI

מיר האָבן שוין געהאַט אָפּגערוט, אָפּגעגעסן און אַ זיסע מידקייט איז געווען אויסגעגאָסן אין אַלע אונדזערע גלידער. די מידקייט איז דאָ געווען אַנדערש ווי אַלץ אַרום. זי האָט נישט גענייגט צו שלאָפֿן, נאָר וואָך צו זײַן, צו הערן און צו זען און צו רירן זיך. נאָר מיט שוואַרצוואַלדן איז געשען אַן איבערקערעניש. ער איז אַרײַנגעפֿאַלן אין זײַן שווערן אומעט, געזעסן בײַם טיש, אָנגעשפּאַרט אויף אַ האַנט, און האָט געגלאָצט מיט זײַנע פֿינצטערע אויגן נישט צו ריידן קיין וואָרט. מיר האָבן אים געלאָזט זיצן און זײַנען אַרויס פֿון רעסטאָראַן, צו זען ווי די זון גייט דאָ אונטער אין דער וועלט.

דער וואָלקן, וואָס איז געלעגן אונטער אונדז, האָט זיך גענומען רויטלען, ערטערווײַז, דאָרט וווּ די זון האָט זיך צוגעלאָזט, זײַנען

געלעגן פורפורנע פּאַסן; באַלד איז דער פורפור געװאָרן פײַערדיק־רויט און עס האָט זיך געדוכט, אַז די געדיכטע מאַסע האָט זיך אָנגעצונדן און פלאַקערט. נאָענטער צו אונדז איז דער װאָלקן געװען טונקל און איבערגעצויגן מיט אַ לײַכטער װיאָלעט־פאַרב. די טעמפעראַטור איז ראַש געפאַלן. אַלע ענדערונגען זײַנען דאָ פאָרגעקומען מיט אַן אומגעװיינטלעכער שנעלקייט. אויף דעם װאָלקן האָט זיך אָנגעהויבן אַ שפּיל פון פאַרבן, װאָס האָבן זיך געביטן פון מינוט צו מינוט, טונקעלער און העלער געװאָרן. עס האָט אויסגעזען, װי לײַכטע שאָטנס פון ראָזע, רויט, פורפור און װיאָלעט זאָלן ציִען אַהין און צוריק, בײַטן די ערטער און אָװעקשטויסן איינער דעם צװייטן. די זון איז אָנגעקומען נאָענטער און האָט זיך גענומען טונקען אין דעם װאָלקן, גלײַך װי זי װאָלט זיך װעלן אויסבאָדן אין דעם ים פון די פאַרבן. אַרום האָבן אַרויסגעשטאַרט די בערג און האָבן שטיל און ערנסט זיך צוגעקוקט, װי צו אַ הייליקער צערעמאָניע. זייערע שפּיצן זײַנען נאָך געװען העל באַלויכטן און עס האָט זיך געדוכט, אַז זיי באַװונדערן אָט־דעם װאָלקן, װאָס איז אויסגעהאָדעװעט אין זייערע שפּאַלטן און האָט זיך געלאָזט אין דער װעלט אַרײַן, און האָט זיך פאַרשפּרייט און צעלייגט, און שלינגט איצט אײַן די זון.

באַלד איז פאַרשװוּנדן געװאָרן די לעצטע רייף פון דער זון, און די שפּיצן פון די בערג האָבן אַלץ נאָך געפינקלט און געלויכטן. דער װאָלקן אונטן איז מיטאַמאָל טונקל געװאָרן, און נאָר אויף דעם אָרט, װוּ די זון איז אונטערגעגאַנגען, האָט אַלץ געברענט אַ פײַער, גלײַך װי אונטער אים װאָלטן גליִען פײַערדיקע קוילן.

מיר זײַנען געשטאַנען אין צװייען: איך און סאָניע. זי איז געװען אָנגעלענט אויף מײַן אַקסל און מיר האָבן געשװיגן. עס איז געװאָרן טרויעריק־טונקל, די פאַרבן זײַנען אויסגעלאָשן געװאָרן, און דער װאָלקן האָט גענומען װערן גרױלעך־שװאַרץ. נאָר אויף די שפּיצן פון די בערג זײַנען נאָך אַלץ געלעגן ראָזע שאָטנס. גלײַך הינטער אונדזערע אַקסלען איז געלעגן דער קײַלעכדיקער שפּיץ

פון אונדזער באַרג. מיר האָבן זיך אומגעקוקט און ניט געגלויבט די אייגענע אויגן. ער איז געווען אינגאַנצן אײַנגעהילט אין אַ פאַר־ביקן מאַנטל, וואָס זײַן קאָליר איז ניט מעגלעך צו באַצייכענען מיט ווערטער. דאָס איז געווען אַן אַרט ראָזע, געמישט מיט וויאָלעט, צאַרט און ווייך, ווי די פאַרב, וואָס מיר זעען נאָר אין חלום. אין ווײַטער, ווײַטער, ווו נאָר דאָס אויג האָט דערגרייכט, האָבן געגליט אין דער דעמערונג די שפּיצן פון די אַלפּן, און עס האָט זיך גע־דוכט, אַז זיי זינגען אַ שטילע מעלאָדיע אַלע אין איין כאָר, און אַז אין דער טונקעלער לופט ציטערט דאָס געזאַנג און ווערט פאַרלוירן...

סאָניע האָט זיך צוגעטוליעט צו מיר. איך האָב דערפילט, איר בוזעם פרעסט זיך צו צו מײַן קערפּער. זי האָט אַרומגעוויקלט איר האַנט אַרום מײַן האַלדז און האָט מיך געקושט. נעבן אונדז זײַנען געשטאַנען מענטשן: ניט זיי איז אײַנגעפאַלן צו שמייכלען, נישט אונדז צו שעמען זיך. אונדזער פּאָזע איז געווען אַזוי איינפאַך און פאַרשטענדלעך, ווי די גאַנצע שיינע וועלט אַרום. פּלוצלינג האָבן מיר דערזען שוואַרצוואַלדן. ער איז געשטאַנען און געגלאָצט אויף אונדז. און זײַן אַדלער־נאָז האָט מאָדנע אַרויסגעשטאַרט. ער האָט געציטערט פון קעלט... אַך, ווי שרעקלעך זײַן פּנים איז געווען! אַזוי זעען־אויס נאָר מענטשן, ווען מיר זעען זיי צום לעצטן מאָל, איידער דער טויט בענטשט זיי מיט זײַן רויִקייט. איך האָב געלאָזט סאָניען און צוגעגאַנגען צו אים.

— אײַך איז קאַלט? — האָב איך געפרעגט.

ער האָט געשוויגן.

— מיר וועלן זיך באַלד דערוואַרעמען. דאָ איז נישטאָ ווו צו שלאָפן.

— יאָ, — האָט ער אונטערגעברומט אומבאַשטימט.

מיר האָבן גענומען צוויי שליטנדלעך: איינס פאַר שוואַרצוואַלדן, דאָס צווייטע פאַר מיר מיט סאָניען צוזאַמען. זי איז געווען לוסטיק, האָט מיר געקלאַפּט אויפן אַקסל און געלאַכט און געשטיפט. מיט

שוואַרצוואַלדן האָט זי זיך געוויצלט, רופֿנדיק אים אַלע ווײַלע „שוואַרצער שאַטן״.

— שוואַרצער שאַטן, איר האָט נישט קיין מוראַ?

— איך ווייס נישט.

— איר זײַט געוואָרן אַ לאַנגווײַליקער נאַר.

ער האָט נישט געענטפֿערט, נאָר זי האָט אים נישט געלאָזט צו רו. איר איז געווען לוסטיק אויפֿן האַרצן. זי איז געווען פֿול מיט אײַנדרוקן. און דאָ איז נאָך פֿאַרגעשטאַנען אַזאַ רײַזע אין מיטן דער נאַכט אויף אַ שליטנדל, וואָס פֿליט שנעל באַרג־אַראָפּ, און צוזאַמען מיט מיר, ווי די טיראָלער מיידלעך מיט זייערע אויסדערוויילטע. איר האָט זיך געוואָלט ריידן און רייצן שוואַרצוואַלדן.

— אײַך איז קאַלט, שוואַרצוואַלד? — האָט זי אים געפֿרעגט.

— אַ ביסל.

— און וואָס וועט איר טאָן, אַז איר וועט פֿאַלן?

ער האָט ווידער געשוויגן.

זי איז שוין געזעסן אויפֿן שליטנדל הינטער מיר. איך האָב מיך אומגעקערט און געלייגט די האַנט אויפֿן מויל. „שווײַג! גענוג!״ — האָב איך איר אײַנגערוימט. זי האָט זיך הויך צעלאַכט.

— מיר הייבן־אָן, — האָב איך געקאָמאַנדעוועט — שוואַרצוואַלד, איר האַלט אײַך נישט צו נאָענט צו אונדז! אַז מיר וועלן פֿאַלן, ברעמזט * און האַלט־אײַן דאָס שליטנדל, אויב איר ווילט נישט פֿאַלן אויף אונדז אַרויף. נו, איינס, צוויי, דרײַ — מאַרש!

סאָניע האָט מיך פֿעסט אַרומגענומען מיט די הענט, און דאָס שליטנדל האָט זיך אָנגעהויבן פֿאַמעלעך צו גליטשן.

— גיט אַכטונג! — האָב איך נאָכגעשריִען שוואַרצוואַלדן — אַז דער וועג גייט רעכטס, ברעמזן מיטן רעכטן פֿוס, לינקס — מיטן לינקן.

---

* טאָרמאָזירט.

— און אויב איר וועט פאַלן, פֿאַרגעסט אײַך נישט אויפֿצוהייבן!
— האָט סאָניע צוגעשריִען.

ס׳איז שוין געווען אין גאַנצן פֿינצטער. דער הימל איז געווען טונקל און אויסגעזעצט מיט בלאַנקע שטערן. די בערג זײַנען געווען אײַנגעהילט אין גרויע מאַנטלען און עס האָט זיך געדוכט, אַז זיי דרעמלען אין זיי. נאָר די שטערן אויבן האָבן געפֿינקלט לוסטיק און פֿריילעך און זײַנען געלאָפֿן נאָך אונדז אויף אונדזער וועג. מיר האָבן זיך באַוועגט אין אָנהייב פּאַמעלעך און פֿאָרזיכטיק, ברעמזנדיק מיט די פֿיס אָן אויפֿהער. ביסלעכווײַז האָבן מיר זיך צוגעווינט. מיר האָבן געלאָזט פֿרײַ אויף אַ מינוט דאָס שליטנדל, און עס האָט גענומען לויפֿן מיט אימפּעט. אונדז איז מיט־אַמאָל וואַרעם געוואָרן. און פּלוצלינג, בײַ דער ערשטער בייגונג פֿון וועג — בוך! אונדזער שליטנדל האָט זיך אָנגעשלאָגן אין דער וואַנט שניי, האָט אונדז אַראָפּגעוואָרפֿן, און אַליין ווײַטער געלאָפֿן, פֿאַרהאַלטנדיק זיך ערשט בײַ דער צווייטער בייגונג. מיר האָבן זיך עטלעכע מאָל אויסגעקײַקלט אין שניי, איך אויף סאָניען, סאָניע אויף מיר, און איידער נאָך מיר האָבן צײַט געהאַט צו לאַכן און איבערצײַגן זיך, אַז מיר זײַנען גאַנץ — בוך אויף דאָס נײַ! שוואַרצוואַלד איז אָנגעפֿאָרן אויף אונדז מיט זײַן שליטנדל, אַליין זיך אומגעקערט, און מיר אַלע דרײַ האָבן זיך צוזאַמענגעקוליעט אין שניי איינער איבערן אַנדערן. סאָניע האָט זיך אויפֿגעהויבן די ערשטע און האָט זיך צעלאַכט הויך און געזונט.

מיר האָבן זיך באַלד צוריקגעזעצט אין די שליטנדלעך, ווידער אַ מאָל געפֿאַלן, נאָר גאַנץ גיך האָבן מיר זיך אויסגעלערנט ריכטיק צו ברעמזן, און אונדזער רײַזע איז געגאַנגען פֿריילעך און גליקלעך. אונדז איז אויסגעקומען נאָר אַלע ווײַלע צו וואַרטן אויף שוואַרצוואַלדן, וואָס איז אָפּגעשטאַנען.

— האָפּ־האָפּ! — האָבן מיר געשריִען פֿון דער ווײַטן — שוואַרצוואַלד, ווו זײַט איר?

— דאָ! — האָט אונדז אָפּגעענטפֿערט אַ שטים פֿון דער ווײַטן, מיר האָבן אים אַלץ נישט געזען פֿאַר די אויגן.

איך און סאָניע האָבן מיר זיך געטוישט מיט די ערטער. איר האָט זיך געוואָלט זײַן דער פֿירער. איך האָב זי אַרומגענומען פֿאַר דער טאַליע, און גאַנץ גיך האָט זי געלאָזט דאָס שליטנדל לויפֿן מיט אַן אומגעהויערן אימפּעט. דער וועג האָט זיך אַלע ווײַלע געבויגן, און מיר, אויף גאָרנישט אַכטנדיק, זײַנען דורכגעפֿלויגן איין בייגונג נאָך דער צווייטער. שוואַרצוואַלדן האָבן מיר שוין לאַנג נישט געהערט הינטער זיך. פּלוצלינג האָב איך מיך דערמאָנט אין דער „טייפֿלס־היילע" און האָב פֿאַרהאַלטן מיט די פֿיס דאָס שליטנדל.

— דאָ מוז מען גיין צופֿוס. — האָב איך געזאָגט.

עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז די „טייפֿלס־היילע" זײַנען מיר שוין דורכגעפֿלויגן אין אימפּעט. מיר האָבן גאָר קיין באַגריף נישט געהאַט פֿון דער שנעלקייט, וואָס מיר האָבן דערגרייכט. נאָך פֿערציק מינוט — און מיר קומען גליקלעך אָן אין אונטערשטן רעסטאָראַן. מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט און געוואַרט אויף שוואַרצוואַלדן.

— האָפּ־האָפּ! האָפּ־האָפּ! — האָבן מיר געשריִען — שוואַרצוואַלד! שוואַרצוואַלד!

קיין ענטפֿער איז נישט געווען. נאָר אַ ווידערקול האָט זיך אָפּגערופֿן פֿון אַלע זײַטן, און די שטערן האָבן געווונקען פֿון אויבן.

— שוואַרצוואַלד! ווו זײַט איר? — האָב איך גענומען שרײַען נאָך העכער און מײַן שטים האָט געציטערט. איך האָב פֿאַרויסגעפֿילט אַן אומגליק. אַן אינערלעכע שרעק האָט גענאָגט דאָס האַרץ.

מיר זײַנען צוריקגעגאַנגען אים זוכן.

לאַנג האָט דאָס געדויערט און די שרעק איז געוואַקסן מיט יעדן טריט אין אונדזערע הערצער. מיר האָבן מורא געהאַט צו ריידן, צוצוגיין נאָענטער איינער צום אַנדערן. מיר האָבן שוין לאַנג אויפֿגעהערט צו רופֿן „שוואַרצוואַלד". דאָס וואָרט אַליין האָט באַקומען אַ שרעקלעכע באַדײַטונג און האָט געמאַכט ציטערן יעדערן נערוו, און

מיר זײַנען געגאַנגען באַזונדער, יעדערער מיט זײַן שרעק, און שווײַגנדיק געזוכט. צום סוף האָבן מיר געפֿונען זײַן שליטנדל אויפֿן מיטן וועג. שוואַרצוואַלד איז אין ערגעץ נישט געווען.

מיר האָבן ווידער גענומען רופֿן, שרײַען, זוכן — אומזיסט!

— וואָס קאָן דאָס זײַן? — האָט מיך סאָניע געפֿרעגט, און איר ציטערדיקע שטים האָט געקלונגען בייז און אויפֿגערעגט.

— איך האָב מורא, ער איז אַראָפּגעפֿאַלן — האָב איך געזאָגט.

— אַראָפּגעפֿאַלן?! — זי האָט זיך אָנגעכאַפּט פֿאַרן קאָפּ און האָט אָנגעהויבן שרײַען מיט אַ ווילד קול:

— רעטונג! רעטונג! רעטונג!

איך האָב אויך גענומען שרײַען, און אַרום און אַרום האָט געהילכט פֿון אונדזערע קולות. אַפֿילו די בערג, דוכט זיך, האָבן מיטגעציטערט מיט אונדז פֿאַר שרעק.

איך האָב געפּרוּווט אָנצינדן איין שוועבעלע נאָך דעם אַנדערן; דער ווינט האָט זיי אויסגעלאָשן, און מײַנע הענט האָבן דערצו גע־ציטערט. דאָס איז געווען אַ משוגענע אידעע, וואָס מיר האָט זיך געוואָלט: אַראָפּצולײַכטן אין אָפּגרונט אַרײַן פֿון צוויי הונדערט מע־טער מיט אַ שוועבעלע. איך האָב מיך אַריבערגעבויגן און אַליין שיִער ניט געפֿאַלן, און סאָניע האָט אַלץ געשריִען און געשריִען.

ס'זײַנען אָנגעקומען מענטשן פֿון אויבן. זיי האָבן דערהערט אונדזערע געשרייען און האָבן אַראָפּגעראָדלט מיט אַ לאַמטערן. אַלץ איז באַלד קלאָר געוואָרן. די מויער פֿון שניי איז אויף איין אָרט געווען אײַנגעקוועטשט. פֿון דעם אָרט איז ער אַראָפּגעפֿאַלן. העלפֿן איז געווען אוממעגלעך. בײַנאַכט קאָן מען דאָרט נישט צוקומען, און דאָס וואָלט אויך איבעריק געווען. אַראָפּפֿאַלנדיק פֿון אַזאַ הייך איז אוממעגלעך געווען, ער זאָל נישט בלײַבן טויט אויף דער שטעל.

VII

אָט אַזוי איז אונדזער חבר אומגעקומען אין די בערג!

מיר זײַנען אַראָפּגעקומען אונטן, אין רעסטאָראַן אַרײַן, געפֿרוירן, טויט־מיד און צעבראָכן. מיר האָבן אַלץ נישט געקאָנט פֿאַרלאָזן דאָס אָרט, װוּ דאָס אומגליק איז געשען. עס האָט זיך געדוכט, אַז דער טויטער, נאָר נאָך װאַרעמער קערפּער פֿון דעם אָרעמען מענטשן, ליגט אָט־נעבן אונדז, און מיר דאַרפֿן נאָר די הענט אויסשטרעקן, כּדי אים צו באַרירן. און אפֿשר? װער װייס? אפֿשר לעבט ער דאָרט און בעט הילף?! מיר האָבן זיך לאַנג געדרייט אויף דעם אָרט אַהין און צוריק. אונדז האָט געדראָט די געפֿאַר צו פֿאַרפֿרירן דאָ. צום סוף האָט אונדז דער אינסטינקט פֿון לעבן געפֿירט אַראָפּ, װוּ מיר האָבן גענומען אַ נומער אין רעסטאָראַן איבערצונעכטיקן. סאָניע האָט זיך ניט אויסגעטאָן. זי איז נאָר געזעסן אויפֿן בעט, אָנגעלענט מיטן קאָפּ אויף מײַן אַקסל. מיר האָט זיך געדוכט, אַז זי איז אײַנגעשלאָפֿן אַזוי. נאָר מיט איין מאָל האָט זי אָנגעהויבן צו שליוכצן און צו װיינען הויך און העפֿטיק, און גרויסע טרערן, װי טראָפּנס רעגן, זײַנען געפֿאַלן פֿון אירע אויגן. זי האָט געװיינט לאַנג און אין דעם װיינען אירן איז געװען אַזוי פֿיל געזונטקייט און פֿרישקייט, װי אין איר לאַכן, װי אין איר רײדן, װי אין איר גאַנצן װעזן. אַזוי װיינען מענטשן גליקלעכע, װען זיי דאַרפֿן אָפּװאַשן פֿון דער נשמה עפּעס אַן אומגליק. זי איז אײַנגעשלאָפֿן אויף מײַן אַקסל. איך האָב זי געלייגט אויפֿן בעט און אַליין בין איך אַרויסגעגאַנגען אין דרויסן.

די נאַכט איז געװען פֿראָסטיק. אַרום איז געװען שטיל. די װײַסע װעלט איז געשלאָפֿן און האָט באַהאַלטן אין זיך אַ יונגן, ערשט געפּטרט לעבן.

אַ װילדער פֿאַרלאַנג האָט מיך געצויגן אַהין, צו דעם אָפּגרונט דאָרט, װוּ ער האָט זיך געדוכט צו רופֿן און צוצוזאָגן גליק און רו אין זײַן טיפֿעניש. איך האָב געפֿילט, אַז גייענדיק אַהין װעל איך

מער נישט צוריקקומען, און בין געבליבן שטיין פֿאַרזונקען אין גע־
דאַנקען. פֿון הימל, אויבן, האָבן געווונקען די שטערן און האָבן
דערציילט פֿון אייביקייטן, וואָס פֿאַר זיי איז גלײַך פֿרייד און ליידן,
גליק און אומגליק, לעבן און טויט.

און אויפֿן וועג צוריק קיין מינכען האָבן מיר די גאַנצע צײַט
געריידט פֿון אים. ס׳איז אויסגעקומען אַזוי מאָדנע, וואָס מיר זיצן
דאָ, נאָר צוויי אַנשטאָט דרײַ, וואָס זײַנען אַהער געקומען. ריידנדיק
האָב איך אַרויסגעזאָגט סאָניען מײַן מיינונג, אַז ער איז נישט אַראָפּ־
געפֿאַלן, ווי די צײַטונגען האָבן באַשריבן דעם פֿאַל, נאָר אַז ער
האָט זיך אַליין אַראָפּגעוואָרפֿן.

— און דו מיינסט, ער האָט מיך אין אמתן ליב געהאַט? —
האָט זי געפֿרעגט, און אויף איר פּנים האָט זיך צעגאָסן דער צופֿרי־
דענער, גליקלעכער שמייכל אירער.

אָך, דער שמייכל!

שווײַג, שוועסטער!

פֿעליע פֿײַנשטיין האָט שטענדיק געהאַלטן בײַ זיך אַ קליין פֿלעשעלע ציאַניסטי קאַלי. יעדע מינוט, ווען נאָר זי זאָל דאָס וועלן, קאָן זי אויסטרינקען מיט איין זופּ דעם שאַרפֿן גיפֿט און אין עטלעכע מינוט אַרום איז זי טויט. איר איז דאָס פֿאָרגעקומען אַזוי לײַכט צו טאָן ווי, צום בײַשפּיל, לייגן זיך שלאָפֿן בײַנאַכט.

פֿאַר עטלעכע יאָר, אין דער זעלביקער צײַט, ווען זי איז געווען דאָס לעצטע מאָל אַזוי שרעקלעך גענאַרט און אַזוי טיף באַליידיקט, האָט זי פֿעסט באַשלאָסן, אַז — גענוג! זי קאָן מער נישט אַריבערטראָגן דאָס איביקע מאַטערניש, זי מוז מיט אירע אייגענע הענט איבעררײַסן די קייט פֿון ליידן, וואָס ציט זיך און וועט זיך אַזוי ציִען אָן אָן אויפֿהער, ווי לאַנג זי וועט לעבן. איר יוגנט האָט שוין דעמאָלט געהאַלטן אין אָפּבליִען; מיט יעדן טאָג איז געוואַקסן דאָס קלעמעניש אין האַרצן, די בענקשאַפֿט, וואָס האָט גענאָגט און גענאָגט און קיין מינוט נישט אויפֿגעהערט. מענטשן זײַנען איר דערעסן געוואָרן. די לעצטע געשיכטע האָט איר געעפֿנט די אויגן, צו זען וואָס אייגנטלעך די אַלע מאַנספּאַרשוינען פֿאַרלאַנגען פֿון איר. זי האָט זיך געפֿילט ווי אַן אומבאַהאָלפֿן באַשעפֿעניש אין וואַלד, אַרומגערינגלט פֿון יעגערס, וואָס ווילן זי פֿאַנגען. און דאָס האַרץ האָט אַזוי געצויגן און געבענקט צו זיי, און דער געדאַנק האָט זיי אַזוי פֿײַנט געהאַט!

זי איז געקומען בײַנאַכט אַהיים אין איר צימער, האָט אַרויסגענומען פֿון טאַש דאָס קליינע פֿלעשעלע, האָט עס געשטעלט אויף דער טאַבורעטקע נעבן טיש און האָט אָנגעשריבן אַ קורצן בריוו צו איר מוטער און איר ייִנגערער שוועסטער. זי האָט זיך אויסגעטאָן

און אַנגעטאָן קלאָרע וועש. דערנאָך האָט זי איבערגעצויגן די קישנס מיט ווײַסע ציכלעך, איבערגעטווישט דעם לײַלעך, אַזוי אַז איר גע־לעגער האָט געבלאַנקט שפּאָגל־ווײַס און נײַ. אין איין העמד האָט זי זיך געשטעלט פֿאַרן שפּיגל, האָט אויפֿגעפֿלאָכטן אירע שוואַרצע האָר — דאָס שענסטע, וואָס איר איז געבליבן — און האָט זיי גע־לאָזט אַראָפּפֿאַלן פֿרײַ איבער איר קאָפּ, און מיט שטילע רויִקע טריט איז זי צוגעגאַנגען צום בעט און האָט זיך געלייגט. זי האָט זיך נישט געאײַלט. בכלל, האָט זי זיך גענומען אין זין אַרײַן צו שטאַרבן רויִק און שיין, נישט אין אײַלעניש און כאַפּעניש, נישט אין אַן אויפֿגערעגטער מינוט. זי איז געווען שטאָלץ, האָט געהאַט אַ טיפֿע אַכטונג צו איר אייגענער פּערזאָן, און איר האָט נישט געקאָנט אײַנ־פֿאַלן קיין ספֿק, צי זי וועט האָבן מוט אויסצופֿירן איר באַשלוס.

זי האָט אויסגעצויגן איר שלאַנקן קערפּער אין בעט, גלײַך אַראָפּגעלאָזט די הענט איבער דער קאָלדרע, האָט צוגעמאַכט די אויגן און זיך פֿאַרטראַכט. זי האָט זיך פֿאַרגעשטעלט דעם נאָענטן טויט, און ער האָט זי נישט געשראָקן. וועגן די עטלעכע מינוט פֿון אויסטרינקען דעם גיפֿט ביז צום עק האָט זי אַפֿילו נישט געוואָלט טראַכטן. נאַרישקייטן! צוויי־דרײַ מינוט לײַדן, דאָס איז דאָך לע־כערלעך. און דערנאָך... דערנאָך האָט זי זיך פֿאַרגעשטעלט, ווי איר קערפּער ליגט פֿאַרגליווערט אין בעט, די אויגן פֿאַרמאַכט, דאָס פּנים בלאַס; דאָס האַרץ שלאָגט נישט מער, דער מוח איז אַנגעגאָסן מיט בלײַ און ערגעץ, ערגעץ איז נישטאָ מער קיין שפּור פֿון דעם שווערן קלעמעניש! איר איז אַפֿילו שוין איצט פֿריילעך געוואָרן בײַ דעם געדאַנק, אַז איר האַרץ וועט זײַן פֿרײַ פֿון דעם געפֿיל, וואָס האָט עס געשטיקט טאָג און נאַכט, ווי אַ שטיין. אויף איר טיף־פֿאַרטראַכטן פּנים מיט די פֿאַרמאַכטע אויגן איז דורכגעלאָפֿן עפּעס ווי אַ שמייכל.

זי האָט אויסגעלייגט אירע האָר אויפֿן קישן, האָט געעפֿנט די אויגן און האָט אויסגעשטרעקט די האַנט צו דער טאַבורעטקע. די ליכטיקייט, דער טיש, די באַנק און די איבעריקע זאַכן פֿון צימער האָבן זיך אַנגעשלאָגן אין אירע אויגן אויף עפּעס אַ נײַעם, גאָר

באַזונדערן אַרט. זי האָט געהאַט פֿאַרגעניגן פֿון דעם קוקן אויף זיי, פּונקט זי וואָלט זיי אָט אַזוי נאָך קיין מאָל אין איר לעבן ניט געהאַט געזען. זיי אַלע, פֿון דער טאַבורעטקע ביז צו די אויסגע־שטריקטע זוימען פֿון העמד אויף איר ברוסט, ביז צו אירע אייגענע, רויִק־ליגנדיקע הענט — אַלץ, אַלץ האָט אויסגעזען אַזוי אומבאַ־קאַנט און דאָך אַזוי באַקאַנט, אַזוי נײַ און דאָך אַזוי אַלט. עפּעס אַ פֿאַרביקע ליכטיקייט, וואָס האָט געשטאַמט פֿון איר אייגענעם וועזן, איז געלעגן אויסגעגאָסן אויף אַלץ און האָט געגעבן גאָר אַ נײַעם קאָלאָריט דער וועלט אַרום, איר אַליין, אירע אַלע געדאַנקען און געפֿילן. אַלץ האָט זיך איצט אויסגעדוכט צו זײַן שטיל, רויִק און אַזוי געבענטשט אין זיך.

„איצט שטאַרב איך", האָט זי געטראַכט. און אויך דער גע־דאַנק, מיט וועלכן זי האָט זיך אַזוי לאַנג אַרומגעטראָגן, האָט איר איצט אויסגעזען נײַ. אויך אין אים איז געלעגן באַהאַלטן עפּעס אַ געבענטשטע רויִקייט, פֿון וועלכער זי האָט פֿריִער קיין אַנונג ניט געהאַט. זי האָט שוין געגומען דאָס פֿלעשעלע אין האַנט און עס צו־געטראָגן צו די ליפּן, אויפֿהייבנדיק דערבײַ אַ ביסל דעם קאָפּ פֿון קישן, און אין דעם זעלביקן מאָמענט האָט אַ נײַע אידעע אויפֿגע־בליצט אין איר קאָפּ, אַן אידעע, וואָס האָט זיך געדוכט צו זײַן טיף און אומדערגרינטלעך, ווי דער סוד פֿון טויט און לעבן, און אַלץ אַרומנעמענדיק אַזוי ווי זיי. זי האָט זיך אָפּגעשטעלט, האַלטנדיק דאָס פֿלעשעלע בײַם מויל, כּדי צו טראַכטן דעם גרויסן געדאַנק. זי האָט פֿאַר אים נישט געהאַט קיין ווערטער, און דאָך איז ער געווען אַזוי פּראָסט און קלאָר. יענע וועלט פֿון קלעמעניש און בענקשאַפֿט, פֿון ליידן און מאַטערניש האָט זי שוין געהאַט הינטער זיך. אין איר איז אויפֿגעגאַנגען אַ נײַע וועלט, ווו ליידן זײַנען אוממעגלעך, ווו קיין זאַך שרעקט מער נישט, ווו מען בענקט נישט און מען פֿאַרלאַנגט גאָרנישט — אַ רויִקע און אַ געבענטשטע וועלט. איר האָט זיך גע־דוכט, אַז אָט איצט שטייט זי אויף דער גרענעץ פֿון טויט און לעבן, אויף דעם פּונקט, ווו זיי רירן־זיך איינער דעם אַנדערן און ווערן

פֿאַרשלונגגען איינער אין אַנדערן און זײַנען איינס. זי האָט ווידער צוגעמאַכט די אויגן, צוריקלייגנדיק דעם קאָפּ אויפֿן קישן. פֿאַר אירע אויגן האָבן זיך געטראָגן אויפֿן שוואַרצן פֿאָן פֿאַרשיידענע באַקאַנטע געזיכטער, ציטערנדיק ווי ליכט־פֿלעקן. עס האָט זיך אויסגעריסע־ ווען דאָס שמייכלדיק, ווייך און דאָך אַזוי געהאַסט פּנים פֿון דעם סטודענט, מיט וועמען איר לעצטע געשיכטע איז געווען פֿאַרקניפּט. זי האָט איצט נישט געפֿילט קיין פֿײַנטשאַפֿט צו דעם פּנים, קיין האַס פֿון באַליידיקונג. דאָס פּנים איז געווען שטיל אין זיך, רויק אין זיך און געבענטשט אין זיך, ווי דער גרויסער געדאַנק, ווי די גאַנצע וועלט. עס האָבן זיך פֿאַרבײַגעטראָגן איר מוטער, איר שוועסטער, באַקאַנטע — אַלע האָבן געהאַט דעם זעלביקן אויסדרוק.

„צי בין איך שוין געשטאָרבן?״ — האָט זי זיך געפֿרעגט. נאָר ניין, זי איז נישט טויט, דאָס פֿלעשעלע גיפֿט איז נאָך געווען אין איר האַנט און זי האָט עס נאָך געהאַלטן פֿאַר אירע ליפּן. און אין דער מיסטישער העלקייט פֿון איר קאָפּ האָט זיך פּאַמעלעך אויסגע־ ריסעוועט אַ קלאָרער געדאַנק: „איך שטאַרב דאָך רויִק, גליקלעך און מיט פֿריידן!״ און באַלד דערויף האָט זיך צוגעשפּינט אַ נײַער געדאַנק:

„אויב מען קאָן אַזוי רויִק און גליקלעך שטאַרבן, וואָס שרעק־ לעכס איז ווי־ער פֿאַראַן אין לעבן? צו וואָס זיך אײַלן?״.

די גאַנצע נאַכט איז זי דורכגעלעגן מיט פֿאַרמאַכטע אויגן, און אין איר קאָפּ האָבן זיך געטראָגן אומקלאָרע בילדער און געדאַנקען. אויף מאָרגן, ווען זי האָט זיך אויפֿגעהויבן און געעפֿנט די אויגן, איז נאָך געלעגן אויף אַלץ אַן אָפּגלאַנץ פֿון דעם נעכטיקן קלאָרקייט, אַלץ האָט נאָך אויסגעזען עפּעס ווי נײַ, און אַליין האָט זי זיך געפֿילט ווי נײַ־געבאָרן... אַ וווּנדער איז געשען: איר האַרץ איז געווען פֿרײַ, קיין שפּור פֿון דעם קלעמעניש, קיין שאָטן פֿון דער בענקשאַפֿט איז דערין מער נישט געווען.

„צי האָב איך נישט געהאַט קיין מוט אויסצופֿירן?״ — האָט זי זיך דעם זעלביקן טאָג געפֿרעגט: „נאָר, ניין! איך קאָן רויִק שטאַרבן,

וועט זיך נאָר אָנהייבן דאָס קלעמעניש אין האַרצן, וועל איך דאָס טאָן, און טאָן אָן אַ ציטעריקער האַנט, איבערגעלייגטערהייט, מיט קלאָרע געדאַנקען". און דאָס פּלעשעלע גיפֿט איז געבליבן בײַ איר גרייט אויף עס אויסצוניצן, ווען זי וועט באַשליסן.

זי איז געבליבן לעבן אויף דערווײַל, פֿילנדיק זיך אויף דער שוועל פֿון טויט. יענע נאַכט האָט אַרויסגעלייגט אויף איר אַ באַזונדערן שטעמפּל. איר בליק, דער אויסדרוק פֿון איר פּנים, אירע מאַנירן, איר שטים אַפֿילו האָבן זיך געענדערט, און זי האָט פֿאַרשפּרייט אַרום זיך אַ טיפֿע, אומפֿאַרשטענדלעכע ערנסטקייט און וויכטיקייט. אין איר קעגנוואַרט איז מען געגאַנגען געלאָסן און גערעדט שטיל. האָט ווער געלאַכט, האָט ער זיך דערשראָקן פֿאַר זײַן קול. און ווען זי האָט צופֿעליק אַרויפֿגעלייגט איר האַנט אויפֿן טיש, איר פֿײַן־אויסגעשניטענע האַנט מיט די לאַנגע, ווײַסע פֿינגער, האָט מען געפֿילט אַ דרך־ארץ צו איר, און די בליקן זײַנען געווען צו איר צוגעצויגן ווי מיט מאַגנעטישער קראַפֿט. זי האָט ווײַטער געגעבן לעקציעס, געפֿירט דיווירטשאַפֿט, גערעדט ווייניק און נאָר צו דער זאַך, נאָר אירע פּראָסטע רייד וועגן פּראָסטע, היימישע זאַכן האָבן געמאַכט אַ מאָדנעם אײַנדרוק, גלײַך ווי אונטער זיי וואָלט זיך פֿאַרבאָרגן עפּעס אַ גרויסער סוד. זי איז געוואָרן אַ פֿרעמדע אין הויז. אי די קראַנקע מוטער, אי די שוועסטער האָבן מיט איר נישט גערעדט קיין איבעריקע רייד, און אַלע האָבן געוווּסט, אַז זי טראָגט אין האַרצן באַהאַלטן פֿון אַלעמען איר גרויס אומגליק.

טעג זײַנען פֿאַרגאַנגען נאָך טעג, זי האָט געלעבט אין איר נעפּל און האָט געשוויגן. די מוטער איז געשטאָרבן, די שוועסטער האָט געענדיקט די גימנאַזיע, זי אַליין איז געוואָרן עלטער, נאָר איר איז עס פֿאָרגעקומען, ווי קיין זאַך וואָלט זיך נישט ענדערן. אַלץ, וואָס ס'איז געשען, איז געשען אַזוי נאַטירלעך און פֿאַרשטענדלעך, אַז אַנדערש האָט גאָרנישט געקאָנט זײַן. געדוכט האָט זיך, אַז פֿון יענעם טאָג אָן איז אַלץ אין איר און אַרום איר פֿאַרגליווערט געוואָרן און רירט זיך נישט מער. איר יוגנט אַפֿילו וועלקט מער נישט, און זי

בלײַבט די זעלביקע ווי פֿאַר אַ יאָר, ווי פֿאַר צוויי יאָר. זי האָט גע־לעבט אַן פֿריידן און אָן ליידן. טאָג־אײַן טאָג־אויס, אין דער זעל־ביקער גלײַכגילטיקייט, און טייל מאָל האָט אויסגעזען, אַז זי האָט פֿאַרלוירן די פֿעיִקייט אונטערצושיידן צווישן לייד און פֿרייד, גליק און אומגליק. מיט דער צײַט נאָר האָט זיך בײַ איר אויסגעאַרבעט אַ באַזונדערער געשמאַק; זי האָט נישט ליב געהאַט קיין פֿאַרביקע קליידער; אַליין האָט זי געטראָגן אָדער שוואַרץ, אָדער — אין דער היים — ווײַס; די בליוזעס אירע האָט זי אַזוי קונציק צוגעשניטן און פֿאַרוואָרפֿן מיט פֿאַלבן, אַז זיי האָבן נישט געלאָזט אַרויסזען איר ברוסט; און פֿון ביכער האָט זי נישט געקאָנט לײַדן אַלערליי ראָ־מאַנען און ליבע־לידער, וואָס האָבן אויף איר געמאַכט אַן אָפּשטויסנ־דיקן אײַנדרוק, גלײַך ווי מען וואָלט באַרירן מיט אומפֿאַרשעמטע, גראָבע הענט אַ הייליקטום.

די ייִנגערע שוועסטער, אַננאַ, איז אויסגעוואַקסן שיין און גע־ראָטן. זי פֿלעגט געפֿעלן, האָט זיך פֿאַרליבט און עס האָט זיך אָנ־געהויבן פֿאַר איר די זעלביקע אומרויִקע צײַט. וואָס פֿעליע האָט אַזוי גוט געקענט. אַננאַ פֿלעגט אַהיימקומען בײַנאַכט, דאָ פֿריילעך, דאָ טרויעריק, האָט פֿיל מאָל געוויינט. פֿעליע האָט אויף איר געקוקט מיט איר טרויעריק־גלײַכגילטיקן בליק און האָט געפֿילט, ווי דאָס יונגע, פֿרישע לעבן פֿון איר שוועסטער ברעכט זיך, ווי אירס אַמאָל, נאָר זי האָט געשוויגן, געשוויגן, ווײַל זי האָט איר נישט געהאַט וואָס צו זאָגן. זעלטן נאָר האָט געטראָפֿן, אַז זי האָט זיך געזעצט נעבן דער שוועסטער, האָט געגלעט אירע האָר און האָט געפֿרעגט, ווי שפּעט ס'איז. די ייִנגערע שוועסטער האָט זיך צוגעטוליעט צו איר, האָט שטיל געוויינט, און איר יונגער קערפּער האָט געציטערט אונ־טער דער שוועסטערס האַנט. פֿעליע איז אויפֿגעשטאַנען צערודערט, דאָס האַרץ אירס איז אומרויִק געוואָרן, עפּעס האָט אָנגעהויבן צו נאָגן, און זי האָט זיך דערמאָנט אין דעם קליינעם פֿלעשעלע.

„צי איז שוין געקומען די צײַט?" — האָט זי זיך געפֿרעגט אין אַזאַ אויפֿגערעגטן מאָמענט. נאָר בײַ דעם געדאַנק אַליין איז איר

האָרץ געוואָרן צוריק רויִק, אַלץ אַרום איר פֿאַרשטענדלעך און נאַ־טירלעך, און צײַטנווײַז איז פֿאַרשוווּנדן די גרענעץ צווישן פֿרייד און לייד.

די אײַנוווינערס פֿון זומער־וווינונג, נעבן אַמאַרלאָ, פֿאַר־זאַמלענדיק זיך פֿאַרנאַכט בײַ דער סטאַנציע, האָבן טאָג־טעגלעך געזען שפּאַצירן אַ פֿרויען־געשטאַלט, פֿון וועלכער מען האָט נישט געקאָנט אָפּרײַסן די אויגן. זי איז געווען שלאַנק, בלאַס אויפֿן פּנים און ניט מער יונג. נאָר האָט אויסגעזען צו האַלטן זיך שטאָלץ. גע־גאַנגען איז זי אַרויף און אַראָפּ פּאַמעלעך, די הענט זײַנען געווען אַראָפּגעלאָזן גלײַך, די אַראָפּגעלאָזטע לעפֿלעך האָבן זיך פֿון צײַט צו צײַט אויפֿגעהויבן, און דעמאָלט האָבן אַרויסגעקוקט פֿאַרטרוימטע, נאָר שאַרפֿע אויגן, וואָס האָבן גערעדט אויף אַ שפּראַך, וועלכע קיי־נער האָט ניט פֿאַרשטאַנען. דאָס איז געווען פֿעליע, זי האָט זיך גע־פֿילט אַרומגערינגלט פֿון אַלע זײַטן מיט נײַגעריקע בליקן, האָט געהערט, ווי מען מורמלט זיך עפּעס וועגן איר, און האָט געהאַט פֿאַרדראָס, וואָס זי האָט זיך געלאָזט אײַנריידן פֿון דער שוועסטער אַרויסצופֿאָרן אויף אַ זומער־וווינונג.

„צו וואָס, צו וואָס האָט דאָס געהערט״? — האָט זי געטראַכט אויפֿגערעגט.

דאָס יונגע לעבן, וואָס האָט געווימלט אַרום איר, דער שטענדי־קער פֿלירט, דער פֿריילעכער געלעכטער, דאָס לויפֿן און זינגען, די אַלע יונגע קאָמפּאַניעס, מיט וועלכע אויך איר שוועסטער האָט פֿאַר־בראַכט — אַלץ דאָס איז איר געווען דערווידער, האָבן זי געערגערט, און זי האָט זיך נאָך מער פֿאַרטיפֿט אין איר אייביקן געדאַנק וועגן טויט. און טראַכטנדיק אַזוי, האָט זי טייל מאָל געקוקט מיט שטאָלץ אַרום זיך, שטאָלץ מיט איר פֿאַרשלאָסן האַרץ, מיט אירעליידן, וואָס זי האָט פֿאַר קיינעם, פֿאַר קיינעם ניט אַרויסגעזאָגט, שטאָלץ מיט איר מיידלשאַפֿט, וואָס איז פֿאַרבליבן בײַ איר, ווי אַ פֿאַרוועלקטע, הייליקע בלום. נאָר די לינדע אָוונטן, דער געדרויטלטער הימל, דאָס פֿאַרבן־שפּיל אויף מערבֿ־זײַט, די ביסלעכווײַז צופֿאַלנדיקע פֿינצטער־

קייט — האָט זי ניט געקאָנט מער פֿאַרטראָגן. זיי האָבן מאָדנע גע־רייצט דאָס האַרץ, געוועקט די אַלטע שוין פֿאַרגעסענע בענקשאַפֿט, און צוריקגייענדיק אַהיים, האָט זי יעדעס מאָל געטראַכט וועגן דעם פֿלעשעלע.

נאָר איינעם אַזאַ אָוונט איז זי געקומען אַהיים און האָט געטראָפֿן איר שוועסטער אַ פֿאַרוויינטע. זי איז געזעסן אויפֿן בעט, אָנגעשפּאַרט מיט די הענט אויף דעם אָנלען פֿון בעט, און אַז פֿעליע איז אַריינ־געקומען, האָט זי באַהאַלטן דעם קאָפּ צווישן די הענט. די דאָזיקע פּאָזע האָט פֿעליען דערמאָנט אין אירע אייגענע דורכגעלעבטע יאָרן. אַמאָל, ווען זי פֿלעגט קומען אַהיים באַליידיקט, און דאָס האַרץ, האָט זיך געדוכט, קאָן מער ניט אַריבערטראָגן דאָס גרויסע ביטערע גע־פֿיל, דעמאָלט פֿלעגט זי אָט פּונקט אַזוי זיצן, וויינען און טראַכטן שעה־קלאַנג.

„ווי זי מוטשעט זיך איצט!“ — האָט זי געטראַכט וועגן דער שוועסטער, און איר איז דאָס ערשטע מאָל איינגעפֿאַלן, אַז מען דאַרף זי טרייסטן. זי האָט זיך געזעצט נעבן איר און גענומען, ווי געוויינט־לעך, גלעטן אירע האָר:

— וויין נישט, אַננאַ, וויין נישט...

די יינגערע שוועסטער האָט זיך נאָך מער פֿאַרכליפּעט, אירע אַקסלען האָבן געציטערט, און מיטאַמאָל האָט זי זיך אומגעקערט צו איר שוועסטער, האָט זיך צוגעטוליעט צו איר, באַהאַלטנדיק דעם קאָפּ אויף איר ברוסט.

— איך קאָן נישט מער, שוועסטער, איך קאָן נישט, איך וועל ליבער שטאַרבן, איך וויל נישט אַזאַ לעבן! — האָט זי געזאָגט מיט אַ קאַפּריזנעם טאָן.

— איך פֿאַרשטיי, קינד. — האָט פֿעליע גערעדט שטיל, — איך פֿאַרשטיי אַלץ. איך האָב דאָס אַלץ דורכגעלעבט, לאַנג, שוין לאַנג, און דו זעסט דאָך... איך לעב...

זי איז אַנטשוויגן געוואָרן, דערשראָקן פֿון אירע אייגענע ווער־טער, וואָס האָבן עפּעס אַזוי מאָדנע געקלונגען. און אַננאַ, וואָס האָט

נאָך קיין מאָל נישט געהערט איר שוועסטער ריידן אין אַזאַ טאָן, האָט אויפגעהויבן נײַגעריק דעם קאָפּ, און איר בליק האָט שטום געבעטן איר שוועסטער, זי זאָל ווײַטער ריידן.

— דו האָסט קיין באַגריף נישט, שוועסטער, וואָס אַ מענטש קאָן זיך אָנליידן אויף דער וועלט, וואָס דאָס הייסט ליב האָבן און גענאַרט זײַן און באַליידיקט. אַז איך האָב דאָס ערשטע מאָל ליב געהאַט, האָב איך געפּילט אַזאַ גליק, אַז מיר האָט זיך געדוכט, איך וועל עס נישט אַריבערטראָגן; אין דאָס צווייטע מאָל איז שוין מײַן גליק געווען געמישט מיט פּאַרדראָס; דאָס דריטע מאָל — האָב איך געוויינט און געבענקט, געבענקט און געוויינט. און דאָס פערטע מאָל — איז געווען נאָך ערגער, אַלץ ערגער און ערגער.

זי האָט אָפּגעהאַקט, פילנדיק זיך באַליידיקט פון אירע אייגענע ווערטער, און אַרומגענומען די שוועסטער, וועלכע האָט שטיל געבעטן:

— נו, דערצייל, דערצייל...

פעליע האָט געוואָלט דערציילן איר לעצטע געשיכטע, וועלכע האָט איר אויסגעזען אַזוי ווילטיק, אַזוי שרעקלעך און גרויזאַם, נאָר זי האָט אָפּגעהאַקט בײַ די ערשטע ווערטער:

— ניין, ניין... איך וועל נישט דערציילן. דו וועסט דאָס ניט פאַרשטיין.

נאָר אַננאַ איז צוגעשטאַנען צו איר און האָט געבעטן:

— דערצייל, איך בעט דיך, איך פאַרשטיי אַלצדינג, וויס דער טײַוול, וואָס זיי טראַכטן וועגן אונדז...

די דאָזיקע ווערטער האָבן פעליען טיף באַליידיקט. זי האָט געוואָלט איבערצײַגן די שוועסטער, אַז זי האָט אַ טעות, אַז איר אומגליק איז געווען גאָר אַנדערש, און אַז ליב געהאַט האָט זי אויך גאָר אַנדערש, און האָט גענומען ווײַטער דערציילן. נאָר וואָס מער זי האָט דערציילט, אַלץ אומבאַדײַטנדיקער איז דאָס דערציילטע אַרויסגעקומען. ס׳איז ענלעך געווען, ווי איינער זינקט אין אַ בלאָטע, און וואָס מער ער וויל זיך אַרויסראַטעווען, אַלץ טיפער ווערט ער פאַרפאַלן.

— פֿאַרשטייסטו, דאָס איז געווען ניט אַזוי. מיר זײַנען געגאַנגען שפּאַצירן. דערנאָך האָט ער מיך באַגלייט אַהיים. מיר זײַנען געפֿאָרן אין אַ דראָזשקע, און פּלוצלינג האָט ער מיך אַרומגענומען און געקושט. איך האָב מיך שרעקלעך דערשראָקן...

„דאָס איז נאַריש, באַנאַל“, האָט זי געטראַכט, „נישט דאָס וויל איך זאָגן“... און האָט דערציילט ווײַטער.

איר האַרץ איז פּוסט געוואָרן, זי האָט זיך דערפֿילט דערשלאָגן און צעבראָכן. פּלוצלינג האָט אַ ווילדער, העפֿטיקער וויטיק געפּרעסט איר האַרץ. אירע אויגן, וואָס האָבן אַזוי לאַנג שוין נישט געקענט קיין טרערן, זײַנען מיטאַמאָל פֿײַכט געוואָרן, און זי האָט געוויינט פֿאַר דער שוועסטער, געוויינט לאַנג און ביטער, און די טרערן האָבן איר נישט לײַכטער געמאַכט, נאָר האָבן זיך געלייגט ווי שווערע שטיינער אויף איר האַרצן.

אין דער פֿרי, ווען אַננאַ איז אויפֿגעשטאַנען, האָט זי געפֿונען די שוועסטער טויט. דאָס פֿלעשעלע איז געווען אויסגעטרונקען און אויפֿן טיש איז געלעגן אַ צעטל, אין וועלכן עס זײַנען געשטאַנען פֿאָלגנדיקע ווערטער:

„איך שטאַרב, שוועסטער. אייגנטלעך בין איך שוין לאַנג געשטאָרבן. בלײַב געזונט. אויב דיר וועט אויסקומען צו לײַדן אַזוי פֿיל, ווי מיר, דערצייל קיינעם נישט פֿון דײַנעליידן. היט זיי אין דײַן האַרצן, זאָלן זיי זײַן פֿאַרבאָרגן און הייליק, און שווײַג, שוועסטער, שווײַג!“...

דאָס שפּיל אין ליבע

שוין צוויי שעה, ווי ער גייט מיט איר שפּאַצירן, גאַס־אײַן, גאַס־אויס, און פֿילט זיך גליקלעך נעבן איר.

ניט גליקלעך, נאָר כּמעט גליקלעך. עס דוכט זיך אים, אַז אָט־אָט, נאָך אַ מינוט, נאָך פֿינף מינוט, וועט געשען עפּעס וויכטיקס, ווי אַ נס, און דאָס לעצטע דינע ווענטל, וואָס שטייט צווישן האַרץ און האַרץ, וועט פֿאַרשווינדן ווערן. עס וועט שלאָגן די ליכטיקע שעה, אויף וועלכער ער האָט אַזוי לאַנג געוואַרט, אַזוי לאַנג געהאָפֿט, אַזוי לאַנג געבענקט.

איין מאָמענט נאָר, און אַלץ, אַלץ וועט זײַן גאָר אַנדערש ווי געווען. אַנשטאָט קליינלעכע, נידעריקע געדאַנקען, אַנשטאָט נאַרישע ספֿקות און האַלבלעכקייטן, אַנשטאָט אָרעמע, צעבראָכענע געפֿילן, אָן נוצן, אָן שיינקייט, אָן קראַפֿט — וועט איין־איינציק געפֿיל באַ־וועלטיקן זײַן האַרץ, און איין־איינציקער שיינער, קלאָרער געדאַנק וועט זיך צעגיסן אין אים, ווי אַ העלע ליכטיקייט, וואָס דערקוויקט און דערפֿרישט און וועקט צו לעבן און מוט: דער געדאַנק, אַז אָט־דאָס שטאָלצע, פֿרישע באַשעפֿעניש איז פֿאַראייניקט מיט אים, איינס מיט אים.

נאָך אַ מינוט, נאָך פֿינף מינוט, וועט ניט זײַן קיין „ער“, וואָס בענקט נאָך איר און גייט איר נאָך, ווי אַ שאָטן, און „זי“, וואָס דער־נענטערט זיך אויף איין טריט און דערווײַטערט זיך אויף צוויי, וואָס שטויסט אים אָפּ און לאַשטשעט אים ווידער צוריק, נאָר איין גאַנצקייט וועט זײַן, אַ האַרמאָניע פֿון צוויי הערצער — ליבע!

אויף די גאַסן איז שטיל; די קראָמען זײַנען שוין געשלאָסן. אַ שײַן פֿון דער לבֿנה גיסט זיך צוזאַמען מיט דעם ליכט פֿון די לאַמטערנעס

אין איין באַזונדערער העלקייט, מיט וועלכער עס צייכענען זיך אויס די זומער־נעכט אין אַ גרויסער שטאָט. די לבֿנה, אַ העלע און אַ גאַנצע, קוקט־אַרויס פֿון דאַנען און פֿון דאָרט: פֿון דאַך אַראָפּ, פֿון אונטערן קוימען, פֿון אַ ווינקל גאַס, זי באַהאַלט זיך און באַווײַזט זיך ווידער, בשעת זיי גייען. די נאַכט־וועכטערס גייען־פֿאַרבײַ, קלאַפּנ־דיק מיט די שטעקנס. פֿון צײַט צו צײַט הערט מען, ווי ערגעץ אין טויער קלינגט אַ גלאָק; איינצלנע מענטשן גייען; אַ שיכורער גייט־דורך וואַקלענדיק זיך; אַ דראָזשקע קלאַפּט מיט די רעדער אויפֿן האַרטן ברוק און פֿליט־פֿאַרבײַ. אָט איז די קירכע מיט איר הויכן שפּיץ; איבער אים לויערט אַ בלייך וואָלקנדל אַזוי רויק און שטיל, אַז ס׳דוכט זיך, אַז עס האָט פֿאַרגעסן רירן זיך פֿון אָרט, און רוט און שווײַגט און טיקט זיך אין אייגענעם נחת. און אָט שיידן זיך די גאַסן: איינע, די אויף וועלכער זיי גייען איצט, איז אַ לאַנגע און אַ ברייטע; די אַנדערע, וווּ מאַניע וווינט — אַ קרום און שמאָל געסל. בענדער האָט זיך אָפּגעשטעלט און געזאָגט:

— מיר ווילט זיך איצט ניט אַרײַנגיין אין דעם שמאָלן געסל

— עס איז לאַנגווײַליק. קומט, מאַניע, מיר וועלן נאָך אַ מאָל שפּאַצירן.

— ניין, בענדער, ס׳איז שפּעט.

און דאָך האָט זי זיך ניט גערירט פֿון אָרט. זי האָט אַרויסגענומען פֿון בליוזע אַ זייגערל, צו זען ווי שפּעט ס׳איז. בענדער האָט עס גענומען פֿון איר און האָט עס געהאַלטן אַ ווײַלע מיט אַ באַזונדער פֿאַרגעניגן. דאָס קליינע, שוואַרצע זייגערל איז אים פֿאַר־געקומען ווי אַ טייל פֿון מאַניען, און האַלטן עס אין ז׳ער האַנט האָט אים פֿאַרשאַפֿט פֿאַרגעניגן, האָט געררייצט זײַן פֿאַרליבט האַרץ.

— אַ פֿערטל אויף איינס — האָט ער געזאָגט נאָך אַ ווײַלע שווײַגן.

זי איז געשטאַנען אַ ביסל פֿאַרטראַכט, דערנאָך האָט זי זיך אומגעקערט צו אים מיט ענערגישער באַוועגונג, צוריק אַרײַנגע־שטעקט דאָס זייגערל אין דער בליוזע און געזאָגט:

— גוט, לאָמיר נאָך גיין. סײַ ווי סײַ שלאָפֿט מען שוין דאָרט. וווהין?

— אַלץ איינס.

און ווידער גייען זיי דורך פּלעצער און גאַסן; ווידער באַהאַלט זיך די לבֿנה און באַווײַזט זיך צוריק; ווידער אַ דראָזשקע, אַ שיכּורער... און דער לאַנגווײַליקער געשפּרעך וועגן זאַכן, וואָס אינטערעסירן אים גאָר ניט, וועגן טעאַטער, וועגן באַקאַנטע אאַז״וו — דער געשפּרעך ציט זיך אָן אַ סוף. דאָס גליק קומט נישט — בענדער האָט שוין ווידער אָנגעהויבן צו בונטעווען קעגן זיך אַליין.

דער אַלטער געדאַנק, וואָס ער האָט הײַנט כּמעט געהאַט ווי דערשטיקט אין זיך, האָט ווידער גענומען עגבערן אין קאָפּ נאָך שטאַרקער. צווישן אונדז — האָט ער געטראַכט — איז קיין ליבע, קיין האַרמאָניע, איז גאָרנישט ניטאָ. נאָר פּשוט: אַן אָפּמאַך. זי, אַ קלוג מיידל, וואָס וויל לעבן, וויל טאָן מיט מיר, מיט אַ יונגנמאַן, וואָס פֿאַרדינט געלט, אַ גוטן שידוך פֿאַר זיך... און איך בין אַ נאַר, אַ יינגל, פֿאַרשטיי קיין מאָל ניט, וואָס טוט זיך אַרום מיר.

ער האָט געשוויגן און זיך פֿאַרטראַכט. און דאָס שטילשווײַגן פֿון דעם דאָזיקן מענטש, וואָס זי האָט אַלץ ניט געקאָנט באַגרײַפֿן, האָט זי גערייצט און באַליידיקט. זי איז געגאַנגען האַרט נעבן אים, האָט אים געקוקט אין די אויגן אַרײַן, נאָר ער האָט געשוויגן, געשוויגן מיט אַ פֿאַרבּיסענער אײַנגעשפּאַרטקייט, און נאָר אין זײַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ, אין זײַנע פֿעסט־געשלאָסענע ליפּן, האָט זי דערקענט, אַז ער איז פֿאַרטראַכט. אַ שטאַרקער פֿאַרלאַנג האָט זי פּלוצלינג באַוועלטיקט צו וויסן, וואָס ער טראַכט, צו געפֿינען דעם שליסל צו זײַן האַרץ:

— וואָס שווײַגט איר, בענדער? — האָט זי געפֿרעגט.

— מיר איז אַזוי אויך גוט, מאַניע — האָט ער געענטפֿערט, טראַכטנדיק דערבײַ, אַז ער זאָגט ליגן — מיר ווילט זיך ניט רײדן, פֿילאָסאָפֿירן, נאָר גיין נעבן אײַך און זײַן גליקלעך.

— וואָס פֿאַר אַ שרעקלעכער עגאָיִסט איר זײַט! שטענדיק

טראַכט איר נאָר וועגן זיך און וועגן אַנדערע טראַכט איר קיין מאָל ניט.

— דאָס איז וואָר — האָט בענדער געענטפערט קורץ.

דער דאָזיקער ענטפער, וואָס זי האָט אָפט מאָל געהערט פון בענדערן, האָט זי שטענדיק געבייזערט און באַליידיקט. עס האָט אויסגעזען, ווי ער וואָלט באַהאַלטן זײַן אינערלעכס פון איר. זי האָט געענטפערט בייז:

— שטענדיק ענטפערט איר אַזוי: „דאָס איז וואָר, דאָס איז וואָר"; דאָס ווייס איך אָן אײַך. איך וויל וויסן: פאַרוואָס איז דאָס ניט וואָר. איר האַלט מיך אַפילו ניט פעיִק צו פאַרשטיין אײַך? וואָס!

— איר האָט רעכט, מאַניע.

דער געשפּרעך איז אָפּגעהאַקט געוואָרן און זי האָט געוואָלט גיין אַהיים. בענדער האָט זי מער ניט אָפּגעהאַלטן. ער האָט זי באַגלייט ביז פאַר איר טויער און בײַם געזעגענען האָט ער צוגעפּרעסט איר האַנט צו זײַנע ליפּן און האָט זי געקושט.

צו וואָס ער האָט דאָס געטאָן, האָט ער ניט פאַרשטאַנען, און ער האָט געהאַט דאָס געפיל, אַז דער קוש איז געווען אַ נאַרישע, צופעליקע טאַט, ווי אַלע זײַנע טאַטן, ווי אַלע זײַנע געדאַנקען און ספקות.

אַ מאָל איז ער געזעסן האַרט נעבן מאַניען אויף דער סאָפע בײַ איר אין שטוב. ערשט פאַר עטלעכע מינוט איז מאַניע געווען לוסטיק-לעבעדיק, פול מיט באַוועגונג, פול געלעכטער. זי האָט זיך געזעצט און צוריק אויפגעשטאַנען, האָט גערעדט און געוויצלט זיך, און יעדער גליד אירער, יעדער צוג פון איר געזיכט האָט ווי גערופן: „איך בין אַ פרײַער פויגל, פול לעבן, פריש און גליקלעך". איצט איז זי פאַרשוויגן געוואָרן און זיך ווי אונטערגעגעבן. אירע

האָר זײַנען ניט געווען אין אָרדענונג, זיי האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט אויף אירע אַקסלען, באַדעקט אירע אויערן און האָבן ציטערנדיק געשפּילט אויף אירע באַקן, אויף אירע אויגן. איר קליין, שוואַרצלעך געזיכט האָט ווי אײַנגעזאַפּט אין זיך די שיינקייט; עפּעס אַן ערנסט־קייט איז איצט געלעגן אויסגעגאָסן אויף דעם פּנים. אירע אויגן זײַנען ווי טיפֿער געוואָרן, אַ לײַכטער שאָטן פֿון שמאַרץ און בענק־שאַפֿט האָט זיי באַדעקט. זי איז געווען אָנגעטאָן אין אַ לײַכטער בליוזע... ער האָט געגלעט אירע האָר, געקושט אירע באַקן, אירע אויגן, איר שטערן, און זי האָט גערעדט ווייך און בעטנדיק:

— צו וואָס דאָס, בענדער? ניט שיין פֿאַר אײַך... הערט־אויף!

נאָר דאָס זײַנען געווען אומזיסטע ווערטער, אַן באַדײַטונג, וואָס האָבן געקלונגען ווי אַ שוואַך, ווײַט ווידערקול פֿון עפּעס אַ וויסטע־ניש, וואָס ער איז שוין לאַנג דורכגעגאַנגען און וואָס ער האָט שוין פֿאַרגעסן. זי האָט איצט אים געהערט, געווען אין זײַן מאַכט: ער האָט צוגעבויגן איר קאָפּ צו זיך, אירע אַקסלען האָבן געציטערט אונטער זײַן אומאָרעמענדיקער האַנט, און אירע פֿלינקע, רירעווודיקע הענט זײַנען איצט געלעגן אָן ענערגיע, אָן מאַכט, ווילנלויז; אירע ליפּן נאָר האָבן ניט אויפֿגעהערט צו בעטן:

— לאָזט־אָפּ, בענדער... בײַ גאָט... וואָס טוט איר?

בענדער האָט זיך געבייזערט:

— שווײַג! איך וויל ניט, דו זאָלסט איצט ריידן!

און ער האָט זיך דערשראָקן פֿאַר זײַן אייגענער שטימע. דאָס איז ניט געווען קיין שטימע פֿון אַ פֿאַרליבטן, נאָר עפּעס אַ געשריי פֿאַר אַ גרויסן ווייטיק. דער מאָמענט איז גענוג געווען, אַז ער זאָל זיך אויסניכטערן און זאָל ווידער קלאָר טראַכטן זײַנע אַלטע, פֿײַנ־לעכע געדאַנקען. ער האָט געקוקט מיט רחמנות אויף דעם שיינעם באַשעפֿעניש, וואָס איז געזעסן נעבן אים דערשראָקן, ווילנלויז און געפּײַניקט.

— דו ליבסט מיך ניט, מאַניע! זאָג די וואָרהייט...

— איך ווייס ניט, בענדער; איך אַכט אײַך זייער, זייער.

— און דיר איז ניט איינגענעם, אַז איך קוש דיך? קאָנסט ניט ליידן?

אַ קליינער שמייכל האָט זיך באַוויזן אויף אירע ליפּן. זי האָט זיך ווידער אָנגעהויבן צו פּילן פּריי, שטאָלץ און טראָציק. זי איז צוגעגאַנגען צו דעם קליינעם שפּיגעלע, וואָס איז געשטאַנען אויפן טיש, האָט פאַרפּלאָכטן אירע האָר און געזאָגט:

— וואָס פאַר אַ נאַרישקייטן איר רעדט היינט! אַלץ ווילט איר ויסן, גריבלען און גריבלען אָן אויפהער...

„איך האָב זי אַרויסגעלאָזט פון מיין מאַכט, און זי, אַ באַפרייטע, האָט ווידער גענומען בייסן, קראַצן ווי אַ קאַץ" — האָט בענדער געטראַכט.

— ניין, מאַניע, — האָט ער געזאָגט, — איך ליב ניט קיין אומקלאָרקייטן, איך קאָן דאָס מער ניט אַריבערטראָגן. דו פּייניקסט מיך, דו האָסט מיין רו גערויבט, איך בין צעררייצט, אויפגערעגט, טאָג ווי נאַכט. זאָג, איך בעט דיך; בין איך דיר צוווידער? קאָנסט דו מיינע קושן ניט ליידן?

זי האָט אַ ווײַלע געשוויגן, האָט געמאַכט אַן ערנסטע פאַר־טרויערטע מינע און געזאָגט:

— מען דאַרף דאָך ניט זיין לייכטזיניק און מען קאָן זיך דאָך ניט לאָזן קושן פון יעדן!

— און איך בין „יעדער"?

זי האָט ווידער געשמייכלט, צופרידן פון זיך און פון איר טאָן, און האָט געענטפערט:

— איך אַכט איך זייער, זייער.

און ווי אים איבערצובעטן, האָט זי זיך געזעצט נעבן אים אויף דער סאָפע. ער האָט גענומען איר האַנט אין זיינער. זי האָט ניט גע־שטערט און האָט געוואַרט צו זען, וואָס פון דעם וועט אַרויס.

— זאָג, מאַניע, — האָט ער זאַנפט געפרעגט —, קאָן מען קושן אַ מענטשן, וועלכן מען אַכט?

— און צו וואָס פרעגט איר דאָס?

— איך וויל, דו זאָלסט מיך קושן.

— נו, לאָזט־אָפּ, בענדער, איך בעט אײַך...

— ניין, איך לאָז דיך הײַנט ניט אָפּ — האָט ער געזאָגט מיט צוריקגעהאַלטענער אויפֿרעגונג — איך מוז וויסן, איך מוז זיך אי־בערצײַגן, מאַניע...

— זײַט איר הײַנט אַ מאָדנער מענטש, בענדער! הערט־אויף, איך בעט אײַך...

נאָר ער האָט זיך מער ניט געלאָזט ריידן, ער האָט אַרומגענו־מען איר קאָפּ מיט זײַנעביידע הענט און האָט אים צוגעפּרעסט צו זײַן קאָפּ:

— איך לאָז דיך ניט אָפּ, מאַניע, ביז דו וועסט ענטפֿערן. איך מוז וויסן, מאַניע, דו מוזסט ענטפֿערן: יאָ צי ניט; איצט, די מינוט!

אירע ליפּן האָבן קוים באַרירט זײַן שטערן און ער האָט גע־פֿילט אַ לײַכטן ציטער פֿון די ליפּן — אַ קורצן, אײַלנדיקן קוש.

באַלד דערנאָך האָט זי זיך געזעצט אויף אַ בענקל, באַליידיקט און מיד. ער האָט נאָר באַמערקט איין בליק פֿון אירע אויגן: דער בליק האָט אויסגעדריקט פּעס און אַ שטילן שמאַרץ פֿון אַ געפּײַניקטער.

ער האָט זי געקושט אויפֿן שטערן און איז אַרויסגעגאַנגען בייז, אויפֿגערעגט, מיט אַ צערודערט געמיט.

בײַ בענדערן אין צימער איז געזעסן מאַניע און נאָך עטלעכע באַקאַנטע. מען האָט פֿיל גערעדט, פֿיל געלאַכט און פֿיל גערוישט. מאַניע, וואָס האָט געשפּילט די ערשטע פֿידל אין דער קאָמפּאַניע, האָט געלאַכט און איז לוסטיק געווען נאָך מער ווי געוויינטלעך. בענ־דערן איז דערווידער געווען איר לאַכן, אירע באַוועגונגען; אַלץ, וואָס זי האָט געטאָן, איז געווען געמיינט קעגן אים, אויסגערעכנט אים צו ערגערן. ער איז געזעסן בײַם טיש, אַרײַנגעקוקט אין אַ בוך,

שטיל און בייז. זי האָט ניט געקאָנט פֿאַרטראָגן זײַן אויסערלעכע רו און האָט זיך אַלע װײַלע געװענדט צו אים, דאָ מיט אַ װיץ, דאָ מיט אַ פֿראַגע. ער האָט קורץ געענטפֿערט און האָט זיך ניט גערירט פֿון אָרט. אין דער לעצטער צײַט האָט מאַניע אָנגעהויבן צו פֿילן, אַז בענדער רוקט זיך פֿון איר אָפּ, און דעם געדאַנק האָט זי גלײַכגילטיק ניט געקאָנט פֿאַרטראָגן.

פּלוצלינג גאָר איז איר אײַנגעפֿאַלן צו גיין אַהיים און זי האָט גערופֿן מיט איר קלינגענדיקער שטימע:

— װער באַגלייט מיך הײַנט אַהיים? שנעל!

דער ערשטער האָט זיך אָפּגערופֿן מאירזאָן! דאָס איז געװען די דריטע פּערזאָן, װאָס איז געשטאַנען צװישן זיי. ער איז געװען יונג, שיין, געזונט און זייער פֿויל. געלעבט האָט ער פֿון דעם, װאָס ער האָט געבאָרגט בײַ באַקאַנטע און איז דעריבער געװען זייער װייך; אויף זײַן פּנים איז שטענדיק געלעגן אַן אויסדרוק, װי ער װאָלט זיך אַנטשולדיקן און בעטן, מען זאָל אים מוחל זײַן. מיידלעך האָבן אים ליב געהאַט, אויסער מאַניע, װאָס האָט צו אים ניט געפֿילט קיין גרויסע סימפּאַטיע, און נאָר כּדי צערייצן בענדערן, האָט זי זיך צו אים טייל מאָל גוט פֿאַרהאַלטן. איצט האָט זי ניט געװאָלט, ער זאָל זי באַגלייטן, און האָט געזאָגט:

— נו, ליגט אײַך, מאירזאָן, װײַטער אויף דער סאָפֿע. איר זײַט מיר שוין דערעסן געװאָרן. מײַנע הערן, װער װיל מיך באַגלייטן?

בענדער איז געזעסן און ניט גערירט זיך פֿון אָרט. ער איז געװען פֿול אָנגעלאָדן מיט כּעס. אַלע אירע רייד האָבן אים געערגערט. „קיין איין ערלעך װאָרט, קיין איינציק װאָרט אָן אַ זײַטיקן מיין רעדט זי ניט"! — האָט ער געטראַכט. אַלץ אין איר האָט אים אויסגעזען געפֿעלשט, נידעריק, ניט װערדיק. ער האָט זי איצט טיף געהאַסט און געפֿילט אַ באַדערפֿעניש זיך נוקם צו זײַן אין איר.

נאָר פּלוצלינג איז זי צוגעגאַנגען צו אים, אַרויפֿגעלייגט איר האַנט אויף זײַן אַקסל ענערגיש און געזאָגט:

— בענדער, באַגלייט מיך אַהיים.

און די קליינע באַרירונג פֿון איר האַנט האָט געמאַכט אַן אײ־בערקערעניש אין זײַנע געפֿילן. מיט איין מאָל איז דער גאַנצער האַס פֿאַרשוווּנדן, ער האָט נאָר געשפּירט יענע צערייצטקייט פֿון זײַן גאַנצן וועזן, וואָס אַ באַרירונג פֿון איר האָט שטענדיק אַרײַנגע־בראַכט אין אים. די צערייצטקייט, וואָס ער האָט אין דער לעצטער צײַט לאַנג ניט געפֿילט, וואָס האָט אים געפֿעלט, וואָס די בענקשאַפֿט נאָך איר האָט אים געקוועלט. נאָך אַ ווײַלע האָט ער זיך געראַנגלט מיט דער דעה, גיין אָדער ניט, נאָר נאָך איין ווייכער בליק פֿון אירע אויגן האָט איבערגעוווגן די שאָל. ער האָט זיך אויפֿגעהויבן פֿון אָרט, אָנגעטאָן דעם אויבערמאַנטל און איז געגאַנגען מיט איר.

— ווי פֿאַרבלענדט איך בין געווען, מאַניע. — האָט בענדער געזאָגט, גייענדיק מיט איר אויף דער גאַס — אָט שוין עטלעכע חדשים, ווי מיר דוכט זיך אַלץ, אַז איך שטיי נעבן דער שוועל פֿון מײַן גליק. און יעדן טאָג האָב איך געהאָפֿט, אַז איך וועל ווערן אַ נײַער מענטש, ווי איבערגעבוירן; אַז אַלץ אין מיר וועט זיך באַ־רויִקן, אַז מײַן צעריסענע, צעהאַקטע זעל וועט פֿרײַ אויפֿאָטעמען; אַז איר, איר וועט מיר געבן דאָס גרויסע גליק, פֿון וועלכן איך האָב נאָר געהערט אַנדערע ריידן, און וואָס איך אַליין האָב קיין איינציקע מינוט אין מײַן לעבן ניט געפֿילט. אין אײַך האָב איך געהאָפֿט צו געפֿינען די דערלייזונג פֿון דעם גאַנצן פֿאַרווירטן לעבן, פֿון די אַלע מענטשן, טאַטן, געדאַנקען און געפֿילן, וואָס זײַנען מיר דערעסן געוואָרן ביז צום דערשטיקן. וואָס פֿאַר אַ טעות איך האָב געהאַט! אַנשטאָט גליק האָט איר מיר געגעבן שטענדיקע ליידן, האַס...

— אײַך, בענדער, דאַרף מען נאָר געבן און געבן. איר שטייט שטענדיק מיט אָפֿענע הענט און וואַרט, מען זאָל אײַך געבן. און שטענדיק קלאָגט איר אײַך און שטענדיק בלײַבט איר גערעכט. פֿאַר וואָס נעמט איר ניט דאָס גליק, אויב איר ווילט עס? גליק דאַרף מען נעמען, דאַרף מען באַכיאַגן, ניט שטיין ווי אַ בן־יחיד און וואַרטן ביז מען וועט געבן. פֿאַרוואָס זאָל מען אײַך געבן? מיט וואָס האָט איר דאָס פֿאַרדינט?

זי האָט אים איבערגעראַשט מיט איר ענערגישן ענטפֿער. ער האָט אויף אַזעלכע רייד ניט געוואַרט און האָט געענטפֿערט מיט אַ געקינסטלטער רויִקייט:

— ווי עס זעט־אויס, האָבן מיר זיך ביידע שוין גענוג פֿײַנט. אפֿשר וועלן מיר מאַכן אַ סוף, מאַניע?

— דאָס הייסט?

— מיר וועלן זיך שיידן, ווי פֿרײַנד אָדער פֿײַנט?

מאַניע האָט אים געקוקט אין די אויגן אַרײַן און האָט געענט־פֿערט שמייכלענדיק:

— נו, דאָס רעדט איר דאָך נאָר אַזוי; שיידן זיך וועט איר אײַך ניט, איך וויל דאָס ניט.

— נאָר איך וויל, מאַניע.

— איר ווילט ניט, בענדער; ניט וואָר?

— גלייבט, מאַניע, איך וויל. איך האָב קיין כּוח מער.

אַז זיי זײַנען צוגעקומען צו איר טיר, האָט זי געזאָגט:

— נו, גיט די האַנט, בענדער, אַז איר ווילט... אַך, וואָס פֿאַר אַ קאַלטע האַנט איר האָט! — זי האָט לענגער געהאַלטן זײַן האַנט אין אירער, זי האָט זיך אַ ביסל צוגעבויגן צו אים, ווי זי וואָלט גע־וואָלט נענטער מאַכן איר פֿרישן, יוגנטלעכן קערפּער צו אים. ער האָט דעם רייץ ניט געקאָנט ווידערשטיין, האָט זי אַרומגענומען, זי העפֿטיק געקושט, און זי איז אַוועק מיט אַ פּרעטענזיע:

— וואָס איז מיט אײַך, בענדער? דאָס איז גראָב!

אַ גאַנצע נאַכט דערנאָך איז בענדער ניט געשלאָפֿן. אירע לעצ־טע ווערטער זײַנען אים ניט אַרויס פֿון זינען. און דרייענדיק זיך פֿון איין זײַט אויף דער צווייטער, האָט ער זיך געפֿרעגט און איבערגע־פֿרעגט: צו וואָס, צו וואָס איז דאָס געשען?

צו מאָרגנס האָט בענדער געקויפֿט בילעטן אויף אַ קאָנצערט און האָט מאַניען געשריבן, אַז ווײַל ער וועט ערשט שפּעט פֿרײַ ווערן פֿון זײַן אַרבעט, דעריבער זאָל זי וואַרטן בײַ זיך אויף אים. און ווי נאָר ער וועט קומען, וועלן זיי צוזאַמען פֿאָרן. ער האָט אַ ביסל פֿאַרשפּעטיקט, האָט זייער געאײַלט. אַרײַנקומענדיק צו איר אין צימער, האָט ער געטראָפֿן מאירזאָנען זיצן.

„די אַלטע פּאָליטיק הייבט זיך אָן" — האָט ער געטראַכט.

— איר פֿאָרט אויך אויפֿן קאָנצערט? — האָט ער געפֿרעגט מאירזאָנען.

— אַ שאלה דאָס איז! איר האָט דען אַ באַגריף וואָס פֿאַר אַ זאַכן הײַנט ווערן געשפּילט! איר ווייסט, מאַניע, איך וואָלט ניט געגעסן און געטרונקען, אַבי צו הערן מוזיק. צוויי גוטע זאַכן, זאָג איך, זײַנען פֿאַראַן אויף דער וועלט: צו ליגן אויף דער סאָפֿע און צו הערן מוזיק, און אויסער דעם איז אַלץ גאָרנישט, גאָרנישט. ניט וואָר?

— אָריגינעל. — האָט מאַניע געענטפֿערט — און איר ווי מיינט, בענדער?

— איך מיין גאָרנישט; לאָמיר גיין.

זיי זײַנען אײַנגעשטיגן אין טראַמווײַ. מאַניע, אַרײַנגייענדיק אין וואַגאָן, האָט זיך געזעצט נעבן מאירזאָנען, ווײַטער פֿון בענדערן. די גאַנצע צײַט האָט זי זיך עפּעס געסודעט מיט מאירזאָנען, אין מיטן האָט זי זיך הויך צעלאַכט און בענדערן ווי גאָר ניט באַמערקט. ער איז געזעסן ווי אויף גליִענדיקע קוילן. אים האָט זיך געוואָלט אַראָפּשפּרינגען פֿון טראַמווײַ און גיין, און ער וואָלט דאָס געטאָן, ווען ער וואָלט זיך ניט שעמען פֿאַר מאירזאָנען. בײַם אַרײַנגאַנג צום קאָנצערט האָט זיך מאַניע געווענדט צו אים:

— וויפֿל בילעטן האָט איר געקויפֿט, בענדער?

— צוויי.

— און פֿאַר מאירזאָנען? איר האָט פֿאַרגעסן אָדער וואָס? מען דאַרף קויפֿן נאָך איין בילעט.

קעגן זײַן ווילן האָט בענדער געמוזט קויפֿן נאָך אַ בילעט. כאָטש ער האָט גוט געוווּסט, אַז מאַירזאָנען האָט זי עקסטרע מיט־גענומען, כּדי אים צו ערגערן און צו שטערן זײַן רו.

„ווי מאָדנע דאָס קומט־אויס״! — האָט ער געטראַכט מיט פֿאַר־ביסנקייט — „זי צווינגט מיך, אַז איך אַליין זאָל העלפֿן מיך פּײַניקן״!

אַז זיי זײַנען אַרײַנגעקומען אין אָפֿענעם גאָרטן, האָט דער אָרקעסטער שוין געשפּילט. קוים האָט מאַירזאָן דערהערט עטלעכע טאַקטן, האָט ער זיך שוין אָנטציקט:

— ווי שיין, ווי גרויסאַרטיק! קיין דערהויבענערע זאַך, זאָג איך, איז ניט פֿאַראַן אויף דער וועלט, ווי מוזיק. הערט! הערט! שרעקלעך!

דאָס האָט נאָך מער אויפֿגערעגט בענדערן, און אויך דאָ, אין גאָרטן, איז מאַניע געזעסן אויף דער זײַט פֿון מאַירזאָנען. אַלץ איז געווען עקסטרע געמיינט קעגן אים. ער האָט זיך געפֿילט באַליי־דיקט, געקוועלט. און די מוזיק האָט אים געריירט ביז טרערן. די טענער זײַנען אַרײַנגעדרונגען אין זײַן פֿאַרביטערט האַרץ, האָבן אים געלאַשטשעט און געטרייסט און איבערגעבעטן. עס איז געווען אַ מאָמענט, ווען ער האָט פֿאַרגעסן מאַניען און מאַירזאָנען און די גאַנצע וועלט, און האָט נאָר געדענקט זײַן איינציק גרויס אומגליק, אַז ער איז איינזאַם און עלנט, און קיין מענטש און קיין זאַך עקסיס־טירט ניט אויף דער וועלט, וואָס ער זאָל דערויף קאָנען זאָגן: „אָט דאָס האָב איך ליב, אָט דאָס האָב איך מיר אויסגעווילט, אָט דאָס געהערט מיר״. טייל מאָל ווידער איז אין זײַן האַרצן אַנטשטאַנען אַ שרעקלעכער האָס צו דער דאָזיקער אומבאַרעמהאַרציקער, אומ־געדעכטער מאַניע, און ער האָט געפֿילט, אַז ער דאַרף זיך נוקם זײַן אין איר, אַרײַנלאָזן איר אַ קויל אין דער ברוסט און טויטן זי אויפֿן אָרט. און ווידער אַ מאָמענט האָט זיך זײַן גײַסט באַרויִקט, און דער געדאַנק וועגן טויט האָט זיך אָפּגערופֿן פֿון אַ ווינקל מוח.

„ווי אַ הונט, ווי אַ הונט וועל איך שטאַרבן!״, האָט זײַן האַרץ

געוויינט צוזאַמען מיטן אָרקעסטער, און די אויגן זיינע זיינען פול געוואָרן מיט טרערן.

עס האָט זיך געענדיקט דער ערשטער טייל. ער האָט געעפנט די אויגן און געזען, אַז מאַירזאַן מיט מאַניען הייבן זיך אויף און גייען זיך איבערשפּאַצירן.

ער האָט זיך אויך אויפגעהויבן און געגאַנגען אַהיים, ניט גע־זעגנענדיק זיך מיט זיי.

צו מאָרגנס איז בענדער געגאַנגען אויף דער גאַס. ער האָט זיך געפילט מיד און מאַט. אַ גאַנצע נאַכט איז ער נישט געשלאָפן. אין געשעפט אַריין איז ער ניט געגאַנגען און האָט זיך אַרומגע־שלעפּט אויף די גאַסן אָן ציל. פּלוצלינג האָט ער דערזען פאַר זיך מאַניען, וואָס האָט זיך דערנענטערט מיט גיכע טריט:

— ווו זייט איר נעכטן אַהינגעקומען? — האָט זי געפרעגט, דערלאַנגענדיק אים די האַנט.

נאָר ער האָט איר ניט געגעבן זיין האַנט; ער איז געבליבן שטיין אויפן אָרט מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן בליק. זי איז בלייך געוואָרן און האָט פּאַמעלעך אָפּגעטראָטן פון אים.

בענדער האָט איר נאָכגעקוקט, ביז זי איז אַריין אין אַן אַנדע־רער גאַס, און ער איז ווייטער געגאַנגען זיין וועג.

אויף דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ, אין 1908, פון רעכטס צו לינקס,
זיצנדיק: **ה. ד. נאָמבערג, ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, יצחק לייבוש פרץ,
אברהם רייזען.** שטייענדיק: **שלום אַש.**

עסייען

י. ל. פּרץ — אַ ליטעראַרישער דור *

נאָך די „בלעטלעך"

פּרץ איז אין זײַן לעבן געשטאַנען אונטער אַלערליי השפּעות. ער האָט געהאַט אַ קנאַפּע צוגעבונדנקייט צו אידייען — ער איז געווען אַן אמתער פרײַער פויגל, אַ דאָן זשואַן אין דער וועלט פון אידייען: ער האָט געלעבט מיט דער לעצטער און שענסטער אידעע, וואָס האָט באַוועלטיקט זײַן האַרץ. אין דער טיפעניש פון זײַן וועלט־אַנשויונג איז עס געלעגן, וואָס ער האָט זיי טראַקטירט אַזוי ווי שיינע פרויען און האָט זיי געשטעלט די פאָדערונג, וואָס מען פאָדערט פון אַ פרוי, דהיינו, זי זאָל זײַן רייצנדיק, שיין, שטראַלנדיק און אַמיוזאַנט, און — זי זאָל נישט פאָדערן קיין חופּה מיט אַ כּתובּה און אַ פאַרבינדעניש אויף אייביק. אויף דעם דאָזיקן געביט פון אַלערליי פּאָליטישע, מאָראַלישע און עסטעטישע אַני־מאַמינס איז ער אָן שום ספק געווען דער גרעסטער אַנהענגער פון „פרײַער ליבע". מיט איין תּנאַי: אַז דאָס זאָל נישט זײַן גלאַט אַזוי אַ תּאַוהלע, נאָר טאַקע אַ ליבע, וואָס פאַרכאַפּט, פאַרכּישופט און פאַרבלענדט, וואָס מאַכט די אויגן גלאַנצן און ריִרעוודיקער דאָס בלוט אין די אָדערן.

איך האָב געטראָפן פּרצן אין אַ צײַט, ווען ער איז געווען באַרוישט פון סאָציאַליסטישע אידייען, אמת, נישט גענוג קלאָרע און דורכגעטראַכטע. עס איז געווען באַלד נאָך די „יום־טובֿ־בלעטלעך", אין אָנהייב פון דער אַרבעטער־באַוועגונג אויף דער יִדישער גאַס. אַרום פּרצן האָבן זיך דעמאָלט גרופּירט עטלעכע יונגע סאָציאַליסטן. צו זיי האָט געהערט אויך דוד פּינסקי, וואָס האָט אין די „בלעטלעך"

---

* פון די 6 קאַפּיטלען, וואָס די דאָזיקע גרונטאַרבעט האָט און אין וועלכער ער פאַרנעמען אַ גרויס אָרט זכרונות. דרוקן מיר 3.

פֿאַרטרעטן שוין אַ „שטאַנדפּונקט", אַ סאָציאַליסטישן. דער „בונד" האָט זיך דעמאָלט נאָך נישט געהאַט אָרגאַניזירט. פֿון די איבעריקע יונגעלײַט זײַנען געווען אָנהענגערס און מיטגלידער פֿון דער פּ. פּ. ס. און, אויב איך האָב קיין טעות נישט, פֿון „פּראָלעטאַריאַט", די ערשטע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציע אין פּוילן. פּינסקין האָב איך שוין נישט געטראָפֿן אין וואַרשע. עטלעכע פֿון יענער גרופּע, וואָס האָט מיטגעהאָלפֿן בײַם אַרויסגעבן און פֿאַרשפּרייטן די „בלעטלעך", האָבן זיך יאָ נאָך געהאַלטן נאָענט צו פּרצן, די דאָזיקע נאָענטקייט האָט געבראַכט פּרצעס אַרעסט, פֿאַר אַ פֿאָרלעזונג צום גונסטן פֿאַר שטרײַקנדיקע אַרבעטער. דער אַרעסט האָט געדויערט דרײַ חדשים.

פֿון „ייִדישע ביבליאָטעק" ביז צו די „יום־טובֿ־בלעטלעך" איז אַ היפּשער שריט פֿאָרויס. אין דער ערשטער שטייט פּרץ נאָענט צו אַ קרײַז פּויליש־ייִדישער דיפּלאָמירטער אינטעליגענץ. פּראָפֿ׳ דיקשטיין, ד״ר גאָלדפֿלאַם און גראָסגליק, סעקרעטאַר פֿון דער ייִדישער גמינע, האָבן די אונטערנעמונג געשטיצט; דער לעצטער האָט, דוכט זיך, מיטגעאַרבעט. די הקדמה צו דער „אידישער ביבליאָטעק", כאָטש אין ליטעראַרישן זין גלענצנדיק אויפֿגעשריבן, קאָן נאָר לויט דער פֿאָרעם גילטן אַלס אַ נײַ וואָרט; אין אונדזער פּובליציסטיק קאָן זי בלי־ספק דינען פֿאַר אַ קלאַסישן מוסטער; אָבער אין תּוך אַריין, לויט דעם אינהאַלט נאָך, געהער זי צו דער משׂכּילישער ריכטונג. די לאָזונג איז „בילדונג", דער „זשאַרגאָן" איז אַ מיטל. אמת, נישט ווילנדיק ווערט דאָס מיטל דאָרט אַזוי געצערטלט און עס פֿילט זיך דערצו אַזאַ צוגעבונדנקייט, אַז ס׳פּאַסט גאָרנישט צו דער אָפֿיציעלער באַקענטעניש. איך האָב געהערט, אַז די דאָזיקע אָפֿיציעלע שורות זײַנען דירעקט געשריבן געוואָרן אונטער דעם אײַנפֿלוס און פֿאַרלאַנג פֿון פּראָפֿ׳ דיקשטיין*. אויף יעדן פֿאַל אָבער האָט זיך

* ד״ר יעקב שאַצקי, אין ייוואָ־בלעטער, נ״י, 1941, און ש. ניגער, אין יצחק לייבוש פּרץ, ב״א, 1952, ז׳ 211, שטעלן־פֿעסט, אַז סיי נאָמבערג און סיי ד״ר גרשון לעווין האָבן אַ טעות, ווען זיי שרייבן, אַז פּראָפֿ׳ דיקשטיין

פּרץ אין דער „ביבליאָטעק״ נישט אָפּגעטיילט פֿון קרײַז וואַרשעווער משׂכּילים צו יענער צײַט. מיט עטלעכע יאָר פֿריִער איז ער איינער פֿון די טעטיקסטע מיטאַרבעטערס בײַ דער דורכפֿירונג פֿון דער יִדישער סטאַטיסטיק דורך דעם געשמדטן מיליאָנער בלאָך, וואָס האָט זיך געשטעלט דעם ציל אויפֿצודעקן די יִדישע אָרעמקייט פֿאַר דער רעגירונג. די „רײַזע־בילדער״ זײַנען די ליטעראַרישע ירושה פֿון יענער אונטערנעמונג און — דער איינציקער פּאָסיטיווער רעזולטאַט, וועלכער האָט מער ווערט פֿון דער גאַנצער סטאַטיסטיק, וואָס האָט זיך געענדיקט מיט גאָרנישט, אָן וויסנשאַפֿטלעכן און אָן פּראַקטישן רעזולטאַט.

אין די „בלעטלעך״ פֿאַרשווינדט דער אַלטער משׂכּילישער טאָן אין גאַנצן. דאָס איז נישט קיין אויסנווייניקסטע ענדערונג, אַ צופּאַסונג צו די אומשטענדן. פּרץ רײַסט אינעווייניק איבער מיט די אידייען פֿון די וואַרשעווער משׂכּילים. ער ווערט אינערלעך פֿאַרפֿרעמדט פֿון דעם דור שרײַבערס, צווישן וועלכע ער לעבט. ער שטייט אין דער שאַרפֿסטער אָפּאָזיציע צו דער גאַנצער העברעיִשער פּרעסע און ליטעראַטור פֿון יענער צײַט.

אין דער צײַט, ווען איך האָב אים געטראָפֿן, איז נישט געווען קיין שרײַבער, קיין שום ליטעראַרישע דערשײַנונג, אחד העם, צי י. ל. גאָרדאָן, וואָס פּרץ זאָל האָבן דערפֿאַר מער ווי עטלעכע קורצע ווערטער פֿון פֿולשטענדיקן ביטול. דעם ערשטן אײַנדרוק, וואָס איך האָב געהאַט פֿון אים, איז געווען ווי פֿון אַ מענטשן, וואָס לייקנט אין אַלץ און אין אַלעמען. דאָס, פֿאַרשטייט זיך, איז געווען זייער צוגעפּאַסט צו מײַן דעמאָלטיקער שטימונג און האָט מיר שטאַרק אימפּאָנירט. ווען איך בין געוואָרן נײַגעריק צו וויסן אויך די פּאָסי־

האָט סובסידירט און באַווירקט פּרצן ביים שרייבן אין יידישע ביבליאָטעק. געוועזן פּאַראינטערעסירטע, וועלכע האָבן דאָס אויסגעטראַכט און צומאָל אַזעלכע חסידים, פּרצעס, ווי נאָמבערג און לעווין, האָבן דאָס איבערגעחזרט. — רעד׳.

טיוּוּע זײַט, וואָס ליגט נאָך דעם „גאָרנישט״, האָב איך געהאַט ווײַ־ניק גליק.

איך בין געקומען קיין וואַרשע מיט דער הילף פֿון אַ קרײַז וואַר־שעווער סטודענטן־סאָציאַליסטן. די ערשטע סאָציאַליסטישע אַקאַדע־מישע קרײַזלעך פֿון וואַרשעווער אוניווערסיטעט האָבן זיך פֿאַרנומען מיט אויפֿקלערונג־אַרבעט. זיי האָבן אַגיטירט פֿעיִקע יונגעלײַט פֿון דער פּראָווינץ און האָבן זיי צוגעגרייט אין אוניווערסיטעט אַרײַן. איך האָב דעם סטודענט, וואָס האָט אײַנגעאָרדנט מײַן קומען קיין וואַרשע, געזאָגט, אַז איך שרײַב, און האָב אים געבעטן, ער זאָל מײַנע „שירים״ ווײַזן איינעם י. ל. פּרץ און אים געזאָגט דעם אַדרעס. ער האָט דאָס געטאָן נישט גערנוויליק. ער האָט דעם נאָמען פּרץ נישט געהערט. אין עטלעכע טעג אַרום האָט ער מיר געבראַכט די ידיעה, אַז פּרץ זײַנען די „שירים״ זייער געפֿעלן, און אַז ער בעט מיך אַרויפֿצוקומען. דער סטודענט האָט קוים געהאַט אַן אַנונג, וואָס די בשׂורה באַדײַט פֿאַר מיר: די פּערספּעקטיוו צו זען פּרץ, צו קאָנען מיט אים לענגער ריידן, איז געווען דער צוועק פֿון מײַן רײַזע, די אוניווערסיטעט מיט דער אויפֿקלערונג — אַן אויסרייד, אפֿשר אַ נעבנזאַך.

איך בין געווען לאַנג געקליידט, נאָר איך האָב זיך נישט זשע־נירט. וואָס טײַטש? ער וועט זיך רעכענען מיט אַזוינע רײַן־אויסנווײַ־ניקסטע זאַכן? ער האָט מיך ווירקלעך אויפֿגענומען גאָר, גאָר פֿרײַנט־לעך, האַרציק. גערעדט האָט מען רוסיש, וואָס איך האָב אין דער היים באַוויזן צו לערנען אַ ביסל פֿון אַ מעטאָדע.

— די שירים טויגן צו גאָרנישט. זיי זײַנען נישט צײַטיק, כאָטש אין זיי איז פֿאַראַן פֿיל טאַלאַנט.

און ער האָט גענומען אַנווײַזן באַזונדערע שטעלן, האָט געלויבט און געטאַדלט. אין פֿאַרלויף פֿון געשפּרעך האָט ער שוין געהאַט אָפּ־געפֿאַרטיקט אַלע גדולים פֿון יענער צײַט. איך האָב בײַ אים אויסגע־נומען דערמיט, וואָס קיין גרויסע אָפּאָזיציע פֿון מײַן זײַט צו זײַן אומבאַרעמהאַרציקער קריטיק, צו זײַנע שאַרפֿע אַרונטעררײַסנדיקע

אויסדרוקן, האָט ער נישט געטראָפֿן. נאָר בײַ עפּעס אַ האַרב וואָרט קעגן אחד־העמען האָב איך רעאַגירט. עס האָט מיר שוין אויסגעזען צו שאַרף קעגן דעם שרײַבער, צו וועלכן איך האָב געהאַט אַ גרויסע מאָס אַכטונג, וואָס האָט בײַ מיר פֿיגורירט באַזונדער, נישט צווישן די „לײַכטזיניקע, וואָס פּלאַפּלען און ריידן גלאַט"...

פּרץ האָט נישט געדאַרפֿט מער ווי אַן אָנרעגונג. ער איז אַרײַן אין אַזאַרט. ער האָט גענומען וואַרפֿן מיט בליצן פֿון סאַרקאַזם נישט נאָר קעגן אחד־העמען, נאָר קעגן אַלץ און אַלע: קעגן דעם גאַנצן גײַסטיקן פֿאַרמעגן פֿון יענער צײַט, מיט ציוניזם, חיבת־ציון און השׂכּלה צוזאַמען: אַ באַרג אַש איז געבליבן.

איך האָב די חורבֿות נישט געהאַט וואָס צו באַוויינען, ווײַל קיין היים און קיין נעסט האָב איך דאָ נישט געהאַט אויפֿגעבויט נאָך דער גרויסער „שׂריפֿה" פֿון דער רעליגיעזער וועלט.

אין מיטן דעם געשפּרעך האָט זיך פּרץ פּלוצלינג געווענדט צו מיר:

— וואַרפֿט־אַוועק די העברעיִשע שירים, שרײַבט אויף ייִדיש, וועט איר ברענגען נוצן דער וועלט.

— און וואָס וועט זײַן, אַז איך וועל ברענגען נוצן? — האָב איך געפֿרעגט.

פּרץ האָט מיך אָנגעקוקט עפּעס גאָר מיט אַן אַנדער אַרט בליק. דער שפּרודלדיקער, פֿאַרביקער טאָן פֿון זײַן געשפּרעך האָט זיך געענדערט:

— אַז איר וועט ברענגען נוצן, וועט איר זײַן מאָראַליש צופֿרידן.

— און אַז מען איז מאָראַליש צופֿרידן, איז וואָס? מען קאָן לעבן און שטאַרבן און נישט זײַן מאָראַליש צופֿרידן.

ער האָט מער קיין שמייכל אויף זײַנע ליפּן נישט געהאַט פֿאַר מיר. אין קאַלטע ווערטער האָט ער מיר געענטפֿערט:

— דאָס מוז מען פֿילן.

איך האָב מער נישט געפֿרעגט. דער גלאַנץ פֿון זײַנע אויגן

און דער שמייכל פֿון זײַנע ליפּן, וואָס זײַנען פֿאַרשוווּנדן, האָבן מיך אין אַ רגע געמאַכט געדענקען דעם מהלך צווישן מיר, אַ לאַנג־געקליידטן יונגנמאַן פֿון דער פּראָווינץ, און... י. ל. פּרץ.
דינעזאָן איז אַרײַנגעקומען און עס איז ווידער געוואָרן היימלעך.

מאָדערניזם

איך האָב שוין געזאָגט, אַז פּרץ איז פֿריִער פֿאַר אַלעם אַ צענטער פֿון השפּעות, אַ ברענגלאָז פֿאַר די גײַסטיקע שטראַלן פֿון דער עפּאָכע. פֿון אָט דער זײַט ווילן מיר איצט אים זען. ערשט דערנאָך, ווען מיר וועלן זיך קלאָר מאַכן די אַלע השפּעות, וועלן מיר קאָנען אַרויסגעפֿינען, וועלכע פֿון זיי זײַנען געווען באַשטענדיקע, טיפֿע, וועלכע — צופֿעליקע און דורכגייענדיקע; וועלכע פֿון זיי ער האָט אַסימילירט אין זיך און זיי האָבן באַפּרוכפּערט זײַן פּערזענלעכקייט און זײַן שאַפֿן, און וועלכע פֿון זיי האָבן זיך נאָר אָפּגעשלאָגן צוריק, ווי פֿון אַ שפּיגל.

און אָט וועט זײַן אינטערעסאַנט צו באַקענען זיך מיטן גײַסט פֿון יענער צײַט, בײַ וועלכער מיר האַלטן, מיט דער ליטעראַרישער ריכטונג, וואָס איז געווען אין דער מאָדע און האָט באַהערשט די גײַסטער.

ניטשע איז געווען דער פּראָטעסט קעגן דעם מאַטעריאַליזם פֿון פֿריִערדיקן דור, קעגן דעם וואולגאַרן דעמאָקראַטיזם, קעגן דעם פֿאַרלאַנג אונטערצוּוואַרפֿן דעם מענטש אונטער דער געזעלשאַפֿט און דער סבֿיבֿה. דער אינדיווידואַליזם האָט באַקומען זײַן גרעסטן נבֿיא.

די דאָזיקע גרויסע פֿאַליע * פֿון אינדיווידואַליזם איז געבראָכן געוואָרן אין פֿאַרשיידענע קליינע פֿאַליעס. איינע פֿון זיי האָט געהייסן מאָדערניזם. די פֿאַרשטייערס זײַנען געווען פּשיבישעווסקי און סטרינדבערג. שפּורן פֿון אים איז צו באַמערקן בײַ מאַפּאַסאַנען און

---

* כוואַליע.

אַפֿילו בײַ טשעכאָוון. עדגאַר פּאָ, דער אַלטער גײַסט פֿון דער יונגער אַמעריקע, האָט געלעבט און געשריבן פֿרײַער. אָבער, ווי באַוווסט, איז ער געשטאָרבן פֿאַרלאָזט, עלנט און נישט־באַוווסט אויסער די גרענעצן פֿון זײַן פֿאָטערלאַנד. ערשט אין יענער צײַט ווערט ער „אַנטדעקט“, געערט און געלייענט.

דער דאָזיקער מאָדערניזם איז אַזוי ווײַט געווען פֿון דער סטי־כיע, וואָס פֿון איר האָט ער געשטאַמט, און דאָך איז ער געווען אַ לײַבלעך קינד פֿון איר. ניטשע האָט גערופֿן צו גלייבן אין זיך, צו קראַפֿט און צו הערלעכקייט. דער מאָדערניזם פֿון די דערמאָנטע שרײַבערס האָט געריסן און צעפֿליקט די פּערזענלעכקייט, איז געווען דורכגעזאַפּט מיטן טיפֿסטן פּעסימיזם, מיט אַן עקל צום לעבן. עס איז אינטערעסאַנט דאָ צו נאָטירן אַ מערקווירדיקייט, אויף וועלכער איך האָב מיך אין יענער צײַט אָפּגעשטעלט. שאָפּענהויער, דער פּעסי־מיסט, באַרויִקט דאָס געמיט; ניטשע, דער אָפּטימיסט, נאָך אַ קורצער שיכּרות, וואָס מען פֿילט, ווירקט דריקנדיק. נאָך שאָפּענ־הויערן ווערט מען קליגער, זעענדיקער, רויִקער; נאָך ניטשען — אומרויִקער, דאַרשטיקער, פֿאַרציטערט און צעבראָכן. מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ רעאַקציע, וואָס קומט־פֿאָר אין גײַסט. דער מאָ־דערניזם איז דער אויסדרוק פֿון דער רעאַקציע.

פֿאַרשטייט זיך, אַז אויך פּרצן האָט די פֿאַליע נישט געמיטן. ער איז אַרונטערגעפֿאַלן אונטער איר השפּעה, ווי יעדער דעמאָלט. אָבער דערין צייכנט זיך אויס פֿאַר אונדז דער מהות פֿון פּרצן, זײַן אינערלעך וועזן, וואָס ער טרייסלט זיך אָפּ פֿון איר בײַ דער ער־שטער מעגלעכקייט.

איך האָב אים באַאָבאַכט צו יענער צײַט, און איך געדענק, ווי ער האָט זיך געראַנגלט מיט דער מאָדערניסטישער ווירקונג, ווי איי־נער, וואָס ראַנגלט זיך מיט פֿינצטערע גײַסטער און וויסטע, פֿרעמדע כּוחות. אין דער טיפֿעניש פֿון זײַן נשמה האָט ער נישט געקאָנט סובֿל זײַן דעם הויך פֿון טויט און צעלייגונג, וואָס האָט זיך געטראָגן פֿון יענער ריכטונג. ער איז אינערלעך געווען פֿרעמד און ווײַט דערפֿון,

אָבער דאָס איז דעמאָלט געווען דאָס לעצטע וואָרט, דאָס מאָדערנע און דאָס נײַסטע. און ווי אַזוי האָט ער זיך געקאָנט אָפּזאָגן דערפֿון?...

ווײַל פֿון אַלעם אין דער וועלט האָט פּרץ געקאָנט ריידן און טראַכטן, אַלצדינג מענטשלעכע איז אים נישט געווען פֿרעמד, אויסער — דער טויט. ער האָט אים אין גאַנצן נישט גורס געווען, פֿאַרטריבן אים פֿון באַוווסטזײַן. ער איז לאַנגע יאָרן געווען אין דער וואַרשעווער ייִדישער גמינע דער באַאַמטער, וואָס האָט געהאַט צו טאָן מיט מתים, און איך בין מסופק, צי ער האָט אין זײַן לעבן געזען אַ מאָל אַ מת.

ער איז כּמעט קיין מאָל נישט נאָכגעגאַנגען נאָך קיין לוויה, אויסגעמיטן דאָס בעט פֿון אַ שווער־קראַנקן און נישט גערעדט פֿון אַ טויטן. איך ווייס פֿון פֿאַלן, ווען נאָענטסטע און ליבסטע זײַנען אים אָפּגעשטאָרבן אין די בלי־ענדיקסטע יאָרן און האָבן מיטגעטראָגן מיט זיך אין קבֿר אַרײַן זײַן טיפֿסטע, האַרציקסטע ליבשאַפֿט, און ער האָט עקשנותדיק אויסגעמיטן וועגן זיי צו דערמאָנען. ער האָט פֿײַנט געהאַט דעם טויט און האָט פֿײַנט געהאַט די געבויגענע עלטער, וואָס שמעקט מיט קבֿרים־בלימלעך. פּשוט פֿײַנט געהאַט און דערווײַטערט פֿון זיך אַלץ, וואָס האָט אַ שײַכות צו די דאָזיקע מיאוסע ענינים.

אָבער די פֿאַליע איז געווען צו שטאַרק. זי האָט צוגענומען פֿון אַלע זײַטן. דער דור איז פֿול געווען מיט איר. פּרץ האָט זי אַ יאָר, צי צוויי געהעמט * אין זײַן שאַפֿן. דאָס איז געווען די צײַט פֿון נאָך זײַן אַרעסט ביז צום דערשײַנען פֿון „יוד" און „הדור".

אין פּרצעס טיפּעגישן איז געלעגן דאָס זינגענדיקע און שטראַלנדיקע, וואָס האָט געדאַרפֿט גאָר אַן אַנדערע אַטמאָספֿער. ער האָט אַזוי ווי זײַן רבי אין „די גאָלדענע קייט", בשום אופֿן נישט געוואָלט אַרײַנלאָזן דעם וואָכנטאָג צו זיך אין דער נשמה. בײַ דער ערשטער געלעגנהייט האָט ער זיך טאַקע אָפּגעטרייסלט דערפֿון.

עפּעס אַ ברונעטער יונגערמאַן, געקומען פֿון ליטע, וואָס האָט

---

* געהאַמעוועט, טאַרמאַזירט, איינגעהאַלטן.

גערעדט רוסיש, ווי אַן אמתער רוס. האָט זיך דעמאָלט געדרייט אַרום פּרצן און האָט זיך יעדן שבת געפֿונען, צוזאַמען מיט אַלע, אין זײַן וווינונג אויף צעגלאַנאַ־גאַס. דער דאָזיקער יונגערמאַן האָט מיטגע־בראַכט מיט זיך דאָס ערשטע ביכל נאָוועלן פֿון מאַקסים גאָרקי. איך האָב נאָך אין מײַן לעבן נישט געזען אַ גרעסערע אַנטציקונג, אַ גרע־סערן גײַסטיקן נחת, ווי דעם, וואָס פּרץ האָט געהאַט פֿון דעם ביכל. די אויגן האָבן אים געשײַנט, בשעת ער האָט גערעדט דערפֿון. די אַנטציקונג און ליבשאַפֿט האָט זיך אַזש אַריבערגעטראָגן אויף דעם יונגנמאַן, וואָס האָט זיך, איבעריקנס, מיט קיין שום זאַך נישט אויס־געצייכנט.

מאַקסים גאָרקיס נאָוועלן זײַנען דעמאָלט פֿון דער גאַנצער אינ־טעליגענץ אויפֿגעכאַפּט געוואָרן ווי אַ צוריקגאַנג צו אַ געזונטן, קרעפֿ־טיקן אָפּטימיזם, ווי אַ רוף צום לעבן. פּרץ האָט אָפֿט מאָל ליב געהאַט צו וואַרפֿן אַ טראַציק, סאַרקאַסטיש וואָרט קעגן דער רוסי־שער ליטעראַטור, אַזוי זיך, ווי צום „רוסישן באַרבאַריזם". ער האָט דאָך געלעבט אין אַ פּויליש־ייִדישער אַטמאָספֿער. אָבער דאָס קליי־נע ביכל, וואָס איז געקומען אַזוי צו דער צײַט, האָט ווי באַפֿרײַט אים פֿון אַ שווערן קאָשמאַר.

ד״ר עליאַשעוו (דער קריטיקער בעל־מחשבֿות) האָט זיך דע־מאָלט אויך געפֿונען אַרום פּרצן. ער איז געקומען פֿון בערלין מער באַאײַנפֿלוסט פֿון דעם מאָדערניזם. אַליין, פּערזענלעך, לויט זײַן שטימונג און סטיל, שטאַרק מאָדערניזירט, דערצו נאָך אַן אַנאַלי־טישער גײַסט בטבֿע, ער איז געווען אין דעם קרײַזל די לעבעדיקע פֿאַרקערפּערונג פֿון דעם מאָדערניזם, וואָס האָט פּרצן אי צוגעצויגן אי געשראָקן מיט דעם אומהיימלעכן און פֿרעמדן, וואָס ער האָט דע־רין געפֿילט.

מיט גאָרקיס נאָוועלן האָט ער זיך געריצט. ער האָט געטראַכט * מיט זיי, ווי אַ פּראָמעטיי, וואָס איז באַפֿרייט געוואָרן פֿון זײַנע קייטן.

---

* איינגעשפּאַרט.

איך דערמאָן מיך אָן אינצידענט מיט ד"ר עליאשעוון און, דוכט זיך, מיט מיר אַליין אויך, ווען ער האָט אונדז צוגעוואָרפֿן קאַלטע, האַרבע ווערטער. ווער האָט דעמאָלט געקאָנט פֿאַרשטיין, פֿון וואַנען זיי שטאַמען, פֿון וואַנען עס נעמט זיך דער קאַפּריז פֿון דיכטער? פֿון דער פּערספּעקטיוו איז עס קלאָר און פֿאַרשטענדלעך. פּרץ איז אַ יאָר צוויי געשטאַנען אונטער דעם צייכן פֿון עפּעס אַ שווערן גע־מיט, פֿון אַ דריקנדיקער וועלט־אַנשויונג, וואָס איז אים געווען ווילד־פֿרעמד, וואָס ער האָט נישט געקאָנט אויפֿנעמען און אַסימי־לירן אין זיך. ער האָט עס נישט געקאָנט אַוועקשאַרן מיט דעם אַלטן, ברייטן ביטול פֿון משׂכּיליש־אַפּיקורסישן סטיל. ער האָט עס אָבער אויך אינערלעך נישט געקאָנט פֿאַרטראָגן. גאָרקי איז געווען זײַן טריומף, זײַן נצחון. און פּונקט אַזוי ווי ער האָט פּלוצלינג ליב באַקומען דעם יונגנמאַן מיט די שוואַרצע האָר און אויגן און גע־האַלטן אים פֿאַר דעם לעצטן מוסטער פֿון בילדונג און אינטעליגענץ, אַזוי האָט ער אַריבערגעטראָגן די פֿרעמדקייט צום מאָדערניזם אויך אויף פּערזאָנען.

אַזוי פֿירן זיך קינדער, אַזוי פֿירן זיך פֿרויען און אַזוי פֿירן זיך דיכטערס.

פּרצעס מעשׂהלע און חסידיזם

פּרץ פֿלעגט ליב האָבן צו דערציילן אַ מעשׂהלע, דוכט זיך, פֿון טויזנט און איין נאַכט גענומען, אָבער ער פֿלעגט עס באַפּוצן און באַ־רײַכערן מיט אייגענע פֿאַרבן און בילדער, און שטענדיק, ווען ער האָט עס דערציילט, איז געווען אַ סימן, אַז ער איז אין אַ געהויבע־נער שטימונג.

אַ פֿאַרפֿישופֿטער בן־מלך וווינט אין אַ שלאָס פֿול מיט אַלע אוצרות און פּראַכט פֿון גאָר דער וועלט, אָבער מרה־שחורהדיק איז ער און פֿאַרבענקט צו עפּעס אַנדערש, וואָס ער אַליין ווייסט נישט, וואָס דאָס איז. אַ קליינע צוים טיילט נאָר אָפּ דעם בן־מלך פֿון אַ

וואונדערשיינעם פּאַרק, ווו עס וואַקסן די שענסטע פּאַלמען, די שטאַרק־סטע צעדערן צווישן, די הערלעכסטע רויזן און שניי־ווײַסע ליליעס. אָבער אַן אָנזאָג האָט דער בן־מלך אַ האַרבן און אַ פעסטן, ער זאָל נישט אַריבערטרעטן די צוים, ווײַל ער וועט שלעכט ענדיקן. היט מען דעם בן־מלך פון אַלע זײַטן, מען היט אים בײַטאָג און מען באַוואַכט אים בײַנאַכט, עס זאָל, חלילה, נישט געשען דאָס אומגליק. אָבער די בענקשאַפט איז שטאַרק, און דער בן־מלך קען זי נישט גובר זײַן. איינמאָל, פאַרטאָג, די וועכטערס האָבן אײַנגעדרימלט, גנבעט ער זיך אַרויס פון שלאָס און לאָזט זיך גיין אין פּאַרק אַרײַן.

און דער וואונדער און די שיינקייט פון דער וועלט עפענען זיך פאַר זײַנע אויגן. די שענסטע בלומען, די הערלעכסטע חיהלעך, אַלץ איז אַזוי פאַרביק, אַזוי מילד, אַזוי ליבלעך, אַלץ ליבט און לאַכט און רופט צו זיך; יעדע בלום וויל געפליקט זײַן פון זײַנע הענט, יעדעס חיהלע בעט זיך שטום: נעם מיך, גלעט מײַן ווייכע, סאַמעטענע פעל. גייט ער צו און פליקט־אָפּ די ערשטע בלום, אָבער ווי נאָר ער עפנט די האַנט, זעט ער, אַז ער האָט גאָר אַ שטיק קלעפּיקע בלאָטע, און ער וואַרפט עס מיט עקל אַוועק. ער פּרוווט לאַקן צו זיך אַ חיהלע, און ווי נאָר עס געפינט זיך אין זײַנע הענט, ווערט דערפון אַ שטיק מיאוסקייט, אַן עקלהאַפטע, קליין, קריכנדיק באַשעפעניש. ער גייט ווײַטער. ווידער ווינקט צו אים אַ בלום, לאַשטשעט זיך אַ חיהלע. ער האָט שוין מורא צו פליקן די בלום, צו גלעטן דאָס חיהלע, אָבער זײַן האַרץ גייט־אויס פון בענקשאַפט. ער פליקט די בלום — און ווידער האָט ער בלאָטע אין האַנט. ער רירט זיך צו צום חיהלע, — ווידער האָט ער אָנגערירט אַ שרץ. און אָט גייט ער ווידער אַוועק, זײַן צוריקגעהאַלטנקייט ווערט גרעסער, ער איז שוין פיל מאָל אָנ־געלערנט, אָבער די בענקשאַפט ווערט נאָך שטאַרקער, און אַזוי צאַפּלט זײַן נשמה צווישן באַגער, מורא און עקל. פּלוצלינג דוכט זיך אים, אַ שווערקייט איז באַפאַלן זײַנע יונגע פיס... דעמאָלט קומט־אַרויס אַ קאַרליק פון אַ הייל, טראָגט אים צו צום פּנים אַ

שפּיגעלע און ער דערזעט דאָרט — אַן אַלטן, געבראָכענעם, גרייז־גרויען מענטשן. דאָס איז ער אַליין.

אין דעם דאָזיקן ראַנגלען זיך מיט באַגער, בענקשאַפט און עקל איז זײַן לעבן דורכגעגאַנגען.

פּרץ פּלעגט דאָס מעשׂהלע דערציילן ווי אַ לעצטן ענטפער אויף אַלע מעגלעכע קשיות, ווי דאָס וואָרט פון דער לעצטער קלוגשאַפט. און שטענדיק איז עס געווען דעמאָלט, ווען ער איז געווען אין ברען, ווען די אויגן האָבן בײַ אים, אי געבליצט, אי געשמייכלט. איך האָב עס פיל, פיל מאָל פון אים געהערט, און שטענדיק האָב איך דערבײַ געהאַט דעם אײַנדרוק, אַז ער לייענט זײַן אני־מאמין.

דאָס געפליקטע, דערגרייכטע, געפּילטע איז בלאַטע, עקל. שיין און רייצנדיק איז נאָר די בענקשאַפט.

זײַן אייגענע שוואַכקייט, וואָס ער פּלעגט זיך אַזוי אָפט אַריבער־וואַרפן פון סטיל צו סטיל, נישט געהאַט אַן אייגענעם אויסגעטראָטענעם וועג, אַזוי ווי מענדעלע, אַזוי ווי שלום עליכם, וואָס האָבן נאָך יאָרן פון זוכן, ענדלעך, דאָך געפונען זייער אייגענעם נוסח — די דאָזיקע שוואַכקייט פּלעגט ער מיט דעם מעשׂהלע פאַרענטפערן. אין דעם דאָזיקן מעשׂהלע איז שוין געלעגן די אַפּיקורסות צו אַלערליי אַרטן פון גלויבנס און פּראָגראַמען. אַלץ איז אילוזאָריש, האָט אַ ווערט, ווי לאַנג מען רירט זיך נישט צו דערצו, אַלץ איינס, צי דאָס איז אַ געליבטע, וואָס איז איין מאָל געקושט געוואָרן, אַן אידעע, וואָס האָט אַ מאָל באַגײַסטערט, אַ פּאָעם, וואָס איז איין מאָל אויסגענוצט געוואָרן.

אָבער דאָס מעשׂהלע איז דערציילט געוואָרן נאָר, ווען פּרץ האָט זיך געפּילט געהויבן און שטאַרק, ווען עפּעס אין לעבן איז אים געלונגען, באַזונדערס נאָך אַ געלונגענער זאַך, וואָס איז אַרויס פון זײַן פעדער, ווען ער האָט געוווּנען די אינעווייניקסטע זיכערקייט. אָבער באַהאַלטן פון אַלע און פון אייגענעם באַוווּסטזײַן, אין די טיפענישן פון זײַן נשמה, האָט דאָך געלעבט דער דראַנג צו געפינען זיך אַליין, די נישט־צופרידנקייט פון דער צעריסנקייט. ווער עס

האָט געקאָנט א ר ו י ס ל יי ע נ ע ן דעם סוד פֿון עפּעס אַן אומעט, אַ נישט־היימלעכן, וואָס האָט אַזוי אָפּט זיך אָפּגעשפּיגלט אין זײַנע אויגן, דער האָט דאָס געקאָנט פֿאַרשטיין. און ווי האָט עס דען גע־קאָנט אַנדערש זײַן? דאָס זעלביקע געזעץ, וואָס טרײַבט דעם עפּלבוים „ליב צו האָבן“ נאָר עפּל און צו פּרוכפּערן נאָר עפּל, דאָס זעלביקע געזעץ טרײַבט דעם קינסטלער צו געפֿינען זײַן זיך, זײַן פּערזענלעכ־קייט, זײַן סטיל. נישט געקוקט אויף דעם, וואָס פּרץ פֿלעגט אַזוי אָפּט אויסלאַכן דאָס גיין אויף אַן אויסגעטראָטענעם וועג, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס ער פֿלעגט עס באַפֿאַלן מיט ביטערן סאַרקאַזם ווי אײַנ־זײַטיקייט, ענגהאַרציקייט, האָט ער דאָך, אַליין דאָס נישט צו וויסן, געזוכט זײַן אײגענע אײנזײַטיקייט, געבענקט נאָך דעם, געשטרעבט צו דעם.

עס איז אָבער באַשערט געווען אַזוי, אַז זײַן איך, זײַן קינסטלע־רישע אינדיווידואַליטעט האָבן אַנדערע געפֿונען אין אים איידער ער האָט עס אַליין באַמערקט. דער העכסטער אויסדרוק פֿון זײַן אײגנ־אַרטיקן סטיל, פֿון זײַן אָריגינאַליטעט אַנטפּלעקט זיך אין צוויי קור־צע נאָוועלן; איינע, געשריבן אָריגינעל אויף העברעיִש, אונטערן טיטל „משנת חסידים“ (אין „החץ“), די צווייטע, „מקובלים“, גע־שריבן אָריגינעל יידיש און געדרוקט אין די „יום־טובֿ־בלעטלעך“. ווי עכטע קונסטווערק פֿון ערשטן גראַד, איז אַלץ דאָרט אַזוי נײַ אַזש ביז פֿרעמדקייט, די פֿאָרעם און דער אינהאַלט, די מענטשן און די באַציִונג צו זיי. און ווי אַלץ, וואָס איז נײַגעשאַפֿן, וואָס פֿאַר־קניפּט זיך כּלל נישט מיט דעם שאַבלאָן און געוווינהייט, זײַנען די נאָוועלן פֿון קיינעם נישט באַזונדער באַמערקט געוואָרן, אַפֿילו נישט פֿון דיכטער אַליין. וועלכע פּרצעס זאַכן האָבן מיר, זײַנע פֿאַרערערס, אין פּרצעס הויז נישט אַרומגערעדט? פֿון „מאָניש“ ביז צום לעצטן פֿעליעטאָן אין די „בלעטער“ קעגן די חובֿבֿי ציון. פֿון די „מקובלים“ און „משנת חסידים“ געדענק איך נישט, אַז מען זאָל די ערשטע יאָרן האָבן גערעדט. פּרץ אַליין האָט די זאַכן קיין מאָל נישט דערמאָנט.

די באַוועגונג פון די זאַכן קומט צוליב אַן איינפלוס פון דרויסן. ווידער האָט אַ ווינטל געבלאָזן פון אויסלאַנד.

אַ קרייזל ייִדישע סטודענטן אין בערלין, צווישן וועלכע עס האָט זיך געפונען מיכה יוסף בערדיטשעווסקי, האָט זיך אָנגענומען מיט די ניטשעאַנישע און מאָדערניסטישע אידייען פון יענער צייט. ווי אינדיווידואַליסטן האָבן זיי זיך שטאַרק אונטערגעשיידט פון יענעם טייל ייִדישער יוגנט, וועלכער איז געווען באַהערשט פון דער סאָציאַליסטישער אידעאָלאָגיע. בערדיטשעווסקי, אַ טיפזיניקער און אָריגינעלער קאָפּ, איז געווען דער פירער פון דער גרופּע. ער האָט געמאַכט די ערשטע פּראָבע איבערצוטראָגן די נייע אידייען אויף דער ייִדישער גאַס, בעסער געזאָגט, אויף דער ייִדישער געדאַנקען־וועלט. ער האָט דערקלערט מלחמה אחד־העמען מיט זיין טרוקענעם ראַציאָנאַליזם און מיט דעם רוחניות און מוסר, וואָס זאָלן זיין דער אינהאַלט פון ייִדישן גייסט. מיט דעם זעלביקן וועג איז ער געקומען צו זיין אַ מליץ־יושר אויף די חסידים מיט זייער אינדיווידואַליזם און פאַרטיפונג פון איך, ווי אַ קעגנזאַץ צום טרוקענעם תלמודיזם. די דאָזיקע גרופּע האָט אויף אייגענע קאָסטן אַרויסגעגעבן בערדיטשעווסקיס העברעיִשע בראָשורן „שנוי ערכין" און די איבעריקע, אויף וועלכע קיין פאַרלאַג און קיין צייטשריפט איז נישט געווען קיין בעלן.

צו וואָס בערדיטשעווסקי איז געקומען אויפן וועג פון דענקען, דאָס איז פּרצן, ווי אַ נבֿואה, שוין לאַנג אַנטפּלעקט געוואָרן. בערדיטשעווסקיס קאַמף־אויסרוף, זיין הייסע אַפּאָלאָגיע פון חסידיזם האָט דערגרייכט קיין וואַרשע. אין פּרצעס ליטעראַרישן קרייזל איז מען אויפמערקזאַם געוואָרן אויף בערדיטשעווסקין, און בינו־לבינו האָט מען אַנטדעקט דעם אוצר, וואָס איז אייגנטלעך שוין לאַנג געלעגן אָפן: אַן אמתע חסידישע דיכטונג, פאַרטיק און גרייט צום געניסן.

דאָס האָט אויך געהאַט אַ ווירקונג אויף פּרצן, וואָס ער האָט דערנאָך גענומען מיט מער אויסגעהאַלטנקייט, מיט דעם פולן באַ־

וווּסטזײַן, אַזוי צו זאָגן, „מחשבֿה תּחילה" צו באַארבעטן דאָס געביט פֿון חסידות.

צי די שאַפֿונגען מיטן פֿולן באַוווּסטזײַן האָבן איבערגעשטיגן יענע ערשטע, וואָס זײַנען ווי בליצן אַרויס פֿון זײַן נאָך פֿאַרנעפּל־טער נשמה — דאָס איז שוין אַן אַנדער פֿראַגע.

פּרצן הייבט אָבער אָן אויף יעדן פֿאַל צו ציִען צום אייגענעם וועג, צו זײַן סטיל און צו זײַן שורש.

נאָמבערג, וועלטלעך געקליידט, מיט זיינע חסידיש־געקליידטע קינדער, אויפגעצויגענע ביי זייער פאנאטישער מוטער

נאַציאָנאַליזם *

נאַציאָנאַליזם איז אַ גוטע זאַך אַזוי לאַנג, ווי מען רעדט נישט פֿון אים; ער איז אַזוי לאַנג אַ טוגנט, ווי לאַנג ער איז נישט קיין טעאָריע און נישט קיין אידעאַל, נאָר אַ זעלבפֿאַרשטענדלעכקייט. אַ מאַמע האָט ליב איר קינד; אַ מענטש איז צוגעבונדן צו זײַן היים, צו זײַן פֿאָלק, צו זײַנע טראַדיציעס. דאָ מוז געשטעלט ווערן דער פּונקט. דאָ מוז מען אָפּהאַקן. ווײַטער נישט קיין טראָט. אויב איר ווילט זיך נישט געפֿינען אין דער חבֿרותא פֿון רוסישע, פּוילישע, פֿראַנצייזישע צי נײַ־געבאַקענע אַמעריקאַנישע נאַציאָנאַליסטן.

דער נאַציאָנאַליזם פֿון שוואַכע און אונטערגעדריקטע פֿעלקער קאָן זײַן פּונקט אַזוי גיפֿטיק, ווי דער נאַציאָנאַליזם פֿון שטאַרקע פֿעלקער. אמת, שאַדן קאָן ער אָנטאָן ווייניקער, ווײַל ער איז שוואַך. דער אַפּעטיט איז דער אייגענער און די „פֿילאָסאָפֿיע" איז די אייגענע בײַ ביידע.

פֿון איין זײַט איז ער מעטאַפֿיזיק, הוילע רוחניות, און ער האָט, דאַכט זיך, נישט ליב צו ריידן וועגן פּראַקטישע זאַכן. דײַטשטום, עכט־רוסישקייט, „ריח־היהדות" — מיינט נישט, אַז דאָ איז פֿאַראַן עפּעס אַ וועזנטלעכער אונטערשייד. געענוי און באַשטימט וועט אײַך דער דײַטש־נאַציאָנאַלער נישט זאָגן, וואָס דאָס איז אַזוינס, נישט דער רוס און נישט אונדזער איינער. און ווען זיי הייבן־אָן צו זאָגן און צו באַשטימען, קומט־אַרויס אַ פּלאָנטער פֿון באַגריפֿן און מען פֿאַלט־אַרײַן אין סתּירות. אַלע אָבער זײַנען זיי זיכער, אַז אין זייער פֿאָלק שטעקט עפּעס אַזוינס, וואָס שיידט עס אָפּ פֿון אַלע אַנדערע פֿעלקער, און דער דאָזיקער „עפּעס" איז דאָס חשובֿסטע און גרעסטע

---

* פֿון „דאָס בוך פֿעליעטאָנען", וואַרשע, 1924.

און טײַערסטע, וואָס מען דאַרף אָפּהיטן. דעם דאָזיקן „עפּעס“ פֿאַרמאָגט נאָר דאָס אײנע פֿאָלק; די איבעריקע פֿעלקער פֿאַרמאָגן נישט דעם „עפּעס“.

וואָס איז עכט־דײַטשטום? אַמאָל האָט מען געזאָגט: דאָס איז דער דײַטשישער אידעאַליזם (אין דער פֿילאָסאָפֿיע), אָדער די סענטימענטאַליטעט פֿון גרעטכען, אָדער די פּרײַסישע דיסציפּלין. מיר אַלע, למשל, זײַנען זיכער, אַז עכט־ייִדישקייט איז רחמנות, מידת־הרחמים, ווייכקייט; אחד העם אין זײַן אַרטיקל וועגן ייִדישקייט און קריסטנטום קומט צום אויספֿיר, אַז ייִדישקייט — דאָס איז גראָד דער מידת־הדין, די שטרענגקייט פֿון אַ צאָן פֿאַר אַ צאָן און אַן אויג פֿאַר אַן אויג.

אָבער דער נאַציאָנאַליזם האָט נאָך אַ צווייטע זײַט, אויסער דער פֿילאָסאָפֿיע. אויף אַ מערקווערדיקן אופֿן גלײַכט ער זיך דאָ אויס בײַ אַלע פֿעלקער: אומעטום איז ער רויבעריש און ווײַזט די געפּאַנצערטע פֿויסט. עס קומט־אויס מאָדנע, וואָס ווען איר פֿאַרגלײַכט די אַרטיקלען און דרשות פֿון פֿראַנצייזישע, רוסישע צי דײַטשע נאַציאָנאַליסטן, געפֿינט איר כּמעט קיין שום אונטערשייד נישט. דער זעלביקער נוסח, כּמעט די זעלביקע ווערטער זײַנען בײַ זיי אַלעמען אויף דער צונג. איך האָב געהאַט דאָס פֿאַרגעניגן צו הערן אַ נאַציאָנאַליסטישע דרשה פֿון זשאַבאָטינסקין, און איך פֿאַרזיכער אײַך, אַז זי האָט געהאַט דעם זעלבן זיבעטן חן, וואָס יעדע אַנדערע העצערישע דרשה פֿון אַ פֿרעמדן נאַציאָנאַליסט. אמת, דער עולם אין זאַל האָט זיך געפֿילט דערבײַ נישט באַקוועם, און פּראָטעסטן האָבן זיך געהערט, און זשאַבאָטינסקי האָט געמוזט אײנעם, אַ צו שאַרפֿן אויסדרוק קעגן די אַראַבער, צוריקנעמען. דאָס באַווײַזט אָבער נאָר, אַז דער נאַציאָנאַליזם איז בײַ אונדז נישט פּראַקטיש און קאָן האָבן ווייניק אָנהענגערס, קײנער וועט אָבער נישט אָפּלייקענען, אַז זשאַבאָטינסקי איז אַ קאָנסעקווענטער מענטש און ווי אַ נאַציאָנאַליסט איז ער דערגאַנגען ביז צום סוף, ביז צו דער לאָגישער גרענעץ.

דער נאַציאָנאַליזם טוט נאָר אַ קלייניקייט: ער אַקצענטירט, ער שטעלט דעם טראָפּ אַנדערש. איינער זאָגט מײַן היימאַט, מײַן פֿאָטערלאַנד, מײַן פֿאָלק, און עס איז פּשוט מענטשלעך און זעלבפֿאַרשטענדלעך. דער נאַציאָנאַליסט שטעלט נאָר איבער דעם טראָפּ. ער זאָגן: מײַן היימאַט, מײַן פֿאָטערלאַנד, מײַן פֿאָלק. און איר פֿילט באַלד, ווי ער שליסט־אויס אַ גאַנצע וועלט. עס ווערן באַשאַפֿן צוויי צדדים: פֿון מײַן פֿאָלק קאָנטראַ נישט־מײַן־פֿאָלק. נאָך איין טראַט, און איר האָט די רויבערישע פּסיכיק פֿון דער חיה אין וואַלד: איך בין דער פֿרעסער, און די אַרומיקע וועלט איז צום פֿרעסן. זי קאָן אַזוי לאַנג עקסיסטירן, ווי לאַנג איך בין זאַט. בײַ דעם געוויינטלעכן מענטש איז דאָס וואָרט „מײַן“, נישט מער ווי אַ באַצייכענונג; בײַ דעם נאַציאָנאַליסט איז עס די מאָטיווירונג.

דער נאַציאָנאַליזם איז על־פּי רובֿ היסטעריש, פֿאַרברעכט די הענט, שרײַט און שילט, זעלטן רעדט ער געלאַסן און רויִק. דאָס דײַטשישע פֿאָלק איז לאַנג, צו־לאַנג, קראַנק געווען אויף דער היפּערטראָפֿיע, און עס האָט אים צו טײַער געקאָסט. אין דער צײַט פֿון דער מלחמה * איז די היסטעריע דערגאַנגען ביז צו דער מדרגה פֿון אַ ריכטיקן משוגעת. ערשט נישט לאַנג האָט מיך אַן אויפֿשריפֿט, וואָס איז פֿאַרבליבן נאָך פֿון דער מלחמה־צײַט, אָפּגעשטעלט און מיר לאַנג געגעבן נאָכצוטראַכטן. בײַם אַרײַנגאַנג אין זאָאָלאָגישן גאָרטן איז צוגעקלאַפּט אַ טאָוול און דערויף איז געשריבן: „זאַמלט די קאַשטאַנעס! דאָס איז אַ שפּײַז פֿאַר אונדזערע חיות“. איז דער צײַט פֿון דער מלחמה האָבן די באַשעפֿענישן פֿון זאָאָלאָגישן גאָרטן מיטגעהונגערט. און עס איז זייער מענטשלעך און שיין, וואָס מען האָט געדענקט אין זיי און מען האָט גערופֿן דעם עולם, ער זאָל זיי שענקען דאָס אַראָפּפֿאַלעכץ פֿון די ביימער, אָבער איין־איינציק וואָרט איז פֿאַראַן אין דער אויפֿשריפֿט, און דער גאַנצער ענין באַקומט

* מ׳דאַרף אויף קיין מאָמענט נישט פֿאַרגעסן, אַז נ. האָט זיך אַלץ באַצויגן צו דער ערשטער וועלט־מלחמה. דאָס שטרייכט־אונטער, וואָס פֿאַר אַ שאַרפֿן און ווייטן קוק ער האָט געהאַט. — רעד.

דעריבער גאָר אַן אַנדערן זין. „אונדזערע" חיות. דאָס זײַנען חיות, וואָס האָבן אַ שײַכות מיט דײַטשטום, נישט גלאַט אַזוי חיות אויף דער וועלט. דער טיגער, דער לייב און דער העלפֿאַנט זײַנען געהייליקט געוואָרן דערמיט, וואָס זיי זײַנען „אונדזערע". עס איז נישט מער ווי קאָמיש, ווען איר לייענט עס איצט דורך, אָבער דעם גאַנצן פּסיכאָז, דאָס גאַנצע נאַציאָנאַלע משוגעת, פֿילט איר אַרויס אין דעם איין־איינציקן וואָרט. מען האָט די חיות אַנגעטאָן פּיקלהויבן ** און געמאַכט פֿאַר עכטע דײַטשן.

אַן אַנדער בײַשפּיל: אַ רוסישער אַרבעטער האָט אָפּגעאַרבעט עטלעכע יאָר אין פֿראַנקרײַך. ער פֿאַרדינט גוט, עס פֿעלט אים גאָר נישט. און איך טרעף אים אין בערלין אויפֿן וועג קיין רוסלאַנד. איך פֿרעג אים, צי ער ווייסט דערפֿון, ווי שווער דאָס לעבן איז אין רוסלאַנד. ער ווייסט דערפֿון. צי ער איז אַ באָלשעוויק? — ניין, ער איז גאָרנישט. „איך בין אַ רוסישער און רוסלאַנד איז מײַן אָרט", ענטפֿערט ער מיר פּשוט, אָן שום איבערלייגעניש.

אָט דאָס איז די זעלבפֿאַרשטענדלעכקייט.

פֿאַראַן פֿיל זאַכן אַזוינע אויף דער וועלט, וואָס זײַנען זעלבפֿאַרשטענדלעכקייטן, ווי לאַנג מען נעמט נישט דעפֿינירן, באַגרינדן און טײַטן אויף זיי מיט די פֿינגער. נעמט איר אָבער מאַכן מיט זיי קאָפּ־שפּעקולאַציעס, קומען־אַרויס פֿאַרזעעענישן. איך רעכן, אַז אויך אונדזער מיסטעריעז גאָט־געפֿיל געהער אויך צו דער קאַטעגאָריע. ווי לאַנג מען רעדט נישט דערפֿון און מען ציט נישט דערפֿון קיין לאָגישע קאָנסעקווענצן, מאַכט עס שענער און רײַכער דעם מענטש. עס פֿאַרשמעלערט אים אָבער און מאַכט אים באַגרענעצט, ווען ער הייבט עס אָן צו דעפֿינירן און צו מאַכן דערפֿון אַ טעאָריע.

רעדט נישט מיט מיר פֿון קיין נאַציאָנאַליזם און פֿרעגט מיך נישט, צי איך בין אַ נאַציאָנאַליסט: איך וועל ליבער ענטפֿערן מיט אַ ניין איידער מיט אַ יאָ.

** קאַסקעס, שטאָלענע העלמען.

לענדער און ישובֿים

רײַזע-אײַנדרוקן

ארץ-ישראל

ירושלים, ירושלים!*

ירושלים, ירושלים! זאָל מײַן רעכטע האַנט פֿאַרגעסן ווערן, אויב איך וועל דיך פֿאַרגעסן, ירושלים!

און נישט פֿרעגט און נישט ענטפֿערט: מיט וואָס איז ירושלים שיין, און ווו ליגט איר כּוח איבער די הערצער, און פֿאַר וואָס וועט איר זי קיין מאָל נישט פֿאַרגעסן?

ירושלים! די הייליקע שטאָט!

און וווּ ליגט איר הייליקייט?

די הייליקייט איז דאָרט... אַן אינדוסטריע. אַלע אמונות האַנדלען דאָרט מיט הייליקייטן.

און ווען איר קומט־אָן צו דער שטאָט, טראַצן** די הויכע געבײַדעס פֿון די קירכן און דעם מחמדאַנישן מסגד*** איינע קעגן די אַנדערע. זיי האַלטן מלחמה און ווילן איינע די אַנדערע גובֿר זײַן. די אַלע הייליקע ערטער זײַנען באַשאָפֿן, דוכט זיך, נישט פֿאַר שטילע תּפֿילות פֿאַר גאָט, נאָר אויף צו טראַצן פֿאַר די מענטשן. העכער, העכער קלעטערט מײַן טורעם. די גאָלדענע צלמים פֿינקלען אין ליכט פֿון דער זון און זיי שיקן בלאַנקע שווערדן איבער דעם צווייטן אין האַרצן אַרײַן.

ירושלים, ירושלים! וווּ ביסטו אַליין, וואָס אַלע האָבן דיך געזוכט אײַנצונעמען פֿאַר זיך, צו באַהערשן?

און איך, דער ייִד, לאָז מיך אַראָפּ דורך הינטערגעסלעך אין דער אַלטער שטאָט, נידעריקער און נידעריקער דרייט מען זיך דורך אַ לאַבירינט פֿון שמאָלע געסלעך, דורך גאַנצע מחנות פֿון אויס־

---

* פֿון בוך ארץ ישׂראל, איינדרוקן און בילדער, פֿאַרלאַג ת. יאַקובסאָן און מ. גאָלדבערג, וואַרשע, 1925. — ** זײַנען שטאָלץ אויסגעשטעקט, *** מעטשעט, מוסולמעניש תּפֿילה־הויז.

געזעצטע אָרעמעלײַט, בלינדע, לאָמע און אַלערליי אַנדערע קאַליקעס, און איך זוך־אויף מײַן הייליקייט — די פּותל־מערבֿי.

שטייען דאָרט שמשים און פּלי־קודש און צינדן די קנויטן פֿון דער אייל־לאָמפּ, אַנדערע שרײַבן קוויטלעך, און מען רוקט זיי אַרײַן צווישן די שפּאַלטן פֿון די אַלטע שטיינער: „יוסף בן ברײַנע לפּרנסה עם הפֿאַמיליע".

די שפּאַלטן צווישן די שטיינער ווערן אויסגעפּולט יעדע וואָך מיט בערג קוויטלעך, און אַ באַהאַלטענע האַנט רוימט זיי אָפּ פֿון וואָך צו וואָך; פֿאַר די עטלעכע מאָל ח"י, וואָס מען באַצאָלט, ליגן זיי אָפּ זייער צײַט, און זאָגן־אָפּ זייער שטומע תּפֿילה: „שׂרה בת שיינדל לרחמים גדולים".

אָרעם איז די ייִדישע הייליקייט אין ירושלים, נידעריק און פֿאַרוואָרפֿן, און זי פֿאַרשטעקט זיך אין אַ הינטערגאַס... און דער האַנדל גייט אויך דאָ, ווי אומעטום.

פֿאַרוואָס אָבער האָב איך פֿול טרערן אין די אויגן, בשעת איך שטיי פֿאַר די ריזיקע שטיינער, שלעכט־געהובליעוועטע, וואָס זיי לאָזן אַ חלל פֿון אַ פֿינגער די ברייט איינער צווישן אַנדערן?

אין קאַהירע, בײַ די פּיראַמידן, אין אַטען, אויף דעם אַקראָפּאָליס, איז דאָ פֿיל מער צו באַוווּנדערן; די שטיינער זײַנען דאָרט געפּאַסט איינער צום צווייטן, אַז קיין שפּילקע וועט איר נישט דורכשפּאַרן, און די בנינים זײַנען ריזיקע, און איר זעט נאָך די פֿאַנטאַזיע פֿון בוימײַסטער שוועבן איבער זיי...

ירושלים, ירושלים!

און נעבן דער פּותל־מערבֿי האָט אַ שמאָלער, דינער ייִד פֿאַרקאַטשעט דאָס שטרײַמל און צוגעפּרעסט דעם שטערן צו דעם איבערגעבליבענעם שטיין, און אַזוי שטייט ער, ער רירט זיך נישט, איר הערט אים נישט בעטן, נאָר די אַקסלען צוקן בײַ אים אונטער דעם זשדענעם כאַלאַט.

ס'איז אַ גרויסע און צעוואָרפֿענע שטאָט, איר ווערט מיד פֿון גיין, און דער שטויב עסט אײַך מויל און אויגן. איך האָב אַרומגע־

בלאַנדזשעט אין דער „עיר העתיקה" (אין דער אַלטער שטאָט), אין די נײַע קוואַרטאַלן. פֿון הר־הצופֿים האָב איך געהאַט דעם איבער־בליק איבער דער גאַנצער שטאָט... אָבער ירושלים ווו איז?

ירושלים, ירושלים! אַמאָל האָב איך זי געזען אין חלום. פֿאַר לאַנגע יאָרן שוין, איז זי געווען אַזוי הערלעך־שיין אויסגעבויט, אין פֿרומקייט און שטילקייט האָבן די מענטשן אַרומגעוואַנדערט, און אויבן, איבערן הימל, האָבן אַפֿילו לײַכטע וואָלקנס געמורמלט אַ תּפֿילה.

איך האָב אַרומגעוואַנדערט, נישט אין חלום, נאָר אין דער וואָר, זיבן טעג אין ירושלים, און האָב ירושלים נישט געקאָנט געפֿינען.

די שטאָט צעוואַקסט זיך, עס ווערן געבויט נײַע „שכונות"; איבער די טאָלן, אין בערגער, פֿון וואַנען דער רויער גרויער שטיין קוקט־אַרויס, פֿון אַלע זײַטן, צעשפּרייטן זיך נײַע הײַזלעך אַ לאַ תּל־אָבֿיבֿ, ווילע־אַרטיק, ביליקע, גיכע אַרבעט, אָבער זיי פּאַסן אַהער נישט צו דער רויער לאַנדשאַפֿט.

ירושלים לויפֿט נאָך תּל־אָבֿיבֿ און קאָן זי נישט דעריאָגן. פֿאַר־שעמטע ירושלים!

די עלעקטרישע באַלײַכטונג איז קנאַפּ און זעלטן אַפֿילו אין דער נײַער שטאָט. בײַנאַכט שפּאַצירט מען נישט אַזוי געמיטלעך ווי אין תּל־אָבֿיבֿ; פֿאַר דעם אָבער האָב איך דאָרט אין דער האַלבער טונקלקייט געזען אַ חופּה מיט כּלי־זמרים, און אַראַבישע יידן אין רויטע פֿעסקעס און לאַנגע ציצית האָבן געטאַנצט און געפּאַטשט אין די הענט מיט גרויס התלהבֿות. דאָס האָט מען געפֿירט אַ נײַע ספֿר־תּורה אין שול אַרײַן.

די חלוצים און חלוצות, וואָס זײַנען צוריקגעגאַנגען פֿון די גימנאַסטישע שפּילן, וואָס זײַנען צו יענער צײַט אײַנגעאָרדנט גע־וואָרן, האָבן מיט קרומע בליקן אויסגעמיטן די פֿײַערלעכע צערעמאָ־ניע, אָבער איך האָב באַדויערט, וואָס איך בין אייראָפּעיִש געקליידט.

און קאָן מיך נישט אויסמישן צווישן דער עדה, און קושן מיט זיי די אַלטע רייניקייט...

ירושלים, ירושלים!

אין דער אַלטער שטאָט האָב איך אַרומגעבלאָנדזשעט; ס׳איז געווען אַ הייסער טאָג, אָבער די שטראַלן פֿון דער זון קאָנען נישט אַרײַנדרינגען אין דעם לאַבירינט פֿון די שמאָלע געסלעך. דזשנע איז געווען און טרויעריק. אַ שמאָלער, אַ דאַרער־ייִד, מיט יענער בלאַסקייט פֿון פּנים, וואָס איר קאָנט זען נאָר אין ירושלים, און מיט דורכדרינגענדיקע שוואַרצע אויגן, (וואָס איר קאָנט אויך זען נאָר אין ירושלים), איז געזעסן אין אַן אָרעם בשׂמים־געוועלבל און גע־וואַרט אויף אַ קונה. ער איז געזעסן אין קאַפּל און דער הויכער שטערן זײַנער האָט אַזוי אַרויסגעקוקט אין דער וועלט אַרײַן. איך בין אַ לאַנגע צײַט געשטאַנען פֿאַר דעם בשׂמים־געוועלבל און זיך נישט געקאָנט אָפּרײַסן פֿון אָרט. דער ייִד מיטן אויסזען פֿון אַ מקובל, מיט די מחשבֿות פֿון אייביקייט און פֿון גאָט, האָט געוואַרט אויף אַ קונה. צום סוף איז אָנגעקומען די קונהטע, אין געשטאַלט פֿון אַ קליין מיידעלע. ער האָט איר עפּעס אָפּגעוויגן. אָבער ווען זי האָט אים באַצאָלט, איז געשען אַ שרעקלעכע טראַגעדיע. דאָס מיי־דעלע האָט אים געררוקט די מטבע אין דער האַנט אַרײַן, איז דער ייִד אויפֿגעציטערט געוואָרן פֿון דער זינדיקער באַרירונג, ווי אַן אָפּ־געבריטער האָט ער צוריקגעכאַפּט זײַן האַנט, און די דורכדרינגענדיקע אויגן האָבן געקוקט אַזוי פֿאַרלוירן און צעמישט.

צי איז דאָס ירושלים?

און אַ ביסל ווײַטער, וואַנדערנדיק, האָב איך געטראָפֿן אַ גרויסע ריי אויסגעשטעלט: אַלטע ווײַבער, מיידלעך און יונגע קינדער מיט פּלים אין די הענט זײַנען געווען פֿאַרזאַמלט. פּלוצלינג האָט זיך אַ הויכער גרויסער „טערק״ אין אַ רויטער פֿעסקע געלאָזט לויפֿן נאָך אַ קליין מיידעלע און גענומען שרײַען אויף אַן אומפֿאַרשטענדלע־כער שפּראַך. דעם מיידעלע איז געלונגען צו אַנטרונען ווערן מיט אירע יונגע פֿיסלעך פֿון דעם הויכן מחבל, וואָס האָט זי נאָכגעיאָגט.

פאַרשטעקט אין אַ זײַטיקן ווינקל איז זי געשטאַנען, ווען איך האָב זי אָנגעטראָפן. עס ווײַזט זיך ·אַרויס, אַז דער טערק דער מחבל איז אַ ייִד, פּונקט אַזוי ווי די אַלע אויסגעשטעלטע. די דאָרשטיקע שטאָט ירושלים איז דאָ געשטאַנען אויסגעשטעלט אויף צו באַקומען וואַסער. דאָס מיידעלע האָט שוין איין מאָל געהאַט באַקומען איר חלק און האָט געוואָלט נאָכאַמאָל באַקומען, איז דער משגיח אויף איר דאָס אָנגעפאַלן מיט אַזאַ אימפּעט.

צערעדט האָב איך זיך מיט איר דורך אַן איבערזעצערין, אַ קליין מיידעלע, אירע אַ חבֿרטע, וואָס האָט גערעדט העברעיִש.

— ווער איז זי? — האָב איך געפרעגט.

— אַ ספרדית.

— און דו?

— אֲני „מעורבֿת" (איך בין אַ געמישטע, פון אַ ספרדי אַ פאָ־טער מיט אַן אַשכּנזישער מוטער).

צי איז דאָס ירושלים?

אָדער ליגט עס באַגראָבן אין די טיפענישן, אונדזער אַלט ירושלים?

פערצן קלאַפטער טיף טרעפט מען, גראָבנדיק אין דער ערד, חורבֿות אויף חורבֿות. מלחמות און ערד־ציטערנישן האָבן ירושלימס באַגראָבן און נײַע זײַנען אויפגעשטאַנען.

אָבער איבער אַלע זיי, צעוואָרפן אין דער צײַט, טראָגט זיך אַ סימבאָל און אַ קלאַנג: ירושלים!

און פון דור צו דור קלינגט ער, דער נאָמען, און אַז מען הערט אים, ציטערט מאָדנע דאָס האַרץ.

עמק יזרעאל

דער עמק יזרעאל איז — ארץ־ישׂראל אין מיניאַטור. די היסטאָריע פֿון הייליקן לאַנד, דער האַרטער מזל, דאָס אומפֿאַרמײַד־לעכע, וואָס האָט געהאַנגען איבער ארץ־ישׂראל אין פֿאַרלויף פֿון לאַנגע דורות — דאָס אַלץ שפּילט זיך אָפּ אין דעם קליינעם טאָל, וואָס איז אויסגעשניטן צווישן די בערגער פֿון שומרון, דעם תּבֿור און די הרי־גלבוע.

ווײַל ארץ־ישׂראל, וואָס האָט דעם כאַראַקטער פֿון אַן אָאַזיס אין מיטן פֿון ווײַטע מדבריות, איז געווען דער פּונקט, ווו עס האָבן זיך געטראָפֿן די שטראָמען מענטשן פֿון אַרום, פֿון דעם אַראַבישן האַלבאינדזל, פֿון מצרים און פֿון אַרם־נהרים, און דער טרעף־פּונקט, דאָס אָפֿענע סטראַטעגישע טויער, איז געווען דער עמק יזרעאל.

פֿרעמדע ראַסן האָבן זיך דאָ באַגעגנט און איינע די אַנדערע פֿאַרטיליקט. קולטורן און געטער האָבן זיך דאָ צוזאַמענגעשטויסן. דער עמלק איז דאָ אַראָפּ פֿון באַרג, דער העל־האָריקער פּלישתּי האָט זיך דאָ פֿאַרמאָסטן מיט די ייִדן. און דער לעצטער פֿון די וועלט־באַצווינגערס, נאַפּאָלעאָן, האָט געלאָזט שפּילן זײַן אַמביציע אין דעם טאָל. די אַראַבער און די קרייצצוגן, סנחריבֿ און די רוימער האָבן באַנוצט דעם דאָזיקן שליסל צום עבֿר־הירדן, ווען זיי האָבן דורכ־געצויגן דאָס לאַנד.

בײַ די גרויסע טײַכן אין מיטן פֿון די ווײַטע מדבריות, בײַם פּרת און חדקל פֿון איין זײַט און בײַם נילוס פֿון דער צווייטער זײַט, האָבן אויפֿגעבליט די אַלטע קולטורן: אַשור, בבֿל און מצרים, און זיי אַלע האָבן, בײַ זייער שטרעבונג צו עקספּאַנסיע, צו פֿאַרשפּרייטן זייער מאַכט, דורכגעצויגן ארץ־ישׂראל. אומצייליקע מאָל איז דער

בליענדיקער אַזיס פֿאַרפֿלייצט געוואָרן פֿון די חילות, וואָס האָבן זיך געטראָגן דעריבער, ווי אַ שווערע כמאַרע, און האָבן איבערגע־לאָזט נאָך זיך פֿאַרוויסטונג און צעשטערונג. אָבער נאָך יעדן מאָל ווערט דאָס לאַנד ווידער פּאַמעלעך אויפֿגעריכט, ווײַל די לעבנס־קראַפֿט פֿון לאַנד איז צו שטאַרק, די קוואַלן וואַסער שלאָגן ווײַטער פֿון די ברעגעס אַרויס און די זון וואַרעמט און ציט־אַרויס די זאַפֿטן פֿון באָדן. דאָס, וואָס ס׳מאַכט־אויס די ברכה און דער כּוח פֿון לאַנד — דער אַזיס־כאַראַקטער — איז נישט געווען צו צעשטערן. די באַפֿעלקערונג ווערט אַנטרונען אין די היילן און אויף די שפּיץ־בערגער, מאַסנווײַז ווערט זי פֿאַרניכטעט, אָבער די איבערגעבלי־בענע קלאַמערן זיך ווידער אין דעם געבענטשטן באָדן און באַפֿרוכ־פּערן דאָס לאַנד.

אַ לעבן פֿול ספּנות, פֿול דערשיטערונגען און אַ לעבן, וואָס לעשט קיין מאָל נישט אויס — דאָס איז די היסטאָריע פֿון ארץ־ישׂראל און דאָס איז דער גורל פֿון עמק יזרעאל.

גרויסע מלחמות האָבן זיך דאָ אָפּגעשפּילט. דער באָדן איז דאָ אויסגעמישט מיט ביינער און שאַרבנס פֿון געפֿאַלענע אויפֿן מלחמה־פֿלאַץ. זיי געהערן צו פֿאַרשיידענע פֿעלקער און ראַסן. צווישן די זומפּן טרעפֿט איר שפּורן פֿון פֿאַרטיידיקונג־פּלעצער. אומעטום זעט איר נאָך רעשטן פֿון געבײַדעס, וואָס האָבן געדינט אויף באַפֿעסטי־קונגען. פֿרוכטבאַר איז דער טאָל און דער שווערער גורל, וואָס ער האָט געהאַט איבערצוטראָגן, האָט נישט אויסגעטריקנט זײַנע זאַפֿטן.

אָבער שוין פֿון הונדערטער יאָרן, ווי ער איז געשטאַנען פֿאַר־לאָזט. אויף די שפּיצן בערג האָט געטליעט אַ ביסל לעבן. אָרעמע אַראַבישע דערפֿער האָבן זיך דאָרט אײַנגענעסט. אָבער דער טאָל, אונטן, איז נישט צום צענטן טייל אויסגענוצט געוואָרן. די וואַסער־רײַכע געגנט, וווּ עס פֿליסט דער טײַך קישון, און דער באַרימטער עין־חרוד (וווּ גדעון האָט אָנגעטרונקען זײַנע העלדן), איז צום טייל פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין גרויסע זומפּן, אין נעסטן פֿון מאַלאַריע.

אַהער דאָ, אָט צו דעם היסטאָרישן אָרט, האָט דאָס בעסטע און שענסטע, וואָס איז פֿאַראַן אין ציוניזם, די איבערגעבנסטע יונגעלײַט, די אייניקלעך פֿון די אַמאָליקע איסיים, מיט די אַלטע, נישט־אויסגעלאָשענע, אייביק־מענטשלעכע און אייביק־ייִדישע אידעאַלן פֿון גלײַכקייט און ברודערשאַפֿט, געזוכט דעם וועג.

די קבֿוצות עין־חרוד, תּל־יוסף, בית־אלפֿא צופֿוסנס פֿון די הרי־גלבוע, די מושבֿים נהלל, בלפֿוריה און די קבֿוצה מרחבֿיה בײַ דעם הר־הרואים און תּבֿור, האָבן זיך דאָרט אויסגעלייגט. פֿון יעדן העכערן אָרט זעט איר די צעשפּרייטע נעסטן פֿון אַרבעט און אידעאַליזם איבער דעם טאָל, וואָס בליט איצט אויף; פֿלײַסיק ווערן די זומפּן אויסגעטריקנט. די מאַלאַריע ווערט פֿאַריאָגט. עס גרינען די פֿעלדער און דער האַמער הילכט דאָרט אָן אויפֿהער.

דער צעפֿלאָסענער עין־חרוד איז איצט אײַנגעצוימט געוואָרן דורך מאָדערנע אײַנריכטונגען, די קבֿוצה האָט דערפֿון אַ וואַסער־לייטונג און דער באָדן ווערט אויסגעטריקנט. ריטמיש קלאַפּט דאָרט די פּנעומאַטישע מאַשין, וואָס רעגולירט דאָס לויפֿן פֿון קוואַל. ריטמיש קלינגט דער גלאָק אין דעם דערבײַיִקן תּל־יוסף יעדן פֿרימאָרגן, איידער די זון גייט־אויף, און רופֿט צו אַרבעט. אָבער די אַלע אויסערלעכע דערגרייכונגען, דער גאַנצער ריטעם פֿון אַרבעט איז גאָרנישט אין פֿאַרגלײַך מיט דער אינערלעכער האַרמאָניע און שיינקייט פֿון די מענטשן, וואָס האָבן אַהערגעצויגן פֿון אַלע פֿאַרשפּרייטע ווינקעלעך און ערדטיילן.

די קבֿוצות זײַנען אַ פּרוּוו פֿון אַ קאָמוניסטישן צוזאַמענלעבן. אויב איר ווילט, האָט איר דאָ דעם טיפּישסטן אוטאָפּיסטישן סאָציאַליזם. עס איז אַ געמיש פֿון טאָלסטאָיִשע אַנטי־קולטור־געדאַנקען, פֿון קאָמוניזם, און איבער אַלץ הערשט דער נאַציאָנאַלער מאָמענט. אָבער דער טיפּ מענטש, וואָס איר געפֿינט אין דער קבֿוצה, איז פֿון יענע זעלטענע דערשײַנונגען פֿון גײַסטיקער ריינקייט, וואָס בלײַבן בײַ אײַך אײַנגעקריצט אין דער נשמה אויפֿן גאַנצן לעבן. מענטשלעכער אידעאַליזם און איבערגעבנקייט ווערן קיין מאָל נישט פֿאַרפֿאַלן אָן

נוצן. מעגט איר קוקן אויף די פרווון אײַנצופירן אין אַ קליין וויגקעלע פון אַ קליין לאַנד דעם סאָציאַליסטישן אידעאַל ווי איר ווילט. איר קאָנט אײַך באַציִען סקעפּטיש צו דעם נסיון, צו בילדן אַ קליינע קאָמונע און נאָך דערצו מיט דער הילף פון „בורזשואַזע" געלטער, אין מיטן פון אַ בירגערלעכער געזעלשאַפט. אָבער דער ערנסטער בליק פון דעם מענטש, וואָס אַרבעט אין דער קבוצה, דאָס פּערזענלעך־מענטשלעכע, וואָס אין אים, דאָס איז אַ זאַך, וואָס איז איבער יעדן סקעפּטיציזם. איך וויל נישט און איך קאָן נישט גלייבן, אַז מענטשלעכע טרײַקייט, איבערגעבנקייט און אידעאַליזם זאָלן קאָנען גיין לאיבוד. דאָס האָבן נאַראָנים אָדער פּאַרטיי־מענטשן אויסגעטראַכט. יעדער אידעאַליזם, פון ווילדסטן ביז צום קולטורעלסטן און ראַפינירטסטן, פון פאַנאַטישסטן ביז צום „וויסנשאַפטלעך־באַגריגדעטן", האָט באַפרוכטיקט די וועלט.

אַכט טעג האָב איך אַרומגעוואַנדערט צווישן די קבוצות אין עמק יזרעאל. וואָס איך האָב דאָרט געזען — פאַרשפּאָר איך צו דערציילן. איך מיין, אַנדערע וועלן דאָס טאָן בעסער פאַר מיר. איך ווייס נאָר אַזוי פיל, אַז די קעסט זײַנען געווען פיל מער ווי באַשיידן. ערגעץ האָב איך נישט געטראָפן קיין צוקער, קיין פליש, קיין פּוטער. אייער נאָר אויף איין אָרט. אַזוי אַז אין פאַרלויף פון עטלעכע טעג האָב איך דערפילט אַ נייטיקייט צו דערפרישן מײַנע פּוחות מיט אַ מער־נאַרהאַפטער שפּײַז. און בײַ אַזאַ קעסט ווערט די אַרבעט געטאָן מוסטערהאַפט. מען איז נישט שיכּור־פריילעך און האָפערדיק ווי אין תּל־אָביב, אָבער מען איז ערנסט־געמיטלעך, גוט־אויפגעלייגט, באַזאַכט אין טאָן און אין ריידן. איך וועל יעדן ראָטן, ווער עס וויל פאַרשטיין די מענטשן פון עמק יזרעאל, זיי זאָלן בײַ יוסף בן גוריון (דערשינען אין העברעיִש) דורכלייענען די מײַסטערהאַפטע שילדערונג פון די אסיים (די ערשטע קאָמוניסטן) אין דער צײַט פון צווייטן חורבן, וועט ער האָבן דעם שליסל צו פאַרשטיין די מענטשן *.

---

* כדאי ניט צו פאַרגעסן: נאָמבערג האָט די שורות געשריבן אין 1924! — רעד'.

„התחדשות" — דאָס איז דאָס וואָרט, וואָס דער חלוץ גאָרדאָן, דער וווּנדערבאַרער מענטש, וואָס האָט זיך אַרומגעדרייט אין ארץ־ישׂראל ווי אַ לעבעדיקע לעגענדע, האָט איינגעפֿירט. „באַנײַונג" — הייסט דאָס, באַנײַונג פֿון לעבן, אָנהייבנדיק פֿון אייגענעם „איך" און צוריקקערנדיק צום יידישן פֿאָלק און צו דער מענטשהייט. דאָס איז אַ וואָרט, וואָס קלינגט בײַ אים אין זײַנע שריפֿטן, ווי אַ פֿאַראָל פֿון אַ נײַער רעליגיע. איך האַלט אים פֿאַר דעם בעסטן אויסדריק פֿון דער גײַסטיקער פֿיזיאָנאָמיע פֿון דעם קבֿוצה־מענטש. טרומפּעלדאָר איז געווען זייער הערצל, זייער פֿירער; גאָרדאָן — זייער גײַסטיקער אויסדרוק, זייער אחד־העם.

נישט איין מאָל האָב איך געהאַט דעם אײַנדרוק, געפֿינענדיק זיך צווישן די קבֿוצה־מענטשן אין דעם גרויסן באַראַק אין דער אָפּרו־צײַט אָדער בײַם צוזאַמענדיקן עסן, אַז איך לעב עפּעס אָפּגערוקט מיט הונדערטער יאָרן צווישן אַ רעליגיעזער געמיינשאַפֿט, וואָס איז געקומען אָנזאָגן די בשׂורה פֿון אַ גאולה און אַ וועג צו גאָט.

אומפֿאַרגעסלעכע נעכט זײַנען דאָס פֿאַר מיר. ווען איך בין אין אַזאַ באַראַק געלעגן אויף אַ בעטל, נישט געקאָנט אײַנשלאָפֿן, ווײַל די געדאַנקען האָבן געדריקט אויף מײַן געמיט און דאָס געוויין פֿון די שאַקאַלן האָט זיך געטראָגן איבער די פֿעלדער פֿון עמק, און אין האַלבן דרימל האָבן מײַנע ליפּן געשעפּטשעט דאָס וואָרט „התחדשות". ווי איך וואָלט וועלן דערגרונטעווען דעם מיין און די באַדײַטונג פֿון דעם מאַגישן וואָרט.

און איך האָב אומגעדולדיק געוואַרט אויף דעם ערשטן שײַן פֿון אויפֿגייענדיקן טאָג, ווען אין דעם פֿענצטערל האָבן גענומען אַרײַנקוקן די הרי־גלבוע.

די זעלביקע פֿון אונדזער אַלטן, הייליקן ספֿר, די זעלביקע, ווו די אסיים האָבן געוווינט.

נאָרד־אַמעריקע

פּראָפעסאָר פון פילאַנטראָפּיע *

אויף עליס־אײַלאַנד, צום סדר, וואָס מען האָט אײַנגעריכט פאַר די 130 פאַרהאַלטענע עמיגראַנטן, האָב איך אים געזען צום ערשטן מאָל — אַ הויכער, אַ דאַרער, אַ בלאַסער, מיט אַ פּנים פון אַ קליינ־שטעטלדיקן שוחטס אַ קעסט־אײדעם.

„ד״ר ב. פּראָפעסאָר" — איז זײַן נאָמען.

„פּראָפעסאָר פון פילאַנטראָפּיע".

איך האָב פון אַזאַ וויסנשאַפט, וואָס זאָל הייסן פילאַנטראָפּיע, אין מײַן לעבן נישט געהערט. נישטאָ, דאַכט זיך, אין אייראָפּע ערגעץ אין אַן אוניווערסיטעט אַזאַ מין קאַטעדרע פון פילאַנטראָפּיע.

עס איז אַ פּשוטע זאַך: איינער האָט געלט און אַ גוט האַרץ דערצו, אָדער ער האָט נישט קיין גוט האַרץ, נאָר ער האָט זײַן געלט נישט ווו אַהינצוטאָן — גיט ער צדקה און ווערט אַ פילאַנ־טראָפּ. ווו איז דאָ די וויסנשאַפט?

נאָר אַ קשיא אויף אַמעריקע! אַז מען קאָן אויפבויען וויאָרסטן־לאַנגע בריקן, וואָס הענגען ממש אין דער לופטן, און מען קאָן בויען הײַזער, וואָס קראַצן ממש דעם הימל — וואָסער ווערט האָט עס צו מאַכן אַ נײַע וויסנשאַפט?..

איבעריקנס, זײַענדיק אויף עליס־אײַלאַנד בײַ דעם טרויעריקן סדר פון 130 פאַרביטערטע מענטשן, זײַנען מיר די מחשבות נישט געקומען אין קאָפּ אַרײַן.

עס איז געווען קאַלאַמוטנע אויפן האַרץ, ווי מען זאָגט אין וואָלין.

---

* אין 1912 האָט נ. דאָס געשריבן.

אין אַ ווינטיקן, נאַסן פֿאַרנאַכט האָט אונדז די שיף אַריבערגע־פֿירט צו דעם טרויעריקן אינדזל. מיר זײַנען דורכגעגאַנגען די גרדימע לאַנגע שטיגן, וואָס זײַנען געמאַכט פֿאַר מענטשן, ווו עס האָט זיך געהערט דער ריח פֿון קאַרבאָל. זיי זײַנען אַלע געווען איצט ליידיק. ביז זעקס אַ זייגער שטיקן זיך דאָ מענטשן און פֿעלקער, גרויס און קליין, מענער און פֿרויען און קינדער, און זיפֿצן און מורמלען אויף אַלערליי שפּראַכן און דיאַלעקטן. זיי ווערן געשיקט פֿון איין שטײַג אין דער אַנדערער, טראַנספּאָרטירט דורך דער גרויסער דראָטענער רושטאָוואַניע, וואָס עפֿנט זיך, און ווידער ווערט די דראָטענע טיר פֿאַרשלאָסן, און זיי וואַרטן, וואַרטן. נאָך זעקס ווערט די גאַנצע מענטשלעכע סטאַדע אַרײַנגעיאָגט אין אַנדערע פֿאַרמאַכטע צימערן צו שלאָפֿן — אויב נאָר זיי געפֿינען אַ שטיקל קאַלטן, האַרטן פּלאַץ אויף דער פּאָדלאָגע. די שטײַגן זײַנען איצט געווען ליידיק, און נאָר דער שאַרפֿער ריח פֿון קאַרבאָל האָט עדות געזאָגט, אַז בײַטאָג איז דאָ פֿאָרגעקומען אַן אָנגעשטרענגטע אַרבעט און מען האָט גע־מוטשעט מענטשלעכע קערפּערס.

די פֿאַרהאַלטענע עמיגראַנטן, אַזוי ווי זיי זײַנען דאָך אַרעס־טירט, זײַנען געווען אָפּגעטיילט פֿון אונדז, די געסט. זיי זײַנען געזעסן בײַ באַזונדערע טישן. מיר — בײַ אַ באַזונדערן. מיר האָבן זיך דורכגערעדט, דאָס הייסט, מיר האָבן גערעדט, און זיי האָבן געהערט; מיר האָבן געדרשנט און זיי האָבן געפּאַטשט בראַוואָ.

ווײַל אַמעריקע, מוזט איר וויסן, איז אַ לאַנד פֿון פֿרײַען וואָרט, און בײַ יעדער געלעגנהייט רעדט מען דאָ, און מען רעדט, און מען רעדט!

דאָ וועט איר נישט געפֿינען קיין מענטש, וואָס האָט אין זײַן לעבן נישט געמאַכט מינימום 100 „ספּיטשן" (רעדעס), סײַדן ער איז אַ שטומער.

נאָך דעם ריכטיקן, כאַראַקטעריסטישן „ספּיטש" האָט געהאַלטן אונדזער פּראָפֿעסאָר פֿון פֿילאַנטראָפּיע.

ער איז אויך „רעוורענד” (ראַבינער) און ער האָט געפּראַוועט דעם סדר.

ער האָט זיך אויפֿגעהויבן פֿון אָרט און ער האָט אָנגעהויבן צו ריידן, און בײַ די ערשטע ווערטער זײַנע האָב איך באַלד באַמערקט, אַז ער איז דער געבוירענער „פּראָפֿעסאָר פֿון פֿילאַנטראָפּיע”.

ער האָט גערעדט צו דעם אומגליקלעכן עולם, ווי דאָס וואָלט געווען אַ חבֿרה שנאָרערס און שלעפּערס, אַרויסגעגעבן פּריקאַזן*, ווי צו האַלטן זיך בײַם טיש, און געגעבן זיי צו פֿאַרשטיין, אַז אויב ווען פֿון זיי וועט אָפּגליקן אַראָפּצוקומען אין דעם דאָזיקן לאַנד, זאָל ער וויסן, וואָסער פֿרײַ לאַנד דאָס איז, וואָסערע גוטע מענטשן דאָס זײַנען, און וואָס דאָס הייסט ציוויליזאַציע, און זיי זאָלן וויסן, ווי זיך צו האַלטן און ווי אָפּצודאַנקען.

איך האָב מיך אינטערעסירט צו פֿרעגן וועגן דער פּערזענלעכ־קייט פֿון דעם פּראָפֿעסאָר, און מען האָט מיר געזאָגט, אַז ער איז זייער אַ וויכטיקע פּערזענלעכקייט אין ניו־יאָרק און שפּילט אַ זייער אָנגעזעענע ראָלע בײַ די דײַטשע „יאַהודים”. מען רירט נישט קיין האַנט אין די גרויסע פֿענצטער אָן אים.

און איך האָב מער נישט געפֿרעגט, פֿון וואַנען עס האָט זיך גענומען אַזאַ שפּאָגל־נײַע וויסנשאַפֿט, וואָס הייסט פֿילאַנטראָפּיע.

אַז די גרויסע פֿענצטער ווילן, ווערט אַ פּרעזידענט אין לאַנד, און אַז זיי ווילן, ווערט אַ רעקטאָר אין אַן אוניווערסיטעט, און אַז זיי ווילן, ווערט אַ נײַע וויסנשאַפֿט און אַ נײַע קאַטעדרע.

געשטאָרבן אַ מאַטראָנע, וועלכע האָט זייער געהאַלטן פֿון ד״ר ב., וואָס האָט אויך מסתּמא פֿיל פּערזענלעכע מעלות. האָט זי איבער־געלאָזט געלט פֿאַר דעם אוניווערסיטעט צו גרינדן אַ קאַטעדרע פֿאַר פֿילאַנטראָפּיע, און ד״ר ב. זאָל זי פֿאַרנעמען.

פֿון וואַנען מען וועט נעמען די וויסנשאַפֿט, די לערנביכער, די סטודענטן, וואָס זאָלן זײַן די אַמאַטאָרן צו הערן די לעקציעס פֿון

* (רוס׳) באַפֿעלן.

דער נײַער וויסנשאַפֿט — דאָס זײַנען אַלץ קליינינקייטן. אַז געלט איז דאָ, איז אַלץ דאָ. דער פּראָפֿעסאָר איז פּראָפֿעסאָר, און באַקומט זײַן געהאַלט, און דער אוניווערסיטעט האָט אַ קאַטעדרע פֿאַר אַ נײַער וויסנשאַפֿט.

די לעקציעס פֿון פֿילאַנטראָפּיע קומט קיינער נישט הערן, פֿאַרשפּאָרט ער צו לייענען. דערפֿאַר אָבער גילט דער טיטל „פּראָפֿעסאָר", כּדי צוצוגעבן מער געוויכט דער פֿאַרביסענער אַסימילאַטאָריש־יאַהודישער טעטיקייט פֿון דעם דערמאָנטן רעוורענד. ער איז, נעמלעך, אַ פֿאַרביסענער אַסימילאַטאָר און אַ פֿאַרביסענער „יאַהודי".

די ייִדישע גאַס, דאָס ייִדישע ניו־יאָרק, קען אים כּמעט נישט. דאָ בליִען און וואַקסן אינסטיטוציעס פֿון זייער אייגענעם אינערלעכן כּוח. די „יאַהודים" האָבן פֿאַרלוירן דעם קאָנטראָל איבער דעם נײַעם לעבן. אָבער דאָרט, אין די הויכע פֿענצטער, פֿון וואַנען דער גאָלדענער רעגן גייט אויף שפּיטעלער און מושבֿ־זקנימס, דאָרט רעפּרעזענטירט ער דאָס פֿאָלק, די מאַסע.

ער איז רעוורענד און פּראָפֿעסאָר פֿון פֿילאַנטראָפּיע. דאָס קלינגט אַזוי שיין... און ווען ער קומט בעטן פֿאַר די אָרעמע ברידער, ווערט דאָס האַרץ פֿון דער מאַטראָנע ווייך ווי פּוטער, און אין דער צוואה ווערט פֿאַרשריבן אַ ציפֿער מיט אַ דרײַ נולן בײַ דער זײַט פֿאַר אַ מושבֿ־זקנים, צי אַ שפּיטאָל.

דאָס זײַנען צוויי פֿאַרשיידענע וועלטן, דאָס ייִדישע ניו־יאָרק און דאָס „יאַהודישע". און יעדע האָט זיך אירע באַזונדערע טיפּן.

צווי דורות

עס איז אויף דער איסט־סייד, אַז איר גייט דורך די דילענסי, גרענד־סטריט, נאָרפאָלק, עסעקס אאַז״וו, זייער ייִדיש און ייִדישלעך. שרײַענדיקע שילדן מיט גרויסע ייִדישע אותיות: „מקוה כשרה לכל בני ישׂראל״, „בית המדרש הגדול״, „מואווינג פּיקטשערס״ (קינאָמאַטאָגראַף) און אין מיטן דערין ד״ר זשיטלאָווסקיס אַ פֿאָר־לעזונג, וויסאָצקיס טיי, כּרמל־ווײַן, ייִדישע צײַטונגען, קראָמען, בילד־לעך, טישלעך און ייִדישע שיכפּוצערס.

ייִדן האַנדלען און וואַנדלען און יאַרידעווען.

די טישלעך זײַנען פֿול מיט אַלערליי ייִדישע סחורות: קעמלעך, מעסערלעך, שנוראָוואַדלעס, העמדער און טיכלעך, אַלץ פֿאַרשטייט זיך, בחצי־חנם. און אויב איר וואַרפֿט אַן אויג אויף אַזאַ טישל, וועט נישט לאַנג געדויערן, ביז מען וועט אים אָנכאַפּן פֿאַרן לאַץ. ייִדענעס קריגן זיך און שעלטן זיך, און — נישט קשה: אַמעריקע איז טאַקע אויף יענער זײַט אָקעאַן, און פֿון דעסטוועגן, אַז ייִדישע ווײַבער קומען דאָ אַרײַן אין כּעס, רײַסן זיי זיך פֿאַר די האָר נישט ערגער ווי אין שניפּישאָק, און דער „פּאָליסמען״ שטייט אין דער זײַט און קוקט — נישט זײַן דאגה. אַז מען פֿרעגט אים נישט, ענט־פֿערט ער נישט.

עס איז דאָס האַרץ פֿון דעם ייִדישן געטאָ. די מענטשן, וועלכע ווינען דאָ, האָבן זיך אײַנגעריכט אַ שניפּישאָק און אַן איישישאָק, האָבן זיך זייער „סאָסײַעטי״, וואָס שטיצט זיי אין פֿאַל פֿון אַ קרענק, וואָס פֿאַרזאָרגט זיי בײַם לעבן מיט אַ חזן אין שול און נאָכן טויט — מיט אַ שטיקל קרקע. און די דאָזיקע, „סאָסײַעטי״ (חבֿרה) פֿון „אַנשי בני האָצעפּלאָץ״, אָדער „אַנשי בני יריחאָמאָווקע אינדעפּענ־

דענט" (אומאָפּהענגיק) האָט אַ גבאי ראשון און אַ גבאי שני, נישט מער, וואָס דאָ הייסט דער גבאי ראשון — פּרעזידענט, דער גבאי שני — וויִס־פּרעזידענט, און זיי קיניגן ביידע צוזאַמען אויף דעם „ספּעשעל־מיטינג" (ספּעציעלע פאַרזאַמלונג). עס איז פיל מער אָר־דענונג ווי אויף אונדזערע אַסיפות. אין די דאָזיקע „סאָסיִעטיס" הערשט אַ ביסל צערעמאָניאַל, וואָס איז אַהער אַריבערגעטראָגן גע־וואָרן פון די אָרדנס. דער „ברודער פּרעזידענט" זיצט אויף זײַן שטול אין דער הויך אויף אַן עסטראַדע און פאַר אים — אַ קליין טישל און אַ האַמער; אַנטקעגנאיבער, אויף דער צווייטער זײַט זאַל, זיצט ברודער „וויִס־פּרעזידענט", אויך אויף אַ פּסא־שלמה, הויך איבערן עולם. ווערט אַ ביסל אומרויִק, גיט דער פּרעזידענט אַ קלאַפּ מיטן האַמער און רעדט־אַריבער אויף דײַטשמעריש:

— „ברודער וויִס־פּרעזידענט! קענטען זי נישט האָבען די אָרדנונג אין אירען ווינקעלע האַלטען קענען וואָלען?"

רופט זיך אָן דער האַמער פון דער צווייטער זײַט זאַל און דורך דעם רויך פון די ציגאַרן טראָגט זיך דורך די שטים פון ברודער וויִס־פּרעזידענט:

— „ברודער פּרעזידענט! איך האָבע די ברודער צום אָרדנונג גערופען אין מײַנעם ווינקעלע געטהאַן".

און עס איז שטיל, און מען רעדט צו דער זאַך, מען ברעכט זיך אַ ביסל די צונג אויף דײַטשמעריש, צום סוף אָבער פאָרט מען אַרויס אויף מאַמע־לשון.

אויף דער גאַס איז מען אָבער נישט פײַערלעך. ייִדן, קיין עין־הרע, זײַנען דאָ אַ סך און, גאָט צו דאַנק, מען מאַכט אַ לעבן. יאַרידע־ווערט מען און מען קאָכט זיך, נישט נאָר מיט ייִדיש לשון, נאָר מיט אַלע ייִדישע תנועות, פּוילישע און גאַליציאַנער זינגען־אונטער, ליט־וואַקעס סווישטשען מיט דער „סמך", און עס גייט אַ גאַנג.

די דאָזיקע מינים ייִדן, וואָס איר זעט דאָ, צווישן דילענסי און איסט־בראָדוויי, האָבן זיך פיל נישט געענדערט, נישט אײַנערלעך, נישט אויסערלעך.

און אויף נאָרפֿאָלק־סטריט, אַט־דאָ אין סאַמע רעכטן־געדיכטן, שטייט אַ ריזיקע געבײַדע — די „פּאָבליק סקול״ (די פֿאָלקשול), און דרײַ אַ זייגער, ווען איר גייט דאָ דורך, וועט איר זען, ווי עס שיטן זיך אַרויס ייִדישע ייִנגלעך און מיידלעך, קליין און גרויס, און איר וועט זיי בשום אופֿן נישט דערקענען, אַז דאָס איז דער צווייטער דור פֿון אַט־די ייִדענעכּ און ייִדן.

געזונטע „באָיס״ (ייִנגלעך) און „גוירלס״ (מיידלעך) מיט מוס־קולן, מיט אויפֿגעהויבענע קעפּ, האַרטע פּנימער און פֿרעכע, פֿרײַע אויגן, און עס רעדט ענגליש־אַמעריקאַניש.

די „פּאָבליק־סקול״ — דאָס איז דאָס שטאַרקסטע און סאָליד־סטע, וואָס דער שטאַט האָט דאָ באַשאַפֿן, גוט אויסגעשטעלט, אומ־זיסט, אַפֿילו ביכער ווערן געגעבן בחינם, עכט־דעמאָקראַטיש לויטן גײַסט, מיט אַ גרויסער ליבע צו קערפּערלעכער דערציִונג. אויב אַמעריקע איז אַ שמעלץ־מאַשין פֿאַר פֿעלקער און ראַסעס, ווו זיי ווערן איבערגעקאָכט און איבערגעפֿורעמט, איז די „פּאָבליק־סקול״ די פֿאָרעם, וווּהין דאָס צעשמאָלצענע מענטשן־מאַטעריאַל ווערט אַרײַנגעגאָסן און קומט־אַרויס מיט אַן אַמעריקאַנער צורה.

אַט־דאָס יונגוואָרג לאָזט זיך אַרויס אויפֿן „סאָורד־פּלייס״, ווו מען שפּילט פֿוטבאָל און מען לויפֿט און מען פֿײַט *, און אַרום שטייען די עלטערן און קוקן, ווי יענע הון, וואָס האָט אויסגעבריט ענטישע אייער **, בשעת זי האָט געזען אירע קינדערלעך אָפּשווימען אויפֿן וואַסער.

איך וויל די לייענערס נישט מאַכן פּעסימיסטיש. דער צווייטער דור ייִדן איז גאַנץ ווײַט פֿון אַסימילאַציע. קודם־כּל, אַן ערך 75.000 ייִדישע קינדער אין ניו־יאָרק, ווי מיך האָט פֿאַרזיכערט אַ מענטש, וואָס שטייט נאָענט צו דער „קהילה״, וואָס האַלט זיך ערשט בײַם אָרגאַניזירן, באַזוכן „תּלמוד־תּורות״ נאָכמיטאָג. די ראַדיקאַלע קרײַזן,

* באָקסירט, מ׳פֿאַרמעסט זיך אין באָקס. — ** קאַטשקע־אייער.

פֿון דער אַרבעטער־מאַסע, וואָס שיקן נישט די קינדער אין די תּלמוד־תּורות, אַסימילירן זיך אויך נישט. אַזאַ אַמעריקאַניזירטער בחור וועט צעשלאָגן דאָס פּנים דעם ערשטן בעסטן אײַרישן, וואָס וועט שימפֿן ייִדן. ער ווייסט, אַז ער איז אַ ייִד און שעמט זיך ווייניקער דערמיט ווי בײַ אונדז, אָבער דאָס זײַנען אַנדערע ייִדן. עס איז גאָר אַ נײַער טיפּ, אי אויסערלעך, אי אינערלעך, און וואָס דער דור וועט זײַן — דאָס קאָן שוין קיינער נישט פֿאָרויסזאָגן.

על פּי רובֿ גאָר ווערט דער אַמעריקאַניזירטער בחור אָדער מיידל צוריק אַרײַנגעשלעפּט אין ייִדישן לעבן אַרײַן, נאָך דעם ווי זיי ענדיקן די „פּאַבליק־סקול" אָדער גאָר די „הײַ־סקול" (העכערע שול). דער פּוח פֿון דעם גרויסן ייִדישן קיבוץ ציט אים צו זיך. ער לעבט צווישן ייִדן און רעדט אַפֿילו ייִדיש, כאָטש מיט אַן ענג־לישן אַקצענט און מיטן ענגלישן סינטאַקסיס.

עס איז מיר אויסגעקומען צו ריידן מיט אַזוינע עקזעמפּלאַרן ייִדיש. די אינטעליגענץ ווייסט דאָ נישט פֿון דער נאַרישער געוווינ־הייט צו שעמען זיך מיט ייִדיש. דער דעמאָקראַטיזם פֿון לאַנד און די פֿרײַהייט האָבן געבראַכט דערצו, אַז איר וועט אײַך טרעפֿן מיט דאָקטוירים, אינזשינירן, וואָס פֿאַרנעמען גרויסע רעגירונג־שטעלעס, מיט „דזשאַדזשעס" (ריכטערס), און איר וועט מיט זיי אָפּלוידערן גאַנצע שעהען ייִדיש. און אָט האָב איך געהערט פֿון די אַמעריקאַני־זירטע, וואָס זײַנען געבוירן און דערצויגן אין דעם לאַנד, פֿראַזן, וואָס האָבן מיר אויסגעזען ווילד: „איך בין גייענדיק", „אַלע די קינדער", „איך וויל צו גיין", אַנשטאָט „איך גיי", „אַלע קינדער", „איך וויל גיין". שולדיק איז דאָ די ענגלישע שפּראַך, פֿון וועלכער די פֿראַזן זײַנען ווערטלעך איבערגעזעצט.

אָט אַזוי אומגעפֿער איז די לאַגע איצט. דער נײַער דור איז ווײַט־ווײַט פֿון דעם ערשטן, האָט אַנדערע געוווינהייטן, אַן אַנדער לשון אין מויל און אַן אַנדער פּנים אַפֿילו. אויב מען זאָל גלייבן אַן אַמעריקאַנער אַנטראָפּאָלאָג־סאָציאָלאָג, ענדערט זיך אַפֿילו דער גאַנ־צער טיפּ, ווי די אויסמעסטונגען פֿון די קעפּ זאָלן דאָס האָבן באַוויזן.

אָבער — „וואָס מיר זײַנען, זײַנען מיר, אָבער ייִדן זײַנען מיר״, דאָס איז אַ נײַער טיפּ פֿון אַ ייִד, מענטשלעך זייער געזונט, קערפּערלעך ווי גײַסטיק, נאַציאָנאַל — אַ גרויסער פֿראַגע־צייכן.

די קומענדיקע צענדלינגער יאָרן וועלן אפֿשר קענען אַן ענט־פֿער ברענגען אויף דעם פֿראַגע־צייכן...

צום ענד אַ קליינער אַנעקדאָט, וועלכער וועט אײַך אילוסטרירן דעם דאָזיקן תּהום, וואָס ליגט צווישן די צוויי דורות.

איך האָב אַ באַקאַנטן דאָקטער־מעדיצין, וואָס איז אויך אַ ייִדי־שער ליטעראַט, אַ ייִד פֿון ייִדנלאַנד, אַ ייִד מיט דער ייִדישער פֿראַגע, וואָס איז געווען שוין אין ארץ־ישׂראל און האָט ליב העברעיִש, און איז אַ גרויסער אַפּיקורס — קורץ, איינער פֿון אונדזערע. און ער האָט אַ בן־יחיד פֿון 14 יאָר, וואָס איז איצט אין דער „הײַ־סקול״. אויף דער נאַכט זיצט זיך דער פֿאָטער בײַ זײַנע ייִדישע „פּייפּערס״ (צײַטונגען) אָדער לייענט גאָר דאָס נײַע ביכל „השלוח״; און דער בן־יחיד לייענט די פֿערטע זײַט פֿון ענגלישן „פּייפּער״, נײַס פֿון ספּאָרט, פֿון שווימען, לויפֿן, פֿוטבאָל און „פֿײַט״. איינער מישט זיך נישט אין צווייטנס „ביזנעס״. עס איז דאָך אַמעריקע, און עס איז דאָך אַזאַ מין פֿרײַהייט, וואָס עלטערן האָבן די קינדער קיין דעה נישט צו זאָגן. ווערט דעם בן־יחיד לאַנגווײַליק, וואַרפֿט ער אַוועק די צײַטונג און קוקט זיך אום אין שטוב, צי איז נישטאָ ווער, מיט וועמען די מוסקלען צו פּרובירן. ער געפֿינט קיינעם נישט. דער פֿאָטער איז קיין בעלן נישט אויף אַזוינע זאַכן, גייט ער צו צו דער מאַמען און וויל איר ווײַזן, ווי מען „פֿײַט״. די מוטער איז אויך אַ ייִדיש ווײַבל, אָבער פֿאָרט אַ מאַמעס האַרץ, טוט זי אים צוליב און „פֿײַט״ מיט אים. עס איז קאָמיש. צום סוף ציט זיך דער בן־יחיד אויס אויף דער קאַנאַפּע מיט דער מינע פֿון אַ גרויסן פֿילאָסאָף, נעמט די פֿיס אין די הענט און מאַכט פֿון זיך אַ קנויל.

איינמאָל קומט דער בן־יחיד אַהיים מיט אַ פֿריילעך פּנים און איז גלײַך צוגעלאָפֿן צום טאַטן. מיר האָבן גראָד געהאַט דעבאַטירט וועגן ייִדיש — לשון־קודש.

דער בן־יחיד האָט אַרויסגענומען אַ גאָלדענעם מעדאַל און ווײַזט דעם פֿאָטער, דאָס האָט ער הײַנט באַקומען אין „סקול". דער בעסטער לויפֿער געווען אין אַ געיעגעניש פֿון די ניו־יאָרקער „הײַ־סקולס". ער האָט געזונטע, פֿלינקע פֿיס.

— מזל־טובֿ דיר, טאַטע!

אין אַ ווײַלע אַרום זײַנען אָנגעקומען די גרויסע ענגלישע אָווענט־צײַטונגען, און אונדזער בן־יחיד איז דאָרט אויסגעמאָלט און זײַן ביאָגראַפֿיע איז באַשריבן — איינער פֿון די העלדן פֿון טאָג.

דער פֿאָטער האָט געלייענט און געצויגן מיט די אַקסלען, און בנאמנות, ער האָט נישט געוווּסט צי לאַכן, צי פֿרייען זיך, צי אפֿשר אָפּזיפֿצן: „בנים גדלתּי"...

ער האָט ערשט איצט געוווּסט, פֿאַרוואָס צוויי טעג נאָכאַנאַנד איז אַ שרעקלעכער ריח געשטאַנען אין שטוב. דאָס האָט זיך דער זון זײַנער געשמירט די מוסקולן מיט אַזאַ זאַלב.

און איצט, צי וועט איר גלייבן, אַז דער דאָזיקער פֿאַרפֿרעמדטער בן־יחיד, וואָס קען קוים אַ ייִדיש אות, עסט פּסח נישט בײַ זײַן פֿאָטער אין ה״יז, ווײַל דאָרט איז נישט פּסחדיק־פּשר? — עס איז אַ פֿאַקט.

דער דאָזיקער קליינער ספּאָרטסמען איז פֿרום, רעליגיעז, און קיינער ווייסט אַפֿילו נישט, פֿון וואַנען עס איז צו אים געקומען.

ניו־יאָרק, אַפּריל 1912.

אין רוסלאַנד

דער צוזאַמענשטויס אויף דעם „געזערד"־צוזאַמענפֿאָר *

דאָס איז געווען אַ היסטאָרישע נאַכט, און די מענטשן, וואָס זײַנען געווען בײַ דער דיסקוסיע, וועלן זי לאַנג־לאַנג נישט פֿאַרגעסן.

— אַזוינס האָבן מיר דאָ נישט געהאַט פֿאַר די לעצטע אַכט יאָר, זינט די באָלשעוויקעס רעגירן — האָבן מיר געזאָגט אומפּאַרטייִשע מענטשן.

דער אָוונט האָט זיך אָנגעהויבן זייער מאַט און נישט אינטערעסאַנט. ווײַנשטיין האָט געהאַלטן אַ רעפֿעראַט וועגן דער באַציִונג פֿון „געזערד" (געזעלשאַפֿט פֿאַר יידישער ערד־אײַנאָרדענונג) צו די אויסלענדישע אָרגאַניזאַציעס, וואָס העלפֿן דער קאָלאָניזאַציע, און זײַן ריידן האָט דעם עולם זייער קנאַפּ אינטערעסירט. אָבער אומגעריכטערהייט איז די דיסקוסיע אַוועק ווײַט־ווײַט, און עס האָט געשמעקט אין זאַל מיט פּולווער און מיט אויפֿרײַס.

פּלוצלינג זײַנען אַרויפֿגעשווומען אין געדעכעניש די „אַלטע גוטע צײַטן", ווען קיין דיקטאַטור איז נישט געווען, יענע צײַטן, ווען מענטשן האָבן זיך געטיילט אויף פּאַרטייען, און יעדע פּאַרטיי האָט געהאַט די פֿרײַהייט צו ריידן און אַגיטירן, ווען מענטשן אויף פֿאַרזאַמלונגען פֿלעגן זיך קאָכן, ווען מיינונגען און שטאַנדפּונקטן האָבן זיך צוזאַמענגעטראָפֿן. ס'איז געווען אַ היסטאָרישער אָוונט, נישט נאָר ווײַל מען האָט גערעדט פֿרײַער ווי געוויינטלעך, נאָר אויך ווײַל דער אָוונט איז געווען זייער אָנגעשטרענגט דראַמאַטיש. ס'איז געווען אַ צוזאַמענשטויס פֿון ריכטונגען אין דער קאָלאָניזאַציע גופֿא.

---

* „מיין רייזע איבער רוסלאַנד", דערשיגען ווי דער 5טער באַנד פֿון „געזאַמלטע שריפטן", קולטור־ליגע, וואַרשע 1928, קאַפּיטלען XXXIV און XXXV. נאָמבערג האָט באַזוכט ראַטנפֿאַרבאַנד אין 1926.

און דאָס אינטערעסאַנטסטע פֿון דעם צוזאַמענשטויס איז געווען, וואָס די נאַציאָנאַלע ריכטונג האָבן רעפּרעזענטירט — „די גוייִם״; פֿאַרקערט, די אַנטי־נאַציאָנאַלע אָדער נישט־נאַציאָנאַלע האָט רע־פּרעזענטירט — די יעווסעקציע.

פֿאַרזאַמלונגען אין ראַטנפֿאַרבאַנד פֿאַרלויפֿן איצט זייער מאָ־נאָטאָן, גרוי־וואָכעדיק. מען איז געוואָרן זייער פּראַקטיש, זייער זאַכ־לעך. מען אַנטלויפֿט פֿון פֿראַזעס, ווי פֿון אַ בייזן שד. מען היט זיך פֿון שיינרייידערײַ. יעדע רעדע איז אָנגעפּיקעוועט מיט ציפֿערן, מיט פֿאַקטן. מען פֿילאָסאָפֿירט נישט — און עס איז נישטאָ וואָס; מען פּאָלעמיזירט נישט — נישטאָ קעגן וועמען. עס רעדט שטענדיק נאָר איין צד — די דיקטאַטור. און איר ריידן איז טאָט. אַזוי זאָל עס זײַן און אַזוי וועט עס זײַן.

צי איז דאָ נאָך אַ צווייטער צד, וואָס האָט עפּעס צו זאָגן? מסתּמא איז ער דאָ, מסתּמא וואָלט ער געווען. אָבער דער צווייטער צד קען גאָרנישט טאָן, קען נישט ריידן און ממילא האָט ער אויפֿגעהערט צו טראַכטן.

דער צווייטער צד — דער אומפּאַרטייִשער — לאָזט זיך פֿירן. דאָס איז אַ גאַנץ גרויסע מאַסע אינטעליגענטן, וואָס לאָזט זיך באַ־אײַנפֿלוסן. דער מענטש איז אַזאַ באַשעפֿעניש, וואָס וואַרפֿט־אַראָפּ פֿון זיך אַלץ, וואָס שטערט אים זײַן עקסיסטענץ, און דער מענטש (דער אומפּאַרטייִשער) פֿילט דאָ אינסטינקטיוו, אַז פֿון זײַן טראַכטן קען קיין גוטס נישט אַרויסקומען, נישט פֿאַר אים, נישט פֿאַר קיינעם. מיט זײַן טראַכטן וועט ער דערפֿירן נאָר דערצו, וואָס ער וועט זײַן אין אַ שטענדיקן קאָנפֿליקט מיט זיך אַליין: ווײַל ווײַטער פֿון טראַכ־טעניש וועט עס נישט גיין. ווער וויל דאָס זײַן און דער ראָלע פֿון אַ האַמלעט אַלע טעג און אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָר?

לאָזט ער צו, אַז די קאָמוניסטן זאָלן שוין דערפֿילן פֿאַר אים אויך די פֿונקציע פֿון טראַכטן.

די ייִדישע אַזוי גערופֿענע אומפּאַרטייִשע אינטעליגענץ „סימפּאַ־

טיזירט״, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן, מיט אַ טרוקענער, קאַל־טער, טייט־בלייכער „סימפּאַטיע״, מיט די קאָמוניסטן.

דאָס וואָס אין רוסלאַנד פּלעגט מען רופן די יידישע געזעל־שאַפטלעכקייט — נישטאָ אַזוינע מער. צו אַרבעטן ווערט גערופן יעדער, און יעדער טוט גערן די אַרבעט אין „געזערד״; מען האָט זיך פּשוט געוואָרפן אויף דער אַרבעט. ביז 60.000 מיטגלידער זאָל איצט דער „געזערד״ פאַרמאָגן, און פון זיי איז די גרויסע מערהייט אומפּאַרטייאישע; אַפילו ציוניסטן און אָרטאָדאָקסן באַטייליקן זיך. מען האָט זיך איינגעשפּאַנט אין דער אַרבעט, ווייל זי איז אַ לעבעדיקע און אַ פּרוכטבאַרע. די קאָמוניסטן האָבן איבער דער אַרבעט די השגחה, אַזוי ווי אומעטום. אַזוי ווי ס׳איז איצט איינגעפירט אין ראַטנרוסלאַנד. דער „ספּעץ״ (ספּעציאַליסט) פירט די אַרבעט, ער איז דער „זאַמיעסטיטיעל״ (שטעלפאַרטרעטער), און איבער אים שטייט אַ קאָמוניסט, וואָס דאַרף גראָד נישט פיל צו פאַרשטיין פון דער אַרבעט, אָבער ער גיט אַכטונג, אַז די ליניע און די פּאָליטיק פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי זאָל דורכגעפירט ווערן. אַזוי האָט מען זיך שוין איינגעלעבט אין ראַטנפאַרבאַנד, און קיינעם פאַלט נישט איין צו זיין אומצופרידן דערמיט.

דער אומפּאַרטייאישער מוז זיך שטענדיק האַלטן אין די גרע־נעצן פון דער פּראַקטיק, פון די טאָג־טעגלעכע פראַגן. די פּער־ספּעקטיוון פון דער אַרבעט, די אַלגעמיינע ליניע — דאָס געהער נישט צו אים. די קאָמוניסטישע פּאַרטיי, רייד און שרייב — די יידישע סעקציע, זי אַליין האָט דאָס צו טאָן — דיקטאַטור!

און דאָ מיטאָמאָל האָט עס אויסגעשאָסן, אַזוי ווי פון אונטער אַ ווולקאַן, די יידישע געזעלשאַפטלעכקייט! זי איז פּלוצלינג לעבע־דיק געוואָרן און האָט באַקומען לשון. ס׳איז אַוועק אַ הייסע דעבאַטע, אָבער אַזוי מיטן גאַנצן קנאַק. און דער עולם האָט געהאָרכט און גע־האָרכט, און האָט נישט געגלויבט די אייגענע אויערן.

צי זיינען אָנגעקומען „משיחס צייטן״? בראַגין, דער אומפּאַר־

טייַשער, שטייט אויף דער טריבונע, און ווי אַ גלײַכער מיט גלײַכע רעדט ער צו די „יעווסעקעס":

— איר זײַט נאָכשלעפּערס! איר האָט קיין מאָל נישט געהאַט קיין פּלאַן! איר האָט נאָר צוגעלייגט אײַער שטעמפּל צו געשעענע זאַכן. די באַוועגונג פֿון ייִדן צו גיין אויף ערד איז אײַך איבערגע־וואַקסן. אַז מען האָט אײַך געזאָגט פֿאַר עטלעכע יאָר, אַז ס'איז מעג־לעך צו באַזעצן הונדערט טויזנט ייִדישע פֿאַמיליעס אויף ערד, האָט איר געשריגן, אַז דאָס זײַנען חלומות, געפּערלעכע, קליינבירגערלע־כע, נאַציאָנאַליסטישע, טעריטאָריאַליסטישע אוטאָפּיעס! איצט, אַז די באַוועגונג איז אויסגעוואַקסן, האָט איר אַליין שוין גענומען ריידן פֿון הונדערט טויזנט פֿאַמיליעס. אָבער איצט, מיט דעם דערפֿאָלג פֿון דער אַרבעט, איז אויך די פּערספּעקטיוו אויסגעוואַקסן. איצט מוז מען אויפֿהייבן די לאָזונג: אַ ייִדישע טעריטאָריע, אַ ייִדישע רעפּוב־ליק, אַ ייִדישע נאַציאָנאַלע באַזע. קומט מען און מען זאָגט אײַך דאָס, שרײַט איר, אַז דאָס איז טעריטאָריאַליזם. איר זײַט נישט קיין פֿי־רערס, איר שלעפּט אײַך נאָך, און אויף אײַך ליגט דאָך דער חובֿ צו זײַן די פֿירערס, אויף אײַך, די קאָמוניסטן. ווײַל... ווײַל... ווײַל...

און דאָ האָט דער עולם שוין אַליין געמוזט זיך אָנשטויסן פֿאַר וואָס — דערפֿאַר, ווײַל, ווען אַן אַנדערער זאָל וועלן אָנפֿירן, וועט מען אים געבן איבער די הענט.

אָט אַזוי האָט בראַגין, דער אומפּאַרטייישער, געדונערט פֿון דער טריבונע, און איז אַרײַן אין פּאַטאָס. און אַז ער האָט געענדיקט, האָט דער זאַל געהילכט פֿון בראַוואָס. די „יעווסעקעס" טשעמעריג־סקי, אסתּר פֿרומקין, ליטוואַקאָוו, זײַנען געזעסן ווי אויף פֿײַערדיקע קוילן... מען האָט זיך געשושקעט.

בראַגין איז שוין נישט אויסגעוואַקסן דער העלד פֿון טאָג.

ער האָט גערעדט מיט פֿײַער און איבערצײַגונג. די אומעטיקייט פֿון ציפֿערן, די גרויקייט פֿון די חשבונות וועגן גרויסע צי קליינע הייזער, צוויי קי מיט איין פֿערד, צי פֿאַרקערט, צוויי פֿערד מיט איין קו, אָט די גרויע זאַכלעכקייט איז פֿאַרשוווּנדן. דער זאַל איז געווען

געפּאַקט. אין די קלוואַרן איז קיינער נישט געבליבן. די שפּאַנונג איז געוואַקסן.

בראַגין אַליין איז איינער פון די שענסטע טיפּן פון דער „ייִדי־שער געזעלשאַפטלעכקייט". אַ גוטער רעדנער, אַ טעמפּעראַמענטפו־לער, און פון זײַן אַמאַליקער צוגעהעריקייט צו דער ציוניסטישער פּאַרטיי איז אים געבליבן זייער פיל נאַציאָנאַלער פּאַטאָס. ער איז אויפריכטיק, נישט איבעריק דיפּלאָמאַטיש, און טרעפט אין פינטל אַרײַן.

די רעדע איז פּאַקטיש געווען אַ באַשולדיקונגס־אַקט קעגן די „יעווסעקעס". קעגן זייער באַגרענעצטקייט און טעמפּקייט, וואָס האָט זיי געמאַכט אַזוי פרעמד און אָפּגעריסן אין דער ייִדישער גאַס.

אַזוינע רעדעס קאָנען נישט דערלאָזט ווערן אין ראַטנפאַרבאַנד. דאָס איז קלאָר. ווײַל דאָס איז קעגן דער גאַנצער סיסטעם. שלעכט צי גוט, אָבער דער ראַטנפאַרבאַנד עקסיסטירט, און האָט בשום אופן נישט בדעה אויפצוהערן צו עקסיסטירן. פאַרקערט, ער וויל דעראָ־בערן די וועלט. און דער ראַטנפאַרבאַנד קאָן זיך האַלטן נאָר מיט דעם כּוח פון אַ דיקטאַטור. דאָס ווייסט יעדערער, און די קאָמוניסטן וועלן אײַך דאָס נישט באַהאַלטן. זיי זאָגן עס אָפן און פריידיקן עס אָפן. וואָלטן זיי געקאָנט אָפּלאָזן די לייצעס, אײַנפירן פרײַהייטן, וואָלטן זיי דאָס געוויס געטאָן. און מיטן גרעסטן פאַרגעניגן וואָלטן זיי דאָס געטאָן. קיין רשעים זײַנען זיי נישט. זיי קאָנען נישט דער־לויבן קיין פרײַהייטן, ווײַל מיט דעם וועלן זיי די גאַנצע סיסטעם, די גאַנצע געבײַדע פון דער ראַטן־אָרדענונג שטעלן אין סכּנה. איך מיין, אַז אין דעם טאָג, וואָס אין ראַנטפאַרבאַנד וואָלט אָפּגעשאַפט געוואָרן די דיקטאַטור און די מענטשן וואָלטן באַקומען די פרײַהייט צו ריידן, שרײַבן און אַגיטירן, וואָס זיי ווילן, אין דעם טאָג וואָלטן די ערשטע גליקלעכע געווען גראָד די פירערס פון דער קאָמוניסטי־שער פּאַרטיי, דעמאָלט וואָלטן זיי געפילט, אַז זיי זײַנען באמת שטאַרק... אָבער דערצו איז ווײַט... זייער ווײַט. (לאָמיר זיך נישט פאַרנעמען מיט קיין נביאות אויף דער צוקונפט).

דעריבער טאַקע האָב איך נישט איבערגעטריבן, ווען איך האָב אָנגעהויבן דערפֿון, אַז דאָס איז געווען אַ היסטאָרישע נאַכט.

אָבער מיינט נישט, אַז די „היסטאָריע” האָט טאַקע געמאַכט דער אומפּאַרטייישער בראַגין. דאָס וואָלט נישט געווען פֿאַר זײַנע כּוחות. בראַגין איז טאַקע אַ מענטש מיט פֿאַרדינסטן. ס'איז אַ סבֿרה, אַז לענין אַליין האָט פֿון אים געהאַלטן. ער איז אַ מענטש מיט פּראָ־יעקטן, מיט פֿאַנטאַזיע, מיט געוואַגטקייט, און לענין האָט ליב געהאַט אַזוינע מענטשן. ער האָט זיי אויסגעזוכט, ווו נאָר ער האָט געקאָנט. לענין איז געווען אַ דאָקטרינער, אָבער ער האָט דערבײַ אַרויסגעוויזן אַ מערקווערדיקן חוש פֿאַר דערווירקלעכקייט. און ער האָט געקאָנט צוקלײַבן מענטשן.

בראַגין איז געווען דער איניציאַטאָר פֿון דער „אַלפֿאַרבאַנדישער לאַנדווירטשאַפֿטלעכער אויסשטעלונג”. ער האָט געמאַכט דעם פּראָ־יעקט און לענין האָט אונטערגעשריבן — „אָדאָבריאַיאָ” (איך געפֿין פֿאַר גוט), און דער פּראָיעקט איז אויסגעפֿירט געוואָרן. בראַגינען געהערט אויך דער פּראָיעקט וועגן אַ ידישער רעפּובליק, אויף וואָס ער האָט געזאַמלט חתימות פֿון אַלע קאָמוניסטישע גדולים, צווישן זיי אויך טראָצקי. ער שרײַבט אַרטיקלען אין די אָנגעזעענסטע פּאַר־טיי־צײַטונגען. בראַגין איז אַן אייגענער מענטש, אָבער נישט קיין קאָמוניסט. און צען אַזוינע ווי ער וואָלטן נישט געקאָנט אַזוי אַרויס־טרעטן עפֿנטלעך און מיט אַזאַ דרייסטקייט, ווי ער האָט דאָס געטאָן, ווען ער וואָלט נישט געוווּסט, אַז ער האָט הינטער זיך ברייטע, זייער ברייטע פּלייצעס, אויף וועלכע ער קאָן זיך אָנשפּאַרן. נישט קיין אַנדערע ווי דעם פֿאָרזיצער פֿון „וציק”, קאַלינין, און דעם מיטגליד פֿון דעם אייגענעם „וציק”, לאַרין, האָט ער געהאַט אויף זײַן זײַט.

לאַרין, דער פֿאָרזיצער פֿון איצטיקן צוזאַמענפֿאָר, איז נישט בראַגין. ער איז אַן אַלטער קאָמוניסט, איינער פֿון די אינטעליגענט־סטע קעפּ אין ראַטנפֿאַרבאַנד. ער איז געזעסן בײַם טיש און מיט זײַן געליימטער האַנט (אַ פּאַראַליזירטער) האָט ער אונטערגעשפּאַרט זײַן קאָפּ. לאַרין (זײַן נאָמען איז לוריע) איז אַ טיפּישער אינטעליגענט

פֿון ייִדישער אָפּשטאַמונג, דורך און דורך אַסימילירט. ער איז אַ געמיש פֿון רוסישער קולטור און גוט ייִדיש בלוט. אויף זײַן פּנים שפּיגלט זיך אָפּ דער אַדעל פֿון אַלטע ייִדישע רבנים, צוזאַמען מיט דער שאַרפֿקייט פֿון אַ קעמפֿער. זײַן פּאַראַליז, זײַן קערפּערלעכע געבראָכנקייט שטרײַכט נאָך מער אונטער. זײַן גײַסטיקייט. צווישן אים און די יעווסעקעס איז משמעות קיין מאָל נישט געווען קיין שלום (און ווער וואָלט געקאָנט לעבן מיט זיי בשלום?) — אָבער אויף דעם צוזאַמענפֿאָר האָט זיך אַרויסגעוויזן דער גאַנצער תּהום, וואָס טיילט זיי פֿונאַנדער.

פֿון איין זײַט איז געשטאַנען קאַלינין, וואָס זײַן רעדע מיט אַ טאָג פֿריִער האָט שטאַרק באַטאָנט דעם נאַציאָנאַלן מאָמענט אין דעם גאַנצן ענין פֿון דער קאָלאָניזאַציע. אָט־די רעדע האָט די יעווסעקעס אַרײַנגעבראַכט אין אַ שרעקלעכער צערודערונג, אַז זיי זײַנען געשפּרונגען פֿון דער הויט און זיי האָבן אַליין נישט געוווּסט וואָס צו טאָן. קאַלינינס רעדע איז דורך די יעווסעקעס פֿאַרהאַלטן געוואָרן גאַנצע צוויי טעג, — דאָס איז אַ פֿאַקט. ערשט אויף איבערמאָרגן איז די רעדע געווען אין די צײַטונגען, נאָכדעם ווי זי איז צענזורירט געוואָרן אויף זייער אַ שטרענגן אופֿן. פֿון איר זײַנען אַרויסגעוואָרפֿן געוואָרן די אַלע שטעלן, וואָס זײַנען נישט געפֿעלן געוואָרן די יעווסעקעס. ערשט אין 10 טעג אַרום האָט קאַלינין, דער העכסטער אָפֿיציעלער פֿאָרשטייער פֿון ראַטנפֿאַרבאַנד, באַקומען די געלעגנהייט אָפּצודרוקן זײַן רעדע, ווי זי איז גערעדט געוואָרן.

אויף דעם זעלביקן באַדן, וואָס קאַלינין, שטייט און איז געשטאַנען לאַרין.

אַנטקעגן איז געשטאַנען די „אַלטע גוואַרדיע", דאָס צענטראַל־ביוראָ פֿון דער ייִדישער סעקציע בײַ דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, וואָס פֿאַר זיי איז דער נאַציאָנאַליזם פֿון די „גוֹיִים", קאַלינין און לאַרין, געווען טריף, ציוניסטיש, קליינבירגערלעך, ראַטן־אחד־העמיזם, און נאָך און נאָך. זיי האָבן די רעדע פֿון קאַליגינען צום ערשטן פֿאַרהאַלטן, דערנאָך געקריצט, ביז זי האָט ענדלעך באַקומען די דער־

לויבעניש (מסתּם פֿון דער העכסטער אינסטאַנץ, פֿון דעם פּאָליטישן ביוראָ פֿון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי) צו זײַן געדרוקט.

אינערלעך האָט דער קאַמף שוין לאַנג אויסגעבראָכן און בראַגין האָט געוווּסט, אַז ער האָט זיך אויף וועמען אָנצולענען.

דער קאַמף צווישן לאַרינען און בראַגינען פֿון איין זײַט און די יעווסעקעס פֿון דער צווייטער זײַט האָט זיך געענדיקט מיט דעם נצחון פֿון די יעווסעקעס. לאַרין און בראַגין זײַנען מער נישט אין דער פֿאַרוואַלטונג פֿון „געזערד"; בלויז אין ראַט זײַנען זיי פֿאַרבליבן.

דער נצחון איז אָבער געווען בלויז אַ פֿאָרמעלער. די גאַנצע צ"ב פֿון די יעווסעקעס וואָלט דאָך געמוזט אַוועק, ווען זיי וואָלטן פֿאָרמעל נישט אויסגעפֿירט. אין אמתן אָבער זײַנען זיי געשלאָגן און פֿילן זיך געשלאָגן. דער פֿאַקט איז, אַז זיי האָבן קאַלינינס רעדע צוערשט גוט אָרומגעשניטן און אָרויסגעוואָרפֿן פֿון איר אַלע שטעלן, וואָס האָבן געשמעקט מיט „נאַציאָנאַליזם", און דאָך איז די רעדע דערנאָך (מיט דער הסכּמה פֿון פּאָליט־ביוראָ) געווען אָפּגעדרוקט אין גאַנצן פֿאַרנעם אין די אָפֿיציעלע סאָוויעטישע צײַטונגען. דאָס אַליין ווײַזט שוין, אַז קאַלינינס שטאַנדפּונקט האָט געקראָגן די אָפֿיציעלע הסכּמה.

זאָל מען אָבער נישט מיינען, אַז דאָ האָט זיך געהאַנדלט וועגן דעם, צי מען זאָל אויסרופֿן איצט אַ „יידישע רעפּובליק", צי נישט. קיינער האָט דאָס נישט געפֿאָדערט. אַלע זײַנען איניק דערין, אַז איצט איז צו פֿרי צו וואָרפֿן די לאָזונג פֿון אַ יידישער רעפּובליק. דאָס וואָלט געווויס געשמעקט מיט אַוואַנטורע. די לערך 25 טויזנט יידישע משפּחות (ביז 150.000 נפֿשות) פֿון יידישע קאָלאָניסטן, זײַנען צעזייט און צעשפּרייט, פֿון ווײַסרוסלאַנד ביז קריוואָראָג, כערסאָן, אָדעסער געגנט, ביז קרים. אומעטום זײַנען די יידישע ערדן קליינע אינדזלען צווישן אַ ים פֿון נישט־יידן. נאָר אויף צוויי ערטער, אין

קריוואָראָגער ראַיאָן און כערסאָנער, זײַנען פֿאַראַן גרעסערע מאַסיוון, פֿון עטלעכע צענדליק קילאָמעטער לענג און אַ 15 קילאָמעטער ברייט.

אין קרים האָט זיך עס ערשט אָנגעהויבן און די לאַגע איז דאָרט נאָך נישט אין גאַנצן קלאָר. ס'איז נאָך נישט קלאָר, וויפֿל מען וועט דאָרט קענען באַזעצן און ווי ווײַט דאָרט איז מעגלעך אַ גרע־סערער קאָנצענטרישער ישובֿ — אַ נאַציאָנאַלע באַזע.

אָט וועגן דער נאַציאָנאַלער באַזע האַנדלט עס זיך, אַרײַנצו־ברענגען אין דער גאַנצער באַוועגונג דעם פּאַטאָס, נישט נאָר פֿון עקאָנאָמישער הילף, נאָר פֿון נאַציאָנאַלער בויונג, קאָנצענטרירונג פֿון די ייִדישע מאַסן, כּדי צו שאַפֿן די מעגלעכקייט פֿון אַ נאַציאָ־נאַלן קיום.

אָט־דאָס טאַקע, דער נאַציאָנאַלער מאָמענט פֿון דער גאַנצער באַוועגונג, איז פֿאַר די יעוועסעקעס געווען טריף, וואָס טריף הייסט. מאַסיוון, גרויסע ערד־שטחים, דורכויס באַזעצט מיט ייִדן, האָבן זיי אויך געוואָלט (כאָטש זיי האָבן דאָס נישט געטאָן, ווײַל, ווי בראַגין האָט ריכטיק געזאָגט, נישט זיי האָבן געפֿירט די באַוועגונג, נאָר זיי האָבן זיך נאָך איר נאָכגעשלעפּט), אָבער מאָטיווירט האָבן זיי עס דערמיט, ווײַל בײַ מאַסיוון, בײַ אַ קאָנצענטרירטער קאָלאָניזאַציע, איז די אַרבעט גרינגער, מען שפּאָרט־אײַן מי און באַאַמטע, די הוצאות וועלן זײַן וויניקער ווי בײַ צעשפּרייטער, צעוואָרפֿענער קאָ־לאָניזאַציע. פֿון אַ נאַציאָנאַלער באַזע האָבן זיי נישט גערעדט און נישט געלאָזט ריידן. און אַז יעוועסעקן לאָזן נישט, רעדט מען נישט.

עס פֿאַרשטייט זיך, האָבן זיי געזאָגט, אויב אַ גענוגנדיקע צאָל ייִדן וועלן זיך באַזעצן אויף איין אָרט, קומט זיי, לויט די געזעצן פֿון דעם ראַטנפֿאַרבאַנד, אַ זעלבסט־פֿאַרוואַלטונג. די זעלבסט־פֿאַר־וואַלטונג קאָן אויסוואַקסן מיט דער צײַט, מיט דעם וואַקסן פֿון דער צאָל ייִדן, צו אַ ראַיאָן־פֿאַרוואַלטונג, ביז צו אַן אויטאָנאָמער געגנט און ביז צו אַ רעפּובליק. אויב ס'וועט זײַן, וועט זײַן, און אויב נישט — נישט. אונדזער אויפֿגאַבע איז נישט אָפּצוהיטן די עקזיסטענץ פֿון ייִדישן פֿאָלק. דאָס זײַנען קליינבירגערלעכע, שאָוויניסטישע גענג.

די ייִדישע קאָלאָניזאַציע — טענהן זיי — איז נישט קיין ייִדי־שער ענין, נאָר אַ סאָוויעטישער. סאָציאַליסטישע בויונג איז עס. אַ גרויסע צאָל בירגער פֿון ראַטנפֿאַרבאַנד זײַנען געבליבן הענגען אין דער לופֿט און האָבן פֿאַרלוירן די מעגלעכקייטן פֿון פּרנסה, דאַרף מען זיי אײַנאָרדענען. אָרדנט מען זיי אײַן אין די פֿאַבריקן צו ביס־לעך און צו ביסלעך אויף דער ערד. בלײַבנדיק אין די קליינע שטעט־לעך, שטעלן מיט זיך פֿאָר די ייִדישע מאַסן, וואָס זײַנען אַרויסגע־שטויסן געוואָרן פֿון זייערע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס, אַ סכּנה פֿאַר דעם לאַנד. זיי וועלן געשטופּט ווערן צו באַשעפֿטיקן זיך מיט אַלערליי נישט־לעגאַלע און נישט־פּראָדוקטיווע פּרנסות, מיט שמוגל וכדומה. דעריבער איז די גאַנצע אונטערנעמונג אַ סאָוויעטישער ענין, אַן אַלגעמיינער, נישט קיין ספּעציעל־ייִדישער.

אַזוינע ווערטער, ווי בויען אַ ייִדישע נאַציאָנאַלע באַזע, ווי שטרעבן צו דערהאַלטן דעם קיום פֿון דער ייִדישער אומה, זײַנען פֿאַר די יעווסעקן געווען די גרעסטע אַפּיקורסות.

איצט לאָמיר הערן, וואָס קאַלינין האָט געזאָגט אין זײַן באַ־רימטער רעדע. זי איז פֿול און איבערפֿול מיט דער אַפּיקורסות.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז קאַלינין, ווי אַ קאָמוניסט און מאַרקסיסט, מאַכט נישט אַוועק מיט דער האַנט דעם עקאָנאָמישן מאָמענט. ער איז דער סאַמע וויכטיקסטער. אָבער דערבײַ האָט ער זיך דערלויבט צו זאָגן אַזוינע ווערטער, וואָס יעדן יעווסעק האָט זיך געוואָלט מיט דער האַנט פֿאַרשטאָפּן די אויערן, כּדי נישט צו הערן די דאָזיקע אַפּיקורסות אין די דאָזיקע שאַנד.

אָט וואָס קאַלינין האָט צווישן אַנדערן געזאָגט:

„פֿאַר דעם ייִדישן פֿאָלק שטייט אַ גרויסע אויפֿגאַבע — אָפּצו־היטן זײַן נאַציאָנאַליטעט, און צוליב דעם איז נייטיק איבערצופֿירן אַ באַדײַטנדיקן טייל פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין אײַנגע־זעסענעם פּויערנטום, אין אַן ערד־אַרבעטערישער, קאָמפּאַקטער באַ־פֿעלקערונג, וואָס זאָל ציילן מינדסטנס עטלעכע הונדערט טויזנט. נאָר בײַ אַזעלכע באַדינגונגען קאָן די ייִדישע מאַסע האָפֿן אויף אַ ווײַטע־

רער עקסיסטענץ פון איר נאציאנאליטעט. דא שטייט פאר דעם יידישן פאלק א גרויסע אויפגאבע און פאר איר דורכפירונג זיינען נייטיק גרויסע אנשטרענגונגען און מי מצד די מאסן, וואס זיינען נישט געווינט צו ערדארבעט".

און אויף אן אנדער ארט האט קאלינין געזאגט:

„אין קעגנזאץ צו דער אסימילאציע, וואס פארכאפט יעדעס קליין פאלק, ווען עס פעלט נאציאנאלע אנטוויקלונג — האט זיך אין די יידישע מאסן אנטוויקלט דאס געפיל פון זעלבסטדערהאלטונג, דער קאמף פאר דער נאציאנאליטעט. עס איז קיין ספק נישט, אז די שאפונג פון ערד־ארבעטערישע קאמונעס, דאס ארגאניזירן פון פויערשער ערד־ארבעטערישערווירטשאפט, איז ביי די איצטיקע קאנקרעטע באדינגונגען איינער פון די שטארקסטע מיטלען אויף צו דערהאלטן די יידישע נאציע ווי א נאציע. איך זאג, אז אין יסוד פון דער דערשיינונג ליגט די עקאנאמישע שטרעבונג, און די רעגירונג פון די ראטן, איינארדענענדיק די יידישע שטאטישע און שטעטלשע ארעמקייט אויף דער ערד, פארשטייט זיך, שטעלט זיך נישט דעם ציל דורך דעם צו דערהאלטן די יידישע נאציע אומאפהענגיק פון איר ווילן. (מיין קורסיוו).

אבער נישט נאר די אפיקורסות אליין האט קאלינין געזאגט. ער האט זיך אויך דערלויבט צו ריידן בריית און אויספירלעך וועגן דעם אנטיסעמיטיזם, וואס וואקסט אין רוסלאנד, אט וועגן דעם נייעם טיפ פון סאוויעטישן אנטיסעמיטיזם, וואס איז אויסגעוואקסן אויף דעם באדן פון דעם נייעם לעבן און די נייע ארדענונגען.

ער האט צווישן אנדערן געזאגט:

„ווי אזוי האט זיך צוגעקלעפט (צו די ארבעטערס און פויערים) דער אנטיסעמיטיזם? פארוואס איז די רוסישע אינטעליגענץ, משמעות, נאך מער אנטיסעמיטיש ווי זי איז געווען אין די צייטן פון צאריזם? דאס איז גאנץ נאטירלעך. אין די ערשטע טעג פון דער רעוואלוציע האט זיך אין קאנאל פון דער רעוואלוציע געווארפן די אינטעליגענטישע און האלב־אינטעליגענטישע שטאטישע יידישע מאסע... אין

דעם מאָמענט, ווען אַ גרויסער טייל פֿון דער רוסישער אינטעליגענץ איז אַוועק, האָט זיך דערשראָקן פֿאַר דער רעוואָלוציע, פּונקט אין דעם מאָמענט האָט זיך די ייִדישע אינטעליגענץ אַ וואָרף־געטאָן אין קאַנאַל פֿון דער רעוואָלוציע און האָט אים אויסגעפֿולט אין אַ גרעסערן פּראָצענט ווי עס מאַכט־אויס לויט איר צאָל, און האָט אָנגעהויבן צו אַרבעטן אין די רעוואָלוציאָנערע אָרגאַנען פֿון די אַמטן. אָט אויף דעם באָדן אַנטוויקלט זיך דער אַנטיסעמיטיזם.

נאָר פֿאַר דער ייִדישער נאַציע, ווי אַ נאַציע, האָט די דערשײַנונג אַ גרויסע באַדײַטונג, און איך מוז זאָגן, אַז אַ **נעגאַטיווע באַדײַטונג (מײַן קורסיוו)**. ווען מען האָט מיך אויף אַ פֿאַבריק געפֿרעגט: פֿאַרוואָס זײַנען אין מאָסקווע דאָ אַזויפֿיל ייִדן? האָב איך געענטפֿערט: ווען איך וואָלט געווען אַן אַלטער רבֿ, וואָס זײַן נשמה וויטיקט פֿאַר דער ייִדישער נאַציע, וואָלט איך געלייגט אין חרם אַרײַן אַלע ייִדן, וואָס גייען קײַן מאָסקווע אויף סאָוועטישע שטעלעס, ווײַל זיי ווערן פֿאַרלוירן פֿאַר זייער נאַציע. אין מאָסקווע פֿאַרמישן די ייִדן זייער בלוט מיט דעם רוסישן בלוט, און פֿאַר דער ייִדישער נאַציע זײַנען זיי אין צווייטן דור, העכסטנס אין דריטן דור, פֿאַרלוירן; פֿון זיי ווערן געווײנטלעכע רוסיפֿיקאַטאָרן".

אַזוינע ווערטער האָט זיך די יעווסעקן נישט געחלומט צו הערן אויף אַן עפֿנטלעכער פֿאַרזאַמלונג און דערצו נאָך פֿון וועמען! פֿון דעם פֿאַרזיצער פֿון ראַטנפֿאַרבאַנד, דעם העכסטן אָפֿיציעלן פֿאַרשטייער און אַ מיטגליד פֿון פּאָליט־ביוראָ, פֿון דעם קלײנעם קאָמיטעט פֿון פֿינף, וואָס רעגירט ממש מיטן ראַטנפֿאַרבאַנד.

די רעדע איז פֿאַר זיי אַראָפּגעפֿאַלן אַזוי ווי אַ דונער פֿון הימל. און אָט האָט זיך באַלד אין די קולוואַרן אָנגעהויבן אַן אַגיטאַציע מצד די יעווסעקן, אַז קאַלינין האָט „גלאַט אַזוי" גערעדט, ווײַל ער האָט געמיינט, אַז ער רעדט צו ייִדישע פּויערים. זיי האָבן געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז קאַלינין האָט זיך אייגנטלעך פֿאַררעדט ביז צו נאַרישקייטן, און אַז די רעדע האָט גאָר קיין באַדײַטונג נישט. צוויי טעג האָט מען זיך טאַקע געפּאַרעט מיט דער רעדע, אַרויסגעוואָרפֿן פֿון איר אַלע

„נישט־כשרע" שטעלן. ס'האָט געהייסן אַזוי, אַז קאַלינינס רעדע איז אַזוי גוט זוי נישט גערעדט געוואָרן, עס האָט גאָר קיין ממשות נישט, וויכטיק איז נאָר, וואָס טשעמערינסקי, ליטוואַקאָוו זאָגן, ווײַל זיי זײַנען די אָפיציעלע פאָרשטייערס בנוגע ייִדישע זאַכן. קאַלינין איז אַ פויער און ער האָט גערעדט צו פויערים פויערישע רייד, קליינבירגערלעכע סבֿרות און שאָוויניזם...

אָבער דאָס פּײַער האָט שוין אינעווייניק געברענט. לאַרין איז געזעסן די גאַנצע צײַט אַ דענערווירטער, ווײַל ער אַליין שטייט דאָך אויפֿן שטאַנדפּונקט פֿון קאַלינין. בײַם פּרעסע־טיש האָט מען געהערט, ווי ער האָט אַרײַנגעוואָרפֿן אַ צווישנרוף צו די יעווסעקן:

— וואָס ווילט איר, צענזורירן דעם חבֿר קאַלינין?

און נאָך דעם ווי ליטוואַקאָוו האָט גענומען אין אַ גיפֿטיקער, בייזער רעדע אַרונטעררײַסן בראַגינען, האָט זײַן געדולד געפּלאַצט.

ווײַל גיפֿטיק צו גיפֿטיק איז נישט גלײַך. ליטוואַקאָווס רעדע איז געווען אַ מוסטער פֿון סאַדיזם, פֿון אײַנעסן זיך אין די ביינער, פֿון פּערזענלעכע צושטייענישן צו אַ מענטש, וואָס איז אַן געווער. בראַגין איז דאָך סוף־כּל־סוף אַן אומפּאַרטייִשער און דאָס הייסט אין ראַטנפֿאַרבאַנד — אַ מענטש אָן גייסטיקער באַוואָפֿענונג. אַ מענטש, וואָס קאָן זיך נישט דערלויבן דאָס, וואָס מען דערלויבט זיך אַנטקעגן אים. אַ מענטש אַ געבונדענער, וואָס קען נישט צוריקשלאָגן, ווען מען שלאָגט אים. אין זאַל איז געשטאַנען דער אײַנדרוק, אַז אַ שלאַנג וויקלט זיך און וויקלט־אַרום אַ זיכערן קרבן. יעדע פֿראַזע, ליטוואַקאָווס — אַ חוזק, אַן אויסלאַכן פֿון דער אומבאַהאָלפֿנקייט בראַגינס. און דער עולם לאַכט, אַזוי ווי אין אַ צירק, בשעת דער קלאָון כאַפּט די פּעטש: איינס, און צוויי, און דרײַ, און נאָך, און נאָך... ס'איז געווען עפּעס מוראדיקס, אוממענטשלעכס אין דער אַרויסטרעטונג פֿון ליטוואַקאָוון.

לאַרין האָט זיך אויפֿגעשטעלט און אויף זײַן פּנים האָבן געציטערט די מוסקולן.

— איך אַלס קאָמוניסט — האָט ער גערעדט שאַרף און זײַן

מאָטע שטימע האָט געקלונגען מאָדנע קלאָר — בין פֿאַראַנטוואָרט־לעך צוזאַמען מיט דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פֿאַר אַלע דערשי־סונגען, וואָס מיר האָבן אויסגעפֿירט. און ווען ס'וועט נייטיק זײַן, וועלן מיר ווײַטער שיסן יעדן, וואָס וועט זיך שטעלן אין וועג. אָבער קיין מאָל וועל איך נישט דערלויבן, אַז אומפּאַרטייאישע מענטשן, וואָס אַרבעטן מיט אונדז, וואָס העלפֿן אונדז, וואָס שטייען אין דינסט פֿון דער ראַטנמאַכט, זאָלן ווערן באַהאַנדלט דאָ אַזוי, ווי בראַגין איז באַ־האַנדלט געוואָרן פֿון חבֿר ליטוואַקאָוו.

ער האָט אַקצענטירט, אַז דאָס רעדט ער, לאַרין, אַ מיטגליד פֿון צי״ק (צענטראַלער אויספֿיר־קאָמיטעט) און אַז מיט עטלעכע טעג צוריק האָט דאָ גערעדט דער פֿאָרזיצער פֿון צי״ק און דער מיטגליד פֿון פּאָליט־ביוראָ, דער חבֿר קאַלינין.

ס'איז געווען אַן אָפֿענע שלאַכט צווישן די צוויי שטאַנדפּונקטן און צווישן צוויי גרופּעס.

דאָס איז געווען דער העכסטער דראַמאַטישער מאָמענט פֿון יע־נעם אָונט.

לאַרין האָט געוואָרפֿן די הענטשקע די יעווסעקן.

באַלד דערנאָך האָט גענומען דאָס וואָרט טשעמערינסקי און, פֿײַערלעך אַקצענטירנדיק, האָט ער אָנגעהויבן זײַן רעדע:

— איך רייד אָפֿיציעל, אין נאָמען פֿון צענטראַל־ביוראָ פֿון דער יידישער סעקציע בײַ דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי...

און בײַ די דאָזיקע ווערטער איז געוואָרן אַ פּאַטשערײַ בײַ די יעווסעקן. דאָס האָט געהייסן: מיר זײַנען די אָנפֿירערס, מיר האָבן דאָ די דעה, נישט לאַרין, נישט קאַלינין, נאָר — מיר.

דער ברוך איז געווען אַן אָפֿענער.

אומזיסט האָט דערנאָך ווײַנשטיין געפּרוּווט צו פֿאַרגלעטן דעם אײַנדרוק, גערגדיק עטלעכע לויבווערטער לאַרינען און דערבײַ אויך אַן אָנצוהערעניש ליטוואַקאָוון, אַז ער האָט אַריבערגעכאַפּט די מאָס.

די זיצונג האָט זיך געענדיקט אַרום 11 אַ זייגער בײַנאַכט. די יעווסעקן זײַנען באַלד אַרײַן אין אַ באַזונדערן צימער אויף אַ באַ־

ראַטונג. מענטשן, וואָס זײַנען געווען אין די קולוואַרן, האָבן געהערט די געשרייען ממש ביז צום הימל, וואָס האָבן זיך געטראָגן פֿון יענעם צימער אַרויס. וואָס אויף יענער זיצונג איז באַשלאָסן געוואָרן און וואָס מען האָט דאָרט גערעדט, דאָס ווייס איך נישט צו דערציילן. אַזויפֿיל איז נאָר באַוווּסט, אַז די זיצונג האָט זיך פֿאַרצויגן ביז 4 אַ זייגער פֿאַרטאָג, אַז דאָרט האָט מען מער נישט גערעדט, נאָר גע־שריגן און געקלאַפּט אין די טישן, און אַז פֿון צײַט צו צײַט זײַנען אַרויס מענטשן פֿון דאָרטן מיט צעפּלאָמטע פּנימער...

די יעווסעקן האָבן געזיגט. אָבער דאָס איז געווען פֿון יענע נצחונות, וואָס אויף זיי זאָגט דאָס ווערטל: נאָך איין זיג אַזוינער און דו ביסט פֿאַרלוירן.

איך בין אַוועק פֿון מאָסקווע אונטער דעם אײַנדרוק, אַז די יעווסעקן פֿילן זיך זייער שלעכט נאָך דעם זיג.

אַרגענטינע

מען בענקט אין בוענאָס־אײַרעס *

ביז צו דער מלחמה האָבן ייִדן געלעבט אין בוענאָס־אײַרעס אויף דערווײַל. אין דער טיפֿעניש פֿון האַרץ האָט יעדער געהאַט באַהאַל־טענע האָפֿענונגען: אָט־אָט וועט זיך דאָס רעדל אַ קער טאָן, עפּעס וועט געשען און מען וועט צוריקפֿאָרן אַהיים.

אויף דערווײַל האָט מען געלעבט, אויף דערווײַל האָט מען חתונה געהאַט און אויף דערווײַל האָט מען אַפֿילו קינדער חתונה געמאַכט. מען איז רײַך געוואָרן, די געשעפֿטן זײַנען זיך צעוואַקסן, אָדער מען איז פֿאַרשוואַרצט געוואָרן אין אַ „טאַזשער" (שאָפּ, וואַר־שטאַט), אָדער מען איז גאָר געשטאָרבן אויף טובערקולאָז. די קעפּ זײַנען גרוי געוואָרן, און מען האָט געוואַרט, און מען האָט געבענקט.

עס איז אַ בענקשאַפֿט אַ נישט־קלאָרע, אַ נישט־באַשטימטע פֿון מענטשן, וואָס דאָס מזל האָט זיי פֿאַרטראָגן העט ווײַט, אונטער אַ פֿרעמדן הימל און פֿרעמדע שטערן. מעג דער הימל זײַן ווי טיף בלוי, מעגן די שטערן בײַנאַכט בלאַנקען ווי העל דאָ אין אַרגענטינע — דאָס האַרץ נאָגט.

און שווער איז אײַנצולעבן זיך מיטן געדאַנק, אַז אָט טאַקע דאָס איז עס, אָט דאָ בלײַבט מען, דאָ וועט מען אָפּלעבן דאָס ביסל באַשערטע יאָרן.

ווײַל קיין אַרגענטינע איז דער עמיגראַנט פֿאַרטראָגן געוואָרן געווינטלעך פֿון עפּעס אַ שטראָם. אַהער איז ער פֿאַרוואָרפֿן געוואָרן.

---

* ה. ד. נאָמבערג איז געווען אין אַרגענטינע אין 1922 און אונטער־וועגנס נאָך פֿאַרעפֿנטלעכט אין וואַרשעווער „מאָמענט" זיין ציקל „אַרגענ־טינישע רייזע", עטלעכע מאָל איינגעשלאָסן אין זיינע ביכער, אויך אין „דאָס בוך פעליעטאָנען".

זעלטן איינער פֿון די ערשטע עמיגראַנטן איז געקומען מיט זײַן אייגענעם ווילן, מיטן אייגענעם באַשלוס. אָדער ער שטאַמט פֿון דער ערשטער „באַראָן הירש־עמיגראַציע" און איז געקומען מיט אַ „פּאַר־טיע", אָדער ער איז געלאָפֿן פֿון די פּאָגראָמען, אָדער עס האָט געפּעלט אויף אַ שיפֿסקאַרטע קיין ניו־יאָרק, אָדער אַן אַגענט פֿון אַ שיפֿס־געזעלשאַפֿט האָט אים פֿאַרנאַרט. כּמעט יעדער האָט אַ געשיכטע, עפּעס אַ פּאַסירונג.

דער גאַנצער ישובֿ איז נאָך יונג, פֿריש, גרין, מען זעט נאָך אַן אַ — — — איר דערקאָנט נאָך אין דער אימיגראַציע די באַזונדערע כוואַליעס: די פֿון באַראָן הירש סוף אַכציקער יאָרן, די כוואַליע פֿון 1905 און גאָר די לעצטע פֿאַר דער מלחמה. עס איז אַזוי ווי מען גראָבט אין דער ערד, און אַנשטאָט איין־איינציקער מאַסע זעט מען אַ שיכט אָנגעלייגט אויף אַ שיכט, נאָך נישט פֿאַרמישט.

אויפֿן סאַמע דנאָ ליגט דער שיכט פֿון די „טמאים". קיינער ווייסט נישט, ווען און ווי אַזוי האָבן זיי געפֿונען דעם וועג אַהער.

אויב בענקען, מוז מען זאָגן, אַז אַממייניסטן בענקט דער פּוילי־שער ייִד, ווײַל צו זײַן אַ פּוילישער ייִד אין אַרגענטינע איז אַ שטיקל אַפּקומעניש. ליטוואַקעס און אַפֿילו בעסאַראַבערס באַציִען זיך צום פּוילישן ייִד פֿון אויבן אַראָפּ. עפּעס קרימט מען מיט דער נאָז און מען מאַכט אַ זויערע מינע בײַ די ווערטער: „דער? ער איז אַ פּוילי־שער". צי דערפֿאַר, וואָס אַ גרויסער פּראָצענט פֿון די פֿרויענהענד־לערס שטאַמט פֿון פּוילן און מען געדענקט די זינד פֿון די שולדיקע פֿאַר די אומשולדיקע?

אַ גרויסע ראָלע שפּילט דאָ דער פֿאַקט, וואָס דער ליטוואַק איז אַ ווילקענער און גרויסט זיך שטאַרק דערמיט. דער פּוילישער גילט פֿאַר אַן עולם־הזהניק. ער האָט ליב אַ ברײדערלעכע סעודה מיט געבראָטענע גענדזלעך און ווײַן, און האָט ליב צו טאַנצן אַ „שער" אויף חתונות, אַ זינג צו טאָן און אַ קלאַפּ צו געבן אויף די פּלייצעס.

בײַ אַזאַ סצענע פֿון פּוילישער לײַכטזיניקייט ציִען זיך אָן בײַם ליטוואַק די מוסקולן פֿון פּנים נאָך שאַרפֿער, נאָך רוגזדיקער. זײַן

ערנסטער און סטאַטעטשנער כאַראַקטער קאָן דאָס נישט פאַרטראָגן:
„אַ פּוילישער”. — ברומט ער.

דערצו נאָך האָט דער פּוילישער ייִד אַ שטיקל שוואַכקייט צו זײַן היים. קיינער איז נישט מער צוגעבונדן צו דעם היימישן וועלדל און טײַכל, צו דער היימישער נאַטור, ווי ער.

מיך האָט אויפגעזוכט אַ ייִד פון וואָלאָמין, אַ פּיצעלע שטעטל בײַ וואַרשע. ער איז שוין אַ יאָר 20 אין לאַנד: למען השם, איך זאָל אים זאָגן, צי דאָס קליינע וועלדעלע, — אין גאַנצן עטלעכע הונ־דערט בזשאָזעס האָרט בײַ דער באַן־ליניע — צי עס שטייט נאָך דאָרט? נישט ווײַט פון דאָרט האָט ער געוווינט.

דאָס וועלדל — האָב איך אים געזאָגט — האָבן די דײַטשן אויסגעהאַקט בשעת דער אָקופּאַציע.

— אַ כאָלערע אויף זייערע קעפּ! — האָט ער געשאָלטן. ער האָט געמיינט, אַז די דײַטשן זײַנען פּײַנע לײַט, ער האָט זיך נישט געריכט, אַז זיי זאָלן טאָן עפּעס אַזוינס.

און אַ ייִד, וואָס האָט געהאַלטן אַ גאַרקיך אין וואַרשע און לעבט אויך אין לאַנד אַ יאָר 15, און האָט גאַרנישט דערלייגט צו אַרגענטינע, ווײַזט מיר אויף, אַז ס'איז קיין מדינה נישט. אין דער היים אַ ווײַסל — איז דאָך אין דער היים אַ ווײַסל — איז דאָך דאָ אויף וואָס אַ קוק צו טאָן; אין דער היים, אַז מען האָט אָפּגעקאָכט צוויי פונט פיש, האָבן זיי פאַרשמעקט די גאַנצע גאַס. דאָ קאָכט מען פודן גאַנצע און ס'איז נישטאָ קיין געשמאַק. די פּירות האָבן נישט קיין ריח און דאָס פלייש האָט קיין טעם נישט. בײַ אונדז, איר געדענקט? אַ שטיקל געבראָטן קעלבערנס, ס'איז צעגאַנגען אין מויל...

אַז ער איז דערוויַל אַלט געוואָרן, און די נערוון פון דער נאָז און פון גומען זײַנען בײַ אים דערווײַל טעמפּ געוואָרן — דאָס פאַרגעסט ער.

ער האָט געלעבט אויף דערווײַל, און פרעגט אים בחרם, ווען ער איז אַלט געוואָרן.

אָבער עס איז געקומען די מלחמה, די וועלט איז געוואָרן אָפּ־געשניטן. די אַלטע היים איז איבערגעקערט געוואָרן, די האָפענונג זיך אומצוקערן — איז פֿאַרשווּנדן, און אַן אינערלעכע שטים האָט אויסגערופֿן בײַ יעדן אין האַרץ די ווערטער פֿון אַלטן נבֿיא:

„בויט הײַזער, פֿלאַנצט ווײַנגערטנער".

און מען האָט זיך גענומען אײַנפֿונדעווען.

בוענאָס־אײַרעס, ווי איך האָב שוין אָנגעמערקט, האָט זייער אַ שיין פֿאָלקסלעבן. יונג־שוואַכלעך, אָבער סימפּאַטיש.

צוויי טעגלעכע צײַטונגען, וואָכנבלעטער, אַ ייִדיש טעאַטער, פֿיל ביבליאָטעקן, אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס, חבֿרות און פֿאַרבאַנדן פֿרומע, פֿאָלקסטימלעכע און ראַדיקאַלע.

דער מאַסנמענטש שטייט דאָ אויף אַ העכערער שטופֿע ווי די ערשטע עמיגראַנטן קיין צפֿון־אַמעריקע.

די ערשטע אײַנוואַנדערונגען קיין ניו־יאָרק און שיקאַגע האָבן נישט געהאַט הינטער זיך אין דער היים אַ דור פֿון אַרבעטער־באַוועגונג, פֿון ייִדישער ליטעראַטור, פֿון ייִדישע צײַטונגען.

דער אײַנוואַנדערער קיין אַרגענטינע שטאַמט פֿון אַ שפּעטערן דור. אין דער היים איז מען שוין דורכגעגאַנגען אַ געוויסע דערציִונג, אָדער מען האָט געהערט צו אַ פּאָליטישער אָרגאַניזאַציע, אָדער געווען אַ מיטגליד פֿון אַ ביבליאָטעק.

די ייִדישע מאַסע איז אין פֿאַרלויף פֿון דעם דור קולטורעל אויסגעוואַקסן, און דאָס פֿילט זיך שטאַרק אין דעם טאָן, אין דעם כאַראַקטער פֿון פֿאָלקסלעבן, אין זײַן געשמאַק.

כאָטש אָרעם איז דאָ אַלץ אין פֿאַרגלײַך מיט ניו־יאָרק. די פּראָפֿעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציעס, אַזוי ווי די קולטורעלע, אָרעם און קרענקלעך אַ ביסל. נישטאָ דער לעבעדיקער פּולס, דער שטאַרקער לעבנס־אימפּעט, וואָס די אַנגלאָ־זאַקסישע ראַסע האָט איבערגעפֿלאַנצט קיין צפֿון־אַמעריקע און האָט אָנגעשטעקט דערמיט אַלע איבעריקע אײַנוואַנדערערס פֿון אַנדערע נאַציעס.

אַנשטאָט וויסקע טרינקט מען קאַווע. אַנשטאָט בייסבאָל שפּילט

מען אויף־ לאָטעריע־צעטעלעך און אויף פֿערד־וועטענישן, און מען פֿאַרשפּילט פֿאַרמעגנס.

די שפּיל־מאַניע איז דאָ אַן אומגליק, רויִנירט דאָס פֿאָלקס־פֿאַרמעגן. דער אָפּגעשפּאָרטער גראָשן, וואָס גייט אין אַנדערע לענדער אין די שפּאָר־קאַסעס, ווערט דאָ אויסגעגעבן אויף אַ צעטעלע. כּמעט יעדן טאָג שפּילט אַ לאָטעריע, און הונדערטער טויזנטער וואַרטן אויף דער „גראַנדע" (דאָס גרויסע געווינס). מען הונגערט, מען לאָזט ווײַב־און־קינדער הונגערן און מען שפּילט. די שפּיל־מאַניע איז אַן ערגערע קללה ווי דער ביטערער טראָפּן.

בוענאָס־אײַרעס האָט אויפֿגעבויט דער דרום־מענטש, פֿאַר וועמען די „פּלאַסאַ" (דער שטאָט־גאָרטן, סקווער) איז אַ גוטע היים, דער הימל איז אַ דאַך. דאָס לעבן שפּילט זיך אָפּ אין די גאַסן, אין די קאַפֿעס. אַהיים קומט מען נעכטיקן אָדער שיצן זיך פֿון אַ שלאַקסרעגן, ווען דער טראָפּישער הימל צעשפּילט זיך און גיסט, ווי פֿון צעבערס.

דערפֿון לײַדט דאָס פֿאַמיליע־לעבן זייער שטאַרק; ווײַל זעלטן אַ מענטש האָט דאָ אַ גוט־אײַנגעאָרדנטע היים. ייִדן, פֿאַרשטייט זיך מוזן דאָס שפּירן נאָך מער ווי אַנדערע.

די שפּאַניער האָבן מיטגעבראַכט זייער סיסטעם פֿון בויען. פֿון אַרײַנגאַנג קומט איר אין אַ פֿירעקיקן קאַסטן, צווישן פֿיר מויערן, געוויינלעך נאָר איין שטאָק הויך. אויבן איז אָפֿן, דער אונטן איז אויסגעפֿלאַסטערט מיט שטיינער. דאָס איז דער הויף. דאָ קומען זיך אַלע צוזאַמען. דאָ פֿאַרברענגט מען דעם גאַנצן טאָג, ווײַל די צימערן זײַנען קליינע, ענגע, מייסטנס אָן טאָג־ליכט, אָן פֿענצטערס, און נאָר דינע ווענטלעך טיילן־אָפּ איין צימער פֿון צווייטן. אין אַזאַ הויף וווינען זעקס־זיבן פֿאַמיליעס, אַלע, טירן גייען־אַרויס אין „הויף" אַרײַן. יעדער איז בײַ אַלעמען אויף די אויגן. וואָס איינער קאָכט, איז בײַ יעדן אין דער נאָז... דאָ ליבט מען זיך, דאָ קריגט מען זיך, דאָ באָוועט מען קינדערלעך, אַלץ בײַ אַלעמען און פֿאַר אַלעמען אין די אויגן.

עס איז נישט אונדזער היים, ווו דער מענטש ווערט אַרומגע־נומען מיט דער אַטמאָספער פון הויזלעכקייט.

פֿאַרברענגט טאָקע דער מאַן אין גאַס, לויפט טרינקען אַ קאַ־ווע, גייט אויף אַ פֿאַרזאַמלונג. די פֿרויען זיצן איינגעשפאַרט.

ווײַל דער מנהג פון לאַנד גיט דער פֿרוי זייער ווייניק פֿרײַהייט. אַ יונגע פֿרוי, ווער שמועסט נאָך אַ מיידל, דאַרף אַליין נישט גיין אויף דער גאַס. גיין מיט אַ בחור שפּאַצירן איז קאָמפּראָמיטאַציע. אין אַ קאַפע־הויז טאָר אַ דאַמע זיך נישט ווײַזן.

און דער הימל איז דאָ אַ טיף בלויער. ווינטן בלאָזן וואַרעמע. די לופט רייצט. און דער מענטש ווערט דאָ פֿריִער צײַטיק. יִדישע טעכטער וואַקסן דאָ שיין און גראָטן, פֿאַרברענט פון דער זון, און היציקער נאָך זײַנען זייערע בליקן.

זעט איר טאָקע שוואַרץ־חנעוודיקע מיידלעך, צעבליט און מיט גליִענדיקע אויגן, נאָר... מיט טונקעלע שוואַרצע פּאַסן אַרום די אויגן.

די נאַכט פֿאַלט־צו, די לופט ווערט קילער, קוקן־אַרויס פֿון טירן און פֿענצטער אומעטיקע, פֿאַרבענקטע פנימער פֿון יונגפֿרויען, און איר קאָנט מיינען, אַז איר געפֿינט אײַך ערגעץ אין מזרח, אין דער טערקײַ, צי אין פערסיע.

און אַז ס'דערנענטערט זיך אַ יונגערמאַן, בלײַבט ער שטיין אויף די טרעפּלעך, זי אין קאָרידאָר, צי ער פֿאַרן פֿענצטער, זי — אונטערן פֿענצטער מיט די אײַזערנע קראַטן, און אַזוי שמועסט מען. לאַנג און פֿאַרטרויִלעך שמועסט מען.

ה. ד. נאמבערג — געצייכנט פון
ס. לצפּידעס

צו דער כאַראַקטעריסטיק

פֿון הערש דוד נאָמבערגס לעבן און שאַפֿן

בלעטער פֿון געשיכטע, שפּראַכפֿאָרשונג, קריטיק און זכרונות

ש. ניגער

אויף דער גרענעץ פון טויט און לעבן*

„איר האָט זיך געדוכט, אַז איצט שטייט זי אויף דער גרענעץ פון טויט און לעבן, אויף דעם פונקט, וווּ זיי רירן אָן איינער דעם אַנדערן און ווערן פאַרשלונגען איינער אין אַנדערן און זיינען איינס".
(ה. ד. נאָמבערג: „שוויג, שוועסטער")

... ה. ד. נאָמבערג שרייבט רויק, געלאַסן און אַ מאָל קאַלט, ווי נישט אים מיינט מען; אין זיינע ווערק ווערט גערעדט בלשון נסתם; ער אַליין מיט זיין איך פיגורירט אין זיי זעלטן; דאָך זיינען די ווערק זיינע ליריש. דאָס קילע ליכט, וואָס באַשפּיגט זיינע העלדן, איז זיין ליכט; דאָס מידע, שטומע ליידן, וואָס קוקט פון זייערע אויגן אַרויס, איז זיין ליידן, און די סביבה, וואָס פון איר שטאַמען זיי, איז זיין סביבה: די אינטעליגענטישע און האַלב־אינטעליגענטישע יידישע באַהעמיע.

אין אָנהייב האָט ער, אַזוי ווי אַנדערע יידישע שרייבערס, זיך אויך אָפּגעגעבן מיט דעם פאַרצייטיקן לעבן פון אונדזערע טאַטעס און מאַמעס: „דער רב און דעם רבס זון", „אין אַ פוילישער סביבה" א"אַ. די דאָזיקע זאַכן אָבער זיינען שוואַכע: פאַראַן נאָך אין זיי אַ סך זייטיקע, נישט קיין וויכטיקע איינצלהייטן: עס פעלט נאָך אין זיי די גאַנצקייט, די אָפּגעשלאָסנקייט און די באַזונדערע נישט־קאַלטע, אָבער קילע אַטמאָספערע, וואָס רינגלט־אַרום די שפּעטערדיקע ווערק פון אונדזער שרייבער. נאָר עס פילט זיך שוין אויך אין אָט־די ערשטע פּראָבעס זיינע, אַז אים ציט צו אינטעלעקטואַליסטישע טיפּן, צו מענטשן, וואָס האָבן זיי זיינען ווייך און ליריש,

* פון 2טן באַנד „וועגן יידישע שרייבער", יאָר (?), זז' 65—84.

טראַכטן זיי און גריבלען זיך און לעבן פאַר זיך, אָפּגעשיידט, אָפּגעריסן פון די אַרומיקע. דעם רבס זון און יצחקל, דאָס עלף־יאָריקע ייִנגל, וואָס די מאַמע שיקט אים אָפּ צום טאַטן, מיט וועלכן זי האָט זיך געגט, און דער טאַטע — צוריק צו דער מאַמען („צווישן טאַטע און מאַמע") — זייַנען קאַנדידאַטן אויף די שפּעטערדיקע טיפּן נאָמבערגס: זיי וועלן אין גיכן, אם ירצה השם, אַוועקלאָזן זיך אין די גרויסע שטעט, וועלן זיך באַזעצן דאָרט ערגעץ אויפן פינפטן שטאָק, אין ענגע צימערלעך, וועלן זיך קליידן „דייטש", וועלן אומגיין מיט ביכלעך אונטערן אָרעם און זוכן „שטונדן" און גמילות חסדים, און מייאש זיין זיך פון זיך אַליין, און פילאָסאָפירן וועגן דער וועלט, וועגן בודאַ און שאָפּענהויער, און אַרויסגעבן פון זיך די פליגלמאַנס און די בענדערס, און די שוואַרצוואַלדס, און די שייקערס, און די שלימ־מזלס — אַט־די אַלע לייט פון דער ייִדישער באָהעמיע, וואָס זייַנען צעקריגט מיט זיך אַליין, אָבער נאָך מער מיט די אַרומיקע, און זייַנען אייגנטלעך גאָר נישט קיין גרופּע, נאָר אַ סומע פון יחידים, וואָס לעבן יעדערער פאַר זיך, יעדערער מיט זייַן אומעט און מיט זייַן איינזאַמקייט...

... לעבן נאָמבערגס העלדן אַלע, ווי פעליאַ פיינשטיין, אויף דערוויַיל. אַלע האַלטן זיי ביי זיך אַ פלעשעלע ציאַן קאַלי. אַלע שטייען זיי אויפן שוועל פון טויט. אויב זיי בלייבן לעבן, איז עס נאָר, ווייל יעדע מינוט זייַנען זיי גרייט צו שטאַרבן. אויב זיי שטאַרבן נישט, איז עס, אָדער ווייל זיי האַלטן עס פאַר איבעריק: צו וואָס שטאַרבן, ווען מען קאָן דעם טויט, די נירוואַנאַ, אַריבערטראָגן אין לעבן אַריין, אָדער — ווייל נעמען זיך דאָס לעבן פאָדערט דאָך אַ געוויסע ענערגיע. נאָמבערגס העלדן האָבן מוט, אָבער זיי האָבן נישט די קראַפט צו שטאַרבן. זיי האָבן נישט די קראַפט זיך אַ ריר צו טאָן פון אָרט, פון דער פאַרגליווערטקייט, אין וועלכער זיי זייַנען אַרייַנגעטאָן. בלייבן זיי לעבן אַפילו, ווען זיי האָבן שוין קיין שום שייכות נישט צום לעבן. בלייבן זיי לעבן מיט אַ געשטאָרבענעם ווילן, מיט אַ ווילן צום טויט...

אויב אין נירוואַנאַ, אין זיסער פאַרגליווערטקייט, אין אומבאַוועגלעכ־קייט, קאָן זייַן פּאָעזיע, קאָן זייַן ליריזם, איז נאָמבערג דער פּאָעט, דער ליריקער פון נירוואַנאַ. ווו עמעץ אָן איגן און אָן אַ געזיכט שטייט און פאַכעט שטילערהייט מיט אַ געהיימען, ווייסן פליגל און פאַרשפּרייט אַרום לייטזעליקייט און רו. הערט, וואָס ער דערציילט: „אַ ווילדער פאַרלאַנג האָט מיך געצויגן אַהין, צו דעם אָפּגרונט דאָרט. עס האָט זיך געדוכט צו

דופן און צוצוזאָגן גליק און רו אין זיין טיפעניש. איך האָב געפילט, אַז גייענדיק אַהין, וועל איך מער נישט צוריקקומען; איך בין געבליבן שטיין פאַרזונקען אין געדאַנקען. פון הימל, אויבן, האָבן געווונקען די שטערן און האָבן דערציילט פון אייביקייטן, וואָס פאַר זיי איז גלייך פרייד און ליידן, גליק און אומגליק, לעבן און טויט" („צווישן בערג"). ווען די שטערן דערציילן נאָר פון אייביקייטן, וואָס פאַר זיי איז גלייך לעבן און טויט, איז שוין דער וועג, וואָס זיי, די קאַלטע שטערן, באַלייכטן, דער וועג פון טויט: דאָס לעבן קאָן נישט זיין גלייך צום טויט. איז עס נישט בעסער, איז בעסער דער טויט — — — מיט וואָס פאַר אַ שטילער, איינגעהאַלטענער, אָבער דאָך פאַרליבטער אַנטציקונג באַשרייבט גאַמבערג די מינוט, ווען פעליאַ פיינשטיין קלייבט זיך אויסצוטרינקען דאָס פלעשעלע קאַלי... „זי האָט זיך אויסגעטאָן און אָנגעטאָן קלאָרע וועש, דערנאָך האָט זי איבער־געצויגן די קישנס מיט ווייסע ציכלעך, איבערגעטוישט דאָס ליילעך, אַזוי אַז איר געלעגער האָט געבלאַנקט שפּאָגל ווייס און ניי, אין איין העמד האָט זי זיך געשטעלט פאַרן שפּיגל, האָט אויפגעפלאָכטן אירע שוואַרצע האָר — דאָס שענסטע, וואָס איר איז געבליבן, און האָט זיי געלאָזט אַראָפּ־פאַלן פריי איבער איר קאָפּ און מיט שטילע רויקע טריט איז זי צוגעגאַנגען צום בעט און האָט זיך געלייגט. זי האָט זיך נישט געאיילט. זי האָט זיך אַריינגענומען אין זינען שטאַרבן רויק און שיין, נישט אין איילעניש און כאַפּעניש, נישט אין אַן אויפגערעגטער מינוט" — — —

...מיט אַזאַ שמייכל שטאַרבט אַ מענטש, וואָס דער טויט, דער זעלבסט־מאָרד, איז פאַר אים נישט קיין פינצטערע קללה פון גאָט, נישט קיין אויס־בראָך פון יאוש, נאָר עפּעס אַן אינטימער אַקט, אַ לאַנגאַנגעדיקער טרוים, אַ שטיל געבעט, אַ תפילה צום גאָט פון בודאַ — עפּעס אַ „מיתת נשיקה"!

אַזוי שטאַרבן גאַמבערגס העלדן און — דאָס איז נאָך וויכטיקער — זיי לעבן אַזוי, זיי לעבן און אויפן לעבנסוועג באַגלייט זיי דער מלאך פון טויט, און אויף די ליפּן שוועבט דער שמייכל פון טויט. „אויף שוואַרצ־וואַלדס פנים ליגט שטילקייט און אַ רויקייט פון אַ טויט פנים". פעליאַ פיינשטיין שרייבט פאַרן טויט: „איך שטאַרב, שוועסטער. אייגנטלעך בין איך שוין לאַנג געשטאָרבן". דאָס איז נישט פעליאַס ווידוי אַליין. דאָס איז דער ווידוי פון אַלע גאַמבערגס העלדן.

...די טראַגעדיע פירט צום גלויבן, דאָס פעלן פון דער טראַגעדיע — צום סקעפּטיציזם. פון סקעפּטיציזם נעמט זיך גלייכגילטיקייט, ביטול־היש, ציניזם, מאָראַלישע נירוואַנאַ.

נאָמבערגס העלדן, וועלכע חייסן נישט פון אמתן טראַגיזם, קומען, מוזן קומען אין דער לעצטער תקופה פון זייער אַנטוויקלונג צום סקעפּטיציזם. נישט צום סקעפּטיציזם, וואָס שפּייט מיט גיפט און פייער, און ברענט און רייניקט די לופט, נאָר צום קאַלטן, גלייכגילטיקן נירוואַנאַ־סקעפּטיציזם. די פריערדיקע מדרגות זיינען: אָן אַ תכלית זיך מאַטערן, פאַרביטערונג, פאַרצווייפלונג, מידקייט, ביטול. הייבט מען אָן שמייכלען פון דער וועלט, הייבט מען אָן שמייכלען פון זיך. ד״ר ווייַנשטיין (אין דער „קורסיסטקע“), וועלכער געפינט זיך שוין אין דער לעצטער פאַזע פון זיין אַנטוויקלונג און אין דעם מצב פון סקעפּטישער אַפּאַטיע — לאַכט טאָקע פון זיך אַליין: „דאָס וואָרט אַזוי האָט ער אויסגערעדט מיט אַ האַלבן שמייכל, און וועלכן ס׳איז געלעגן אַן אָרט איראָניע פון זיך אַליין“. זעלבסט־איראָניע פירט צו זעלבסט־פאַראַכטונג. ד״ר ווייַנשטיין פאַראַכט זיך זעלבסט: „שטענדיק קליינלעכקייטן, שטענדיק האַלבקייטן, אָן קראַפט, אָן מוט... נידעריק, מיאוס!“

מער פון אַלע אָבער פאַרהאַסט און פאַראַכט זיינע העלדן דער שרייבער אַליין. אפשר, ווייל ער איז פאַרבונדן מיט זיי, וויל ער זיך פון זיי באַפרייען... איבסען, ווען ער פלעגט אנשרייבן אַ ווערק, פלעגט ער זאָגן: „איך האָב זיך באַפרייט פון דעם דאָזיקן ווערק“. — „פון אַ סך העסלעכקייטן מיינע — האָט געשריבן דער גרויסער רוסישער סאַטיריקער גאָגאָל — פון אַ סך העסלעכקייטן האָב איך זיך באַפרייט דורך דעם, וואָס כ׳האָב זיי איבערגעגעבן מיינע העלדן“. אָט־די שרייבערס, וואָס גיבן־איבער זייער העלד די פאַרהאַסטע אייגנשאַפטן פון זייער אייגענעם כאַראַקטער — אָט־די שרייבערס פאַרהאַלטן זיך שטענדיק צו זייער העלד מיט עפּעס אַן אומווילן, מיט אַ ביטערער איראָניע. נישט ווי צו אַ קינד, נאָר ווי צו אַ שטיפקינד; נישט ווי צום אייגענעם בילד, נאָר ווי צו דער אייגענער קאַריקאַטור. זיי פילן, אַז דאָס אומגליקלעכע בילד זייערס מוז ווערן באַזיגט פון דרויסן און איבערגעוווּנדן פון אינעווייניק, און זיי ווילן מיט אים נישט שטיין אויף איין ברייט; זיי שטעלן זיך העכער פון אים. נאָמבערג אין זיינע ווערק שטרעבט שטענדיק צו שטיין העכער פון זיין העלד, אפילו דאַן, ווען ער האָט אויף אים רחמנות. דאָס פילט זיך אין זיין אַרט שרייבן, אין זיין טאָן, אין דער רויקער, עפּישער קאַלטקייט, מיט וועלכער ער פאַרטויבט די צי־

טערדיקע סטרונעס פון זיין לירישן געמיט; דאָס פילט זיך אין דעם לייכטן, האַלב־פאַרבאָרגענעם, האַלב־אָפּענעם שמייכל, מיט וועלכן ער באַגלייט שטי־לערהייט כמעט אַלע זיינע העלדן.

נאָמבערגס שמייכל וועט נישט יעדער פאַרשטיין, נישט יעדער וועט אים באַמערקן.

...און דאָס איז גוט, וואָס ער פּראָטעסטירט קעגן זיי, לאַכט פון זיי, אויב נישט, וואָלטן מיר, לייענערס, פון זיי געלאַכט. און נישט נאָר פון זיי, מיר וואָלטן פון שרייבער געלאַכט — פון שרייבער, וואָס זעט אַ לעבנס־טראַגעדיע, ווו ס'איז נישטאָ קיין לעבן...

„וואָס טויגן קליינע, דאַרע, קראַנקע ביימעלעך?" וואָס טויגן זיי אין לעבן, פרעג איך, נישט וואָס טויגן זיי אין דער ליטעראַטור. ווען אין לעבן ביי אונדז וואָלטן זיי נאָר אַ צופעליקע זאַך געווען, וואָלט די ליטעראַטור מיט זיי זיך נישט געדאַרפט אָפּגעבן; אויב די ליטעראַטור שילדערט אויך דאָס אָדער אפשר דווקא דאָס, וואָס אין דער ווירקלעכקייט איז נישטאָ, אויב זי שאַפט אַ נייע ווירקלעכקייט, איז זי, די ווירקלעכקייט, אַ שיינע, אַ שטאַרקע, אַ רייכע; טראַכט־אויס זונען, ניט „שוואַרצע שאָטנס"; זי שאַפט צויבער־וועלטן, ניט זייפנבלאָזן; און ווען די „קליינע, דאַרע ביימעלעך" וואָלטן נישט האָבן קיין ברייטע, טיפע וואָרצלען אין לעבן, וואָלט זיי אַוודאי נישט געלוינט „אויסצוטראַכטן". אָבער די קראַנקע ביימלעך, וואָס נאָמבערג מאָלט, האָבן זיך ביי אונדז אין לעבן פונאַנדערגעוואַקסן אין וועלדער גאַנ־צע; אומענדלעכע זומפּן באַדעקן זיי מיט די דאַרע שווינדזיכטיקע צווייגן זייערע. די קלענסטע זאַך ווערט גרויס, ווען זי איז אין צאָל, און פליגלמאַן איז ביי אונדז נישט איינער. פליגלמאַנס זיינען ביי אונדז טויזנטער. פון אָט־די צעבראָכענע און צעקראָכענע נשמות שווימלט און גריבלט אין דער יידישער גאַס, ווי פון ווערעם, וואָס פאַרקריכן אין אַ קערפּער אַ פאַרפוילטן...

מיט דעם האָט זיך געלוינט אָפּצוגעבן.

נאָמבערג איז ביי אונדז פון די נישט פיל שרייבערס, וועלכע האָבן אַן עטישן און אַ פּסיכאָלאָגישן טאָן, וואָס ציט זיך דורך אַלע זייערע ווערק און רייסט זיך כמעט אין ערגעץ נישט איבער.

ב. י. ביאַלאָסטאָצקי

אַ שרייבער פון דעם פּרץ־דור*

... נאָמבערגס בצמצומדיקייט איז אַנדערש פון דעם צמצום און געמאָסטן וואָרט ביי אונדזער גרויסן מענדעלע. ביי אונדזער קלאַסיקער — נאָך זיין גאַנצער, גרויסער, קינסטלערישער געשטאַלטונג, וואָס האָט נאָך עד־היום קיין גלייכן נישט אין אונדזער ליטעראַטור — פילט זיך אַלץ דער באַוווסטזיניקער מייסטער, און דער מייסטער, וואָס טראָגט אין זיך צום טייל אויך אַ געוויסן קאָמפּלעקס. דעם קאָמפּלעקס פון וועלן באַשאַפן אַ קינסטלערישן יידיש! וועלן, און פילן דערביי אַ שטיקעלע שפלות... ביי ה. ד. נאָמבערגן — שוין נאָך מענדעלעס אויפטואונגען — איז עס אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט. ער דאַרף זיך ניט פאַרענטפערן פאַר קיינעם, און אויך ניט פאַר זיך אַליין.

ביי נאָמבערגן ווייט אויך אַ ליכטיק־וועלטלעכער אָטעם אין זיין שורה, אַ געוויסע באַהעמישקייט, קלאַנג פון אייראָפּעישקייט און אַ געוויסער עסטעטיזם. אונדזער ערשטער מאָדערנער עסטעט.

... געמאָסטן וואָרט; אַזאַ ניט פאַר יענע יאָרן, אין וועלכע נאָמבערג האָט געשריבן; שטילער פלוס פון דער שורה, ווי דאָס טייכעלע; שטילער ריטעם און אַ פאַרבענקטע מעלאַנכאָלישקייט.

מע טאָר זיך אָבער ביי דער שטילקייט און מעלאַנכאָלישקייט נישט אָפּשטעלן. די וואָס האָבן דאָס געטאָן האָבן נאָמבערגן — און זיך — אַ רעה געטאָן. זיי האָבן נאָמבערגן ניט באַנומען אין זיין גאַנצקייט און האָבן אים אומזיסט פאַרזויגט פאַר אַ מעלאַנכאָליקער, פאַר אַ צעריסענעם, פאַר אַ „פליגל־מאַן" (איינער פון זיינע העלדן), פאַר אַ מענטשן, וואָס כאָטש ער הייסט פליגלמאַן — האָט ער דאָך קיין פליגלען נישט.

... איך קען ניט מסכים זיין מיט יענע קריטיקערס, וואָס האָבן אַרויסגעלאָזט אַ שם אויף נאָמבערגן, אַז ער איז אַ צעריסענער, אַ פליגל־צעבראָכענער. וואָרן אויב אַזוי: פאַרוואָס האָט ער זיין „פליגלמאַן" געגעבן, אין שאַרפן גראָטעסק?

---

* פון בוך חלום און וואָר, עסייען, נ"י 1956, זז' 356—362.

נאָמבערג האָט אַ מאָל, אין „מאָמענט", זיך געוויצלט:
— איך בעט אייך, שטראָפט מיך ניט מיט נאָמבערגן!
און איך וואָלט דאָס פּאַראַפראַזירט און געזאָגט:
— שטראָפט נאָמבערגן ניט מיט זיינע העלדן!

און ווי קען מען נאָמבערגן שטראָפן מיט אוממעכטיקייט בעת ער גיט אונדז זיין פּרעכטיקן „שייקער און שלימזל", ווידער אַ מאָל אין אַזאַ שאַרפן גראָטעסק? זיינען דען דאָס מענטשן, וואָס ער געמט־אָן? זיינען דען דאָס מענטשן, פון וועלכע נאָמבערג הייסט אונדז זיך לערנען, ווי צו לעבן אויף דער וועלט, ווי דאָס האָט געטאָן, צום ביישפּיל, אַ ראָדענבאַך אָדער אַ ד'אַנונציאָ אָדער אַ מעטערלינק אין זייערע מעלאַנכאָלישע געשטאַלטונגען, אין יענע סימבאָלישע, שאָטנדיקע טעג?

נאָמבערג, אין דער סביבה פון מענדעלע, אין דער סביבה פון אַ שלום עליכם — אין דער יידישער סביבה — זעט טאַקע אויך, ווי זיי, די געפּאַלנקייט, די אָפּהענטיקייט, נאָר ער גיט עס אין אַ שטילערן טאָן, שטי־לער ווי שלום עליכם אָדער דוד פּינסקי. אָט אַזוי ווי אברהם רייזען גיט אויך די שלימזלדיקייט פון זיין „מלמד גרונעם" (אין „אַ שמעק טאַבאַק") אין אַ פיל שטילערן טאָן ווי אַ מענדעלע אָדער אַ שלום עליכם וואָלטן עס געגעבן. אַ שטילערן טאָן, צו יענער צייט, האָט אויך געבראַכט פרץ הירשביין, און עטוואָס שפּעטער — אין ליד — דוד אײנהאָרן. זיינען זיי אַלע צערי־סענע? הלילה! די אַלע טעאָריעס וועגן דער מעלאַנכאָליע פון נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע (1907) האָבן קיין האָפט ניט. וואָרן וואָס האָבן נאָר־וועגישע סימבאָליקער־מעלאַנכאָליקערס געהאַט צו טאָן מיט רוסלאַנד? שטיל־קייט, שווייגעניש, שטילע אינערלעכע ראַנגלעניש איז געווען אַ סימן מובהק פון דעם וועלט־סימבאָליזם אין אָנהייב פון 20סטן יאָרהונדערט. ווען נאָמ־בערג זאָגט, דורך די רייד פון זיין „שווייג, שוועסטער!", אַז זי זאָל דעם טרויער האַלטן באַהאַלטן טיף אין האַרצן און דאָס ניט אַרויסטראָגן אויף די גאַסן — מיינט עס דען געפּאַלנקייט? אוממעכטיקייט מיינט בלויז — קינסטלעריש געגומען — די רייפונג און די טייערקייט פון דעם מענטש־לעכן טרויער.

געמט, צום ביישפּיל, נאָמבערגס „צווישן בערג". זיין ליבע צו דער רייצנדיקער סאַגיע און צו דער ווייסקייט פון דעם שניי אויף די בערג שטייגט דאָך אַריבער אַלע מעלאַנכאָלישקייטן פון די „שוואַרצוואַלדס". טאַ פאַרוואָס קלישע־מעסיק זינגען דאָס אַלטע לידל וועגן נאָמבערגס אוממאַכט?

אַזוי אויך זיין „קורסיסטקע". אַלע אוממאַכטיקע געשטאַלטן ביי אים ווערן אונדז צוגעטראָגן אין אַ גראָטעסק־ליכט. און אָט אַזוי אין אַנדערע ענלעכע זאַכן, וואָס זיינען דאָס כאַראַקטעריסטישע אין נאָמבערגס שאַפן.

... יאָ, די גראָטעסק־פיגור אין נאָמבערגס שילדערונג — דאָס זאָגט שדות, אַז מען טאָר נאָמבערגן ניט שטראָפן מיט זיינע העלדן.

היסטאָריש גענומען האָט נאָמבערג פיל אויפגעטאָן מיט זיין אַ ווענד טאָן זיך צו דער יוגנט און צו וועלטלעכקייט איבעם מאָדערנעם יידן. אין דער צייט, ווען עס האָט געשוועבט ביי אונדז די שטימונג פון פרצעס „צווישן צוויי בערג", איז נאָמבערג געקומען מיט זיין ראָמאַנטישן „צווישן בערג".

פרץ: צוויי בערג; דער רבי און דער רב, די גייסטיקע ריזן.

נאָמבערג: בערג און יוגנט, בערג און צווישן זיי געשריי פון שניי אַרויס: קום, געליבטער — קום!

אין אַ געוויסן זין איז ה. ד. נאָמבערג דעמאָלט אַרויס פון דעם אָנגענומענעם נוסח פון אונדזער ליטעראַטור. ער האָט געוואָגט. וואָרן אַרויסצוגיין פון אַ נוסח איז אָפט אַ רעה פאַר אַ שרייבער. מע איז ניט געוווינט צו דעם. בפרט נאָך ביי אונדז, וווּ נוסח מענדעלע איז נאַציאָנאַלער נוסח און וווּ די ליטעראַטור האָט געדאַרפט פאַרבייטן, צום טייל, נוסח פון אונדזער מאַסן־לעבן, טעריטאָריאַלקייט, פאָלקלעכקייט, אייגנטום (ווי ב. ריווקין האָט געשריבן אין זיין גרויסער אַרבעט די ירושה־טענדענצן אין אונדזער ליטעראַטור). איך זאָג: ביי אונדז איז אַרויסגיין פון נוסח אָפט אַ פשוט אומגליק פאַר אַ שרייבער. פינסקי, דוכט זיך, האָט לאַנג געליטן, ווייל ער האָט גענומען נאָך מיט יאָרן צוריק אָפּנייגן פון אָנגענומענעם נוסח. ער און אַנדערע. אָבער נאָמבערגן האָט אָפּגעגליקט. ער איז אַרויס פון נוסח, אַפילו פון דעם הויפט־נוסח פון זיין יוגנטפריינד אברהם רייזען און פון שלום אַש, און האָט באַגייקט. נאָמבערג איז נאָך אַלע טענות באַלד אָנגענומען געוואָרן. נאָמבערג איז אַזוי באַליבט געוואָרן. דאָס אַליין איז אַ באַווייז קעגן דער „פליגלמאַנישקייט", וואָס מע וויל נאָמבערגן צושרייבן. אין דעם פאַקט אַליין שטעקט מער מזל ווי „פליגלמאַן" האָט געהאַט אין זיין גאַנצן לעבן.

יאָ, עס שטעקט אין דעם מזל און טאַקע אויך קינסטלערישער אמת. נאָמבערגס אַ זאַך האָט אויף דער יוגנט ניט געווירקט אַראָפּצופאַלן ביי זיך, נאָר פאַרקערט: אַרויסצורייסן פון זיך דעם נאַטור־פילאָסאָפירנדיקן „פליגלמאַן":

איך וויל נאָך זאָגן צום סוף פון מיין טענה:

קען מען דען, צום ביישפיל, פאַרשרייען מאַקסים גאָרקין פאַר אַ קינסטלער, ווען עס ציט „צום אָפּגרונט", צוליב די געפאַלענע געשטאַלטן, וואָס ער האָט געבראַכט אין זיין נאַ דניע? פאַרוואָס ניט? ווייל אין דעם אופן און מאַניר, ווי גאָרקי גיט זיינע מענטשן, זעט מען, פילט מען, אַז ער ציט: אַרויס פון אָפּגרונט! אַז זיין וועג איז — אַ ווייטערדיקער, אַ ליכטיקער, אַ ברייט־מענטשלעכער.

אין נאָמבערגס מערקווערדיקער ליבע צו זײַנע העלדן — אַפּילו אין זיין גראָטעסק — זעט זיך: רוף פון דעם מענטש ביים קליינעם טייכל. רוף און בענקשאַפט פון דעם פאַרוואָרפנסטן טייכל אין דער וועלט. רוף פון דער פאַרלוירנסטער נשמה, אָן איבערטריבענער אידעאַליזאַציע, ווי שלום אַש „ישובניק־פייף״ — נאָר פשוט און מענטשלעך.

און דערצו: נאָמבערגס אַ העלד איז ניט קיין טיפּ, וואָס ווייזט כלל, נאָר וואָס גיט זיך אַליין דעם יחיד. אויך מיט דעם האָט ער אָפּגעגייגט פון דעם אידעיִשן ליטעראַטור־נוסח ביי אונדז אין יענע טעג. לדוגמה, פישקע דער קרומער — מיינט כלל, ניט אַזוי — פליגלמאַן!

אין איינעם פון די ווייניקע לידער, וואָס ה. ד. נאָמבערג האָט געשריבן, איז דאָ אַ שורה:

— בוי איך מיר אַ שיפעלע, צו פאָרן איבער ימען.

און דערביי אַ זייטיקע באַמערקונג: דאָס ליד איז אָריגינעל אָנגעשריבן געוואָרן פון נאָמבערגן ווי אַ „ליבע־ליד״. אָבער אַז מען האָט גענומען דאָס ליד אויף דער העלפט — די רייזע איבער ימען — איז עס גאָר באַרימט געוואָרן ווי אַ קינדערליד. איז דאָך דאָס ווידער אַ באַווייז פאַר מיין פריערדיקער הנחה, אַז אַ ווערק איז היפּטזעכלעך דאָס, ווי עס ווירקט, און וואָס עס טוט, און ניט וואָס עס איז אויף דער אויבערפלאַך.

אָבער איך דערמאָן דאָס ליד דאָ גאָר צוליב אַן אַנדער זאַך. די שורה: „בוי איך מיר אַ שיפעלע״ איז אויך אַ שורה, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר נאָמבערגס לעבן. נאָמבערגן האָט געצויגן איבער ימען און ער איז אַ סך אַרומגעפאָרן. אים האָט געצויגן צו זען די וועלט און צו זען די יידישע ישובים אין דער וועלט. און מיר האָבן אין נאָמבערגן געהאַט אַתּנדזער בעסטן רייזנדיקן „משולח״; מיר האָבן אין אים געהאַט אַ מענטשן, וואָס האָט אומעטום געזאָגט דאָס אמתע וואָרט, וואָס האָט געוואָגט, און וואָס האָט געבראַכט איינפלוס און ליבע.

ווען נאָמבערג איז געווען אין סאָוועט־רוסלאַנד, האָט ער געהאַט צו זאָגן אַ סך לויב. אָבער אין דער זעלביקער צייט איז ער, פון די ערשטע, אַרויסגעקומען מיט שאַרפע רייד קעגן דער דעמאַלטיקער „יעווסעקציע״ און ווי זי האָט אַנגעפירט די נאַציאָנאַלע קולטור־אַרבעט אויף דער יידישער גאַס. נאָמבערג האָט געטענהט: מען אַרעסטירט דאָרט פאַר נאַציאָנאַליזם. מען אַרעסטירט ניט — פאַר אַסימילאַציע, כאָטש דאָס האָט געדאַרפט זיין קעגן אַמאָליקע סטאַלינס רעדעס. נאָמבערג האָט ווייטיקדיק אויפגעוויזן, ווי מען האָט מורא צו פאַרוואַרצלען די יידישע קולטור־אַרבעט צווישן יידן. מע מאַכט איין טריט פאָרויס און צוויי טריט אויף צוריק.

נאָמבערג האָט פאָרויסגעזען די צרה, וואָס רוקט זיך אָן אין סאָוועטנ־

לאַנד אויף יידיש. און — ניט אַלע ייִדישע שרייבערס און פּאָעטן, וועלכע האָבן דעמאָלט באַזוכט רוסלאַנד, האָבן עס געזען אַדער, ריכטיקער, גע־וואַגט צו זען!

און אַזוי איז עס אויך געווען, ווען נאָמבערג איז געווען אין ארץ־ישראל. אויך נאָמבערג האָט געזען דעם אויפטו אין די קבוצות. אָבער דאָך איז נאָמבערג געבליבן גאַנץ — דער גאַנצער נאָמבערג! — און ניט צע־בראָכן, און ניט וואַקלדיק, און איז ניט געוואָרן קיין פשרהדיקער שלום־זוכער; ער האָט זיך אָפּגעהיט צו טאַנצן אויף אַלע חתונות; ער האָט זיך אָפּגעהיט לולבדיק זיך צו שאָקלען אַהין און אַהער. קלאָר און אָפן, דייטלעך און אָן פראַגע־צייכנס, האָט ער געשטראָפט די קבוצות און די הסתדרות פאַר זייער העברעיזם און פאַר זייער אָפּרייסן דעם ארץ־ישראל־ישוב פון דער גאַנצער יידישער, מאַסאָווער קולטור־פּסיכיק.

נאָמבערג שרייבט: „אין די קבוצות האָט מען מיר געזאָגט, אַז זיי קאָכן יאָ עפּעס אַ געקעכץ — פאַר אַ סינטעז מיטן „גלות". אָבער ביז אַהער איז פון זייער געקעכץ גאָרניט געוואָרן".

ער האָט זיך אָפּגעהיט צו זינגען לידער אין זיין גרוס; לידער וועגן דעם סנה, וואָס ברענט און וועגן שטיינער וואָס „זינגען שירה". אין פּאָליטיק און אין „גרוסן" זיינען לידערישע טענער זייער אַ פּאַרפירערישע זאַך. לכל עת! עס איז דאָ צייט פאַר לידער, און עס איז דאָ צייט — פאַר פּאָלי־טישן, קלאָרזעעוודיקן גרוס. מען טאָר אַזאַ מין גרוס ניט אַרומוויקלען מיט קלוימערשט־מיסטישע פראַגעס:

— ווער האָט צעריסן דעם בונד פון יידיש?

און נאָמבערג האָט געזען און געזאָגט.

נאָמבערג האָט געוווסט: זיין „פליגלמאַן" מעג זיך וואַקלען, אָבער ניט ער. ניט נאָמבערג.

— שטראָפט נאָמבערגן ניט מיט זיינע „העלדן"!

און אין שייכות צו נאָמבערגס געזעלשאַפטלעכער זייט, צו זיין געזעל־שאַפטלעכער טעטיקייט, דאַרף מען ווידער און ווידער דערמאָנען נאָמבערגן דעם העברעיש־קענער און דאָך — קעמפער פאַר דער חשיבות פון דער יידישער שפּראַך, פאַרן פאָלקיסטישן יידישיזם, פאַר אונדזער מאַסאָווער געזעלשאַפטלעכקייט. נאָמבערג האָט אַזוי פיל בייגעטראָגן צו דער אָרגאַני־זירונג פון דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ. נאָמבערג האָט גאַנץ און אָפן געבויט דעם בנין פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט אויף דער יידישער שפּראַך. קומענדיק פון העברעיש, פון ישיבה, האָט ער דאָך פאַרזיגלט זיין לעבן מיט יידיש; און ער איז געגאַנגען אָן פשרות, אָן טאַנצנדיקע שפּרונגען אַהין און אַהער.

אַלטער קאַציזנע

צווישן צוויי קעגנזעצלעכע פּאַליוסן *

...אַמאָל, אויף צעגלאַנע 1, האָב איך אין מיטן הויף באַגעגנט אַ מענטשן. ער איז געגאַנגען פֿון פּרצעס טיר. איך — צו פּרצעס טיר. האָבן מיר זיך געטראָפֿן און געמיטן. און שפּעטער זיך אומגעקוקט איבערן אַקסל, זיך אומגעקוקט, זיך אָנגעקוקט און צעגאַנגען זיך.

איך געדענק נישט, צי האָב איך זיך אָנגעשטויסן, אַז דאָס איז נאָמבערג. נאָר אַ מחשבה האָט מיר אַ בליץ געטאָן: אָט איז אַ מענטש, מיט וועלכן איך וועל קיין מאָל נישט נאָענט ווערן.

איך גלייב אין דער וואָגיקייט פֿון ערשטן איינדרוק. שפּעטער קומט צו הילף די לאָגיק און גריבלט־אַרויס גרויפּנסווייז פֿון דער פּאַרטיקער, עקספּרעסיווער אַרבעט פֿון אונטערבאַוווסטזיין.

וואָס פֿאַר אַ טענות האָב איך שפּעטער געהאַט נאָמבערגן אויסצוזעצן? נישט קיין שריפֿטשטעלערישע טענות זיינען דאָס געווען.

כ'האָב נישט געקאָנט אים מוחל זיין די באָהעמישע הפֿקרות זיינע. אַן אַנדערן וואָלט איך עס לייכט מוחל געווען. אים נישט. אַ מענטש מיט אַזאַ גרויסן מוח, מיט אַזאַ וואָגיק וואָרט, מיט אַ וואָרט, וואָס אַפֿילו אין שפּאַס קלינגט פֿון דעם דער ערנסט אַרויס — ווי שיקט זיך עס?

מיט זיינע באָהעמישע געגנג האָט ער אין מיינע אויגן אונטערגע־שוועכט נישט נאָר זיין אייגן געוויכט, נאָר מיין גאַנצן איך האָט ער בטל געמאַכט. עס האָט מיך מער ווי שאָקירט. ווייל אויב ערנסט מיט הפֿקרות איז אַ גלייכער שידוך, טאָ וואָס־זשע בין איך אויף דער וועלט? אַ מאַסקע פֿון גייענדיקן ערנסט? אַ שאַבלאָן? אַ מיספּאַרשטענדעניש? היינט גיי — טראָג־אַרויס איבער זיך אַ טויט־אורטייל!

---

* צום 25יאָריקן יובילײ פֿון ה. ד. נ., ליטעראַרישע בלעטער, נ' 17, וואַרשע, 1924.

פאַרשטייט זיך, אַז איך וואָלט גערדאַרפט זאָגן, אַז די מיספאַרשטענ־דעניש איז ער, נאָמבערג. אָבער דאָס האָט מיר מיין געוויסן נישט דער־לאָזט. אָט־דער באַהעמע־מאַן האָלט פאָרט אין דער האַנט אַ קלוגע און כשרע פען.

און דאָס ערגסטע איז, וואָס ער, נאָמבערג, דער קלוגער קאָפּ, איז משפיע אויף יונגע שריפטשטעלערס. נאָך פאָר פּרצעס לעבן האָט זיך נאָמבערגס השפעה געלאָזט פילן אויפן ייִנגערן דור ליטעראַטן. גאָר אַ דראַנג צו געוועלטיקן, מיט דער קלענסטער אָנשטרענגונג פון גרויסן שכל האָט ער געפּראָוועט טיש אויף דעם יונגן יידישן ליטעראַרישן הויף.

דאָס זייַנען געווען מער אָד... ווייניקער טאַלאַנטירטע נאָמבערגלעך, נאָר אָן זיין שכל, אָן זיין אינטעליגענץ און אָן זיין קולטור־היפּערטראָפיע, וועלכע האָט אים אָראָפּגעבראַכט קיין וואַרשע צו פּרצן אַ פאַרטיקן מענטש, אַ פאַרטיקן צווייפלער, אַ מאַן מיט אַ האַרץ, וואָס איז ביז העלפט פאַרא־ליזירט פאַר אַלץ אין דער וועלט אויסער הפקרות און וואָס די צווייטע העלפט דופקט נאָך מיט אַ הויכן ריטמישן און עטישן טעמפּאָ. און ווי דאָס האַרץ — אַזוי זיין פּנים.

יאָ, ביסלעכווייז האָב איך תופס געווען, איינגעביסן די דאָזיקע צוויי־פּנימדיקייט נאָמבערגס, צוויי־פּנימדיקייט נישט אין באַליידיקנדיקן זין, חלילה, נאָר אין ריין־פיגורעלן.

כ׳האָב דאָס פאַרשטאַנען נאָך איידער נאָמבערג האָט אונדז באַוויזן זייַנע פּנימער דורך דער קרישטאָלענער פּריזמע פון „ראַיאַ־מאַנאַ״. און פאַרשטיין טייטשט: פאַרגעבן.

..וואָס איז מערקווערדיק אין נאָמבערגן — דאָס איז דאָס איינלעבן זיך פון צוויי מענטשן אין אים, די האַרמאָניע כמעט צווישן צוויי קעגנ־זעצלעכע פּאָליוסן.

דער צווייטער מענטש, דער „הייד״ נאָמבערג, ווי די לייענערס רופן אים אומבאַוווסטזיניק, וואָלט געקאָנט און וואָלט באַרעכטיקט געווען צו טאָן כל דבר אָסור; ער טוט עס אָבער נישט.

אויפן יובליי־אָוונט פאַר נאָמבערגן האָט אַש גענומען דאָס וואָרט און אָנגעהויבן זיין רעדע אַזוי:

— „אין אָנהייב איז געווען גאָרבישט״...

געמיינט האָט אַש די יידישע ליטעראַטור. איך האָב אָבער געמיינט, אַז ער מיינט דעם חתן־היובל און אַ ציטער האָב איך געטאָן פון דער טרעפלעכקייט פון אויסדרוק.

וואָס איז נאָמבערג געווען ביי זיין אַראָפּקומען צו פּרצן? אַ פּאַרטיקער מאַטעריאַל אויף שכלדיקן „גאָרנישט“.

פּרץ האָט פֿאַרשטאַנען, אַז דער מענטש פּילט נישט, וואָס ער זאָגט אַרויס. איך שטעל מיך פֿאָר פּרצעס וויטיק ביים אַנקוקן דעם דאָזיקן מות אויף צוויי פֿיס.

...אויב נאָמבערג איז דאַן אַליין נישט פֿאַרסמט געוואָרן און נישט פֿאַרסמט די לופֿט אַרום זיך, איז דאָס אַ סימן, אַז שוין דאַן איז מיט אים מיטגעגאַנגען דער צווייטער נאָמבערג, דער עטיש־יידישער.

איך האָב דעם איינדרוק, אַז איינער פֿון די הויפּט־מיטלען אָפּצוּוואַרפֿן פֿון זיך דעם נשמה־פֿרעסערישן סקעפּטיציזם איז ביי נאָמבערגן געווען זיין אייגענע בעלעטריסטישע טעטיקייט. פֿאַר דער יידישער ליטעראַטור איז דאָס געווען אַ גרויס געווינס צו יענער צייט. די ערשטע גרויסשטעטישע, אינטעליגענטישע נאָוועלע.

פֿאַר מיר איז דאָס נאָמבערג דער זעלבסט־באַקעמפֿער אין פֿאַרשיידענע וואַריאַנטן.

ער האָט אַרויסגעשלעפּט אויף דער ליכטיקער שיין אַ גאַנצע גאַלעריע פֿון שכלדיקע טויגעניכצן, פֿון אינטעליגענטישע, נישט־דערפֿאַרענע זעלבסטמערדערס מיט זשעסטיקולירנדיקע מוחות און אָפּגעפֿאַלענע הענט — טיפּן, ענלעכע איינע צו די אַנדערע, ווי לייבלעכע שוועסטערקינדער.

אין זיי האָט ער לאָקאַליזירט זיין סם, ווי גאָיאַ אין זיינע קאַפּריטשיאָס. און דורך זיי האָט ער זיין סם אָפּגעטויט, ווי געטע האָט זיך געקליגט אָפּצוטויטן אַ שעדליכן ליבע־געפֿיל דורך איבערדיכטן אים. דאָס איז געווען אַ פֿאַרצווייפֿלטער און העכסט־געלונגענער עקספּערימענט, אַן עקספּערימענט, וואָס דערמאָנט אין דעם אינדישן כירורג, וועלכער מאַכט אַליין איבער זיך אַ געפֿערלעכע אָפּעראַציע. און אַז די אָפּעראַציע האָט זיך נאָמבערגן איינגעגעבן, האָט ער צעבראָכן דעם טאָפּ מיט די „פֿליגלמאַנס“, אָפּגערוקט אין אַ זייט דעם קרישטאָלענעם שפּאַקטיוו פֿון „ראַיאַ־מאַנאַ“ און אָפּגעאָטעמט מיט דער פֿולער ברוסט פֿון אַ געזונטן פּובליציסט.

נאָמבערג איז מער ווי אַ בעלעטריסט און מער ווי אַ שריפֿטשטעלער.

נאָמבערג איז, לויט זיין פֿאָטענץ, אַ רענעסאַנס־מענטש. כ׳מיין דערמיט צו זאָגן: ער איז ענלעכער צו יענע שעפֿערישע נאַטורן פֿון רענעסאַנס־צייט,

וועלכע האָבן געקאָנט אַרויסווייזן זייער טאַלאַנט גלייכצייטיק אויף פאַרשיידנאַרטיקע געביטן. עס פעלט אים אָבער זייער וואָגונג צו טאָן. און בלויז דעריבער איז ער פאַר אונדז שריפטשטעלער, ווייל זיין טאַט באַגרענעצט זיך מיטן וואָרט.

ס'איז אַ פאַקט, אַז ער איז דער שעפער פון דער עלעגאַנטער און איינגעטיילן דורכגעטראַכטער נאָוועלע פון אונדזער ליטעראַטור. ס'איז אַ פאַקט, אַז ער איז דער ערשטער מייסטער פון אַן אַרטיקל — אַ קונסטווערק אין אונדזער פובליציסטיק.

דער מענטש האָט אַ קלאָרן, אַ לויטערן קוק פאַר דער פאָלקס־גאַנצקייט און גייסטיקער פאָלקס־געזונטקייט. נישט געוואַקלט שטייט ער מיט אַ גלענצנדיקער פען אין קאַמף פון אַזעלכע לעבנס־זאַכן, ווי די יידישע שפּראַך און די יידישע שול. אַ רויקע, טיפע איבערצייגונג אָטעמט אַרויס פון זיין וואָרט, אַ גלויבן און אָפּטימיזם. נאָמבערג האָט אַ גרויס פאַרשטענדעניש און באמת אַ וואַרעם האַרץ פאַר דעם גרויסן, דערווייל נאָך שטומען קינד, וואָס הייסט פאָלקסמאַסע.

ער איז ערנסט, גלייביק און באַהאַרצט.

און, ווי וווּנדערלעך דאָס איז, בעת מען דערמאָנט זיך, אַז „פון אָנהייב איז געווען גאָרנישט"... אַז אַראָפּגעקומען איז ער צו אונדז אַ צעבראָכענער צווייפלער, וועלכער האָט געצווייפלט אַפילו אין דער ממשות פון גייסטיקער באַפרידיקונג, וועמען פרץ האָט צוגערעדט צו שרייבן אויף יידיש און וועלכער האָט עפּעס אַ ווינקל אין דער נשמה, ווו אַ צווייטער נאָמבערג, דער הייד נאָמבערג, פראַוועט מעסעס לכבוד דעם אָפּגאָט פון באַהעמעדיק־מהיכי־תיתידיקער הפקרות, ביי דעם ווייַרויך פון דער וועלט־קאַוויאַרניע, אונטער די פליגל פון נירוואַנאַ. באמת אַ וווּנדערלעכע מעטאַמאָרפאָזע.

וואַקסט ער אַרויס פון דער נאָוועלע, שטעלט ער זיך אין די רייען פון פובליציסטיק, נענטער צום אָטעם פון לעבן. איז אים ווייניק די פען — לאָזט ער זיך אַריין אין געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישן קאַמף.

א. ליטוואַק

וואָרטקונסט וואָס וועט איבערלעבן אַ סך *

...אין אונדזערע ליטעראַרישע קרייזן איז פאַראַנען אויך אַזאַ מיינונג, אַז נאָמבערג איז נישט קיין וואָרטקינסטלער, נאָר אַ זשורנאַליסט, און זיינע נאָוועלן זיינען נישט מער ווי פעליעטאָן און פובליציסטיק. דאָס איז אַ גרויסער טעות, וועלכער שטאַמט אפשר דערפון, וואָס ביי אונדז איז מען געוווינט אָפּצושאַצן עלטערע שאַפונגען, מעסטנדיק זיי מיט דער מאָס פון אונדזערע לעצטע שבֿלעצטע פאָרעם־דערגרייכונגען. פונעם דאָזיקן שטאַנד־פונקט קאָן אויסקומען, אַז אין נאָמבערגס נאָוועלן איז די פאָרעם נישט קיין פעסטע, אָפּט אַפילו אַן אומבאַהאָלפענע, אים פעלט אַרגאַמענטיק און צייטנווייז דערציילט ער מער ווי ער מאָלט. אָבער ווען מ׳זאָל מעסטן אַלץ מיט דער מאָס פון דער לעצטער רגע, וועלן מיר מוזן אויסמעקן פון דער בעלעטריסטיק אויך דיקענסן, טעקערייען און אַנדערע גרויסע. וועגן אונדזער מענדעלין איז דאָך שוין אָפּגערעדט, און אַ סך פון אונדזערע יונגע לייקע־נען טאַקע אין גאַנצן זיין באַדייטונג ווי אַ בעלעטריסט. זיי פאַרגעסן, אַז אונטער אַלטע און אַפילו פאַרעלטערטע פאָרמען קאָנען זיך אַ מאָל געפינען באַדייטנדיקע קינסטלערישע ווערטן, בעת אין דער בייסטער פאָרעם קאָן אָפּט שטעקן נישט מער ווי לייכט־איבערגענומענע טעכניק.

אין נאָמבערגס „צוויי בערג“ איז יעדער שטריך בולט און דאָס גאַנצע בילד קרעפטיק און שטימונגספול. ס׳מאַכט אויף אייך אַ לאַנגדויערנדיקן איינ־דרוק. די „קורסיסטקע“ איז לויט איר פאָרעם אַ סך שוואַכער איידער „צווישן בערג“, אָבער נאָמבערג וויזט דאָרטן אַרויס אַ פאַרשטענדעניש פאַר אונ־דזער נייער קעמפנדיקער אינטעליגענץ (די יידישע אַרבעטער־מאַסע איז ביי אים כמעט אין גאַנצן נישטאָ) — דאָס וואָס פעלט דעם גרעסטן טייל פון אונדזערע בעלעטריסטן. לייענענדיק אָט־די ביידע דערציילונגען, פאַרדריסט,

---

* צום 25יאָריקן יובילייַ פון ה. ד. נ., ליטעראַרישע בלעטער, נ׳ 18, וואַרשע, 1924.

פּאַרוואָס נאָמבערג האָט אַזוי פּרי כמעט אין גאַנצן אַוועקגעוואָרפן די שיינע ליטעראַטור. און עס דוכט זיך, אַז גראָד ער איז אפשר געווען בכוח צו געבן אונדז אַ גרויסן לייוונט, אַ ראָמאַן פון אונדזער מאָדערנער אינטעליגענץ, וועלכע האָט געטריבן די רעדער און אונטערגעשטופּט דעם וואָגן פון אַלע באַוועגונגען, וואָס מיר האָבן דורכגעמאַכט אין די לעצטע דרייצענדליגג יאָרן פון שטורעם און דראַנג.

און נעמט זיין „פליגלמאַן". ער איז דאָך ביי אונדז געוואָרן אַ שם דבר פאַר אַ באַשטימטן טיפּ אין דער יידישערווירקלעכקייט פון אונדזער דור, אָט ווי רודין, ווערכאָווענסקי אָדער נעכליודאָוו ביי די רוסן. הייסט עס דאָך, אַז נאָמבערגן האָט זיך איינגעגעבן צו אָרגאַניזירן אין פליגלמאַנען אַ שטיק פון אונדזער לעבן. וואָס איז דאָס, אַז נישט בעלעטריסטיק?

פליגלמאַן און זיינע לייבלעכע ברידער בענדער („אַ שפּיל אין ליבע", „בריוו") און פיינער („אויף איין קוואַרטיר"), אָט די אייביקע גריבלערס, וואָס האַלטן נאָכאַנאַנד אין באַשטימען זייער באַציונג צום לעבן און קאָנען זיך בשום אופן נישט אָנכאַפּן אין לעבן גופא, די צעקראָכענע נשמות, וואָס פילן אַ קאַצניאַמער נאָך איידער זיי האָבן צוגעטראָגן דעם בעכער צום מויל, די נודניקעס, וואָס זייען אַליין נישט פעיק אויף קיין אַקטיוון געפיל און קאָנען נאָר פאַראומערן דאָס לעבן פון די יעניקע, צו וועלכע זיי האָבן פּרעטענזיעס זיך צוצוקלעפּן — ווי קומען זיי צו אונדז, צו אַ פאָלק, וואָס צייכנט זיך אויס דווקא מיט ווילן און אימפּעט, וואָס קלאַמערט זיך מיט אַלע כוחות אין לעבן און איז אַ היסטאָרישער בריה זיך צו אים צוצופּאַסן? ווי קומען זיי צו אונדז אין די לעצטע צענדליגג יאָרן, ווען אונדזער אַקטיווקייט האָט זיך שטאַרק געהויבן? און דאָך זיינען די פליגלמאַנס פלייש פון אונדזער פלייש און ביין פון אונדזערע ביינער. ווער ווייס, אפשר זיינען זיי אַ רעשטל פון אונדזער געכטיקן קליינשטעטלשן גלות, וועלכער איז געוואָרן טראַגיקאָמיש אין באַגעגענישן מיטן פרישן שטראָם פונעם שטורעמדיקן היינט; און אפשר זיינען זיי די לינקע, די פאַרקערטע זייט פון אונדזער אימפּעט, די דעגענעראַציע פון אונדזער הוּ־האַ... און נאָמבערגס פליגלמאַן איז, חלילה, נישט געבליבן קיין בעזדיעטניק * — אין אונדזער בעלעטריסטיק. וואָרום סוף כל סוף, וואָס איז ביינוש רובינשטיין פון בערגלסאָנס „אַרום וואָקזאַל", אויב נישט אַ פליגלמאַן? און מירעלע אין „נאָך אַלעמען" איז דען נישט קיין גלגול פון פליגלמאַנען? בערגלסאָן האָט עס אַנדערש אויפגעפאַסט, אַוועקגעשטעלט אין אַ סך אַ ברייטערן מאַסשטאַב,

---

* קינדערלאָזער, עקר.

אָבער דער תּוך איז דער זעלביקער: אַנעמיע פֿון אַלע לעבעדיקע געפֿילן, אַ צעקראָכענע קעגנשטאַנדסלויזע בענקשאַפֿט — אַ רעזולטאַט פֿון דעגענעראַציע, פֿון „נאָך אַלעמען".

...נאָמבערג איז ווייניקער ווי אַלץ אַ זשורנאַליסט. וואָרום אַ זשורנאַליסט פֿון באַרוף — ווען בעלי־מלאכות רעדט מען ניט — איז דאָך אַ קעמפֿער, אַ כּלל־טוער. נאָמבערג קאָן זיך אַ מאָל אויף אַ ווײַלע אָנוואָרעמען פֿאַר עפּעס, און דאָס עפּעס קאָן אַ מאָל זײַן אַזאַ וויכטיקע זאַך, ווי די ייִדישע שול; אָבער בכלל איז ער נישט פֿון דעם טייג, פֿון וועלכן מען קנעט אמתע זשורנאַליסטן. נישט דער טעמפּעראַמענט, נישט די פּאַראיבערעסירטקייט און אויסדויער.

... אין דעם, וואָס מ'רופֿט נאָמבערגן „זשורנאַליסט", איז פֿאַראַן איין זייט, וואָס פֿאַרדינט די גרעסטע אויפֿמערקזאַמקייט. דאָס זײַנען נאָמבערגס פֿעליעטאָנען — דער „כּלל־טוער", „טאָלעראַנץ" אד"גל. לויט זייער פֿאָרעם זײַנען זיי אויסערגעוויינטלעך שיין און געשליפֿן. זיי פֿלאַטערן איבער די אַקטועלע פֿראַגן פֿון טאָג מיט אַ ווייטן אויסבליק אין דאָס אַלגעמיינע, וואָס קאָן זײַן אמת און וויכטיק נישט בלויז פֿאַר היינט, נאָר אויך פֿאַר מאָרגן און איבערמאָרגן. און מעג זײַן, אַז בנוגע דעם קאָנקרעטן פּונקט, פֿון וואַנען דער שרײַבשטעלער איז אַרויסגעגאַנגען, האָט איר דורכויס אַן אַנדערע מיינונג, דאָך וועט אײַך זײַן פֿעליעטאָן פֿאַרשאַפֿן אַן עסטעטישן גענוס, ער וועט אָפּפֿרישן און מאַכן אײַער מוח זיך לעבהאַפֿטער צו באַוועגן.

ס'האָט געהערשט צו טאָן מיטן געוויינטלעכן האַלב־פּובליציסטישן אָדער לײַכטן פֿלוידער־פֿעליעטאָן. דער נאָמען פֿעליעטאָן איז דאָ אייגנטלעך נישט אויף אַן אָרט, צו־וואָכעדיק. דאָס איז אַ גײַסטרײַכע, שאַרפֿזיניקע קאָזערי, וועלכע ווירקט אויפֿן געמיט, ווי שוימענדיקער שאַמפּאַניער. נאָמבערג איז אַ מײַסטער פֿון דעם מין. רופֿט עס, ווי איר ווילט — איך באַשטיי נישט אויפֿן נאָמען — אָבער וואָרטקונסט איז עס געוויס און דאָס וועט אפֿשר איבערלעבן אַ סך דערציילונגען, וועלכע מען טראָגט בײַ אונדז איצט אַרום אויף טעלער.

יעפים ישורין

הערש דוד נאמבערג ביבליאגראפיע

וועגן ה. ד. נאמבערג אין יידישע ביכער

אבראמאוויטש, ר.

1 בערלין־היידלבערג, אין צוויי רעוואלוציעס, ערשטער באנד, ניו־יארק 1944, ז׳ 341.

אלגין, מ.

2 ה. ד. נאמבערג, קולטור און פאלק, נ״י 1949, זז׳ 202—211.

אלמי, א.

3 חסידות — אלטפרענקיש און מאדערן, ליטעראַרישע נסיעות, וואַרשע 1931, ז׳ 150.

4 ה. ד. נאמבערג, מענטשן און אידייען, וואַרשע 1933, זז׳ 255—261.

5 מאמענטן פון א לעבן, בוענאס־איירעס 1948, זז׳ 25, 102, 117, 131, 193.

באטאשאנסקי, יעקב

6 פארטרעטן פון יידישע שרייבער, וואַרשע 1933, זז׳ 54, 107.

7 ביכער, ליבע, הונגער און א נייע לעבן, די לעבנסגעשיכטע פון א יידישן זשורנאליסט, ב׳ 2, ב״א 1942, ז׳ 39

8 מאמע יידיש, ב״א 1949, זז׳ 193, 200, 205, 217, 270.

9 ה. ד. נאמבערג, פשט, ב״א 1952, זז׳ 7—29, 31, 34, 71, 74, 240.

בארוויטש, מיכאל

10 1000 יאר יידיש לעבן אין פוילן, פארשונג־צענטער פאר געשיכטע (ביים פארבאנד פון פוילישע יידן אין פראנקרייך), פאריז, [יאר ניט אנגעגעבן], זז׳ 166, 170, 172, 360.

באריישא, מנחם

11 וואַרשע — א בישט דערקענטע שטאט, עסייען, ב״א 1956, ז׳ 233.

ביאלאסטאצקי, ב. י.

12 דער גאנצער נאמבערג, עסייען, נ״י 1932, זז׳ 230—232.

13 ה. ד. נאמבערג, חלום און וואר, עסייען, נ״י 1956, זז׳ 356—362, 372.

ביקל, שלמה

14 ה. ד. נאמבערג, דעטאלן און סך־הכלען, נ״י 1943, ז׳ 237.

15 ה. ד. נאָמבערג, די יידישע
עסיי, נ״י 1946, זז׳ 94—96,
183—185.

בעל־מחשבות

16 געזאַמלטע ה. ד. נאָמבערגן,
געקליבענע שריפטן, ב׳ 1,
ווילנע 1910, זז׳ 181—185.
17 ליטעראַרישע מאָנאָטסשריפטן,
שלום אַש און ה. ד. נאָמבערג,
געקליבענע שריפטן, ב׳ 2,
ווילנע 1910, זז׳ 87—89.
18 דריי שטעדטלעך, בעל מחשבות
שריפטן, ב׳ 3, ווילנע 1923 ז׳
7, 92, 107.
19 בעל מחשבות שריפטן, ב׳ 4,
ווילנע 1923, זז׳ 31, 33, 38,
42, 86, 91, 95, 121, 122, 178.
20 בעל מחשבות שריפטן, ב׳ 1,
ווילנע 1927, וואַרשע 1929,
זז׳ 148, 181—185, 206.
21 בעל מחשבות שריפטן, ב׳ 2,
ווילנע־וואַרשע 1929, זז׳ 59,
82—84, 85, 86.
22 געקליבענע ווערק, נ״ר 1953,
זז׳ 63, 65, 69, 72, 101, 107,
258—261.

בערדיטשעווסקי, מ. י.

23 פֿאַר דעם טאַראַראַם, יידישע
כתבים, ב׳ 2, נ״י 1951, ז׳
195.

גאָלדקאָרן, י.

24 י. מ. ווייסענבערג, ליטעראַ־
רישע סילועטן, מינכער 1949,
ז׳ 20.

גאָלדשמידט, א. י.

25 אייזיק־מאיר דיקוועניסקי (א.
ווייטער), א. ווייטער כתבים,
ווילנע 1923, זז׳ CXXII.
26 ד״ר צמח בר׳ יוסף־זעליק
שב״ד, ווילנע, אַ זאַמלבוך
געווידמעט דער שטאָט וויל־
נע, רעד׳ יעפים ישורין, נ״י
1935, ז׳ 392.

גאָרין, ב.

27 רשימה פון די פּיעסען אין
אידישען רעפּערטואַר, די גע־
שיכטע פון אידישען טעאַטער,
ב׳ 2, נ״י 1929, ז׳ 270.

גאָרעליק, ש.

28 וועגן פּרצן, אין וואַנדערלע־
בן, וואַרשע 1918, ז׳ 141.

גלאַטשטיין, יעקב

29 ה. רויזענבלאַט — פון 1900
ביז 1946, אין תוך געטומען,
נ״י 1947, ז׳ 109. — ז. סע־
גאַלאָוויטש, ז׳ 128.

גראָסמאַן, משה

30 ישראל שטערן, היימישע גע־
שטאַלטן, תל־אביב 1953, זז׳
57, 62.
31 „היינט״, ערשטער פּעריאָד
1908—1915, פון נאָענטן עבר,
ב׳ 2, יידי׳ אַלוו׳ קולטור־קאָנ־
גרעס, נ״י 1956, ז׳ 17.

גראַפשטיין, מלך

32 מיין חבר און לערער, שלמה
גילבערט — דערציילונגען און

דראַמעס, לאָנדאָן 1954, ז׳ 312.

דאָברושין, י.

33 **פּערספּעקטיוון**, גערדאַנקענגאַנג, קיעוו 1922, ז׳ 64.

דובנאָוו־ערליך, סאָפיע

34 **אַ קאַמעראַלער דיכטער**, דניאַל טשאַרני־בוך, פּאַריז 1939, ז׳ 76.

דימענטשטיין, נחמן

35 **נאָמבערג** [ליד] רינגען, זאַמלבוך, קאָוונע 1940, ז׳ 155.

האָרן, י.

36 **אין אונדזער סביבה**, אינאַיינעם, זאַמלבוך ב׳ 1, ב״א 1949, ז׳ 188.

37 **דער כוח פון יידישן ליד**, אין אונדזער דור, ב״א 1949, ז׳ 162.

היבעל, בן־ציון

38 **די שליחות פון דער יידישער ליטעראַטור**, שריפטן, דייטשלאַנד 1948, ז׳ 33.

הירשביין, פּרץ

39 **אין גאַנג פון לעבן**, **בוך 1**, נ״י 1948, זז׳ 3, 46, 54.

וואַלד, פּ.

40 **יידיש־וועלטלעכע קולטור־באַוועגונג אין אַרגענטינע**, אַרגענטינער ייוואָ־שריפטן, ב״א 1955, זז׳ 71—72.

וואַסערמאַן, יעקב

41 **דער פּראָלעטאַריאַט אַלס** טרעגער פון דער יידישער דראַמע, דאָס טעאַטער און דער סאָציאַליזם, **וואַרשע** 1921, ז׳ 162.

ווינער, מ.

42 צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין XIX יאָרהונדערט, **קיעוו** 1940, ב׳ 1, ז׳ 382.

43 צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין XIX יאָרהונדערט, **מעלוכע־פאַרלאַג פאַר נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין אוססר, ב׳ 2, קיעוו** 1940 זז׳ 250, 451.

וויינפּער, ז.

44 **לוי פרידמאַן**, אידישע שריפטשטעלער, ב׳ 1, נ״י 1933, זז׳ 119, 120.

45 שרייבער און קינסטלער, **נ״י** 1958, זז׳ 100, 174.

וויינרויך, הערשל

46 **ליבע לויט באַפעל**, בלוט אויף דער זון, נ״י 1950, ז׳ 52.

וויינרייך, מ.

47 **נאָכוואָרט**, י. ל. כהן — שטודיעס וועגן יידישער פאָלקסשאַפונג, נ״י 1952, ז׳ 364.

ווייס, ד״ר ש.

48 **אויס די צייטן פון דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ**,

אין נאָענטן קבר, 1, וואַרשע 1937, ז' 60.

זאַלאַטאַראָוו, ד״ר הלל

49 **מאיר בלינקין**, געקליבענע שריפטן, ב' 1, נ״י 1924, ז' 275.

זאָלף, פאַליק

50 **אברהם רייזען**, אונדזער קול־טור־המשך, וויניפעג 1956, ז' 61.

זאַק, אברהם

51 יאָרן פון וואַנדער, לידער, ב״א 1949, זז' 154, 227.

זילבערצווייג, זלמן

52 **„די ווילנער טרופע״**, ווילנע — אַ זאַמלבוך געווידמעט דער שטאָט ווילנע, רעד' יע־פים ישורין, נ״י 1935, זז' 573, 576, 577.

53 **די אויפלעבונג פון גייסט**, אחד־העם און זיין באַציונג צו יידיש, לאָס־אַנדזשעלעס 1956, ז' 30.

זילבערצווייג, זלמן און מעסטל, יעקב

54 **צו דער י. גאָרדין־ביבליאָגראַ־פיע**, קלמן מרמר־יעקב גאָר־דין, איקוף, נ״י 1953, ז' 229.

זרובבל, י.

55 **מיט מענדעלע מוכר ספרים**, בלעטער פון אַ לעבן, ב' 1, תל־אביב 1956, ז' 254.

זשיטלאָווסקי, ד״ר חיים

56 **י. ל. פרץ דער קינסטלער**, יצחק לייבוש פרץ, איקוף, נ״י 1951, ז' 7. — ווידיע און געדאַנק, איקוף, נ״י 1951, ז' 77.

חנקין, י.

57 יידישע בלעטער אין אַמערי־קע, נ״י 1946, זז' 168, 193, 344.

טורקאָוו, יאָנאַס

58 פאַרלאָשענע שטערן, ב' 1, ב״א 1953, זז' 63, 93, 164; ב' 2, זז' 163, 239.

טורקאָוו, מאַרק

59 **דאָווידזאָן**, די לעצטע פון אַ גרויסן דור, ב״א 1954, זז' 104, 106, 107, 120.

טורקאָוו־גרודבערג, יצחק

60 יידיש טעאַטער אין פוילן, וואַרשע 1951, זז' 25, 30, 54.

טענענבוים, ש.

61 **דאָס מאָנומענטאַלע געשטאַלט** — פרץ, שניט פון מיין פעלד, נ״י 1949, ז' 90.

טרונק, י. י.

62 **אויף די וועגן פון דער וועלט**, אידעאַליזם און נאַטוראַליזם אין דער יידישער ליטעראַ־טור, וואַרשע 1927, ז' 165.

63 צווישן ווילן און אָנמעכטי־קייט (ה. ד. נאָמבערג), קול־

טור־ליגע, 1930, װאַרשע, 182 זייטן.

64 ה. ד. נאָמבערג און ווייסנבערג, פוילן, ב׳ 5, נ״י 1949, זז׳ 39—44. — פרץ וועגן רייזענען, א. ווייטער, ספקות און יחידישע גריבלענישן. שלום אַש, ה. ד. נאָמבערג. נאָמבערג קעמפט פאַר פרצעס רום, זז׳ 79—84.

65 פוילן, זעקסט בוך, נ״י 1951, ז׳ 233.

66 פוילן, זיבעטע בוך, נ״י 1953, זז׳ 39, 41, 57, 58, 136—137, 145—146, 254, 255.

טשאַרני, דניאל

67 באַרג אַרויף, װאַרשע 1935, זז׳ 128, 236, 237, 238, 257.

68 אַריינפיר, אַ ליטוואַק אין פוילן, נ״י 1955, ז׳ 1.

יאַנאַסאָוויטש, יצחק

69 אויפן בוי אַרויסגעגעבענע ווערק, יאָרבוך פון דער יידישער קהילה אין בוענאָס־איירעס, 1954, ז׳ 277.

יאָפע, מרדכי

70 רינגען אין דער קייט, נ״י 1939, זז׳ 206, 232.

ישורין, יעפים

71 זכרונות וועגן פרצן, אַ ביבליאָגראַפיע, ייוואָ־בלעטער, ב׳ 28, נ״י 1946, ז׳ 168.

72 יצחק לייבוש פרץ־ביבליאָגראַפיע פנקס זאַמאָשטש, רעד׳ מרדכי וו. בערנשטיין, ב״א 1957, ז׳ 513. סעפּעראַטער אָפּדרוק, ב״א 1957, ז׳ 27.

כהן, י. ל.

73 י. ל. פרץ, דער זאַמלער פון יידישע פאָלקסלידער, שטודיעס וועגן יידישער פאָלקסשאַפונג, נ״י 1952, זז׳ 108—109.

כהן, יעקב

74 דער פאַרגעסענער נאָמבערג, לעבן און טראַכטן, נ״י 1957, זז׳ 109—112.

כץ, משה

75 מיין שרייבערישער וועג, אַ דור, וואָס האָט פאַרלוירן די מורא, נ״י 1956, ז׳ 303.

לאַסטיק, ש.

76 די פרץ־טראַדיציע, מיטן פנים צום מאָרגן, װאַרשע 1952, ז׳ 47.

ליבערמאַן, חיים

77 די נשמה פון דער יידישער ליטעראַטור, ביכער און שרייבער, נ״י 1933, ז׳ 245.

לייבל, דניאל

78 ל. מלאך, בלעטער צום אָנדענק פון ל. מלאך, תל־אביב, אויג׳ 1936, ז׳ 4.

לונסקי, חײקל

79 די שטראַשון ביבליאָטעק אין

ווילנע, ווילנע — אַ זאַמלבוך געווידמעט דער שטאָט ווילנע, רעד׳ יעפים ישורין, נ״י 1935, ז׳ 284.

ליטוואַקאָוו, מ.

80 אין פּאַרטונקלטע צייטן — ד. בערגעלסאָן, אין אומרו, ב׳ 2, מאָסקווע, 1926, זז׳ 63, 64.

לעוו, ש.

81 צו דער געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע אין פּוילן, פון נאָענטן עבר, ווו־וווו, וואַרשע 1938, ז׳ 211.

לעשצינסקי, יעקב

82 דריי תקופות אין דער יידישער ליטעראַטור, דאָס יידישע עקאָנאָמישע לעבן אין דער יידישער ליטעראַטור, ערשטער העפט, וואַרשע 1921, ז׳ 19.

לעשצינסקי, ש.

83 ה. ד. נאָמבערג, ליטעראַרישע עסייען, נ״י 1938, זז׳ 58—62 און זז׳ 93, 94.

מאָזעס, מענדל

84 דער מאָמענט, פון נאָענטן עבר, ב׳ 2, אַלוו׳ ייד׳ קולטור־קאָנגרעס, נ״י 1956, זז׳ 242, 298.

מאַלקין, ד. ב.

85 ה. ד. נאָמבערג, ביכער־וועלט, 9, וואַרשע 1928. ביכער־וועלט, וואַרשע 1929, זז׳ 49—58.

מוקדוני, ד״ר א.

86 אָן פּליגלען, טעאַטער, נ״י 1927, ז׳ 66.

87 זכרונות פון אַ יידישן טעאַטער־קריטיקער, ארכיוו פאַר דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער און דראַמע, ווילנע־נ״י 1930, זז׳ 343, 350, 367, 370, 372, 374, 384, 398, 412.

88 שמואל ראָזענפעלד, ש. ראָזענפעלד — געקליבענע שריפטן, נ״י 1947, ז׳ 31.

89 יצחק לייבוש פּרץ און דאָס יידישע טעאַטער, איקוף 1949, זז׳ 39, 47, 70, 107, 108, 142, 148, 149, 155, 157, 158, 160, 162, 163, 175, 209, 211.

90 מיין ליטעראַרישע טעטיקייט, אויסלאַנד, ב״א 1951, ז׳ 239.

91 ה. ד. נאָמבערג, אין וואַרשע און אין לאָדזש, ב׳ 1, ב״א 1955, זז׳ 11—23, 24, 37, 38, 40, 42, 43, 48, 49, 50—57, 72, 78, 79, 128, 129, 159, 182, 210, 211, 222, 223, 269.

92 אין וואַרשע און אין לאָדזש, ב׳ 2, ב״א 1955, זז׳ 69, 106, 168, 190, 191, 195, 199, 201, 202—206, 221, 233, 239—241, 272, 273, 275, 276.

מילל, דזשאָן

93 **פיאָנערן און בויער**, ב׳ 2, נ״י 1949, ז׳ 193.

מינקאָוו, נ. ב.

94 **זעקס יידישע קריטיקער**, ב״א 1954, זז׳ 249, 251, 258, 262, 269, 271, 337.

95 **באָטאָשאַנסקיס „פשט", יעקב באָטאָשאַנסקי צו זיינע 60 יאָר**, ב״א 1955, זז׳ 65, 66.

96 **דוד פינסקיס ערשטע דערציילונגען**, ליטעראַרישע וועגן, מעקסיקע 1955, זז׳ 91, 93.

מישקאָווסקי, נח

97 **איך שליס ביים באָקאַנטשאַפטן אין וואַרשע**, מיין לעבן און מיינע רייזעס, ב׳ 1, נ״י 1947, זז׳ 99, 100.

מיזיל, נחמן

98 **נאָענטע און ווייטע**, ב׳ 1, וואַרשע 1924, זז׳ 9, 50, 53, 54, 55.

99 **נאָענטע און ווייטע**, ב׳ 2, ווילנע 1926, זז׳ 41, 45, 84—90.

100 **אומגערעכטע פאַרוואורפן**, אויף אונדזער קולטור - פראָנט, וואַרשע 1936, ז׳ 10.

101 **אין נאָענטן עבר**, 1, וואַרשע 1937, ז׳ 75. אין נאָענטן עבר, 2, וואַרשע 1937, ז׳ 157.

102 **דורות און תקופות אין דער יידישער ליטעראַטור**, נ״י 1942, זז׳ 17, 23, 37, 40, 44, 47, 48, 51.

103 **פעלשונגען און בלבולים**, קעגן די אָנפאַלער אויף ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, נ״י 1944, ז׳ 32.

104 **בריוו און רעדעס פון י. ל. פרץ**, איקוף, נ״י 1944, זז׳ 211, 218, 223, 225, 228, 265, 266, 365, 379.

105 **י. ל. פרץ — זיין לעבן און שאַפן**, איקוף, נ״י 1945, זז׳ 145, 146, 148, 151, 173, 174, 185, 196, 329, 334, 340, 351, 353, 358.

106 **פאַרגייער און מיטצייטלער**, נ״י 1946, זז׳ 102, 108, 111, 233, 244, 265, 276, 299.

107 **געווען אַמאָל אַ לעבן**, ב״א 1951, זז׳ 74, 83, 99, 121, 210, 268.

מ[יזיל] נ[חמן]

108 **דוד בערגעלסאָן**, אַ פ ג אַ נ ג, נ״י 1955, ז׳ 13.

109 **ה. ד. נאָמבערג**, נאָענטע און אייגענע, איקוף, נ״י 1957, זז׳ 121—127.

מעדעם, וולאַדימיר

110 **ערינערונגען וועגן ווילנע**, ווילנע, — זאַמלבוך, רעדי יעפים ישורין, נ״י 1935, ז׳ 205.

מענדעלסאָן, יוסף

111 **ה. ד. נאָמבערג אין בוענאָס־**

איירעס, אמאל אין א יובל, ב״א 1943, זז׳ 404—416.

מענדעלסאן, שלמה

112 ווילנע האלט פעסט אירע פאַ־ זיציעס, ווילנע — זאמלבוך, רעד׳ פון יעפים ישורין, נ״י 1935, ז׳ 796.

113 ה. ד. נאמבערג. (צום צוואַנ־ ציקסטן יארצייט), שלמה מענ־ דעלסאן — זיין לעבן און שאפן, נ״י 1949, זז׳ 169—176.

מעסטל, יעקב

114 דראמקרייזן, אונדזער טעאַ־ טער, נ״י 1943, ז׳ 167.

נאדיר, משה

115 מיט ה. ד. נאמבערג, טעג פון מיינע טעג, נ״י 1935, זז׳ 159—169.

116 אינטערוויו מיט ה. ד. נאמ־ בערג, נאדירגאנג, נ״י 1937, זז׳ 43—46.

ניגער, ש.

117 ה. ד. נאמבערג, וועגן יידי־ שע שרייבער, ב׳ 2, ווארשע 1912, זז׳ 79—100.

118 שמועסן וועגן ביכער, ב׳ 1, נ״י 1922, זז׳ 30, 50.

119 ראמאן און ראמאנטיזם [וועגן ה. ד. נאמבערג], שמועסן וועגן ביכער, ב׳ 1, נ״י 1922, זז׳ 111—119.

120 וועגן יידישע שרייבער, ב׳ 2, ווארשע 1927, זז׳ 60, 65—84.

121 מאטל פייסי דעם חזנס אינגל, שלום עליכם, נ״י 1928, ז׳ 85.

122 די מיטלמעסיקייט (אמאל און [illegible]), לעזער, דיכטער, קרי[illegible]קער, ב׳ 2, נ״י 1928, ז׳ 420.

123 א. ווייטערס בריוו, פון נאָ־ ענטן עבר, ווי־ווא, ווארשע 1938, זז׳ 181, 185, 186.

124 נייע טענדענצן אין דער יידי־ שער ליטעראטור זינט נאך דער מלחמה, אזיפן שיידוועג, 2טער ז״ב. פאריז, אויג׳ 1939, ז׳ 178.

125 פרץ הירשביין (צו זיין 60סטן געבוירנטאג) נ״י 1941, ז׳ 25.

126 די צוויישפראכיקייט פון אונ־ דזער ליטעראטור, דעטראיט־ מישיגען, 1941, זז׳ 110, 112.

127 דערציילערס און ראמאניסטן, נ״י 1946, זז׳ 16, 322, 525, 526.

128 י. ל. פרץ — זיין לעבן, ב״א 1952, זז׳ 211, 212, 268, 275, 361, 396, 424, 457, 460, 462, 465, 467, 473, 475, 511, 518, 519, 531, 532.

129 שלמה גילבערט, דערציילונ־ גען און דראמעס, לאנדאן— קאנאדע, 1954, זז׳ 7, 9.

סלוצקי, שלמה

130 אברהם רייזען — ביבליא־ גראפיע, נ״י 1956, ז׳ 317.

סעגאַלאָוויטש, ז.

131 טלאָמאַצקע 13, ב״א 1946, זז׳ 32, 84, 89, 126, 128, 131, 133, 134 — 136, 139 — 143, 145—146, 158, 168, 170—173, 177, 179—181, 184, 186, 190, 202, 229.

ספעקטאָר, מ.

132 ה. ד. נאָמבערג, מאָמענט־פאָטאָגראַפיעס, וואַרשע [יאָר ניט אָנגעגעבן], זז׳ 33—35.

ענטין, י.

133 ה. ד. נאָמבערג, אידישע פּאָעמען, ערשטער טייל, נ״י 1927, זז׳ 155, 159, 291.

פרילוצקי, נח

134 דאָס ביסעלע יודישע שריפטן, גאָלדענע פונקען, ב׳ 1, וואַרשע (?), ז׳ 82.

פוקס, חיים־לייב

135 מרים אולינאָווער אין איר שרייבער־סביבה, פון נאָענטן עבר, ב׳ 3, נ״י 1957, ז׳ 211.

פינקעל, אורי

136 די רעוואָלוציע און די אידישע ליטעראַטור, קונסט־רינג, ליטעראַריש־קינסטלעריש אַלמאַנאַך, ב׳ 2, צווייטע אויפלאַגע, בערלין [יאָר ניט אָנגעגעבן], ז׳ 211.

פינקעלשטיין, חיים

137 היינט, צווייטער פעריאָד, 1915—1939, פון נאָענטן עבר, ב׳ 2, נ״י 1956, זז׳ 141, 170.

פײַנבערג, ל.

138 וווּנדערלעכע געמען [פּאָעמע], יידיש, נ״י 1950, זז׳ 19—21.

פראַנק, ד״ר הערמאַן

139 א. ש. זאַקס — קעמפער פאַר פאָלקס־אויפלעבונג, נ״י 1945, זז׳ 43, 60.

ציטראָן, ש. ל.

140 וועגן האָנאָראַר־באַדינגונגען אין דער יידישער ליטעראַטור, ביכער־וועלט, וואַרשע, יאַנ׳־פעב׳ 1923, ז׳ 22.

צימערמאַן, ש. צ.

141 די טעאָריע פון דער יידישער ליטעראַטור, „יבנה״, וואַרשע 1907, זז׳ 13, 19.

צימערמאַן, יעקב

142 דער גייסטיקער רענעסאַנס פון יידישן פאָלק, די געשיכטע פון ציוניזם, ב׳ 2, פּאַריז 1949, זז׳ 126, 127.

צייטלין, אלחנן

143 זומער־לעבן, אין אַ ליטעראַרישער שטוב, ב׳ 1, וואַרשע 1937, זז׳ 101—106, 110—113, 115.

קאַגאַנאָווסקי, אפרים

144 הערש דוד נאָמבערג, שטריכן צו אַ פּאָרטרעט, יידישע שריי־

בער אין דער היים, „יידיש־בוך", לאָדזש 1949, זז' 21—30.

145 יידישע שרייבער אין דער היים, „אויפסניי", פּאַריז 1956, זז' 14, 45, 50, 293—399.

קאַהאַן, אב.

146 בלעטער פון מיין לעבן, ב' 3, נ"י 1926, ז' 196.

147 בלעטער פון מיין לעבן, פערטער באַנד, נ"י 1928, ז' 320.

148 נאָמבערג אין אַמעריקע, גוטע בעלעטריסטיק אין „פאָרווערטס", בלעטער פון מיין לעבן ב' 5, נ"י 1931, זז' 35—36.

קאַהאַן, סאָלאָמאָן

149 נ אָ מ ב ע ר ג פּאַרטרויערטער שמייכל, יידיש־מעקסיקאַניש, „זעלבסטהילף", מ ע ק ס י ק ע 1945, זז' 53—56.

קאַזדאַן, ח. ש.

150 דער לעבנסוועג פון א. ליטוואַק, א. ליטוואַק, געזאַמלטע שריפטן, נ"י 1945, ז' 83.

קאַץ, פ.

151 געקליבענע שריפטן, ב' VIII, ב"א 1947, זז' 10, 41, 42, 43, 50, 52, 112.

152 נאָמבערג פון „נילי", געקליבענע שריפטן, ב' VIII, ב"א 1947, זז' 61—75.

קאַצענעלסאָן־נאַכומאָוו, צפורה

153 צווישן רעוואָלוציע און קונסט, יצחק קאַצענעלסאָן, ב"א 1948, ז' 107.

קאָראַלניק, ד"ר א.

154 ה. ד. נאָמבערג, דאָס בוך פון וואָרצלען, „אחיספר", וואַרשע 1928, זז' 103—108.

קוטשער, ב.

155 געווען אַמאָל וואַרשע... פּאַריז 1955, ז"ז 14, 20, 21, 25, 27, 28, 57, 61, 62, 71, 78, 90, 113, 115, 118, 126, 166, 172, 174, 176, 178, 200, 258.

קולבאַק, מ.

156 ה. ד. נאָמבערג, ביכער־וועלט, וואַרשע, אפּריל 1928, זז' 10—16.

קיסין, י.

157 וואָלאַדעקס ליטעראַרישע טעטיקייט, ב. וואָלאַדעק אין לעבן און שאַפן, נ"י 1936, ז' 40.

158 ליד און עסיי, נ"י 1953, ז' 166.

קעניג, לעאָ

159 דער בונד, דער ציוניזם און די יידישע ליטעראַטור, שרייבער און ווערק, ווילנע 1929, ז' 102. — נאָמבערג און יהואש, זז' 154—164.

160 פאָלק און ליטעראַטור, לאָנדאָן 1947, זז' 53, 72, 75, 77, 81, 82, 93.

קענער, יעקב

161 קווערשניט, ב״י 1947, זז׳ 125, 292.

ראַבאַק, א. א.

162 **דער רוח פון יידיש**, די אימפעריע יידיש, שלמה מענדעל־סאַן־פאַנד, מעקסיקע 1958, ז׳ 321.

ראַדאַק, יעקב

163 ה. ד. נאַמבערג, קונסט און קינסטלער, ב״י 1955, ז׳ 184.

ראַטנער, ז. און קוויטני, י.

164 ביבליאָגראַפישער זאַמלבוך, מאָסקווע ־ כאַרקאָו ־ מינסק, 1930, ז׳ 435.

ראָזען, בער י.

165 טלאָמאַצקע 13, ב״א 1950, זז׳ 12, 13, 24, 45, 51, 78.

166 ה. ד. נאַמבערג, פּאָרטרעטן, ב״א 1956, זז׳ 83—93, 105, 109, 125, 155, 177, 191.

ראַזשאַנסקי, שמואל

167 ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, ב״א 1925, ז׳ 10.

168 דאָס יידישע געדרוקטע וואָרט און טעאַטער אין אַרגענטינע, ב״א 1941, זז׳ 48, 52, 53, 69, 111, 113, 142, 143, 145 235.

169 יעקב דינענזאָן, ב״א 1956, זז׳ 106, 107, 110, 115.

ראַפּאַפּאָרט, י.

170 **פונקען פון א פלאַם**, דניאל טשאַרני־בוך, פּאַריז 1947, ז׳ 176.

171 ערשטער שניט נאָכן שטורעם, מעלבורן 1948, זז׳ 234—239, 294, 298, 299.

172 שלום אַש ליטעראַרישע בצחונות און מפּלות, מעלבורן 1953, ז׳ 3.

173 **דער פּסיכאָפּאַטאָלאָג פון דער יידישער אינטעליגענץ** [ה. ד. נאַמבערג], אויסגעריסענע בלעטער, מעלבורן 1957, זז׳ 329—343.

רובין, ד״ר ישראל

174 **צו דער געשיכטע פון יידישן** שולוועזן, פון נאָענטן עבר, V, וואַרשע 1938, זז׳ 41, 42, 43.

רובין, רבקה ר.

175 **יידישער פאָלקלאָר אין אַמעריקע**, אין דינסט פון פאָלק — אַלמאַנאַך פון יידישן פאָלקס־אָרדן, ב״י 1947, ז׳ 323.

ריווקין, ב.

176 **די תכלית־אידייע אין דער יידישער ליטעראַטור**, שלמה ביקל — די יידישע עסיי, ב״י 1946, ז׳ 86.

177 גרונט־טענדענצן פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע, ב״י 1948, ז׳

רינגעלבלום, עמנואל

178 נאָטיצן פון וואַרשעווער געטאָ, „יידיש־בוך״, וואַרשע 1950, ז׳ 311.

רייזען, אברהם

179 ווּפּיזאָדן פון מיין לעבן, ווילנע 1929, ערשטער טייל זז׳ 207—211, 279—280, צווייטער טייל, זז׳ 153, 305.

180 עפּיזאָדן פון מיין לעבן, דריטער טייל, ווילנע 1935, זז׳ 64, 107—119, 155—156, 243—247, 271—273, 327—339.

רעגאַלסקי, מ.

181 צווישן צוויי וועלט־מלחמות, ב״א 1946, זז׳ 243—247, 364.

שאַפּיראָ, לאַמעד

182 דער שרייבער גייט אין חדר, „אליין״, לאָס אַנגעלעס 1945, ז׳ 12.

שאַצקי, ד״ר יעקב

183 יהודה־לייב כהן, נ״י 1938, זז׳ 8, 9, 10.

184 יהודה־לייב כהן, יאָרבוך פון אמאָפּטייל, נ״י 1938, זז׳ 15, 16.

שווייד, מאַרק

185 טרייסט מיין פאָלק, דאָס לעבן פון י. ל. פּרץ, נ״י 1955, זז׳ 229, 242, 244, 271.

שטאַרקמאַן, משה

186 ביאָ־ביבליאָגראַפיע פון א. ש. זאַקס, א. ש. זאַקס־שטודיעס, נ״י 1930, ז׳ 184.

שטיף, נחום

187 בריוו צו נחמן דימענשטיין, פון נאָענטן עבר, III, וואַרשע 1937, ז׳ 242.

שטערן, ישראל

188 אין ה. ד. נאָמבערגס ערשטן יאָרצייט, ביכער־וועלט, וואַרשע, דעצ׳ 1928, זז׳ 15—18.

שעפּנער, ב.

189 שלמה מענדעלסאָן, נאָוואָליפּיע 7, ב״א 1955, ז׳ 148.

ה. ד. נאָמבערג אין יידישע כרעסטאָמאַטיעס, לערנביכער, אַנטאָלאָגיעס, לעקסיקאָנען, פּנקסים און ענציקלאָפּעדיעס

א — ן

190 דאָס יודישע וואָרט, ליטעראַרישע כרעסטאָמאַטיע, דרוקערייי „ווילנער פאַרלאַג״, ווילנע, [יאָר ניט אָנגעגעבן], זז׳ 137—139.

באַסין, מ.

191 אַנטאָלאָגיע 500 יאָר אידישע פּאָעזיע, ב׳ 2, נ״י 1917, זז׳ 119—120.

בליך, צאַלעל

192 פּנקס וואַרשע, ב׳ 1, ב״א 1955, שפּאַלטן 513, 515, 522.

זילבערצווייג, זלמן

193 לעקסיקאָן פון יידישן טעאַ־טער, ב׳ 2, **וואַרשע** 1934, זז׳ 1405—1408.

טרונק, י. י. און צייטלין, אהרן

194 אַנטאָלאָגיע פון דער יידישער פּראָזע אין פּוילן, **ב״י** 1946, זז׳ 397—403, 634.

יעפּרויקין, זלמן און מאַרק, יודל

195 יידישע קינדער, **לייענבוך פאַרן צווייטן לערניאָר, ב״י** 1955, זז׳ 22—23.

לעווין, יעקב

196 די נייע אידישע שול, **כרעס־טאָמאַטיע, דריטער טייל, ב״י** 19200, זז׳ 80—83, 101—103.

ניגער, ש.

197 אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע, יידן—ג. **ב״י** 1942, **שפּאַלטן** 141, 146, 148.

ענטין, יואל און עלבע, לעאָן

198 פון אידישען קוואַל, **א אידיש לעהר־בוך און כרעסטאָמאַטיע, ב״י** 1916, ז׳ 21.

פּיעטרושקאַ, שמחה

199 יידישע פאָלקס־ענציקלאָפּע־דיע, **ב׳ 2, מאָנטרעאָל** 1943, **שפּאַלט** 353.

פּיכמאַן, יעקב

200 די יודישע מוזע, **זאַמלונג פון די בעסטע יודישע לידער,** „וועלט־ביבליאָטעק", **וואַרשע** 1911, זז׳ 188—193.

201 פּאָר שול און פאָלק, **כרעסטאָ־מאַטיע, וואַרשע** 1913, זז׳ 98—102, 140.

קאַצענעלזאָהן, יצחק

202 געזאַנג און שפּיעל, **„האור", וואַרשע** 1920, ז׳ 82.

קיפּניס, מ.

203 80 פאָלקסלידער, ב׳ 2, **א. גיטלין, וואַרשע,** [יאָר ניט אָנגעגעבן], זז׳ 17, 18.

204 הונדערט פאָלקס־לידער, **ב״א** 1949, ז׳ 71.

ראַוויטש, מלך

205 מיין לעקסיקאָן, **מאָנטרעאָל** 1945, זז׳ 141—143.

רייזען, זלמן

206 לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור און פּרעסע, **„צענטראַל", וואַרשע** 1914, **שפּאַלטן** 403—406.

207 לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פי־לאָלאָגיע, **ב׳ 2, ב. קלעצקין, ווילנע** 1930, **שפּאַלטן** 523—533.

פּנקס פון יעקאָפּאָ

208 **ווילנע,** 1919—1930, זז׳ 755, 770, 775, 792, 947.

פנקס וואַרשע

209 ב׳ 1, ב״א 1955, זז׳ 789—791.

פינף און צוואַנציק יאָר פאַלקס־בינע

210 נ״י 1940, ז׳ 146.

ביבליאָגראַפישע יאָרביכער פון ייוואָ

211 ב׳ 1, וואַרשע 1928, זז׳ 13, 61, 70, 73, 77, 143, 161, 169, 172, 184, 205, 244, 260, 263, 265, 266, 267, 271, 276, 278, 285, 311, 349.

וועגן ה. ד. נאָמבערג אין העברעיש

אהרן בן־אור (אורינובסקי, א.)

212 שעורים בתולדות הספרות העברית החדשה, חלק ג, ורשה 1929, זז׳ 7, 8, 9, 105, 167, 171.

213 תולדות הספרות העברית החדשה, כרך שני, ספר שני, תל־אביב 1946, זז׳ 383—387.

בעל־מחשבות

214 סקירות ורשמים, כרך ראשון, ורשה 1911, ז׳ 145.

גוטמאַן, רחל

215 ה. ד. נומברג. עדן, ספר חמישי, נ״י 1928, זז׳ 282—285.

היילפערן, פ.

216 עברית, חריסטומטיה, חלק שלישי, ורשה 1920, זז׳ 257—260.

היילפערין, פאַלק

217 פרוזדור הספרות, חריסטומטיה, ווילנא 1922, זז׳ 16, 50—52, 86—88, 154—162.

לוינסון, אברהם

218 ורשה, כתבי אברהם לוינסון, תל־אביב 1956, ז׳ 247.

ניגר, ש.

219 המבקר והיכלו, הביקורת ובעיותיה, מוסד ביאליק, ירושלים 1958, ז׳ יא. — הקורא הפרוליטארי והספרות, ז׳ 54. — סופרים וסופרים־למחצה, ז׳ 96.

סדן, דב

220 עצרת תמים, קערת אגוזים, תל־אביב 1953, ז׳ 551.

221 לוח־אישים, הרש דוד נומברג, הביקורת ובעיתיה, מוסד ביאליק, ירושלים 1958, ז׳ 353.

פיכמן, יעקב

222 לשון וספרו, חריסטומטיה ספרותים, ספר רביעי, ורשה 1923, זז׳ 333—334. — ספר חמישי, ורשה 1924, זז׳ 333.

קרינסקי, מ.

223 הסגנון העברי, חלק ראשון, ורשה 1909, שפאלטן 96—103.

רוזנהק, ש.

224 בצלו של ח. נ. ביאליק, על ווארשה מלפני חמישים שנה, ש. שלום, כו מלית, קובץ ספרות, הוצאת דביר, תל־אביב, תשי"ז, ז' 263.

רוטבלאט, ה. מ.

225 הספרות והחיים, ספר ראשון, נ"י 1939, ז' 178.

שונמי, שלמה

226 מפתח המפתחות, ביבליגרפיה של ביבליוגרפית, ירושלים 1936, זז' 106, 289.

שטיין, א. ש.

227 לוח שמות, כתבי אברהם לוינסון, תל־אביב 1950, ז' 371.

228 בטרם אביב, חבר ארתור, תל־אביב 1953, ז' 13. — בברית עם ה'בונד', ז' 73. — בין שתי מלחמות עולם, ז' 103.

שטיינברג, יעקב

229 ה. ד. נומברג, רשומות. הוצאת „דביר", תל־אביב 1928, זז' 218—220.

שרברק, שלמה

230 הירש דוד נומברג, זכרונות, הוצאת ספרים ש. שרברק, תל־אביב 1957, זז' 152—153.

וועגן ה. ד. נאמבערג אין פרעמדע שפראַכן

Ausubel, Nathan

231 David Nomberg (1876 - 1927), **A Treasury of Jewish Poetry.** Crown Publishers, Inc. N. York, 1957, P. 54-55, 452.

232 **Pictorial History of the Jewish People,** Crown Publ., 1958, P. 240.

Brainski, Salomón

233 H. D. Nomberg, Rasgos de su personalidad artística, **Judaica,** Buenos Aires, Nº 154, Abr. 1946, P. 163-165.

Frank, Helena

234 Hirsh David Naumberg, **Yiddish Tales.** Philadelphia, 1949, P. 433-446.

Goodman, Henry

235 Introduction, **Three Gifts and Other Stories, by I. L. Peretz.** Book League Jewish Peoples Fraternal Order of the I.W.O., N.Y. 1947.

Knox, Israel

236 Abraham Reisen's People's Poet, **Jewish Frontier.** N.Y., Oct. 1946, P. 15.

Kreiter, Samuel

237 Sh. Niger-Yiddish Humanist, **Judaism.** Vol. 6 Nº 4, New York, Fall 1957, P. 335.

Kreppel, J.

238 Sprachen und Literaturen, **Juden und Judentum von Heute**, Amalthea - Verlag, Zurich - Wien - Leipzig, 1926. Seiten 846-848.

Leftwich, Joseph

239 Foreword, **Anthology of Yiddish Poetry**, Cambridge, Mass. 1939, P. XLII.

240 H. D. Nomberg, **The Golden Peacock**, An Anthologhy of Yiddish **Poetry**, Sci-Art Publishers, Cambridge, Mass. 1939, P. 797-798.

Mark, Yudel

241 Yiddish Literature, **The Jews. Their History, Culture and Religion**, Harper & Brothers, N.Y. 1949, P. 885.

242 A Study of The Frequency of Hebraisms in Yiddish. The Field of Yiddish, New York, 1954, P. 30.

Mark, Yudel - Noskowitz, J.

243 **Our Rabbi, Our Teacher.** I. L. Peretz. His Life and Works. Educational Department of the Workmen's Circle, New York, 1952, P. 21.

Meisels, Samuel

244 **Moderne Jargonlyrik**, Ost und West, Berlin 1907, Seite 386.

Niger, Samuel

245 Yiddish Literature in the Past Two Hundred Years, **The Jewish People, Past and Present**, Vol. III, N.Y. 1952, P. 195, 199, 201, 203.

Raisin, Max

246 Russian Empire, **A History of The Jews in Modern Times**, N. Y. 1919, P. 176, 198.

Resnick, Salomón

247 Características, **La Literatura Judía de la Post-Guerra**, Bs. As. 1931, P. 12.

248 Renacimiento Literario, **Esquema de la Literatura Judía**, Bs. As. 1933, P. 30, 46, 47. El periodismo, P. 103.

249 Presentación de I. L. Peretz, **Judaica**, Nº 80-81, Bs. As., Febr.-Marzo 1940, P. 65.

Roback, A. A.

250 The Yiddish Sketch and Short Story, **Curiosities of Yiddish Literature**, Sci-Art Publishers, Cambridge, Mass. MCMXXXII, P. 171.

251 **The Story of Yiddish Literature**, Yiddish Scientific Institute, N. Y. 1940, P. 143, 225, 226.

252 **Contemporary Yiddish Literature**, Lincoln-Prager (Publishers) Ltd. London 1957, P. 22, 51.

Sonntag, J.

253 Hersh David Nomberg, **Cassell's Encyclopedia of World Literature,** Vol. 11, N.Y., 1953, P. 1940.

Waxman, Meyer

254 Other Novelists and Short Story Writers. **A. History of Jewish Literature,** Vol. IV, Bloch Publishing Co., N.Y. 1941, P. 525.

Juedischer Almanach 5663

255 Juedischer Verlag, Berlin, Seiten 244-251.

Histoire des Litteratures

256 Tome 2, Encyclopedie de la Pleiade. France, Pag. 1181, 1182.

The Universal Jewish Encyclopedia

257 Vol. 8, N.Y. 1942, P. 231.

Vallentine's Jewish Encyclopedia

258 London 1938, P. 466.

КРАСНЫЙ, Г. Я.

259 Еврейская художественная литература за 1902 г., **Художественно - Беллетристическій Сборник,** С. Петербург. 1903. Стр. 114.

М. М.

260 Г. Д. Номберг, **Литературная Энциклопедія,** Том восьмой, Москва 1934, Стр. 146-147.

НУСИНОВ, И.

261 Еврейская литература с конца 18 в., **Литературная Энциклопедія,** Том четвертый, Москва 1930, Стр. 33.

РАПОПОРТ, О.

262 Местечно в еврейской литературе, **Шолом АШ, ГОРОДОК,** Шанхай, 1943. Стр. V.

263 **Типичное и индивидуальное в нашей литературе,** На Привале, Шанхай, 1943. Стр. 227-228.

ЦИНБЕРГ, С.

264 Гирш - Давид Номберг (Наумберг), **Еврейская Энциклопедія,** Том II, Издательство Брокгауз-Ефрон, С. Петербург, Стр. 778-779.

נאָכבאַמערקונגען

◈ די רעדאַקציע האָט געהאַלטן פאַר נייטיק ברייטער זיך אָפּצושטעלן אויף ה. ז. נאָמבערגס לעבן און שאַפן, ווייל ביי דער גאַנצער הויכשאַצונג איז נאָמבערג אומגערעכט פאַרגעסן אָדער פאַרגעשטעלט געוואָרן פון איין זייט. נישט געקוקט אויף אַלע אויפטוען זיינע, איז ער פאַר אַ סך פאַרבליבן **„דער מהיכא־תיתיניק"** (פרישמאַנס פיקוואָרט פון 1908), דער **חסיד פון דער נירוואַנאַ** (ניגערס דעפינירונג פון 1908). כאַראַקטעריסטיש, וואָס אין יענער סביבה, וווּ נ. האָט געהאַט זיינע הייסטע אָנהענגערס, איז צו זיין ערשטער יאָרצייט געשריבן געוואָרן: „שוין לאַנגע יאָרן פאַר נאָמבערגס טויט האָט אים דער לעזער אויפגעהערט צו דענקען אַלס קינסטלער" (ד. ב. מאַלקין, אין וואַר־שעווער „ביכערוועלט"). **אַז נאָמבערג איז אַ קינסטלער** נישט **בלויז אין זיינע נאָוועלן**, אַז זיין פערזענלעכקייט גייט ווייט אַריבער די גרענעצן פון דער זשורנאַליסטיק און זיין פובליציסטיק פאַרמאָגט ווערטן, מיט וועלכע מ׳וועט זיך דאַרפן רעכענען אויך מאָרגן, דאָס איז וויכטיק אויפצווייזן און קלאָר צו מאַכן. אַזאַ אויפגאַבע האָט זיך געשטעלט די רעדאַקציע: פאָרשטעלן נאָמבערגן ווי **אַ גרויסע געשטאַלט פון זיין עפּאָכע, אירע פּראָבלעמען און אידעאַלן.**

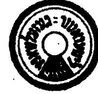
◈ מיט דעם, וואָס אין דעם בוך ווערט אַריינגענומען בלויז איין קאַפּיטל פון נאָמבערגס רייזע־איינדרוקן פון אַרגענטינע, ווערט אונטערגעשטראָכן, אַז כאָטש די **„מוסטערווערק פון דער יידישער ליטעראַטור"** דערשיינען אין בוענאָס־איירעס, היטן מיר זיך פון לאָקאַלן פּאַטריאָטיזם. נאָמבערגס אַר־טיקל „30 יאָר קאָלאָניזאַציע אין אַרגענטינע", וואָס האָט געמאַכט געשיכטע, רעזערווירן מיר פאַרן בוך, וואָס וועט אָפּגעגעבן ווערן פאַרן פּיאָנער פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַרגענטינע, מרדכי אַלפּערסאָן.

◈ אַ דאַנק אַ ריי פריינד, וועלכע האָבן בייגעטראָגן פאַר דעם באַנד: קאָמפּאָזיטאָר לעאָן וויינער, וועלכער האָט אויפגענומען די ניגונים צו נאָמ־בערגס לידער; ציפּע קאַנטאָר־מאַזור פאַר געבן אָפּצודרוקן איר טאַטנס ניגון צו „אוי, וויי"; דעם שרייבער מרדכי וו. בערנשטיין פאַר מאַטעריאַלן.

◈ מיט צער דערמאָנען מיר דעם התלהבות׳דיקן ביכער־זאַמלער **משה לייזהא ע״ה**, אַ פריינד וואָס האָט מיט זיין אייגנטימלעכער האַרציקייט געשטעלט צו דינסט זיין ביבליאָטעק פאַר אונדזער אַרבעט. דריי פון די ניגונים צו נאָמ־בערגס לידער, וואָס קומען אין דעם בוך, האָט ער פאַר אונדז פאַרגעזונגען עטלעכע טעג פאַר זיין אומגעריכטן טויט: „אַ וויגליד", „די פאַרלאָזטע כלה" און „אוי, וויי, כאַ־כאַ־כאַ, אוי־אוי". אַז מ׳פאַרלירט אַזאַ פריינד, איז — אוי און וויי!

ש. ר.

Joseph Lifshitz Fund

ביז איצט דערשינען פֿאַר דער ביבליאָטעק

מוסטערווערק פֿון דער יידישער ליטעראַטור

אונטער דער רעדאַקציע פֿון שמואל ראָזשאַנסקי

1) שלמה עטינגער — אויסגעקליבענע שריפֿטן (2טע אויפֿלאַגע 312 זייטן)
2) מאַרק וואַרשאַווסקי — יידישע פֿאָלקסלידער, (2טע אויפֿלאַגע 216 זייטן)
3) ה. ד. נאָמבערג — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (2טע אויפֿלאַגע 256 זייטן)
4) מענדעלע מוכר ספֿרים — מסעות בנימין השלישי. (2טע אויפֿלאַגע 256 זייטן)
5) לייב נײַדוס — אויסגעקליבענע שריפֿטן (208 זייטן)
6) יעקבֿ דינעזאָן — יאָסעלע, קריזיס, (2טע אויפֿלאַגע 256 זייטן)
7) משה בראָדערזאָן — אויסגעקליבענע שריפֿטן (272 זייטן)
8) אליהו בחור — בבֿא־בוך (256 זייטן)
9) דוד פּינסקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן (352 זייטן)
10) שמעון פֿרוג — אויסגעקליבענע שריפֿטן (216 זייטן)
11) י. ל. פּרץ — אין 19טן יאָרהונדערט (272 זייטן)
12) י. ל. פּרץ — אין 20סטן יאָרהונדערט (272 זייטן)
13) מאָריס ראָזענפֿעלד — אויסגעקליבענע שריפֿטן (240 זייטן)
14 דוד האָפֿשטיין, איזי כאַריק, איציק פֿעפֿער — שריפֿטן (272 זייטן)
15) מרדכי ספּעקטאָר — דער יידישער מוזשיק, ראָמאַן (272 זייטן)
16) ה. ליוויק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (352 זייטן)
17) שלום עליכם — מנחם־מענדל (272 זייטן)
18) אבֿרהם גאָלדפֿאַדען — אויסגעקליבענע שריפֿטן (304 זייטן)
19) י. י. שוואַרץ — קענטאָקי, א. ראָבאָי — הער גאָלדענבאָרג (פּיאָנערן אין אַמעריקע) (312 זייטן)
20) חיים־נחמן ביאַליק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (384 זייטן)
21) ש. אַנ־סקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן (296 זייטן)
22) מענדעלע מוכר ספֿרים — פֿישקע דער קרומער (256 זייטן)
23) יוסף אָפּאַטאָשו — אין פּוילישע וועלדער (416 זייטן)
24) זלמן רייזען — אויסגעקליבענע שריפֿטן (304 זייטן)
25) יהואָש — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זייטן)
27) שלום עליכם — טבֿיה דער מילכיקער (288 זייטן)
28) אבֿרהם רייזען — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זייטן)

אין 1966 דערשיינט נאָך:

26) גליקל האַמיל — זכרונות (288 זייטן)
29) די פּרוי אין דער יידישער פּאָעזיע
30) ר' נחמן בראַצלעווער — סיפּורי־מעשׂיות

HERSH DOVID NOMBERG

NOVELES, POETRY, ESSAYS

AND STUDIES ON THE JEWISH LITERATURE

1967

ATENFO LITERARIO EN EL INSTITUTO CIENTIFICO JUDIO

Pasteur 633 - 3º Buenos Aires

HERSH DOVID NOMBERG

NOVELAS, POESIA, ENSAYOS

Y ESTUDIOS LITERARIOS SOBRE SU APORTE A LA LITERATURA IDISH

Director: SAMUEL ROLLANSKY

●

1967

ATENEO LITERARIO EN EL INSTITUTO CIENTIFICO JUDIO

Pasteur 633 - 3º Buenos Aires